

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (YAKINÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

**OSMANLI DEVLETİ'NDE TERCÜMANLIK VE BAB-I ALİ
TERCÜME ODASI**

Doktora Tezi

Sezai BALCI

Ankara-2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (YAKINÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

**OSMANLI DEVLETİ'NDE TERCÜMANLIK VE BAB-I ALİ
TERCÜME ODASI**

Doktora Tezi

Sezai BALCI

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. İlknur HAYDAROĞLU

Ankara-2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (YAKINÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

OSMANLI DEVLETİ'NDE TERCÜMANLIK VE BAB-I ALİ
TERCÜME ODASI

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. İlknur HAYDAROĞLU

Tez Jürisi Üyeleri:

Adı ve Soyadı:

İmzası:

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi:

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
KISALTMALAR	VI
KONU ve KAYNAKLAR	1
1-Arşiv Belgeleri	1
2-Eserler	4
GİRİŞ	6

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE TERCÜMANLIK

1.1. Eyalet Tercümanlığı	18
1.1.1. Eyalet Divan Tercümanlığı	18
1.1.2. Eyalet Mahkeme Tercümanlığı	24
1. 2. Donanma/Derya Tercümanlığı.....	27
1.3.Yabancı Elçi ve Konsolosluk Tercümanlığı.....	31

İKİNCİ BÖLÜM

DİVAN-I HÜMAYUN TERCÜMANLIĞI

2.1. Divan-ı Hümayun Tercümanlığı.....	42
2.2.Tercümanlığın Fenerli Rumlara Geçişi.....	55

2.2.1. Panayot Nikossios Efendi.....	58
2. 2. 2. Aleksander Mavrokordato.....	60
2. 2. 3. Fenerli Aileler.....	64
2. 3. Divan-ı Hümayun Tercümanlarının Atanmaları.....	67
2. 4. Divan-ı Hümayun Tercümanlığından Voyvodalığa.....	70
2. 5. Divan-ı Hümayun Tercümanlarının Görevleri.....	72
2. 6. Divan-ı Hümayun Tercüman Dairesi.....	72
2. 7. Divan-ı Hümayun Tercümanlarının Gelirleri.....	74
2. 8. Divan-ı Hümayun Tercümanlarının Türk Bilim Hayatına Katkıları.....	76
2. 9. Rumların Zararlı Faaliyetleri.....	78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BABIÂLİ TERCÜME ODASI

3. 1. Babiâli Tercüme Odası'nın Kuruluşu.....	82
3. 2. Babiâli Tercüme Odası'nın Gelişmesi.....	93
3. 3. Tanzimat Döneminde Babiâli Tercüme Odası.....	100
3. 4. Meşrutiyet Döneminde Babiâli Tercüme Odası.....	108

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BABIÂLİ TERCÜME ODASI'NIN GÖREV VE İŞLEVLERİ

4.1. Babiâli Tercüme Odası'nın Görevleri.....	116
4.2. Babiâli Tercüme Odası'ndan Yapılan Görevlendirmeler	122

4.3. Babiâli Tercüme Odası Kütüphanesi.....	131
SONUÇ	153
EKLER	156
KAYNAKÇA	160

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin özellikle son dönem tarihi, özelde tarihçilerin, genelde sosyal-bilim araştırmacılarının üzerinde yoğun olarak çalıştığı bir alan olagelmifştir. Bunda elbette XIX. yüzyılın devletin çöküş sürecinin oldukça hızlandığı, siyasi, sosyal, askeri ve ekonomik olayların Osmanlı aleyhine bir hayli yoğunlaştığı bir dönem olmasının da payı vardır.

Osmanlı Devleti gücünün zirvesinde olduğu klasik dönemde yabancı devletlerle olan sorunlarını çoğunlukla caydırıcı gücü olan ordusuyla özümlemesi, uzman diplomatlarının yetişmesini uzun süre engellemiştir. Güçlü olunduğu müddetçe bir sıkıntı oluşturmayan bu durum Osmanlı'nın zamanla askeri gücünü yitirmesi ve artık topraklarını ordusu marifetiyle koruyamaması karşısında günün şartlarına göre yetişmiş, Hariciye kadrosu ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Ancak devlet için çok gerekli olan yeni kuşak Müslüman Türk memur kadrosu nasıl yetiştirilecektir? Babıâli Tercüme Odası böyle bir endişe ile 1821 ilkbaharında kurulmuştur. Resmi görevi yabancı devletlerle olan yazışmaları tercüme etmek ve burada birkaç genç memura Fransızca öğretmek olan Tercüme Odası kısa bir süre sonra fiilen bir diplomasi okulu halini alarak son devrin pek çok tanınmış devlet adamını yetişirmiştir.

XIX. yüzyıla ilgili pek çok eserde adı geçen ve önemine temas edilen Tercüme Odası hakkında şimdiye kadar müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Bu araştırmanın amacı bu konudaki bu konudaki boşluğu doldurmaktır. Bundan dolayı konumuzu daha çok arşiv belgelerine dayandırma yoluna gittik. Çalışmamızın ilk bölümünü Donanma, Eyalet ve Yabancı elçi-konsolosluk tercümanlığına, ikinci bölümünü ise Tercüme Odası'nın arka planını oluşturan Divan-ı Hümayun Tercümanlığı'na ayırdık. Üçüncü bölümde Tercüme

Odası'nın tarihi gelişimini, dördüncü bölümde Oda'nın görev ve işleyişini, Oda tarafından yapılan tercüme Odası Kütüphanesi'ni, Oda personelinin Türk bilim hayatına olan katkılarını, çalışma hayatını incelemeye çalıştık. Bu araştırma boyunca kıymetli vaktini ve yardımını esirgemeyen hocalarım Doç. Dr. Mehmet Seyitdanlıoğlu, Yard. Doç. Dr. İlknur Haydaroğlu, Prof. Dr. Musa Çadircı, Prof. Dr. Mustafa Balcıoğlu'na, yardım ve desteğini her zaman gördüğüm nişanlım Ayşegül'e arkadaşlarım Levent Küçük, Musa Kılıç, Arif Oruç, Orhan Veli Çetindağ, Mevlüt Kurt ve Mehmet Yılmaz'a teşekkür ederim.

Sezai Balcı

Ankara, 2007

KISALTMALAR

AE SMST II- Ali Emiri, Sultan II. Mustafa

AE. SAMD II- Ali Emiri, Sultan II. Ahmed

A. AMD- Sadaret Amedi Kalemî

A. DVN -Sadaret Divan-ı Hümayun (Beylikçi) Kalemî

A. DVN. MHM- Sadaret Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemî

A. MKT -Sadaret Mektubî Kalemî

A. MKT. MHM -Sadaret Mektubî Mühimme Kalemî

A. MKT. NZD -Sadaret Mektubî Kalemî Nezaret ve Devair

A. MKT. UM -Sadaret Mektubî Umum Vilayet

a.g.d.- Adı Geçen defter

a.g.e.-Adı Geçen Eser

a.g.m.- Adı Geçen Makale/Madde

AÜİFD-Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

B-Recep

BDAGM- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

BEO- Babîali Evrak Odası

bkz.-Bakınız

BOA -Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BTTD-Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

C-Cemaziyelahir

c- Cilt

Ca-Cemaziyelevvel

ev-eviren

DBİA- Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi

DUIİT- Dosya Usulü İradeler Tasnifi

EI-Encyclopedia of Islam, first edition

EI²- Encyclopedia of Islam, Second edition

EKTK-Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkılar

HH-Hatt-ı Hümayun

HR. MKT - Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi

HR. MTV-Hariciye Mütenevvi

HR. SYS-Hariciye Siyasi

HSD. CB -Cavid Baysun Evrakı

İA-İslam Ansiklopedisi

İÜEF-İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

IJMES-International Journal of Middle East Studies

L-Şevval

M-Muharrem

N-Ramazan

OTAM-Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi

R-Rebiülahir

Ra -Rebiüllevvel

S-Safer

s-Sayfa

Ş-Şaban

TCTA-Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi

TDVİA- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

TOEM- Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası

TVYY- Tarih Vakfı Yurt Yayınları

TVKB- Tarih Vakfı-Kültür Bakanlığı

YYOA- Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi

Z- Zilhicce

Za-Zilkade

KONU ve KAYNAKLAR

Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Babîâli Tercüme Odası konulu olarak ele alınan bir monografi henüz yayımlanmamıştır. Bizi bu konuyu incelemeye iten temel nedenlerden birisi de bu olmuştur. Bu boşluğu doldurmak çalışmamızın amacını oluşturmaktadır. Ancak tercümanlık ve Babîâli Tercüme Odası kimi araştırmacılar tarafından kısmen de olsa ele alınmış bulunmaktadır. Yine Tercüme Odası'na Tanzimat'a ve XIX. yüzyıl Osmanlı devlet teşkilatına ve reformlarına değinen genel ve özel eserlerde kısmen değinilmiştir. Bu bakımdan anılan eserleri tanımak yerinde olacaktır. Öte yandan II. Mahmut'la birlikte gelişen Osmanlı basını ile dönemin Ahmet Lütfi Efendi, Şanizade Mehmet Atullah, Ahmet Cevdet Paşa, Es'ad Efendi gibi tarihçilerinin verdikleri bilgiler, kanun ve nizamnameler önemli birinci el kaynaklardır.

Konumuz bakımından önemli olan arşiv belgelerine gelince, özellikle Tanzimat'tan sonra gelişen Osmanlı arşivciliği bu döneme ait arşiv materyalinin düzenli ve sağlıklı bir biçimde günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Konumuzu ilgilendiren pek çok belge araştırmacıların ilgisine açıktır. Kaynakçada da vereceğimiz bu kaynakları ana kaynakları ana hatlarıyla tanıtmak konuyla ilgilenen araştırmacılar için yararlı olacaktır.

1- Arşiv Belgeleri

Hatt-ı Hümayun, Padişahların el yazılarına verilen isim olup Padişahların yazılı emirleri anlamında kullanılmaktadır. Hatt-ı Hümayunlar Sadrazamların tahriri olarak kısaca arz ettikleri meseleler dolayısıyla telhis denilen kâğıdın üzerine yazıldığı gibi, doğrudan doğruya da sâdır olurdu¹. Biz araştırmamızda daha çok III. Selim ve II. Mahmut döneminin Hatt-ı Hümayunlarını kullandık. Bu belgeler kanun değerinde oldukları gibi hukuki değerleri yüksek tarihsel arşiv belgesi olarak en güvenilir belge grubunu oluştururlar. 1832'den sonra

¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, BDAGM, 2. baskı, İst. 2000, s. 413

Padişahların emir ve buyrukları İradeler yoluyla bildirilmeye başlanmıştır². Kendi içerisinde de gruplara ayrılan iradelerin dâhiliye ve hariciye kısımları Tercüme Odası'nın kuruluşu, teşkilatı, işleyişi, işlevleri, görevleri bakımından zengin bilgilere ulaşmamızı sağlamıştır. Yine Tercüme Odası'na atanan mütercimlerin ve diğer personelin maaşları, tayinleri ve görevden alınmaları, Oda personelinin eğitimleri, görevlendirilmeleri, kırtasiye ve gazete masraflarıyla ilgili bilgiler iradelerden elde edilebilmektedir. Bu nedenle irade tasnifinin 1839-1920 yılına kadar olan katalogları gözden geçirilmiştir.

Konumuzu ilgilendiren bir diğer belge grubu da Muallim Cevdet Tasnifi'dir. Bu tasnifin Hariciye, Dâhiliye, Maliye, Maarif, Saray konularına ayrılmış olan bölümlerinde Donanma, Divan Tercümanlığı'na ve Tercüme Odası'na ait atanma, görevden alınma, maaş bilgileri bulunmaktadır.

Yine Sadaret Mektubî Kalemi ve bu kaleme bağlı bulunan, Mühimme, Umum Vilayet, Nezaret ve Devair, Meclisi Vâlâ belgeleriyle Sadaret Amedi, Divan (Beylikçi), tasnifinden Sadaret tarafından çeşitli makamlara yazılan emir ve buyrultuların Tercüme Odası ile ilgili olanlarına ulaştık. 1835 yılında Reisülküttaplığın yerine kurulan ve Sadaret'le iç içe geçmiş olan Hariciye Nezareti'nin Mektubî Kalemi³, Hariciye Siyasi ve Mütenevvi tasniflerinden Tercüme Odası hakkında önemli belgelere ulaştık. Bunların dışında Ali Emiri, Cavid Baysun, Ali Fuat Türkgeldi, Dâhiliye Mektubî Kalemi, Meclis-i Vâlâ, Şura-yı Devlet Maarif ve Yıldız tasniflerini taradık.

İncelediğimiz dönem içerisinde, belge tasniflerinin dışında Buyruldu ve İlmühaber, Meclis-i Tanzimat, Nizamat, Name-i Hümayun, Sadaret, Ayniyat ve Mühimme defterlerini taradık. Bunlar içinde 1881-1888 yılları arasındaki kayıtlarını içeren 7 Numaralı Meclis-i Tanzimat Defteri'nde Tercüme Odası Kararnamesini, 241 Nolu Mühimme Defteri ile 10 Nolu Name-i Hümayun Defteri'nde Tercüme Odası hakkında yapılmış ilk nizamnameleri

² Age, s. 311

³ Mektubî Kalemi hakkında bkz. Akyıldız, Ali, **Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform 1836-1856**, Eren, İst. 1993, s.30-32

bulduk. Sadaret Defterleri Katalogu içinde 60 numaralı defterde Tercüme Odası'na yapılmakta olan tercümelerin kayıt ve özetlerini bulduk.⁴1578 numaralı ve 22 Mayıs 1866- 9 Eylül 1867 tarihleri arasını kapsayan Tercüman Bey'e Verilen Evrakın Zimmet Defteri ve 2121 numaralı ve 2 Ekim 1867- 10 Nisan 1869 tarihleri arasını kapsayan Tercüman Bey'e Verilen Evrakın Jurnal Defteri'nde Tercüme Odası'na çevrilmek üzere verilen evrak hakkında önemli bilgilere ulaştık⁵. Yine Sadaret Defterleri içinde 1576 numaralı defterde ise Tercüme Odası Kütüphanesi defterini bulduk. Bu defterde de Tercüme Odası personelinin Oda kütüphanesinden alıp okudukları kitapları tespit ettik. Tercüme Odası'nın gelişimini yakından ilgilendiren daha sonraki nizamnamelerini ise Sarkis Karakoç'un Külliyyat-ı Kavanin adlı kıymetli çalışmasından elde ettik⁶.

Bunların dışında Tercüme Odası ile ilgili özellikle Oda'nın gelişme aşamasında yararlandığımız önemli bir diğer birinci el kaynak da Takvim-i Vekayi olmuştur. 1831' de ilk Türk resmi gazetesi olarak çıkarılan Takvim-i Vekayi, devlet yönetimini ilgilendiren bütün yasa ve yönetmelikleri, atama ve haberlerini bildiren bir yayın organı olmuştur. Bu yönüyle XIX. yüzyıl Osmanlı tarihi araştırmacıları için vazgeçilmez bir kaynak niteliğindedir⁷.

2- Eserler

Tercüme Odası hakkında bilgi veren eserler oldukça azdır. Bilgi veren eserlerde vak'anüvis tarihlerinden ibarettir. Bunların en önemlisi Tercüme Odası'nın kuruluşuna tanıklık etmiş olan Şânizade Mehmet Ataullah Efendi'dir. Şânizade Tarihi'nde konuyla ilgili az da olsa bilgi vardır⁸. Yine Şânizade'ye dayanarak Ahmet Cevdet Paşa'nın ve Mehmed

⁴ BOA, **Babiâli Evrak Odası, Sadaret Defteri**, No: 60 bu defter 1852 yılına aittir. Bu defter serisinin diğer yıllara ait olanlarını arşivde yaptığımız tüm araştırmalara rağmen bulamadık.

⁵ Bu defter serilerinin diğer yıllara ait olanlarını Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde tüm aramalarıma rağmen bulamadım.

⁶ Sarkis Karakoç, **Külliyyat-ı Kavanin**, No: 4517, 4454; Arşiv çalışmalarımız sırasında okuyucu tasnifine açık olmayan 969 katalog nolu Hariciye Nezareti Defterleri'ne bakamadık. **Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi**, s. 242

⁷ Takvim-i Vekayi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Seyitdanlıoğlu, Mehmet, **Takvim-i Vekayi 1908-1918**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ank. 1985; Yazıcı, Nesimi, **Takvim-i Vekayi, Belgeler**, Ank. 1983

⁸ Şânizade Mehmet Ataullah Efendi, **Tarih-i Şânizade**, c. 4, İst. 1299

Es'ad Efendi'nin eserlerinde bilgiler mevcuttur⁹. Araştırmamız bakımından önem taşıyan bir diğer önemli eserde Vak'anûvis Ahmet Lütfi Efendi'nin 1826-1876 yılları arasında 15 ciltlik Tarih-i Lütfi adlı eseridir¹⁰.

Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Tercüme Odası ile ilgili araştırmalar az da olsa yapılmıştır. Tercümanlıkla ilgili tespit edebildiğimiz ilk çalışma Kramers'in "Terdjuman" maddesidir¹¹. Cengiz Orhunlu'nun "Osmanlı Devlet'inde Tercümanlık" adlı makalesi de konumuzla ilgili ilk makalelerdendir. Burada tercümanlık hakkında bilgi verildikten sonra Divan, Donanma, Eyalet, Yabancı Elçilik ve Konsolosluk tercümanlıklarına değinilmiştir¹². Bunun dışında konumuzla ilgili olarak ele alınan müstakil ilk çalışma Cahit Bilim'in Tercüme Odası adlı makalesidir¹³. Fakat bu çalışmada daha önce yayınlanan eserlere dayanmış ve belgelere başvurulmamıştır. Tercüme Odası hakkında belgelere dayalı yapılan çalışmalardan biri Uğurhan Karaarslan'ın Osmanlı Dış Politikası'nda Değişim ve Babîali Tercüme Odası adlı yüksek lisans tezidir¹⁴. Burada Tercüme Odası'nın kuruluş ve gelişme dönemleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmekle beraber daha sonraki gelişmeler ele alınmamıştır. Konuyla ilgilenen bir diğer önemli araştırmacı da Amerikalı Carter Findley'dir. Findley, Osmanlı Hariciye Nezareti'nin Kuruluşu (The Foundation of the Ottoman Foreign Ministry) adlı makalesinde¹⁵ bu konunun önemi üzerinde durmuş ve Tercüme Odası'nın 1833'e kadar gelişimini ele almıştır. Yine Sevgi Gül Akyılmaz Reisülküttap ve Osmanlı Hariciye

⁹ Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, c.11-12, Tertib-i Cedid, İst. 1309; SaHhaflar Şeyhizade Mehmed Es'ad Efendi, **Vak'a-nüvis Es'ad Efendi Tarihi**, haz. Ziya Yılmaz, OSAV, İst. 2000

¹⁰Eserin ilk yedi cildi 1289-1306 tarihleri arasında, sekizinci cildi de Abdurrahman Şeref Bey tarafından 1328'de yayınlanmıştır. Bu ilk sekiz cilt daha sonra Tarih Vakfı tarafından yeniden yayınlanmış, eserin 9-15 ciltleri ise Münir Aktepe tarafından yayınlamıştır, bkz. Kaynakça

¹¹ Kramers, J. H., "Terdjuman", **EI**, c.4, Leiden 1934,s.225

¹² Orhunlu, Cengiz, "Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık", **Atatürk Konferansları V**, TTK, Ank. 1975, s.15-23

¹³ Bilim, Cahit, "Tercüme Odası", **OTAM**,1/1990, s.29-43

¹⁴Karaarslan, Uğurhan, **Osmanlı Dış Politikası'nda Değişim ve Babîali Tercüme Odası**, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, Siyasi Tarih Uluslararası İlişkileri Anabilim Dalı, İst.1999, s. 21-47

¹⁵ Findley, Carter, "The Foundation of the Ottoman Foreign Ministry", **IJMES**, 3/1972, s.388-416, özellikle s.401-403; Yine aynı yazarın **Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform Babîali (1789-1922)**, İz, İst. 1994'te aynı bilgilerin tekrarı yapılmıştır. Yazar bu eserlerinde ikinci el kaynaklara dayanmakla birlikte zaman zaman belgelere de yoğunlaşmıştır.

Nezaretinin Doğuşu adlı doktora tezinde¹⁶, Ali Akyıldız Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)¹⁷ adlı eserinde Tercüme Odası hakkında kıymetli bilgiler vermiştir. Tercüme Odası ile bağlantılı olarak Müslümanlardan ilk defa Divan Tercümanı olan Yahya Naci Efendi ve ondan sonra tercümanlığa atanan Başhoca İshak Efendi hakkında yine arşiv belgelerine dayalı kıymetli çalışmalar yapılmıştır¹⁸.

Yine tercümanlıkla ilgili olarak mahkeme, eyalet, yabancı elçilik ve konsolosluk tercümanları hakkında kısmen belgelere dayalı çalışmalarda yapılmıştır¹⁹.

Bunlar dışında Tercüme Odası ve Tercümanlık, belirttiğimiz çalışmalardan daha yüzeysel olarak genel tarih kitapları ile yakın konularda yapılmış araştırmalarla ansiklopedi maddelerinde de ele alınmıştır. Fakat bunlar konuya yenilik getirmekten uzak çok yüzeysel çalışmalardır. Gerektiği hallerde bu eserlerle ilgili kısımlarda değinilecektir.

¹⁶ Akyılmaz, Sevgi Gül, **Reisülküttaplık ve Osmanlı Hariciye Nezaretinin Doğuşu**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1990, s. 149 -154, 211-217

¹⁷ Akyıldız, age, s. 72-78

¹⁸Yahya Naci Efendi hakkında bkz. Ademoğlu, Ebru, **Yahya Naci Efendi ve Modern Fizik Konusundaki Eseri**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilim Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İst. 2001; Yine aynı yazarın tezinin özeti mahiyetinde olan “Yahya Naci Efendi ve Fırlatılan Cisimlerin Hareketi ile İlgili Eseri, Risale-i Hikmet-i Tabiiye (1809)”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları (Studies in Ottoman Science)**, c.4, 1/2002; Başhoca İshak Efendi hakkında bkz. İhsanoğlu, Ekmeleddin, “Mühendishane-i Berri-i Hümayun Başhocası İshak Efendi Hayatı ve Çalışmaları Hakkında Arşiv Belgelerine Dayalı Bir Değerlendirme Denemesi”, **Bellekten**, c. 53, S. 207/1989, s. 735-767; Unat, Faik, Reşit, “Başhoca İshak Efendi”, **Bellekten**, c. 28, 109/1964,s. 89-115; Seyitdanlıoğlu, Mehmet, “Sultanzade İshak Bey ve Başhoca İshak Efendi Aynı Kişi Midirler?”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, c. 6, S. 1-2/ Aralık 1989, s. 219-228; Beydilli, Kemal, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane, Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826)**, Eren, İst. 1995

¹⁹ Çiçek, Kemal, “Osmanlı Adliye Teşkilatında Mahkeme Tercümanları”, **Toplumsal Tarih**, c. 5, S. 30/ Haziran 1996, s. 47-58; Yine aynı yazarın “ Osmanlı Devletinde Yabancı Konsolosluk Tercümanları”, **Tarih ve Toplum**, S. 146/Şubat 1996,s. 17-23 Bu iki çalışma Kıbrıs kadı sicilleri üzerine yapılmıştır. Düvel-i Ecnebiye Defterlerine göre yapılmış olan bir diğer çalışma, İnan, Kenan, “Osmanlı Döneminde Yabancı Elçilik ve Konsolosluklarda Görevli Tercümanların Statüleri”, **Tarih ve Toplum**, Ekim 1996, S.154, s. 196-201; Almanca, Fransızca, Ermenice kaynaklara dayalı bir diğer çalışma da Kevork Pamukciyan’ın “Camcioğlu Ermeni Tercümanlar Ailesi”, **Tarih ve Toplum**, Kasım 1995, S.143, s. 23-27; Yine Gilles Veinstein’in “Osmanlı Yönetimi ve Tercümanlar Sorunu” adlı eseri yabancı dilde yazılmış kaynaklar ve Mühimme Defterlerine göre yapılmıştır, **Osmanlı**, Yeni Türkiye, c. 6, s. 256-263; Bağış, Ali İhsan, **Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler (1750-1839)**, 2. bs., Turhan, Ank. 1998;Bosworth, C. E., “Tardjuman”, **EP**, c. 10, Leiden-Brill, 2000,s. 326-327;Hitzel, Frederic, **Dil Oğlanları ve Tercümanlar (Enfant de Langue et Drogmans)**, (önsöz Robert Mantran), Yapı Kredi Yayınları, İst. 2001

GİRİŞ

Tercüman kelimesi Arami kökenli olup buradan Arapça'ya geçmiştir¹. Kelime İbranice targum, Asur ve Babilce'de targumanu, olarak kullanılmıştır². Arapça t-r-c-m kökünden gelen bir sözcük olup hemen hemen bütün Avrupa dillerine az çok benzer şekillerde geçmiştir.

Latince'ye torcimani, turcimanus, dragumanus, dracmandus, turchimannus; İtalyanca'ya drogmano, dragomanno, turcimanno; Fransızca'ya önce drugement, drugement sonra drogman, truchement; İspanyolca'ya turchiman, torcimani, trujaman; Portekizce'ye turgeman; Almanca'ya dragoman; Bulgarca'ya dragomanın; Sırpça'ya terdzuman, dragomani; Lehçe'ye turdyzman; Bizans Grekçesi'ne dragomanus olarak geçmiştir³.

Kelime Türkçe'nin çeşitli lehçe ve devirlerinde "dilmaç" karşılığı olarak kullanılmıştır⁴. Osmanlılar belgelerinde tercüman sözcüğünü kullanırken hemen hemen bütün Batı dillerinde dragoman sözcüğü kullanılmıştır.

Tercümanlar devletlerarası diplomatik ve ticari ilişkilerin kurulmasında, geliştirilmesinde önemli roller oynamışlardır. Tercümanlık kurumunun ne zaman kurulduğu bilinmemekle birlikte tarihin eski devirlerinden beri mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Bu kurumun varlığı hakkında yapılan son araştırmalar bizi daha çok Ortaçağ'a Abbasi Halifeliğine götürmektedir. Bu ilk tercümanlar İslam Devleti'nin Arap olmayanlarla olan mali, diplomatik ve ticari ilişkilerinde önemli roller oynamışlardır. Orhunlu'ya göre tercümanlık kurumu kesin bir memuriyet olarak Abbasilerde kurulmuştur⁵. Abbasi sarayında

¹ Kramers, J.H. "Terdjuman", **EI**, c. 4, Leiden 1934, s. 725; Bosworth, C.E. "Tardjuman", **EI**, c. 10, Leiden-Brill 2000, s. 236; Orhunlu, Cengiz, "Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık", **Atatürk Konferansları V, 1971-1972**, TTK, Ank. 1975, s. 13

² Orhunlu, **a.g.m.**, s. 13

³ Bosworth, **a.g.m.**, s. 236; Orhunlu, **a.g.m.**, s. 13; Tuncel, Bedrettin, **Seçme Yazılar**, haz. Alpay Kabacalı, Yapı Kredi Yayınları, İst. 2001 s. 161; Hitzel, Frederic, **Dil Oğlanları ve Tercümanlar (Enfants de Langue et Drogmans)**, (önsöz Robert Mantran), Yapı Kredi Yayınları, İst. 1995, s. 17

⁴ Şemsettin Sami, **Kamus-ı Türkî**, Çağrı, İst. 1992, 4.baskı, s. 395; Orhunlu, **a.g.m.**, s. 13

⁵ Orhunlu, **a.g.m.**, s.14

Grekçe, Kıptice, Nebatice ve diğer dillerde konuşan tercümanlar bulunmaktaydı. Aynı zamanda Bizans ve Sasani saraylarında “Arap ırkı ile meşgul” birer kâtip de tercümanlık vazifesini yürütmüşlerdir.

Abbasi devletinde tercümanlık kurumunun yanı sıra bilimsel tercüme hareketleri de görülmüştür. 830’da Beytül-Hikme’nin kurulmasıyla bu tercüme hareketleri sistematik olarak yürütülmüş, tercüman kadrosu, müstensihleri, bütçesi ve diğer müştemilatıyla kurumsal bir harekete dönüşmüştür⁶. Fakat bu tercümelemler daha çok tıp, felsefe, mantık, matematik, astronomi alanında yapılmıştır.

Tercümanların asıl aktivitesi Kramers’e göre XII. yüzyılda başlamıştır. Akdeniz çevresindeki Müslüman yöneticiler ve Hıristiyanlar arasında Kuzey Afrika’da yapılan ilk antlaşmalardan itibaren tercümanlar ticaretin yapıldığı limanlarda divan olarak adlandırılan ticari acentelerin vazgeçilmezi olmuşlardır⁷. Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki ticarete önemli bir yeri olan bu tercümanların her yerde kabul edilen bir hiyerarşisi vardı. Bu tercümanlardan yaptıkları işin büyüklüğüne göre “tercümaniye” vergisi alınırdı⁸. Özellikle Haçlı Seferleri sırasında kurulan ilişkiler tercümanlığın varlığını daha da gerekli kılmıştır.

Memluk Hükümdarı I. Baybars ile Franklar arasında 1273’de yapılan bir antlaşmada tercümanlara yemin ettirilmesi, yine Memluklar ile İtalyan devletleri arasındaki ticaret anlaşmaları ve diplomatik mektuplar Ortaçağ’ın sonunda tercümanların rolleri ve hakları hakkında önemli bilgiler içermektedir⁹. Memluklarda, Bizans ya da İtalyanlardan bir mektup geldiği zaman bunlar Divan’ül-İnşa’da görevli iki resmi tercüman tarafından çevrilirdi¹⁰. Anadolu Selçukluları’nda da tercümanlık kadrosunda iki tercüman bulunurdu¹¹.

⁶ Emevi ve Abbasi dönemlerindeki çeviri hareketiyle ilgili olarak bkz. Türker, Sadık, “İslam Düşüncesi’nin Gelişiminde Tercüme Faaliyetlerinin Rolü”, **Kutadgu Bilig**, S.3./Mart 2003, s. 223-236; Lewis, Bernard, **Müslümanların Avrupa’yı Keşfi**, çev. İhsan Durdu, Ayışığı, İst. 2000, s. 80-85; Ülken, Hilmi Ziya, **Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü**, Vakıf, İst. 1935, s. 96-126

⁷ Kramers, a.g.m., s.725

⁸ Barkan, Ömer Lütfi, **15-16 Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar**, c.1, 1943, s. 213

⁹ Bosworth, a.g.m., s. 236

¹⁰ Bosworth, a.g.m., s. 236

¹¹ Orhunlu, a.g.m. s. 14

Bütün Avrupa ülkeleri ve Japonya gibi Asya ülkeleri tercümanlarını kendileri yetiştirip, ülkelerinin eğitim programlarına Şark dillerini koyarlarken Osmanlı İmparatorluğu tercümanlık kurumunu Rum Ortodokslara emanet etmişti. Divan Tercümanlarının birçok defalar Fransız, Rus kliklerine ayrılmalarına ve ihanet etmelerine rağmen bu konuda önemli bir adım atılamamıştır. Ancak 1821’de Rum isyanı ile Rumlar görevlerinden uzaklaştırılmış ve tercümanlıklara Türkler getirilmeye başlanmıştır. Bu durumda Osmanlılar niçin bu tarihe kadar tercümanlığı üzerlerine almamışlardır? Ya da niçin dil bilenler bu görevlere getirilmemiştir? Ya da Osmanlılarda dil bilenler yok muydu? Osmanlılar niçin yabancı dil öğrenmiyorlardı? Burada bu soruların cevabını arayacağız. Osmanlıların yabancı dil öğrenmemelerinin sebepleri nelerdir? Bu sebepler Osmanlıların üstünlük duygularına kapılmaları, Batı ile ticaretin azlığı, kapalılık, kendi kendine yetme ve dini-ideolojik gerginlik gibi birkaç bakımdan incelenebilir.

Osmanlıların üstünlük duygusuna kapılarak kendi sistemini dünyadaki öbür sistemlerden daha üstün olduğuna inanmaları Osmanlı devlet adamlarında Avrupa devletlerini “aşağı görme telakkisi”ni yaratmıştır¹². Osmanlıların uluslararası sistem içindeki gücüne ve üstünlüğüne dayanarak Batı’nın görüş ve düşüncelerini öğrenmek gibi bir düşüncesi/kaygısı olmamıştır. Osmanlıların bu üstünlük duygusu İslami bir temelle de desteklenmiştir. İslam hukukuna göre dünyanın “darül-harp” ve “darül-İslam” olarak algılanması Osmanlı ile Batı arasında kesin çizgiler çekmiştir. Hristiyanlık ile İslamiyet’in Akdeniz çevresinde, Suriye’den İspanya’ya kadar savaşta ve barışta defalarca temaslarına rağmen Rönesans ve Reform hareketleri Müslüman milletleri arasında hiç bir karşılık bulmamıştır. Hümanizm, akıl çağı, ticari devrim, sanayi devrimi, tarım devrimi Osmanlı’ya yansımamıştır. Üstünlük duygusu

¹²Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, c. 5, 6.baskı, TTK, Ank. 1994, s. 73; Findley, V. Carter, **Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi**, TVYY, çev. Gül Çağalı Güven, İst.1996, s.20; Lyber, Albert Howe, **Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Osmanlı İmparatorluğu’nun Yönetimi**, çev. Seçkin Cılızoğlu, İst. 2000,s. 68

kısmen İslam dünyasının dışında olup bitenleri küçümsemeyi de beraberinde getirmiştir. Bu küçümsemenin kaynağı da gelenekçi dini düşünceler ve uygulamalar olmuştur.

Osmanlının hemen yanı başında bulunan Batı'yla bağlarını kesmesi ve içine kapanmasıyla yaratıcılığının kaybolmasına yol açmıştır¹³. Yalnız burada Osmanlı'ların Peygamber'in "kâfirlere karşı onların silahlarıyla savaşmanın mübah" olduğunu bildiren sözlerine dayanarak savaş zamanlarında Avrupa'ya özgü uygulamaları benimsediklerini de belirtelim.

Türklerin Asya'dan Ortadoğu'ya gelip burada bin yıllık hâkimiyet kurmalarıyla Arapça, Farsça yanında üçüncü bir "ana İslami bir dil"¹⁴ oluşturdular. Daha önce değişik alfabe kullanmış olan Türkler artık Arap alfabesi ile yazılan Arapça ve Farsça'dan oldukça çok kelime devşirilmiş olan yeni bir Müslüman Türkçesi ortaya çıktı. Eğitim görmüş tüm Osmanlı yönetici/aydınların temel formasyonu Arapça Farsça olmuştur.

Kültürlü bir Osmanlı Efendisi için dil bilmek şart olmakla birlikte ve makbul diller Arapça ve Farsçadır. İleri düzeyde bir Osmanlı aydını /yazarı /tarihçisi olan Gelibolulu Mustafa Ali'nin bu konu ile ilgili sözleri konuyu daha iyi açıklamıştır. "Faraza lisan-ı Arabî tekemmülü farz veya vacip olsa ve Farisi istimali sünnet-i seniyye makamında kıyam bulsa lisan-ı Türkî telaffuzu müstehab..."¹⁵

Osmanlıların yabancı dil öğrenememelerinin sebebi daha çok dini olmadığı halde, dine, dini taassuba dayandırılmıştır. Hemen hemen bütün araştırmalar bu yöndedir. Aslında bunun kaynağı İslam hukukunda bir Müslüman'ın "diyar-ı küfr" olan Hristiyan memleketlerinde uzun süre oturmalarının hoş karşılanmamasıydı.¹⁶ Bu durum dolayısıyla dil

¹³ Ülken, Hilmi Ziya, **Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü**, s. 337; Sayar, Ahmet Güner, **Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması**, 2. baskı, Ötüken, İst. 2000, s. 98

¹⁴ Lewis, Bernard, **Müslümanların Avrupa'yı Keşfi**, s. 80

¹⁵ Gelibolu Mustafa Ali, **Künhü'l-Ahbar**, c.1, s. 11'den aktaran Fleischer, Cornell H., **Tarihçi Mustafa Ali Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati**, çev. Ayla Ortaç, TVYY, 2. baskı, İst. 2001, s. 21

¹⁶ "ehl-i İslam'ın memalik-i Nasara'da tul-i müddet ikametleri uyamayub", **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 13745; Kuran, Ercüment, **Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri (1793-1821)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ank. 1968, s. 1; Lewis, Bernard, **İslam Dünyasında Yahudiler**, çev. Bahadır Sina Şener, İmge, Ank. 1996, s. 38

öğrenimine de yansımıştır. Bu dinsel bağlamda bir Batı dilinin ve yazı sisteminin öğrenilmesi Müslümanları dinden çıkarma tehlikesini de beraberinde getirmiştir. Böylece İslami gelenek Osmanlı'nın Batıyı kendisine uyarlama çabasına ket vurmuştur.¹⁷

Osmanlılarda yabancı dil meselesi üzerinde yapılan yorumlardan biride bir hadise göre “bir milleti taklit eden onlardan biri olur” anlayışının Batılı uygulamaları taklit etmek ve bununda bizatihi küfre ve İslam'a hıyanet olarak anlaşılmasıdır.¹⁸ Hatta en büyük şeyhülislamlardan Ebussuud Efendinin şu iki fetvası bu konuda oldukça açıktır. “Mesele: Padişah'ı âlem penah hazretleri bir diyarı feth ettikte bazı Müslümanlar ol diyarda mütemekkin olup, ol diyarın dilince tekellüm eyleseler şer'an nesne lazım olur mu? El-cevap: Gayet muztar olup ehl-i İslam'a dini tefhime kadir olmayıp mühim olan maslahatı ilam edince ruhsat vardır. Soru: Müslim kâfir dilince zaruretsiz tekellüm eylese, nikâhına zarar olur mu? Cevap: Zararı mahzudur. Küfrüne hükme olunup avreti tefrik olunmaz.”¹⁹ İmparatorluğun en güçlü devrinde yapılan bu yorumun yabancı dile karşı takınılan bu olumsuz tavrın sebebi, aşırı güven ve kâfiri küçümseme zihniyeti ile açıklanabilir.

Yine XVII. yüzyılın ikinci yarısında bir Fransız soylusuna esir düşen Süleyman adındaki Mısırlı bir yeniçeri, geri dönüşünden sonra kaleme aldığı eserinde kâfirlere yakınlık beslemekle suçlanacağını düşünerek deneyimlerini dile getirmekte çekindiğini anlatmaktadır.²⁰ III. Selim devrinde Osmanlı Devleti'nin modernleşmesi sürerken Vak'anüvis Asım Efendi Fransızca öğrenenleri “bazı kısa akıllılar”²¹ olarak nitelendirmesi Osmanlı aydınlarının meseleye bakış tarzını bize açıkça göstermektedir. Yabancı dil öğrenme meselesi hakkında İmparatorluğun Tanzimat devrinde büyük adımlar atılmış olmasına rağmen hala “ecnebi bir lisan okumak ulemaya menafi görülmekte olduğundan” Ahmet Cevdet Paşa gizli

¹⁷ Göçek, Fatma Müge, **Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü Osmanlı Batılaşması ve Toplumsal Değişme**, çev. İbrahim Yıldız, Ayraç, Ank. 1999, s. 35,34

¹⁸ Göçek, a.g.e., s. 48

¹⁹Düzdağ, Mehmet Ertuğrul, **Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı**, Enderun, İst. 1972, s. 118

²⁰ Faroqhi, Suraiya, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam**, çev. Elif Kılıç, TVYY, 4. baskı, İst. 2002, s. 99

²¹ Köprülü, M. Fuad, “Asım Efendi”, **İA**, c.1, İst. 1995, s. 670

gizli Fransızca çalışırdı.²² Yine Sadrazam Said Paşa, Fransızca öğrenmeye çalıştığı sıralarda Ayasofya camiinde ders dinlerken arkadaşlarından birinin Fransızca Elifba'sını düşürmesiyle arkadaşlarından birinin “aman koynuna sok, arkadaşlar görürse dayak atar” demesi bu taassubu açıkça gözler önüne sermektedir.

Nitekim Hz. Muhammed, Yahudilerle edilen antlaşmalar ya da onlar tarafından gönderilen mektupların İbranice veya Süryanice yazılmış olmasından dolayı kâtibi Zeyd b. Sabit'ten İbranice ve Süryanice öğrenmesini istemiştir.²³ Bu durumda yabancı dil öğrenmeme alışkanlığı İslam dini anlayışından çok dini taassubun sonucu olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Ortaylı, Osmanlıların yabancı dil öğrenememelerinin sebebi sadece üstünlük, gururla açıklanamayacağını, bunda birazda Osmanlı tüccar gruplarının uluslar arası ticarete yaygın olarak faaliyet gösterememesi olarak yorumlamıştır.²⁴

İslam dünyasının Batı dillerine karşı gösterdiği duyarsızlık sadece Osmanlılarla sınırlı kalmamıştır. Endülüs'te bile bu ilgisizlik mevcuttur.²⁵

Osmanlılar gayrimüslim dilleri öğrenmeyi reddetmiş olmalarına rağmen sayısı azda olsa Batılı dillerde yazılmış eserlere başvurmuşlardır. Fakat batılı kaynaklara başvuranların sayıca az olmaları ve etraflarında eğitilebilecek bir grubun olmaması ayrıca bir talihsizliktir.1640 yılına kadar hiçbir Osmanlı tarihçisi batılı yazarların Osmanlı devleti

²²Fatma Aliye, **Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı**, Kanaat Matbaası, Dersaadet 1332, s.34 (eserin yeni harflerle baskısı Metin Hasırcı tarafından yapılmıştır. İst.1994)

²³Güner, Osman, **Resülullah'ın Ehl-i Kitapla Münasebetleri**, Fecr, Ank. 1997, s.310; Sönmez, **Resülullah'ın Diplomatik Münasebetleri**, İnkılâp, İst. 1984 s. 34 vd; Atar, Fahreddin, **İslam Adliye Teşkilatı**, Ank. 1979,s. 146

²⁴Ortaylı, İlber, “Osmanlı Diplomasisi ve Dış İşleri Örgütü”, **TCTA**, c. 1, s. 278. Sayıları azda olsa yurt dışında faaliyet gösteren Osmanlı ticaret grupları için bkz. Lewis, Bernard, **Çatışan Kültürler, Keşifler Çağında Hristiyanlar, Yahudiler, Müslümanlar**. çev. Nurettin Elhüseyni, TVYY, İst. 1997, s. 18;Turan, Şerafettin “Venedik'te Türk Ticaret Merkezi, Fondaco dei Turchi, **Belleten**, 126/Nisan 1968, s. 247-275;Fransa'da faaliyet gösteren bir Osmanlı ticaret grubu için bkz. İnalçık, Halil, **Doğu Batı, Makaleler I**, Doğu Batı, 2. baskı, Ank. 2005,s. 298-299

²⁵ Lewis, **Müslümanların Avrupa'yı Keşfi**, s. 82

üzerine neler kaydettiklerini dikkate almamıştı. İlk kez İbrahim Peçevi(1574-1650) bu konuda Macar tarihçilerine başvurmuştur.²⁶

Yine Peçevi gibi 16.yüzyılın seçkin okumuşlarından Feridun Bey, Hasan b. Hamza ve Ali b. Sinan'a bir Fransa tarihi çevirtirmiştir.²⁷ XVII. yüzyılın sonunda Latince, Yunanca, Fransızca bilgisiyle Hezarfen Hüseyin Efendi Batı kaynaklarından yararlanmış Tenkihü't-Tevarih-i Müluk adlı dünya tarihinin Yunan Roma Bizans'la ilgili kısımlarını Yunanca ve Latince den çevirtirmiştir. Zamanında yaşayan Kont Marsigli, Dimitri Cantemir, Galland gibi Avrupalı âlimlerle görüşürdü.²⁸

Burada batılı eserlerden faydalanan Osmanlı aydınları arasında Kâtip Çelebi anılmalıdır. Düsturu'l-Amel'e zeyl olarak kaleme aldığı İrşâdü'l-Hayara ila Tarihi'l-Yunan ve'n-Nasara adlı küçük eserinde Hıristiyan Avrupa'nın gittikçe kuvvet kazanmasına karşı, İslam tarihlerinin bu âlemi boş ve yanlış sözlerle tasvir etmesine üzülererek din kardeşlerini, "gafletten uyandırmak" için yazdığını söylemiştir. Kâtip Çelebi'nin Avrupa tarih ve coğrafyasıyla uğraşması onu Avrupa kaynaklarını incelemeye sevk etmiş ve Fransız rahibi iken Müslüman olan İhlasi Mehmed Efendi de kendisine yardımcı olmuştur.²⁹

Sayıları az olmak la birlikte Feridun Bey, İbrahim Peçevi, Hezarfen Ahmet Çelebi, Kâtip Çelebi, Nefioğlu, Mavrokordato, Dimitri Kantemir ve daha sonları Aristo'nun fiziğini çevirmiş olan Yahyalı Hoca Mehmet Esat Efendi gibi dil bilen Osmanlı aydınları artık dar anlamda okumuş (literaty) olmaktan çıkmışlar ve her ne kadar etraflarında eğitebilecekleri bir grup olmamasına rağmen geleceğin "intelligentia"sını³⁰ oluşturmaya başlamışlardır.

²⁶ Sayar, a.g.e., s. 99; Lewis, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev. Metin Kıratlı, 8. Baskı, TTK, Ank. 2000 s. 53

²⁷Ortaylı, İlber, **Osmanlı Barışı**, Ufuk Kitapları, 3. baskı, İst. 2004, s. 35; Bacque-Grammont, Jean Louis, "Feridun Bey'in Az Bilinen Bir Yapıtı "Tevarih-i Padişahan-ı Françe" Üzerine Bazı Düşünceler", **XII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 12-16 Eylül 1994, Kongreye Sunulan Bildiriler**, çev. Aksel Tibet, c. 4, TTK, Ank. 1999, s. 1398

²⁸ Hezarfen Hüseyin Efendi, **Telhisü'l-Beyan fi Kavanin-i Al-i Osman**, haz. Sevim İlgürel, TTK, Ank. 1998, s. 5,6,8; Ortaylı, **Osmanlı Barışı**, s. 36; Ortaylı, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Hil, 3. baskı, İst. 1995 s. 11, Faroghi, a.g.e., s. 219

²⁹ Kütükoğlu, Bekir, **Vekayinüvis, Makaleler**, İst. 1994, s. 32-33; Adıvar, a.g.e., s. 126; Mehmed İhlasi hakkında bkz. Adıvar, a.g.e., s.126 n.3; Sarıcaoğlu, Fikret, "Şeyh Mehmet İhlasi", **TDVİA**, c.21, s. 538-539

³⁰ Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, s. 12

Osmanlı İmparatorluğu, diplomatik ilişkilerin “vazgeçilmezi” olan Divan-ı Hümayun ve Donanma Tercümanlıklarını Rum Ortodoks Fenerli Beylere bırakmıştı. Fakat zaman zaman bu tercümanların sadakatlerinden emin olunamıyordu. İmparatorluk eğitim sisteminde de yabancı dil olmadığı için bu tercümanlara mahkûm olunuyordu. Bu durum 1821’de kurulacak olan Tercüme Odası’na kadar sürmüştür. Oysa 16.yüzyıldan itibaren imparatorlukla diplomatik ve ticari ilişkiler kuran Avrupalı devletler gerek Osmanlı yönetimi gerekse ihtilaf vuku’unda kendilerine yardımcı olabilecek “sadık ve güvenilir” tercümanlara ihtiyaç duymuşlardır. Avrupalı Devletler bu tercümanlık işine çok önem vermişler ve bunlar için okullar açmışlardır. Bu okullarda “şark lisanlarını” öğrenen tercümanlar limanlarda, konsolosluk yanında ve sefaretlerde görevlendirilmişlerdir. Bu şekilde dil öğrenip Osmanlı İmparatorluğu’na gönderilenlere Dil Oğlanları/Jeunes de Langues/Enfants de Langue/Giovane della Lingua/Sprachknaben deniliyordu.

Bu amaçla Venedik 22 Şubat 1551’de³¹ birkaç genç çocuğu (Giovanni della Lingua) tercüman olarak yetiştirilmek üzere İstanbul’a gönderdi. Önce Venedik ve sonra da İstanbul’da yetiştirilen bu gençler hem Doğu hem de Batı dillerini öğrendiler. İstanbul’da bulunan bu gençlere bir “hoca” devamlı olarak Türkçe okuma-yazma öğretirdi. Bu gençler belgelerin Türkçe’den İtalyanca’ya çevrilmesi yanında Türkçe belge almakta da çok becerikli idiler.³² Bu Dil Oğlanları Fransızlar kadar ilmi bir seviyeye ulaşamadıysa da modern Şarkiyatçılığın temelini atmışlardır. Venedikliler kısmen bu işte başarılı olmuşlardır. Bu şekilde İstanbul Venedik elçiliğinde eğitim gören Dil Oğlanları’nın sayısı 1612’de altı,1640’ta 13³³, 1683’te dokuz kişiyi bulmuştur.³⁴

³¹ Bağış, Ali İhsan, **Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler**, 2. baskı, Turhan, Ank. 1998,s.26; Hitzel, Frederic, “Dil Oğlanları”,**Toplumsal Tarih**, çev. Aksel Tibet c. 4, Eylül 1995, s.38; Ali İbrahim Savaş, Venediklilerin 13. yüzyılda İstanbul’da bir Orient Akademisi olduğunu söylüyorsa da bunun hakkında bir bilgi bulamadık, Savaş, Ali İbrahim, “Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi”, **Yeni Türkiye, Osmanlı Özel Sayısı I**, Siyaset ve Teşkilat, Şubat 2000, S. 31,s. 489

³² Şakiroğlu, Mahmut, “Balyos”, **TDVİA**, c.5, s. 45;Şakiroğlu, Mahmut, “Venedik Cumhuriyeti’nin İstanbul’daki Temsilcileri: Balyoslar Çalışmaları ve Etkinlikleri”,**Tarih ve Toplum**, S. 59/Kasım 1988, s. 47

³³ Bağış, a.g.e., s.26

³⁴ Mantran, Robert,**17.Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul**, çev. M.A. Kılıçbay-Enver Özcan, TTK, Ank.1990, c.1, s. 75 not.1

Fransa da Venedik modelini örnek alarak diplomasi ve ticarete ihtiyaç duyulan Doğu dilleri tercümanlarını yetiştirmeyi amaçlayan Dil Oğlanları okulunu 18 Kasım 1669'da kurdu. Bu okulun kuruluş kararnamesinde “tercümanların sadakatinden emin olabilmek için İstanbul ve İzmir'e üç yılda bir altı genç gönderilecek ve bunlar Kapusen manastırlarında eğitim görecekler, dil öğrenecekler ve ilerde tercüman olarak kullanılacaktır”³⁵ denilmektedir. Bunlara bir Türk “hoca” Arapça, Farsça ve Türkçe öğretecekti.³⁶

1700'de Fransız Dil Oğlanları Okulu'nu tamamlamak üzere Louis Le Grand Koleji içinde bir sınıf oluşturuldu. Burada Latince, Yunanca, Türkçe, Arapça eğitimi veriliyordu.³⁷ 1710-1726 arasında 43 kişi bu okulu bitirdi.³⁸ Bu okul 30 Mart 1795'te Ecole des Langues Orientales Vivantes (Yaşayan Doğu Dilleri Okulu) adını almış ve günümüzde Doğu Dilleri ve Uygarlıkları Enstitüsü'ne dönüşmüştür.³⁹

Bu okuldaki öğrenimleri boyunca Dil Oğlanları diplomatik mektuplaşmaların yürütülmesi ya da risale tercümesi yapmak üzere eğitim alıyorlardı. Öğrencilerin bir tür “bitirme tezi” olarak nitelendirilen Türkçe, Arapça, Farsça tarihsel bir metni Fransızcaya tercüme etmeleri gerekiyordu. Bu çeviriler arasında Evliya Çelebi Seyahatnamesinden, Raşit, Naima, Neşri tarihlerinden bazı bölümler, Kanunnameler, münşeatlar da vardı.⁴⁰ XVIII. yüzyıl başından itibaren yapılan bu çeviriler bugün Fransa Milli Kütüphanesinde bulunup çoğu basılmamış 600'ün üzerinde çeviri vardır.⁴¹ Bu okulda Sylvestre de Sacy (1758-1838) gibi meşhur hocalar ders vermiştir.⁴² Fransız Dil Oğlanları Okulu'nun tercüman yetiştirme sisteminin önemli bir sonucu da Modern Şarkiyatçılığın temellerinin atılmış olmasıdır. Bu

³⁵ Hitzel, **a.g.m.**, s.38;Tuncel, **a.g.e.**, s.167;Fransa'da, I. François zamanından beri Fransa Krallık Koleji olan College de France'da Arapça ve İbranice gibi Doğu dilleri eğitimi verilmekteydi. Galland, **a.g.e.**, c. 1, s. 4; Hitzel, **Tercümanlar**, s. 10

³⁶ Galland, **a.g.e.**, c.1,s.7;Tuncel, **a.g.e.**, s. 168

³⁷ Hitzel, **a.g.m.**, s.38; Fonton, Charles, **18. Yüzyılda Türk Müziği**, çev. ve yay. haz. Cem Behar, Pan, İst. 1987, s.15

³⁸ Akıncı, Gündüz, **Türk Fransız Kültür İlişkileri**, Ank. 1973, s. 60

³⁹ Hitzel, **Tercümanlar**, s. 9

⁴⁰ Fonton, **a.g.e.**, s.21

⁴¹ Akıncı, **a.g.e.**, s. 61; Hitzel, **a.g.m.**, s. 42. Dil Oğlanlarının edebi, müzik ve doğa bilimi ile ilgili çevirileri için bkz. Hitzel, **Tercümanlar**, s. 95-108

⁴² Fonton, **a.g.e.**, s. 20

okuldan Jean-Michel Venture de Paradis (1739-1799), Alexandre Petis de la Croix (1698-1751)⁴³, Barbier de Meynard (1827-1895)⁴⁴, Francois-Alphonse Belin (1817-1877)⁴⁵, Amedee Pierre Jaubert (1779-1847)⁴⁶ gibi meşhur Şarkiyatçılar da yetişmiştir.

Tercüman yetiştirme konusunda Levantenlere ve Osmanlı gayr-i Müslimlerine güvensizlik duyan Avusturyalılarda çok başarılı olmuştur. Avusturya, 16.yüzyılın son çeyreğinde elçilik için İstanbul'a gelirken yanlarında iki iyi tercüman ve Türkçe'yi erken yaşta öğrenip devlet hizmetinde çalıştırmak üzere dört fakir aile çocuğunu da İstanbul'a getirmiştir. Bunlara bir Türk cami hocası tarafından günde iki saat Türkçe öğretiliyordu. Avusturya Dil Oğlanları Okulu'nun (Alman Evi) ne zaman kurulduğu bilinmemekle birlikte 1754 yılına kadar görevini sürdürmüştür.⁴⁷ Fakat ilk Dil Oğlanı'nın 1578'de elçilik heyetiyle İstanbul'a geldiği bilinmektedir.⁴⁸ Hatta Osmanlı Divan-ı Hümayun Tercümanlarından İskerletzade Ligor (Greguvar Kiga) da Avusturya Dil Oğlanlığı yapmıştır.⁴⁹ Avusturya 1674 yılında Viyana'da Sprachknaben Institut kuruldu. Akademi bunun yerini aldı.⁵⁰ Avusturya İmparatoriçesi Marrie Theresia zamanında 1754'te Doğu Dilleri Akademisi'ni (Orientalische Akademie) tercüman yetiştirmek için kurmuştur.⁵¹ Ebubekir Ratip Efendi'nin "Asya Akademisi"⁵² diye nitelendirdiği akademide tercüman adaylarına eğitim süresince Osmanlı Türk belgeleri ve yazı sistemlerine ağırlık verilmekteydi.⁵³ Okulun ilk iki öğrencisi daha

⁴³ Fonton, **a.g.e.**, s. 20

⁴⁴ Kallek, Cengiz, "Barbier de Meynard", **TDVİA**, c.5, İst. 1992, s. 68-69

⁴⁵ Eyice, Semavi, "Francois-Alphonse Belin", **DBİA**, c.2, s. 150-151

⁴⁶ Eyice, Semavi, "Pierre-Amedee Jaubert", **TDVİA**, c.23, s. 576-78

⁴⁷ Tebly, Karl, **Dersaadet'te Avusturya Sefirleri**, çev. Selçuk Ünlü, Kültür Bakanlığı, Ank. 1988 s. 36,155

⁴⁸ Savaş, Ali İbrahim "Osmanlı ile Habsburg Arasındaki Diplomatik İlişkiler", **Türkler**, (ed.) H. C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca, Yeni Türkiye, Ank. 2002, c.9, s.561

⁴⁹ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, c.4/2,TTK, Ank. 1983, s. 51

⁵⁰ Horniker, Arthur Leone, "Osmanlı Türk Diplomasisi", çev. Refet Y. Balata, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, IV,1989, s.194

⁵¹ Hammer, Baron Joseph von Purgstall, **Büyük Osmanlı Tarihi**, çev. Vecdi Bürün, Refik Özdek, yay. haz. Mümin Çevik, Üçdal Hikmet, İst. 1992, c. 8, s.186; Horniker, **a.g.m.**, s. 194; Spuler, Bertold, "La Diplomatie Europeenne a la Sublime Porte aux 17 et 18 Siecles", **Revue des Etudes Islamiques**, 39/1971, s. 19

⁵² Unat, Faik Reşit, **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, haz. Bekir Sıtkı Baykal, 3. baskı, TTK, Ank. 1992, s. 161

⁵³ Horniker, **a.g.m.**, s. 194

sonraları Doğu dilleri uzmanı olacak olan Jenisch'le Thugut'tu.⁵⁴ Bu okulun yetiştirdiği en büyük müsteşrik tarihçi Hammer idi.⁵⁵

Burada diğer Avrupa ülkelerinin tercüman yetiştirme sistemlerinden de bahsetmek yerinde olacaktır. Fransa ve Avusturya gibi İngilizler de XVII. yüzyılda birkaç Rum'u Levant Company hesabına İngiltere'ye Worcester College⁵⁶ götürmüşlerse de başarılı olamamışlardır. 1877'de İngiltere tercümanlarını yetiştirmek için Ortaköy'de bir dil okulu açmıştır. Bu okulun Türkçe Öğretmeni Kostaki Panciri Efendi idi.⁵⁷

Rus devlet adamları da diplomatik ilişkilerini yürütmek için Posolskiy Prikaz/Elçiler dairesi kurmuştu. Bu dairenin bir bürosu Türkiye'ye aitti.⁵⁸ Yine I.Petro zamanında 1700'de Türkçe, Rus yüksekokullarının programına alınmış, I.Aleksander zamanında 1814'te Moskova'da Lazarevskiy Institute Vostoçnih Yazıkov (Doğu Dilleri Enstitüsü) kurulmuştur.⁵⁹

Polonya Kralı I.Sigismund 1621'de İstanbul'da bir Polonya Okulu⁶⁰, 1745'te Sicilyateyn⁶¹ krallıkları okulu kurmuşlar; Papalık 1627'de kurduğu Collegium de Propaganda Fide'nin programına Türkçe'yi koymuştur.⁶² Napoli Krallığı da 1723'te Istituto Superiore Orientale de Napoli'yi kurdu.⁶³

Tercüman yetiştirmekte tedbirli davrananlar sadece Avrupa devletleri değildi. Asya'nın en doğusunda bulunan Japonya bile Avrupa ile çok az ilişki kurmasına rağmen gayet düzenli, örgütlü(üst tercüman/alt tercüman/stajyer tercüman) bir şekilde tercümanlık memuriyetini nizama bağlanmıştır. Japon tercümanları da genellikle Hıristiyan olmuş Japonlardan oluşmaktaydı.⁶⁴

⁵⁴ Hammer, **Osmanlı Tarihi**, c. 8, s. 186

⁵⁵ Ortaylı, İlber, "Joseph Von Hammer-Purgstall", **TDVİA**, c. 15, İst. 1997, s. 491-494

⁵⁶ Bosworth, **a.g.m.**, s. 238; Bağış, **a.g.e.**, s. 27

⁵⁷ Kocabaşoğlu, Uygur, **Majestelerinin Konsolosları, İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğundaki İngiliz Konsoloslukları (1580-1900)** İletişim, İst. 2004, s. 195, okul ve eğitimi hakkında bkz. **a.g.e.**, 194-197

⁵⁸ Kurat, Akdes Nimet, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı, Ank.1990, s. 5

⁵⁹ Dilaçar, A., **Dil, Diller ve Dilcilik**, TDK, Ank. 1968, s. 208

⁶⁰ Savaş, **a.g.m.**, s. 561; Horniker, **a.g.m.**, s.194'te tarihini 1766 olarak veriyor.

⁶¹ Akıncı, **a.g.e.**, s. 60

⁶² Dilaçar, **a.g.e.**, s. 207

⁶³ Dilaçar, **a.g.e.**, s. 208

⁶⁴ Japonya'da tercümanlık ve tercüme işi için bkz. Erkin, Hüseyin Can, **Edo Döneminde Hollandalıların Shogunluğa Sundukları Yıllık Raporlar**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ank.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE TERCÜMANLIK

1.1. Eyalet Tercümanları

1.1.1. Eyalet Divan Tercümanları

Osmanlı Devleti'nde halkın çoğunluğunun Türk olmadığı ya da Türkçe bilmediği eyaletlerde, burada yaşayan Osmanlı vatandaşlarının eyalet idaresi ile olan ilişkilerinde “Eyalet Divan Tercümanı” kullanılmıştır. Bu tercümanları Orhunlu eyalet tercümanları ve mahkeme tercümanları olarak ayırmıştır.¹ Daha sonra yapılan çalışmalarda bu ayrımı ortaya koymuştur.² Bu tercümanlar Osmanlı belgelerinde “Trablus Sancakbeyinin Tercümanı”³, “Kudüs Subaşı yanında tercüman”⁴, “Kudüs-i Şerif'te Rum Tercümanı”⁵ “Arap Tercümanı”⁶, “Girit Adası Tercümanlığı”⁷, “Kıbrıs Divan Tercümanı”⁸ “Mora Tercümanı”⁹, “Sakız Tercümanı”¹⁰, “Kandiye reaya tercümanı”¹¹, “Halep Tercümanı”¹² olarak geçmiştir.

¹ Orhunlu, a.g.m., s. 19

² Çiçek, Kemal, “Osmanlı Adliye Teşkilatında Mahkeme Tercümanları”, **Toplumsal Tarih**, c.5, S.30 Haziran 1996, s. 47-52

³ **BOA, 6 Nolu Mühimme Defteri 972/1564-1565**, hüküm 255, (6 Rebiyülevvel 972/ Ekim 1564),c. 1, BDAGM, Ank. 1995, s.125

⁴ **a.g.d.**, hüküm 104,(29 M 972/6 Eylül 1564), c. 1, s. 59

⁵ **BOA,124 Numaralı Mühimme Defteri H. 1128-1130**,haz. Ömer Bıyık, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2001, (Evahir-i Ramazan 1129/Ağustos 1717), s. 258

⁶ **BOA,29 Numaralı Mühimme Defteri (984/1576)**, haz. Gülay Kahveci, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İst. 1998

⁷ **BOA, Cevdet Dahiliye**, No: 10165, (14 Ca 1190/1 Temmuz 1776)

⁸ **BOA, Cevdet Dahiliye**, No: 17338, (23 C 1109/ 6 Ocak 1698)

⁹ **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 171, (22 R 1232/11 Mart 1817); **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 2259, (15 Ca 1211/16 Kasım 1796); **BOA, Cevdet Dahiliye**, No: 15581,(23 Ra 1196/8 Mart 1792); **BOA, Cevdet Dahiliye**, No: 14914, (14 R 1203/ 12 Ocak 1789); **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: No: 48774, (1232/1817);**BOA, Kamil Kepeci**, Defter No:19, s. 67,102, (1240/1824)

¹⁰ **BOA, Cevdet Dahiliye**,No: 11868, (Za 1124/ Aralık 1712)

¹¹ **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 5133, (3 Za 1232/14 Eylül 1817)

¹² **BOA, Cevdet Dahiliye**,No: 5519,(16 Za 1121/ 17 Ocak 1710)

Bunun yanı sıra yine “Sakız Ceziresi Mahkeme Tercümanı”¹³, “Sakız keferesinin mahkemede tercümanlığını yapan”¹⁴, “Halep Kadısı tercümanı”¹⁵ “Antakya Mahkeme Tercümanı”¹⁶, olarak belgelerde geçen mahkeme tercümanlarına da rastlanılmaktadır.

Dil bilmeyen Müslüman veya zımnî reayanın eyalet divanında sorunlarını rahatlıkla anlatmalarında aracılık yapmak için Eyalet Divan Tercümanlarını devlet yönetimi gerekli kılmıştır.

Bu tercümanlar başlangıçta tercüme işiyle meşgul bir memur iken zamanla reaya nezdinde önemli bir konuma sahip olmuşlardı. Osmanlı devletinin birçok eyaletinde bu tercümanlara “emval-i miriye sarrafı”¹⁷ olarak reaya arasında vergilerin saptanması ve toplanması işini de üzerlerine almışlardı. 1219 (1804-05)’da Kıbrıs Tercümanı bulunan Yorgaki Kıbrıs’ta devlete ait vergileri adaletli tahsil edip herkesin itimadını kazanmıştı. Bu tercümanlar zimmî reayanın devletle olan ilişkilerinden dolayı halk vekili olarak da görülmüşlerdir.¹⁸ Bunlar Divan-ı Hümayun tercümanlarının aksine imparatorluğun hem iç hem de dış ihtiyaçlarına cevap veriyorlardı. Eyalet yönetimiyle yabancılar arasındaki ilişkilere de aracılık ederler, beylerbeyi, paşa, vali gibi taşra yöneticilerinin emrinde çalışırdı.

Eyalet Divan Tercümanlarını daha çok Mısır, Şam, Trablus gibi Arap vilayetleriyle Temeşvar, Budin, Belgrat, Girit gibi Avrupa vilayetlerinde görüyoruz. Halkın çoğunluğunun Arap olduğu vilayetlerde bunlara Arap tercümanı¹⁹,

¹³ BOA, AE SMST II, 1/3, (5 Ş 1114/ 25 Aralık 1702)

¹⁴ BOA, 7 Numaralı Mühimme Defteri 975-976/1567-1569,c.3, BDAGM, Ank. 1998, hüküm 2619, (22 C 976/ 12 Aralık 1568), s. 320

¹⁵ BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri 966-968/1558-1560, BDAGM, Ank. 1993, (10 Ca 967/ 7 Şubat 1560), s. 343

¹⁶ BOA, a.g.d., s. 621

¹⁷ Çiçek, a.g.m., s. 47

¹⁸ BOA, Hatt-ı Hümayun No: 3375 J, (1219/ 1804)

¹⁹ BOA, 29 Nolu Mühimme, s. 258

deniliyordu. Büyük ve teşkilatlı bir eyalet olan Mısır'da bu tercümanların başında tercüman/baş baştercüman bulunuyordu.²⁰Bu tercüman "Mısır divan-ı âlisi'nin bir üyesi olacak yetkiliydi.²¹

Mora, Girit, Kıbrıs gibi Rumların çoğunlukla olduğu yerlerde Eyalet divan tercümanları Rum'du. Belgelerden Girit Adası tercümanlığı ve bu tercümanlığın Rumca yazıcısı olduğu anlaşılıyor.²²Girit'te yine Kandiye reaya tercümanı olarak görev yapan bir tercüman daha mevcuttu.²³

Kıbrıs'ta bilinen en eski tercüman 1608 yılında görev yapmış olan Piero Guneme'dir. Bunların en çok bilineni 1779-1809 arasında tercümanlık yapmış olan Hacı Georgokis Kornessios'dur. Bu tercüman ruhban bir aileden gelmiş ve bir basma kumaş tüccarının oğluydu. Vergi tahsildarlığından büyük bir servet edinmişti. Adanın tüm özel ve kamusal işleri onun elinden geçiyordu.²⁴Bu tercümanların nüfuz ve itibarlarını göstermeleri bakımından bu bilgi önemlidir.

Osmanlı İmparatorluğunun Batı'yla sınır bulunan eyaletlerindeki divan tercümanlarının rolü daha çok diplomatik alanda olmuştur. Bunların en önemlisi Temeşvarlı Osman Ağa'dır. 1099/1687'de Lipova'da Avusturyalılara esir düşen Osman Ağa'nın 12 yıllık esareti ona Almanca ve Hırvatça'yı öğrenmiş ve tercümanlığı kazandırmıştır. Esaret dönüşü Belgrat'a geldiğinde Belgrat tercümanı Macar'dan Müslüman olmuş bir kişiydi.²⁵ Esaret dönüşü Osman Ağa, Belgrat'tan memleketi Temeşvar'a gelmiş ve Temeşvar Beylerbeyi Sarı Ahmet Paşa'ya

²⁰ Orhunlu, a.g.m., s.19

²¹ Veinstein, Gilles, "Osmanlı Yönetimi ve Tercümanlar Sorunu", **Osmanlı**, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye, c. 6, Ank.1999, s. 259

²² **BOA, Cevdet Dahiliye**, No: 10165, (14 Ca 1190/ 1 Temmuz 1776)

²³ **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 5133, (3 Za 1233/ 4 Eylül 1818)

²⁴ Veinstein, a.g.m., s. 260

²⁵Temeşvarlı Osman Ağa, **Kendi Kalemile Temeşvarlı Osman Ağa, Bir Osmanlı Türk Sipahisinin Hayatı ve Esirlik Hatıraları**, haz. Harun Tolasa, Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Konya 1986, s. 160

tercümanlık etmeye başlamıştır. Burada 17 sene içinde 11 paşaya tercümanlık yapan²⁶ Osman Ağa daha çok diplomatik meseleler üzerinde çalışmış, sınır anlaşmazlıklarını çözmek için kurulan komisyonlarda görev almış, Avusturya makamlarıyla yazışma/mektuplaşma işlerini yürütmüştür. Kendisi bu işleri “bunca mekatibler ve mesalihler ve sair işler görülüp, dört bir yanda olan Erdel ve Segedin, Varadin generallerine nice defa irsal olunup, büyük işlerde bulundum”²⁷ “... Temeşvar hudutlarının belirlenmesi işi ortaya çıkıp, Bosna tarafında da 8 ay hudutların tespitine hizmet ettim”²⁸ diye açıklamaktadır.

Osman Ağa'nın Temeşvar'da tercüman iken içinde bulunduğu resmi faaliyetler, özellikle sınır anlaşmazlıklarının çözülmesindeki rolü, bazı diplomatik ziyaretler ve bütün bunlarla ilgili bazı mektup ve belgeleri içine alan ve 1725 tarihiyle biten bir eseri vardır.²⁹

Osman Ağa 1717'de Belgrat'ın elden çıkmasıyla Vidin'de bir süre tercümanlık yapmışsa da 1724 yılında İstanbul'a göçmüş ve tercümanlık yapmaya devam etmiştir.³⁰

Osman Ağa sadece tercümanlık yapmamış, Alman tarihine de ilgi duymuş ve hatıralarını da yazmış bir Osmanlı aydınıdır. Eserleri arasında Nemce Tarihi, Kitab-ı İnşa, Avusturya Milli Kütüphanesi'nde bir yazması ve yine bir mektup koleksiyonu vardır.³¹

Osmanlı'nın Batıyla sınır bulunduğu eyaletlerdeki Eyalet Divan tercümanlarının sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte bunların daha çok mühtedi

²⁶ Osman Ağa, **a.g.e.**, s. 166

²⁷ Aynı yer

²⁸ Osman Ağa, **a.g.e.**, s. 164

²⁹Avusturya Milli Kütüphanesi yazma 657'de bulunan bu eser Dr. Kreutel tarafından “**Zwischen Paschas und Generalen “(Paşalar ve Generaller Arasında)**, (Graz 1966) adıyla yayınlanmıştır. Osman Ağa, **a.g.e.**, s. 22, not 22

³⁰ Osman Ağa, **a.g.e.**, s.21, not.19,20

³¹ Osman Ağa, **a.g.e.**, s.22; not. 22

ve iki ya da daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.³² Köprülü Hafız Ahmet Paşa'nın Belgrat muhafızı bulunduğu esnada (1751) Belgrat'ta ikinci tercüman bulunan mühtedi Osman Efendi'ye Almanca'dan Türkçe'ye eserler çevirttiği de bilinmektedir.³³

Eyalet Divan tercümanların içinde Mora Tercümanlığı önemliydi. Mora Tercümanı, Divan-Hümayun Tercümanlığı'na bağlıydı.³⁴ Mora Tercümanlığı Mayıs-Haziran 1806'da Divan-ı Hümayun Tercümanlığı'ndan ayrılıp müstakil hale getirildi ve tercümanlığına da Karaca Kostaki Efendi atandı.³⁵

Eyalet Divan tercümanlarının ne şekilde azledildiği ne kadar maaş aldıkları, gelirleri belgelerden anlaşılmaktadır. Temeşvar'a Temeşvarlı Osman Ağa 60 akçelik bir gelire atanmıştı. Bunların atamalarına beraat veriliyordu.³⁶ Bu atamalarda bölge halkının (*vücuḥ-ı reaya*) görüşleri de dikkate alınıyordu. Bu tercümanlıklar bazen aynı ailelere de veriliyordu.³⁷

Bazen mevcut tercümanın "mezalimine" binaen tercümanlık geçici olarak lağv edilip yerine halkın yardımıyla bir yazıcı ve yazıcı yamağı seçilip³⁸ Padişah tarafından atanıyordu.³⁹

Girit Adası Tercümanlığı ve Rumca yazıcılığı senelik olarak hazineye 750 kuruş ödemek karşılığında tevcih ediliyordu.⁴⁰ Bazen tercüman öldüğünde dil bilen kardeşi ya da oğlu tercümanlığa vekâlet ederdi. Bu tercümanların işlerinde "*ahali kendisinden razı ve hoşnut olunduğundan*", "*umur-ı mühime-i devlet-i aliyyede*

³² Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c.4/2, s. 538

³³ Aynı yer

³⁴ **BOA, Cevdet Dahiliye**, No: 15581, (23 Ra 1196/ 8 Mart 1782) Divan-ı Hümayun Tercümanı tayin olunan Drakozade Mihalaki'nin bu memuriyete mülhak olan Mora tercümanlığı için berat itası talebi.

³⁵ **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 6065, (Ra 1221/Mayıs-Haziran 1806)

³⁶ Osman Ağa, **a.g.e.**, s. 164

³⁷ **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 48774, (1232/ 1817) Mora Tercümanı esbaki Foresko'nun kardeşi Burgaki'nin tercümanlığa tayini

³⁸ **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 2259, (15 Ca 1211/16 Kasım 1796)

³⁹ **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 48774, (1232/1817)

⁴⁰ **BOA, Cevdet Dahiliye**, No: 10165, (14 Ca 1190/ 31 Temmuz 1776), Tercüman İspiro'ya

ibraz-ı liyakat ve sadakat” ile davrandıklarından vazifelerine devam etmelerine müsaade edilirdi.⁴¹

Bu tercümanların görevden alınmaları belgelere daha çok konu olmuştur. Bunlar görevlerine “ehliyet-i kâfi olmadığından”⁴² azledildikleri gibi “fesad-ı nifak ve kesb-i emval” ile meşgul olduklarından da görevden alınırlardı. Hatta bunlar yetki ve itibarlarını “muhasıl cezirenin(Kıbrıs) tahsil-i emvali mirisine mani” olduklarından idam da edilmişlerdir.⁴³ Bunun gibi yine Sakız tercümanı için “fesad ehli” ve “ahalinin menfuru” olduğundan “sükûn ve nizami ihlale cüret eylemiş” olmalarından dolayı azl edilip yerlerine “cümlelerin muhtar ve müntehibi” olanlar atanırdı.⁴⁴

Aslında bu tercümanlar yani Temeşvarlı Osman Ağa gibi Batıyla sınır olan eyaletlerin tercümanları daha çok sıradan ve silik şahsiyetlerdir. Bu silik tercümanlar daha çok sancakbeyi, şehir güvenliğinden sorumlu subaşılardan yanında istihdam edilirdiler. Bunlarla ilgili bilgileri Mühime Defterlerinden öğreniyoruz. Bunun sebebi de tercümanların halka uyguladıkları baskılardı. Bu baskı ve kötülükler şikâyetleri de beraberinde getiriyordu. Yerel yöneticiler (beylerbeyi, sancakbeyi, kadılar) Babıâli’yi bu durumdan haberdar etmişlerdi. Padişah’da bu duruma bir son verilmesini emir vermişti. Bu tercümanlar halka kötü davranmaları halinde görevden alınıyorlardı.⁴⁵

6 Eylül 1564 tarihli bir belgeden Kudüs Subaşısı yanında Turanî, Ahmed Asesbaşı, Ali, Kerim, Halil, Musa, Ahmet Sezai, Sar Kosem adlı sekiz tercümanın

⁴¹ BOA, Cevdet Hariciye, No: 5133, (3 Za 1233/ 4 Eylül 1818)

⁴² BOA, Cevdet Dahiliye, No: 17338, (23 C 1109/ 7 Aralık 1697), Anceli oğlu Marko’nun ehliyeti olmadığına binaen yerine Sefer oğlu İlyâ’nın tayini

⁴³ Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, haz. Mehmet Ali Beyhun, TTK, Ank. 2003, c. 1, s. 426 Kıbrıs Tercümanı Petraki’nin idamı hakkında, a.g.e., s. 426-427

⁴⁴ BOA, Cevdet Dahiliye, No:11868,(Za 1124/ Aralık 1712), Koço’nun yerine Matyo Petro Kokinos’un tayini

⁴⁵ BOA, 6 Nolu Mühimme Defteri 972/1564-1565, BDAGM, Ank. 1995, hüküm 104, (29 M 972/ 6 Eylül 1564), s. 59-60

bulunduğu anlaşılmaktadır.⁴⁶ 1576'da Halep'te Subaşı yanında Lebid oğlu Ebu Bekir ve Macid adlı bir tercüman vardı.⁴⁷ 1583'te Halep'te yine Mansur adlı bir tercüman varlığından haberdarız.⁴⁸ Trablus Sancakbeyi'nin Nasiruddin es-Sayrafi adlı tercüman vardı.⁴⁹ Bunların yanı sıra Kudüs'te Rum tercümanı olan Nikifaros rahipti.⁵⁰

Mühimme defterlerine yansıyan bu şikâyetler tercümanların halkı ile otorite arasındaki mecburi aracı rolünün sağladığı güçten kaynaklanıyordu. Yani onlara verilen konumları ve bunu kullanmalarından kaynaklanıyordu.

Mühimme defterlerinde tercümanlık mesleği ile ilgili dile hâkim olma konusuyla ilgili herhangi bir şikâyete rastlanmıyor bu tür bir bilgiye sadece Kıbrıs Divan Tercümanlığı için mevcut tercüman Anceli veledi Marko'nun vazifesine ehliyet-i kâfi olmadığından bahisle yerine Sefer veledi İlya'nın tayini hakkında bir belgede rastlıyoruz.⁵¹

1.1.2. Eyalet Mahkeme Tercümanları

Eyalet yönetimiyle ilgili olarak eyalet divan tercümanlarının yanı sıra mahkemelerde tercüman kullanma zorunluluğu mevcuttu. Mahkeme tercümanlığı kısmen üzerinde durulmuş bir konudur.⁵²

Mahkemelerde Türkçe bilmeyen davalı ve davacıların bütünü için bu hizmet önemliydi. Dil bilmeyen Müslüman veya zimmî reayanın mahkeme sorunlarını

⁴⁶ Aynı yer

⁴⁷ BOA, 29 Nolu Mühimme (984/1576), hüküm 411

⁴⁸ BOA, 51 Nolu Mühimme Defteri (Sultan'ın Emir Defteri), Hikmet Ülker, Tatav, İst. 2003, s. 121

⁴⁹ BOA, 6 Nolu Muhimme Defteri, hüküm 255, 6 Ra 972/12 Ekim 1564, c.1, s. 125

⁵⁰ BOA, 124 nolu Muhimme Defteri, Ramazan 1129/ Ağustos 1717, s. 258

⁵¹ BOA, Cevdet Dahiliye, No: 17338,(23 C 1109/ 7 Aralık 1697), Kıbrıs Muhafızı Mustafa tarafından yazılan

⁵² Çiçek, Kemal, "Osmanlı Adliye Teşkilatında Mahkeme Tercümanları", **Toplumsal Tarih**, c.5, S.30, Haziran 1996, s. 47-52

rahatlıkla anlatmalarında aracılık yapmak için tercüman istihdam edilmişti, çünkü mahkemelerde davalar Türkçe olarak görülürdü.

Mahkeme tercümanlarıyla ilgili bilgiler daha çok kadı sicillerinde mevcuttur. Kadı sicilleri üzerinde yapılacak çalışmalar konuyu daha da açıklığa kavuşturacaktır. Çiçek de çalışmasını Kıbrıs kadı sicilleri üzerine yapmıştır. Orhunlu Halep, Salahiye, Bankusa, Kudüs, Bağdat mahkemelerinde birer, Şam mahkemesinde ikişer tercüman istihdam edildiğini ve bunların atanmalarının berat ile yapıldığını belirtmiştir.⁵³

Mahkeme tercümanları buldukları yerin kadıları tarafından kabul edilip mahkeme tercümanı olabilecekleri merkeze arz ve teklif olunurdu.⁵⁴Bunların görev süreleri hakkında kesin bir bilgimiz olmamakla birlikte görevlerini layıkıyla yerine getirenler tekrar görevinde bırakılırdı.⁵⁵

Sakız Mahkemesinde bir tercüman, Kıbrıs'ta ise zaman zaman iki tercüman istihdam edilirdi.⁵⁶ Kıbrıs'ta bu görevi uzun bir süre belli bir aile elinde tutmuştur. Bu tercümanların hizmet sürelerini bilemiyoruz fakat görevlerini dürüstçe yapanların yerlerinde bırakıldıklarını biliyoruz. 40 Nolu Mühimme Defteri'nde Sakız Adası mahkeme tercümanlığını yapan bir zimmî için "Sakız feth olduğundan beri tercüman olup" denilmektedir.⁵⁷

Tercümanlar hakkında belgelerden anlaşıldığına göre şikâyet olmadıkça azl edilmiyorlardı. Bunların ücretleri hakkında az da olsa bilgimiz var. Kıbrıs kadı sicilleri üzerinde çalışan Çiçek, Lefkoşa'nın bazı mahallelerinde ev fiyatlarını ortaya

⁵³ Orhunlu, a.g.m., s. 20;Çiçek, a.g.m., s. 49

⁵⁴ **BOA, AE. SMST II-1/3**, (5 Şaban 1114/ 25 Aralık 1702);Orhunlu, aynı yer

⁵⁵ **BOA, AE. SMST II-1/3**, (5 Şaban 1114/25 Aralık 1702) Sakız Ceziresi Mahkeme Tercümanı Manas Markiyan tercümanlık görevini layıkıyla yerine getirdiğinden tekrar görevinde bulunmasına dair Sakız Kadısının arzı üzerine buyrultu

⁵⁶ Çiçek, a.g.m., s. 48

⁵⁷ Çiçek, a.g.m., s. 50;Veinstein, a.g.m., s. 261

çıkarmasıyla bu tercümanların orta gelir düzeyinin üstünde olduklarını belirtiyor.⁵⁸ 1709 tarihli bir belgede tercümanlığın bir yıl için 180 kuruşa devri yapılmıştır.⁵⁹

Mahkeme tercümanları hakkında bazı bilgileri şikâyetlere konu olduğu için Mühime Defterlerinde bulabiliyoruz. 1560'ta Antakya Mahkemesi'nde tercümanlık görevini Şeyhioğlu Ömer yapıyordu.⁶⁰ Yine bu yılda Halep'te Kadı Tercümanı Hasan'ın tercümanlıktan çıkarılması Halep Beylerbeyine bildirildi.⁶¹ Yine Mühimme Defterlerine tercümanlarla ilgili yansıyan ve daha önce rastlayamadığımız ve Sakız Beyine yazılan bu hükümde Sakız Mahkeme Tercümanının yanlış tercüme yapıp yapmadığının tespiti isteniyor.⁶² Bu yıllarda belgelerden anlaşıldığı kadarıyla rüşvetin yaygınlaştığı görülüyor. 1570'te Diyarbakır Beylerbeyi'ne ve Musul Kadısına yazılan bir hükümde daha önce sahabeye küfrettiği için hapsedilen, sonradan rüşvet karşılığı hapisten çıkarılan ve Musul Kadısı tarafından tercüman olarak istihdam edilen Hüseyin Kassar hakkında gerekenin yapılması ve niçin himaye edildiğinin bildirilmesi isteniyor.⁶³ Bu belgede görüldüğü gibi kadıların zaman zaman güvenilmez tercümanlara niçin ihtiyaç duyduklarının sebebini anlayamıyoruz. Ya onlarla işbirliği içine giriyorlar ya da daha iyilerini bulamıyorlardı.

1.2.Donanma/Derya Tercümanlığı

⁵⁸ Çiçek, a.g.m., s. 51

⁵⁹ Çiçek, a.g.m., s. 48

⁶⁰ BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri 966-968/1558-1560, BDAGM, Ank. 1993, hüküm 1430, (25 Za 967/ 17 Ağustos 1560), s. 621

⁶¹ a.g.d., hüküm 762, (10 Ca 962/2 Nisan 1555), s. 343

⁶² BOA, 7 Nolu Mühimme, hüküm 2619,(22 C 976/ 12 Aralık 1568), c. 3, s. 320

⁶³ BOA, 12 Numaralı Mühimme Defteri 978-979/1570-1572, BDAGM, Ank. 1996, hüküm 331,(Zilkade 978/ Nisan 1571), c. 1, s.220-221

Donama Tercümanlığı'nın ne zaman kurulduğu bilinmemekle birlikte Fenerli Beylerin Divan-ı Hümayun Tercümanlıklarına atanmaları kadar eskidir. Donanma Tercümanlığı ile ilk bilgimiz Galland'ın günlüğünde geçen Kaptan Paşa Tercümanı Sievr Pauli adlı kişidir. Bu kayıt 27 Ocak 1672⁶⁴ tarihini taşıdığına göre bu memuriyetin kuruluşu çok daha eski değildir. Donama Tercümanlığı Fenerli Beylere berat ile tevcih olunmaktaydı.⁶⁵ Bunlar Donama Tercümanlığından, Divanı Hümayun Tercümanlığına Eflak Voyvodalığına tayin edilirdi.⁶⁶

Donanma Tercümanlarının tayin ve görevden alınmalarında Kaptan-ı Derya'ların reyî etkili olurken⁶⁷ iken XIX. yüzyıl başlarından itibaren atamaları ve görevden alınmaları Padişah'ın Hatt-ı Hümayunuyla⁶⁸ gerçekleşiyordu.

Donama Tercümanlığı, Divan-ı Hümayun Tercümanlığı ve Eflak Voyvodalığına ulaşmanın ilk adımını oluşturduğu için Fenerli Beyler bu makamı ele geçirmek için rüşvet dahi verirlerdi. Hatta böyle 190 keselik bir rüşvet olayının açığa çıkmasıyla 17 Şubat 1809'da Kethüda Bey bulunan Raşid Efendi azl edilmişti.⁶⁹ Bu rüşvet ve entrikaların önüne geçebilmek için Divan Tercümanlığı gibi Donanma Tercümanlığı da dört Fenerli aile arasında paylaştırılmıştır.⁷⁰

⁶⁴ Galland, **a.g.e.**, c. 1, s. 43;Uzunçarşılı Donanma Tercümanların ilk zamanlarda Müslümanlardan seçildiğini belirtiyorsa da bununla ilgili herhangi bir bilgi ve belge bulamadık.

⁶⁵ Orhunlu, **a.g.m.**, s. 21;**BOA, Hatt-ı Hümayun**, No:5458-1221/1806 Donama Tercümanı Hançerlioğlu Mihalaki'ye ve hizmetkârlarına muafiyet beratları verilmesi hakkında

⁶⁶ **BOA, Hatt-ı Hümayun** No: 15373, (1212/1797) Donanma Tercümanı Aleksandır'ın Divan-ı Hümayun Tercümanı olması; **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 2104, (B 1212/ Ocak 1798) Donama Tercümanı Mavroyeni'nin Eflak Beyi nasb olunması; Donanma Tercümanı Hançerlizade Kostaki'nin Eflak Voyvodalığına nasbı, (30 C 1212/20 Kasım 1797), **III. Selim'in Sırkatibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruzname**, Yay. Haz. Sema Arıkan, TTK, Ank. 1993, s. 267;**BOA, Hatt-ı Hümayun** No: 7872, (1210/1795-1796) Donama Tercümanı Kostaki Eflak Voyvodalığı'na nasb olunacağına binaen; Zallony, **a.g.e.**, s. 152, not.1

⁶⁷Cabi Ömer, **Cabi Tarihi**, c.1, s. 392

⁶⁸ **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 15373, (1212/1797-1798) Eflak eski Voyvodası Nikola Karaca'nın oğlu Yanko Karaca'nın Donama Tercümanlığı'na atanması; **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 5307, (14 N 1218/ 28 Aralık 1803) Donanma Tercümanı Yanaki'nin yerine Morozi ailesinden Panayotbeyzade'nin tayini; **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 27972, (1226/1810) Donama Tercümanı Yakovaki'nin yerine Todoraki'nin tayini; **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 7872, (1210/1795) Donanma Tercümanlığına Aleko'nun tayini

⁶⁹Cabi Ömer, **a.g.e.**, c.1, s. 397

⁷⁰ **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 45913, (1237/1819)

Donama Tercümanlarının görevden alınmaları ve atanmaları belgelerden anlaşıldığına göre titizlikle yapılmaktaydı. Bunlar hakkında bir suçlama olduğu zaman durum Babiâli'ye arz edilir, inceleme sonucunda azline karar verilirdi ve yerlerine yenileri atanırdı. Tercümanların atanması Kaptan Paşa'nın teskeresi/arzı ile Padişah'ın huzurunda müzakere edilirdi.

1212 (1797-98)'de Eflak eski Voyvodası Nikola Karaca'nın oğlu Yanko Karaca “ehl-i ırz edep”⁷¹; 1218 (1803-04)'de Donanma Tercümanlığı'na atanan Morozi ailesinden Panayotbeyzade'nin atanmasında Mevcut Donanma Tercümanı Yanaki'nin “umur-ı hariciyesi matlup” olmadığından ve tercümanlığın “Avrupa devletlerinin böyle hengâm-ı ihtilalinde tercüman bulunan kimesne umura aşına ve düvel-i Efrenciye tercümanlığıyla hüsn-i amiz ve Donanma ve Avrupa ahvaline vakıf olmak mukteza-yı maslahat”⁷² olduğundan bahisle bu memuriyetin öneminden bahsedilmektedir. Yine aynı belgede Panayot beyzadenin Paris'e Osmanlı elçiliği tercümanlığı ile gönderilmiş bulunduğu ve “umur-ı Ecnebiye'ye” vakıf olduğundan bahsediliyor.

Osmanlı yönetiminin bu memuriyet hakkında gösterdiği titizlik daha sonraki belgelerde de görülmektedir.1811'de Donanma Tercümanı bulunan Yakovaki “umur- Hariciyesi... matlubuna riayet edemediğinden,... hizmet-i mezkuresinde sadakat etmesi bildefeat kendüye tenbih olundukda” yani tercümanlıkta sadık ve muktedir olamadığından azl edilmiş ve yerine daha önce Donanma Tercümanlığı yapmış olan Todoraki atanmıştır.⁷³

Yine 1820'de yapılan yeni kanun gereğince (Hanedan-ı Erbaa Kanunu) Donanmaya atanması yapılacak olan tercüman adaylarının üzerinde titizlikle

⁷¹ BOA, Hatt-ı Hümayun, No: 15373

⁷² BOA, Cevdet Hariciye, No: 5307, (14 N 1218/ 29 Aralık 1803)

⁷³ BOA, Hatt-ı Hümayun, No: 27972, (1226/1811) Kaptan-ı Derya Mehmet Paşa'nın arızası.

durulması konunun Osmanlı devlet adamlarının gözünde ne derecede önem arz ettiğinin göstergesidir. Buna göre bu dört ailenin durumları tek tek incelenmiş adaylar birbirleriyle karşılaştırılmış ve en uygun atama yapılmıştır⁷⁴.

Donama tercümanlarının görevden alınmalarında “yolsuz hareketleri” de etkili olurdu. Şaban 1204 (16 Nisan-14 Mayıs 1790)’de Donanma Tercümanı bulunan, Eflak Voyvodası Mavroyeni'nin yeğeni bu sebepten dolayı görevden alınmış ve Rodos adasına sürülmüştür.⁷⁵ Orhunlu’ya göre Donama Tercümanlığı malikâne suretiyle “7500 kuruş muaccele ve 1000 küsur kuruş mal ile” tevcih edilirdi.⁷⁶ 1790 tarihli bir belgede Donanma Tercümanlığı’na atanan Hançerlizade Kostaki’den alınacak⁷⁷ 6950 kuruş muaccelede bahsedilmektedir. Orhunlu’nun ve belgenin ifadesinden anlaşıldığına göre Donanma Tercümanlığı için Malikâne yolu ile bu kadar kuruş alınır ve Hazine’ye aktarılırdı.

Donama Tercümanı Kaptan-ı Derya’nın “sekreteri”⁷⁸ gibi çalışır ve maiyetinde bir yazıcısı bulunurdu.⁷⁹ Eflak Voyvodalığı yapmış bulunan Nikola Mavroyeni yazıcılıktan yetişmişti. Yine Osmanlı tarihinin bir dönemine damgasını vurmuş olan Mehmet Sait Halet Efendi (1761-1822) de bir müddet Donanma Tercümanı Kalimaki Bey’in kâtipliğini yapmış ve oğluna da Türkçe okutmuştur.⁸⁰

⁷⁴ **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 45913, (1237/1820) Donanma Tercümanlığı’na Moruzi Ailesinden Nikolaki’nin atanması

⁷⁵ **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 55023;**BOA, Hatt-ı Hümayun**, No:55547;**BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 55575, (Ş 1204/ 16 Nisan-14 Mayıs 1790)

⁷⁶ Orhunlu, a.g.m., s. 21

⁷⁷ 6950 kuruşun Hazine-i Amire ya da Darphane-i Amire’ye teslim edilmesi hakkında, **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 57044, (1204/1790)

⁷⁸ Orhunlu, a.g.e., s. 21

⁷⁹ Kamil Paşa, **Tarih-i Siyasi-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye**, c. 2,Matbaa-i Ahmet İhsan, İst. 1325 (1907), s. 257; Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c.4/2, s. 59, not 2;Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde E.2977 numaralı bir belgeden Donanma Tercümanlarının “usul ve ahkâmı”ndan bahsediliyorsa da bu belgeyi göremedim. Öz, Tahsin, **Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Klavuzu**, I. Fasikül, İst. 1938

⁸⁰ Gövsa, **Türk Meşhurları**, s.163,Kamil Paşa, aynı yer

Donanma Tercümanları Kaptan Paşa Eyaleti denilen Akdeniz adalarında Müslüman olmayan ahalinin vergilerini düzenli verip vermediklerini kontrol ederler, adaların “müteallik işleri”ni görürlerdi.⁸¹

Bu tercümanlar adalarda yaşayanlardan kanuna aykırı olarak yüksek vergiler olarak onları baskı altında tutarlardı.1811’de Donanma Tercümanı olan Yakovaki adalara kardeşlerini yollayarak reayaya “teaddi”, “irtikâp”, “hilaf-ı rıza halat” ederek azledilmişti.⁸² Adalara ait “müteallik işleri” gören bu tercümanlar Kaptan Paşa adına Rumca yazılmış kâğıtları/buyrultuları ada halkına dağıtırlardı.⁸³ Bu Rumca buyrultulara daha sonra Türkçe tercümeleri de eklenmiştir.

Burada ilginç olan bir nokta Donanma Tercümanları her ne kadar “Avrupa ahvali”ne ve “umur-ı Ecnebi”ye vakıf olmuş olsalar bile incelediğimiz kaynaklar ve belgelerde tercümanlık/tercüme işlerine ait bir görevde bulunmaktan çok adaların vergi tahsildarları konumunda olmalarıdır.

1819’da Donanma ve Divan-ı Hümayun tercümanlıklarının, Eflak ve Boğdan Voyvodalıklarının Fenerli aileler arasında büyük rekabete yol açtığından bu görevlerin 4 Fenerli aileye (Hanedan-ı Erbaa) verilmesi kararlaştırıldı. Bunlar Kalimaki Sutzo(Şuco) (İki kol), Morozi aileleri idiler.⁸⁴ Bu düzenlemeyle birlikte yeni Donanma Tercümanlığı’na Morozi ailesinden Nikolaki atanmıştır.⁸⁵ 1821 Rum isyanından sonra Fenerlilere işten el çektirildi ve bu memuriyete Müslümanlar/Türkler atandı.

⁸¹ Orhunlu, a.g.m., s.21;Uzunçarşılı, **Merkez Teşkilatı**, s. 417; Strauss, Johann, “The Millets and The of Ottoman Language, The Contribution of Ottoman Greeks to Otoman Letters (19th-20th Centuries)”, **Die Welt Des Islams**, vol 35/2, 1995, s. 191

⁸² **BOA, Hatt-ı Hümayun** No: 27972,(1226/1811)

⁸³ Jorga, **Osmanlı Tarihi**, c.5, s. 54

⁸⁴ Hammer, **Osmanlı Tarihi**, c. 9,s. 249;Jorga, **a.g.e.**, c.5, s.214;Cevdet, **Tarih**, c.11, s. 95-98

⁸⁵ **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 45913, (1237/1820)

1. 3. Yabancı Elçi ve Konsolosluk Tercümanlığı

Osmanlı İmparatorluğu'nda elçilik ve çeşitli yerlerde konsolosluk bulunduran Fransa, İngiltere, Avusturya, Danimarka, Hollanda, Dubrovnik, Sicilyateyn, İspanya, Rusya, İsveç, Polonya gibi Avrupa ülkelerinin elçilik ve konsolosluklarında tercüman kullanılıyordu. Orhunlu'ya göre ilk elçilik heyetlerine Osmanlılar tarafından Türk-Müslüman tercümanlar görevlendiriliyordu.⁸⁶ Tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1500'lü yılların sonundan itibaren yabancı elçiliklerde Osmanlı vatandaşı olan Hristiyanlar kullanılmaya başlanmıştır.⁸⁷ İngilizler ve Fransızlar daha XVII. yüzyılın başlarından itibaren gerek yerli halkla gerekse merkezi ve yerel yönetimlerle olan ilişkilerinde kullandıkları tercümanlarını Osmanlı tebaası arasından, köklü Levanten ailelerden seçmişlerdir. Bu aileler arasında Galata'nın Navoni, Gritto, Oliveri, Fornetti, Testa, Pisani, Fonton, Chabert gibi "dragoman hanedanları" da bulunmaktaydı. Bunların birçoğu Roma Katolik ritine bağlı Latin kökenli ailelerdi.⁸⁸ Bu ailelerden Pisani ailesi 1761'den itibaren aralıksız 11 İngiliz elçisine, Fransa, Rusya, Polonya, Avusturya'ya da hizmet etmiştir.⁸⁹

Elçilik tercümanları, elçilik ve konsoloslukların "iş bitirici"⁹⁰ unsurlarıydı. Meydana gelen önemli olaylarda gerek ilgili makamların gerekse Müslüman ve Hristiyan kamuoyunun nabzını tutmaları, ülkenin hukukunu, teamüllerini, dillerini bilmeleri bakımından önemli kaynaklara (bilgi/istihbarat) sahiptiler. "Doğu memleketlerinin değişmez diplomatları" ve "Avrupalılar şahsında gerçekleşmiş

⁸⁶ Orhunlu, a.g.m., s.21

⁸⁷ Orhunlu, a.g.m., s.22

⁸⁸ Ortaylı, İlber, "Levantenler", **DBİA**, TVYY, c.5, s.204,206; Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.191; Hitzel, **Tercümanlar**, s.18; Galland, **a.g.e.**, c.1,s.6; Hitzel, Dil Oğlanları, s. 38; İstanbul'da XVII. yüzyılda bulunan elçilik tercümanları hakkında bkz. Pippidi, Andrei, "Quelques Drogmans de Constantinople au XVII Siecle", **Revue des Etudes Sud-Est Europeennes**, XX/ 1972,s. 227-255;

⁸⁹ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 191

⁹⁰ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 193

Doğulular”⁹¹ olarak nitelendirilen bu tercümanlar “her iki memleketin adamları” haline gelmişlerdir. XVI. Louis zamanında Fransa’nın İstanbul elçisi olan Vicont de Saint Priest tercümanları için “biz aslında tercümanlarımızın kâtipliğini yapıyoruz, zira yazılarımızı onların bize söylediğine uygun olarak yazmak zorundayız”⁹² diyerek bunların öneminden bahsetmiştir.

Sefaret tercümanları içinde özellikle baştercümanlar elçilerin “sağ kolu” hükmünde olup gün boyu olayların ve haberlerin peşinde “bal toplayan bir arı”⁹³ gibi elçilik maiyetlerinin vazgeçilmez personeli konumunda olmuşlardır. Mısır’da Napolyon’un tercümanlığını yapmış olan Venture de Paradis’e göre iyi bir tercüman kendi ülkesinin dilinden başka en azından sözlüklerden yararlanabilmek için Latince, İtalyanca, Rumca, Türkçe, Arapça ve Farsça’yı tercüme yapabilecek derecede bilmek yanında, Avrupa ülkelerinin genel politika ve çıkarlarını, Ticaret, Tarih ve Coğrafya da bilmelidir.⁹⁴

Tercümanların XVIII. yüzyıldaki durumu hakkında bize önemli bir bilgiyi Fransa’nın Halep, Kahire, İzmir’de tercümanlığını yapan Charles Fonton vermektedir. Ortadoğu’daki Fransız tercümanların durumlarını açıklayan bir layiha da hazırlayan Fonton, tercümanların gerek Fransız elçi ve konsoloslarından gerekse buldukları eyaletlerin halklarından gördükleri kötü muamelelerden, maddi imkânlarının sınırlı oluşundan, diplomat statüsüne sahip olmadıklarından, günlük işlerinde Fransız elbisesi giymeleri gerektiğinden bahseder.⁹⁵ Fakat bu tercümanların bazen bir konsolosluktan diğerine transfer olmaları, bazen de Osmanlı devletine hizmet ederek ikili oynamaları, ya da yerel yöneticilerin etkisi altında kalmalarından

⁹¹ Lamartine, **a.g.e.**, s. 159 ?

⁹² La Baronne Durand De Fontmagne, **Kırım Harbi Sonrasında İstanbul**, çev. Gülçiçek Soytürk, Tercüman 1001 Temel Eser, İst.1977,s. 40

⁹³ Fontmagne, **a.g.e.**, s. 39

⁹⁴ Fonton, **a.g.e.**, s. 19; Hitzel, **a.g.e.**, s. 82

⁹⁵ Fonton, **a.g.e.**, s. 11

dolayı, bunların sadakatlerinden her zaman emin olunamamıştır. Fransızlar bu amaçla Doğu dillerini küçük yaşta öğretebilecekleri gençler yetiştirmek için 1669'da bir Doğu Dilleri Okulu kurmuşlardır.⁹⁶

Elçi ve konsolosluk tercümanları, Babiâli ve yerel yönetimlerle olan ilişkilerde önemli rol oynamışlardır. Her türlü yazışma bunların elinden geçerdi. Bu sebeple bu tercümanlar elçilerin “gözü, kulağı, ağzı”⁹⁷olarak nitelendirilmiştir.

İmparatorlukta Batılı ülkelerin hemen hemen pek çok önemli şehirde konsolosluk kurmalarıyla sefaret ve konsolosluk tercümanların sayıları artmıştır.1574'te Fransızların üç,1590'larda Venedik'in altı ve 1610'da 13, tercümanı vardı.⁹⁸ Yine 1134 (1721-1722)'te İstanbul ve taşrada beratlı tercüman sayısı 104'tü.⁹⁹ 1730'da Osmanlı devletinde bulunan tercümanların sayısı şöyleydi:¹⁰⁰

Ülke	İstanbul	Taşra	Toplam
Fransa	13	39	52
İngiltere	16	43	59
Hollanda	9	23	32
Venedik	-	12	12
İsveç	7	24	31
Avusturya	-	17	17
Danimarka	3	1	4
Sicilyateyn	9	12	21
Dubrovnik	3	4	7

Toplam	60	175	235
--------	----	-----	-----

⁹⁶ Hitzel, a.g.e., s. 18

⁹⁷ Wood, A.C,History of the Levant Company, Londra 1964, s. 225, (zikreden) Bağış, a.g.e., s. 25; Ayrıca sefaret tercümanlarının görevleri hakkında bkz. Marghetitch, S. G., **Etude sur les Fonctions des Drogmans des Missions Diplomatique sou Consulaires en Turquie**, 2. baskı, İst. 1993

⁹⁸ Bağış, a.g.e., s. 25, 1576'da Avusturya'nın iki tercümanı vardı. Tebly, a.g.e., s. 43

⁹⁹ Ahmet Refik, **Hicri 12. Asırda İstanbul Hayatı**, İst. 1930, s. 75

¹⁰⁰ Uzunçarşılı, **Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, s. 314-315; Mustafa Kesbi, **İbretnüma-yı Devlet** (Tahlil ve Tenkitli metin) haz. Ahmet Öğreten, TTK Ank.2002, s. 34-36;1730'dan sonra bu tercümanların sayısını İnan 229 olarak vermektedir. İnan, Kenan, “Osmanlı Döneminde Yabancı Elçilik ve Konsolosluklarda Görevli Tercümanların Statüleri”,**Tarih ve Toplum**, Ekim 1996, S.154, s. 6

1790'da Prusya ile yapılan ittifaka binaen 20 Haziran 1790'da Ticaret Ahidnamesi'nde Prusya'ya İstanbul'da dört tercüman ve konsolos yanına bir tercüman verilmesi kararlaştırıldı.¹⁰¹ 1825'te İstanbul İngiliz Elçiliğinde beş; İzmir'de dört tercüman istihdam ediliyordu.¹⁰²

Elçiliklerde görevli tercümanların birincisi/baştercümanı siyasi/ diplomatik işlere memur olurlardı. Herhangi bir iş hakkında Osmanlı yönetimiyle ilgili lazım gelen muhtıra ve notları Türkçe olarak kaleme alıp diplomatik temaslarda bulunurlardı.¹⁰³ Elçiliklerin diğer tercümanları gümrükte, zabıtada ve mahkemede olan işleri takip ederdi. Yabancı devlet tebaalarının Osmanlı vatandaşları ile taraf olduğu davalarda sefaret tercümanları da hazır bulunurdu.¹⁰⁴

Konsolosluklarda görevli tercümanlar yerel/otorite yöneticilerle her türlü iletişimi, kendi uyruklarını ilgilendiren ve Osmanlı mahkemelerinde görülen davalarda konsolosluğu temsil etmek ve her türlü yazışma ve haberleşmede görevliydi.¹⁰⁵

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru sefaret tercümanları Babiâli'nin zaaf ve tereddüdünden yararlanarak her biri kendi devletlerinin adına Avrupa ahvalini işine geldiği gibi Osmanlı Devleti'ne bildirir ve fırsat buldukça casusluk ederlerdi.¹⁰⁶ Hatta

¹⁰¹ Ahmet Cavid, **Hadika-i Vekayi**, haz. Adnan Baygar, TTK, Ank.1998, s. 80

¹⁰² Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 33,36

¹⁰³ Uzunçarşılı, **Merkez Teşkilatı**, s.316;Fontmagne, **a.g.e.**, s. 40

¹⁰⁴ Sahhaflar Şeyhi-zade Seyyid Mehmed Es'ad Efendi, **Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi**, Yay. Haz. Ziya Yılmaz, OSAV, İst. 2000. s. 309; Jorga, **Osmanlı Tarihi**, c.2, s. 310; Tott, **Baron de, 18. Yüzyılda Türkler, Türkler ve Tatarlara Dair Hatıralar**, Elips, İst. 2004, s.77;Tanzimat'tan sonra kurulan Osmanlı ticaret mahkemelerinde tercümanın durumu için bkz. İkinci, Ekrem Buğra, **Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri**, Arı-Sanat, İst. 2004, s. 115

¹⁰⁵ Kocabaşoğlu, Uygur; "Britanik Majestelerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Konsoloslukları (1856),**Toplumsal Tarih**, S.22, Ekim 1995, s. 52

¹⁰⁶ Ahmet Rasim, **Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi**, İst.1328-1329, c.3, s. 1098-99, 1191/1777'de Reisülküttap olan Abdürrezzak Efendi'nin takririnden.

bunlardan Venedik Tercümanı Batista Sadrazam Şehid Ali Paşa tarafından idam edilmiştir.¹⁰⁷

Kıbrıs Şeriyeye Sicillerine dayanarak Kıbrıs'ta bulunan tercümanlar hakkında bize bilgi veren Özkul bunların tercümanlık görevlerinin yanı sıra tüccarlara vekillik yaptıklarını kaydetmiştir.¹⁰⁸ Bu tercümanların vazifeleri dışında başka bir işle uğraşmaları yasaktı.

Konsolosluk ve elçilik tercümanlarının tayinleri bir berat ile oluyordu. Bu nedenle bunlara “beratlı tercümanlar” da deniliyordu. Beratları her padişah değiştiğinde (tecdid-i berat) yenileniyordu. Bu beratlarla göre tercümanlık hizmetinde bulunanların oğulları ile iki nefer hizmetkârlarından haraç, avarız, kasap akçesi ve diğer rüsum ve tekâlif-i örfiyeden muaf tutulacaktır. Giyecek, ev, eşyası, yiyecek ve içeceğine kimse karışmayacaktır. Gümrük resmi ve bac istemeyecek, tercüman ile her kimin davası olur ise ellerinde olan ahidnameye göre İstanbul'a aktarılacak ve dava başka yerde görülmeyecektir.¹⁰⁹ Görüldüğü gibi bunlara olağanüstü yetkiler verilmiştir. Elçilik tercümanları hayat boyu beratlı veya imtiyazlı olup ayrıca iki tane hizmetli elde etme hakkı vardı. Bunlar kanuna göre öldüklerinde beratlarını /tercümanlıklarını başkasına veremezlerdi.¹¹⁰

Bu tercümanların gelirleri hakkında azda olsa bilgimiz vardır.1576'da Avusturya'nın İstanbul elçiliğinde çalışan M. Dominicus (Zessi) ve Matthias del

¹⁰⁷ Uzunçarşılı, **Merkez Teşkilatı**, s. 316; Yine Venedik birinci tercümanı Jean Navun bir mektubundan dolayı idam edilmiştir. Hammer, **a.g.e.**, c. 7,s. 183

¹⁰⁸Özkul, Ali Efdal, **Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi**, İletişim, İst. 2005, s. 109

¹⁰⁹ Özkul, **a.g.e.**,s. 108;**BOA, 82 Nolu Mühimme Defteri 1026-1027/1617-1618**, Ank. 2000, BDAGM, s. 58 Galata Kadısına yazılan hüküm; **BOA, Cevdet Hariciye**, No:36, (4 C 1209/27 Aralık 1794) Fransa Tercümanı Sihyon veledi Kirkor adlı tercümanın hizmetçileri ve oğullarına muafiyet beratı verilmesi talebi ve **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 52,(N 1214/ Ocak 1800); **BOA, 124 nolu Mühimme Defteri, (H.1128-1130)**,s. 238, s. 287, 246. Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 87; Uzunçarşılı, **Merkez**, s. 278, not 2, s. 314;Ahmet Mumcu, **Divan-ı Hümayun**, Ank.1976, s. 78, not,26; Beydilli, Kemal, **İgnatius Mouradgea D'ohsson (Muradcan Tosunyan)**,İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, XXXIV/1984'ten ayrı basım, İst. 1984, s. 250,251

¹¹⁰ Mustafa Kesbi, **a.g.e.**, s. 35

Faro adlı iki tercüman yıllık 200 Duka altını ve 25 thaler değerinde dört elbise ve yiyecek ve bir at alırlardı.¹¹¹

1825'te İngiliz Levant Company İzmir'de bulunan dört tercümanın maaşını veriyordu. Diğer konsoloslukların tercümanların maaşlarını kendilerini atayan konsoloslar tarafından ödenirdi.¹¹² Bazen de konsolosluklarda çalışan tercümanlar maaş almazlar hizmetleri karşılığı İngiliz diplomatik himayesi ile yetinirlerdi.¹¹³ İzmir'de 1856'da Konsoloslukun birinci tercümanı yıllık 270, ikinci tercüman 160, üçüncü tercüman, 100 sterlin maaş alırdı.¹¹⁴

Bu elçilik tercümanlarına elçilerle padişahın huzuruna çıkışlarında maddi değeri yüksek hediyelerde verilirdi.¹¹⁵

Sefaret ve Konsolosluklarda çalışan bu tercümanların en önemlilerinden biri hala Osmanlılar hakkında önemli bir çalışma olan Tableau General de l'Empire Ottoman'ın¹¹⁶ yazarı olan İgnatius Mouradgea D'ohsson yani Osmanlı kaynaklarında geçen Muradcan Tosunyan'dır (1740-1807).¹¹⁷ Babası İsveç İzmir konsoloslukunun ilk tercümanlarından olan 40 yıllık hizmetiyle oğlu Tosunyan'ın da aynı mesleğe girmesini kolaylaştırmıştır. İstanbul İsveç elçiliğinde baştercümanlığa kadar yükselmiştir.

Elçi ve konsolosluklarda çalışan tercümanlar tercümanlık hizmetleri yanında Doğu dilleri ve tarihlerini yakından incelemişler mesleki mesai dışında kalan zamanlarını Osmanlı kaynak ve kronikleri üzerinde çalışmışlar, hem Batı dillerinden

¹¹¹ Tebly, **a.g.e.**, s. 43

¹¹² Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 36

¹¹³ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 84

¹¹⁴ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 84

¹¹⁵ Ahmet Vasıf Efendi, **Mehasinü'l-asar ve Hakaikü'l-ahbar**, Yay. Haz. Mücteba İlgürel, TTK, Ank.1994, s. 146

¹¹⁶ Eserin küçük hacimli bir tercümesi **18. Yüzyıl Türkiyesi'nde Örf ve Adetler** adıyla Zerhan Yüksel tarafından yapılmıştır. Tercüman 1001 Temel Eser, İst. Trhz.

¹¹⁷ Beydilli, **a.g.e.**,

hem de Doğu dillerinden tercümelemler yaparak Şarkiyatçılığın ilk adımlarını da atmışlardır. Bunlar arasında daha 1640'larda Venedik tercümanı Andre Bon yerel kaynakları kullanarak Osmanlı tarihi yazmıştır.¹¹⁸Yine elçilik tercümanı, dilci, ressam, olan Napoli ve İspanya elçilikleri tercümanlığı yapan Kosmos Gomidas Kõmürçiyen (Cosimo Comidas de Carbognans) (1749-1807) Descrizione Topografica della Statopresente di Constonopoli (İstanbul'un Bugünkü Durumunun Topografik Tasviri) adıyla yazdıđı¹¹⁹eseri XVIII. yüzyıl İstanbul'u hakkında önemli bilgiler vermektedir. Yine aynı tercüman yabancılar için bir Türkçe gramer kitabı da hazırlamıştır.¹²⁰

Yine Fransa'nın Halep, Selanik, Trablusşam'da tercümanlığını yapan Jean-Baptiste Adanson Kanuni Sultan Süleyman'ın Askeri kanunnamelerini Fransızca'ya çevirmiştir.¹²¹ İstanbul, Halep, Kahire, İzmir'de tercümanlık yapan Charles Fonton Türkçe'den Fransızca'ya Züleyd ve Feramz adlı 25 sayfalık bir çeviriyle, 1747'de Raşit Tarihi'nin 1703'teki "Edirne Vakası" hakkında yazdıklarını çevirmiş olduğu Histoire de Révolution a Constantinople en 1703 (İstanbul'da 1703 Devrimi'nin Tarihi) adlı bir yazması da vardır.¹²²Yine Camcioğlu Ermeni Tercümanlar Ailesi'nden¹²³ Hagop/Agop Camcioğlu Fransızca, Latince ve Yunanca'dan Ermenice'ye beş-altı eser tercüme etmiştir. Bunlar arasında İsaac Newton'un (1642-1727) Felsefesi'de vardır.¹²⁴Bu tercümanlar özellikle Ermeniler bu çeviri işinde daha aktif görünüyordu.

¹¹⁸ Jorga, **a.g.e.**, c.4, s.46

¹¹⁹ Pamukciyan, Kevork, **Ermeni Kaynaklarından Tarihe Kaynaklar**, c. 2, Aras, İst. 2003, s. 13, Türkçe tercümesi Erendiz Özbayoğlu, tarafından 18.yüzyılın sonunda İstanbul adıyla 1993'te yayınlandı.

¹²⁰ Pamukciyan, **a.g.e.**, s. 281 vd.

¹²¹ Fonton, **a.g.e.**, s. 8

¹²² Fonton, **a.g.e.**, s. 12

¹²³ Kevork Pamukciyan, "Camcioğlu Ermeni Tercümanlar Ailesi", **Tarih ve Toplum**, Kasım 1995, s.143, s. 23-27

¹²⁴ Pamukciyan, **a.g.m.**, s. 143

Osmanlı İmparatorluğu'nda XVIII. ve XIX. yüzyıl içerisinde sayıları giderek artan sefaretlar, konsolosluklar ve yabancı ikametler buralarda daha fazla azınlığın çalışmasına vesile oldu. Bu durum Osmanlı azınlıklarına çok önemli ayrıcalıklar getirdi. Beratlı tercüman olan gayrimüslim Osmanlı tebaası beratın verdiği imtiyazlarla kapitülasyonların müste'min tüccar ve elçilik mensuplarına tanıdığı hak ve imtiyazlara sahip oldukları gibi reayanın diğer yükümlülüklerinden de kurtulmuş oluyordu.1657 İngiliz,1680 Hollanda ve 1740 Fransız kapitülasyonları ile tercümanlar da müste'min tüccar gibi ticari maksatlarla alım-satım hakkına sahip oluyordu.¹²⁵ Kapitülasyonlarla müste'min tüccar için gümrük vergilerinin %5'den %3'e düşürülmesi üzerine tercümanlık dolaylı bir şekilde gayrimüslimler için cazip bir hale gelmişti. Çünkü müste'min tüccar ithalat ve ihracatta %3 gümrük öderken, zimmî tüccar %5 gümrük ve Osmanlı tebaasının ödemek zorunda olduğu diğer vergileri de ödüyordu ki bu da %10'a kadar varıyordu.¹²⁶Bu da zımminin müste'mine oranla haksız bir rekabete uğramasına yol açtığından zimmilerde elçilik himayesine girmesine yol açmıştır. Elçilerde bu durumda bulunan zimmî tüccarları elçilik ve konsolosluklardan birine tercüman veya yardımcı olarak tayin ediyordu. Bu tercümanlara iki yardımcı(hizmetkâr) kullanmalarına da müsaade edildiği de düşünülürse işin ciddiyeti daha iyi anlaşılabilir.

Elçilikler berat sağlama işinden yüksek paralarda elde ediyorlardı. Muradcan Tosunyan bir beratın 2500-4000 kuruş, 1795'de İngiliz Elçisi bulunan Liston 2500-6000 kuruş arasında satıldığını ifade etmiştir. Böylece berat satışı karlı bir hale gelmiş oluyordu. Beratlı tercüman diye bilinen kişinin dil bilmesi gerekiyordu. Oysa

¹²⁵ Bağış, a.g.e., s.29; Berkes, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, haz. Ahmet Kuyuş YKY, 4.baskı, İst.2003,s.152; Bozkurt, Gülnihal, **Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)**,II. baskı, TTK, Ank. 1996,s.139

¹²⁶ Bozkurt, a.g.e., s.30

bunlar dil bilmek şöyle dursun beratı alan tercüman bir daha elçilik veya konsolosluga uğramıyor ve kendi ticari işlerini yürütmekle meşgul oluyordu. Yalnız Halep'te Rus, Avusturya, Fransa, İngiltere hizmetinde 1500 beratlı bulunuyordu. Bunlar yanında Mora, Eğriboz, Trablusşam, Sayda Beyrut, Akka, Kudüs, Kıbrıs, İzmir, Sakız, Midilli gibi hiç gitmedikleri yerlerden berat sağlayanlarda vardı.¹²⁷ Bu durum özellikle XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yüksek miktarda vergi kaybetmesine sebep oldu.¹²⁸

Berkes bunların aynı zamanda Anadolu'nun Rumlaştırılmasına hizmet ettiklerini de iddia etmektedir.¹²⁹

Osmanlı İmparatorluğu, beratlı tercümanlardan kaynaklanan gelir kaybını ortadan kaldırmak için beratlı tercümanların sayıları ile ilgili düzenleme yapmıştır. III. Ahmet Haziran 1722'de ilgililerin dikkatini çekerek tedbir alınmasını istemiştir.¹³⁰

Fakat suistimalin son bulmadığı anlaşılıyor.3. Mustafa (1757-1774) zamanında 10 Aralık 1758'de bu konuyla ilgilenmişse de¹³¹ bunlar yetersiz kalmıştır ya da sonuç vermemiştir. Yine 26 Mart 1776'da tercümanların oğullarının ve iki nefer hizmetçilerinin beratlarıyla ilgili olarak bunların görevlerini bıraktıklarında ya da başka bir mahalle atandıklarında beratlarının geri alınmasına karar verilmiştir.¹³²

III. Selim devrinde beratlı tercüman suistimaline son vermek için yabancı devlet elçilerine verilen bir takrirle ahidname hükümleri hatırlatılarak gereğinden fazla

¹²⁷ Mustafa Kesbi, a.g.e., s. 37; Soysal, İsmail, **Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diploması Münasebetleri (1789-1802)**, 3. baskı, TTK, Ank. 1999, s.108; Berkes, a.g.e., s. 152. Konuyla ilgili **BOA'da Tercüman-ı Düvel Defteri** adıyla No:51'de bir defter mevcuttur.

¹²⁸ Karal, Enver Ziya, **Selim III.'ün Hatt-ı Hümayunları -Nizam-ı Cedit- 1789-1807**, TTK, Ank. 1948, s.141

¹²⁹ Berkes, a.g.e., s.152

¹³⁰ A.Refik, a.g.e., s.74-76

¹³¹ A.Refik, a.g.e., s.186-188

¹³² **BOA, A. DVN. DVE, Tercüman-ı Düvel Defteri**, No: 51, s. 6

tercüman kullanmamaları bildirilmiş, tercüman olmayanların beratları ellerinden alınmış, tercümanlık yapanların esnaflık ve sair işlerle meşgul olmaları yasaklanmıştır.¹³³

Zımmi tüccar içinde Ağustos 1802’de Avrupa ile ticaret yapanlar için özel bir statü oluşturulacak müste’min tüccara tanınan imtiyaz ve haklar bunlara da tanındı.¹³⁴

Haziran 1809’da Osmanlı yönetimi tercüman ve diğer hizmetlilerin tayini ile ilgili olarak yabancı elçiliklerden berat ve patent almalarını yasakladı.¹³⁵ Tercümanlıkla ilgili olarak devam eden çalışmaların en önemlisi 26 Mayıs 1863’te çıkarılan “Memalik-i Mahruse-i Şahane’de bulunan Düvel-i Ecnebiye Konsoloslukları hakkında Nizamname”dir.¹³⁶ 13 maddelik/bendlik nizamnamenin birinci maddesinde Konsolosların Osmanlı tebaasından tercüman istihdam edebilecekleri, başkonsolosluklar dörder, konsolosluklarda üçer konsolosluk vekâletlerinde birer tercümanla sınırlandırılmıştır.¹³⁷ Bu tercümanlara 8 Eylül 1883’te çıkarılan bir “muharrerat-i âli” ile vergi ve bizzat veya bedelen askerlik hizmetleri de zorunlu tutulmuştur.¹³⁸

¹³³ Karal, **Selim III**, s. 142,184;Mustafa Kesbi, **a.g.e.**,s. 37; Asım, **Asım Tarihi**, İst. (trhsz) c.1, s.127-130

¹³⁴ Kütükoğlu, Mübahat,"Avrupa Tüccarı", **TDVİA**, c.4, İst.1991, s.159

¹³⁵ **BOA, Buyruldu Defteri**, No:2, (Evasıt R 1225/Mayıs 1810), s. 6

¹³⁶ Nizamname için bkz. **BOA, Buyruldu Defteri**, No:5, (9 M 1280/26 Mayıs 1863), s.58-60;ayrıca bkz. **Düstur**, 1.tertip, 1. cilt. İst.1289, s.772-775

¹³⁷ **BOA, Buyruldu Defteri**, No:5,(9 M 1280/26 Mayıs 1863), s.58

¹³⁸ **Düstur**, “Tercümanların Vergi ve Hizmeti Askeriye ile Mükellef Olduklarına Dair”, s.244

İKİNCİ BÖLÜM

DİVAN-I HÜMAYUN TERCÜMANLIĞI

2.1. Divan-ı Hümayun Tercümanlığı

Türklerin Batı ile ilk temasları Akdeniz havzasına yerleşmeleri ile başlamıştır. O zaman temas edilen Batı Bizans İmparatorluğu ile Akdeniz'in tüccar siteleri olan Venedik, Ceneviz ve Ragusa idi. Osmanlılar kuruluştan itibaren çeşitli Avrupa ülkeleriyle temaslarda bulunmuştur. Bu temaslarda yabancı dil bilen memur/tercümanların kullandığı bilinmektedir.

Diplomatik münasebetlerde büyük rol oynayan tercümanlığın ne zaman kurulduğu bilinmemektedir. Cengiz Orhunlu, "bir ihtimal" tercümanlığın 14. yüzyıl sonrasında kurulduğunu belirtmiştir¹. Bu konuda Osmanlıların kuruluş döneminde tercümanlıkla ilgili bilgiler çok kısıtlıdır. Kuruluş devrinde Osmanlı askerleri içinde Rumca bilenlerin varlığı bilinmektedir². Yaptığımız araştırmalar sonucunda Osmanlılar'ın kuruluş döneminde yapılan anlaşma ve barış görüşmelerinde tercümanlar kullanılmıştır. Bunlardan biri 1444'te Macarlarla yapılan görüşmelerde Baltaoğlu Süleyman Bey'le ihtida etmiş bir Rum olan Vrana (Vranas)'nın bulunmuş olmasıdır. İnalçık, bunun muhtemelen dil bilgisi ve yapılacak yemin merasiminde yeminin usulüne göre verilip verilmediğini kontrol etmek amacıyla gönderilmiş olduğunu belirtmektedir³.

¹ Orhunlu, a.g. m., s. 14

² Solakzade Mehmet Hemdemi Çelebi, **Solakzade Tarihi**, haz. Vahid Çubuk c.1, Kültür Bakanlığı, Ank. 1989, s. 24 vd.

³ İnalçık, Halil, **Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I**,TTK, Ank. 1954, s. 28

Yine Osmanlıların Kuruluş devrinde yapılan savaşlardan esir edilen bazı çocukların yetiştirilerek tercüman olarak kullanıldığı da düşünülebilir. Bunlardan biri olan Sicilyalı Mustafa adlı bir İtalyan 1480 yılında Mora Sancığı'nda tercüman olarak kullanılmaktaydı⁴. Yine Sultan II. Murat'ın sarayında Türkçe ve İtalyanca konuşmaları çeviren bir Yahudi vardı⁵.

Divan-ı Hümayun Tercümanlığının ne zaman kurulduğu bilinmemekle birlikte Fatih Sultan Mehmet zamanında tesis edildiğini Orhunlu söylemektedir. Belki bunun sebebi Fatih'in yanında İtalyan ve Rum âlim/filozoflarının bulunmasından kaynaklanabilir. Fatih Arap ve İran edebiyatlarından bilinen bilgisi yanında Yunan filozoflarının çevrilmiş eserlerini inceler ve bilgisini genişletmek için en bilgili öğretmenleri yanında bulundururdu. Bunlar arasında Trabzonlu Amirutzes (Georgios Amirakis) en meşhurlarındandır. Amirutzes Fatih'in kişisel kütüphanesinde "hafız-ı kütüb" olarak çalışıyordu. Fatih'in emri üzerine Batlamyus'un Geographia'sını tercüme etmişti. Amirutzes'in iki oğlundan biri olan Mehmed yine Fatih'in emriyle İncil'i Arapça'ya tercüme etmiştir⁶.

Amirutzes dışında Fatih'in yanında Rumca kâtibi Gramitiki (Grammateus) gibi yaşayan Fatih'in hayatını yazan İmrozlu Kritovolos'da bulunuyordu⁷. Rum filozofların dışında Fatih'e Heredot Tarihi'ni okutturmuş olan İtalyan Anconalı arkeolog Ciriaco Pizzicalli ile portresini yapan Venedikli Bellini'de bulunuyordu⁸.

⁴Jorga, Nicolae, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Yeditepe, çev. Nilüfer Epeçeli, İst.2005, c.2, s.181; Babinger, Franz, **Fatih Sultan Mehmet ve İtalya**, Gelenek, İst. 2003, s.160

⁵ Babinger, **a.g.e.**, s.128;Bu adam II. Murad'ın doktoru İshak Paşa olabilir, Besalel, Yusuf, **Osmanlı ve Türk Yahudileri**, Gözlem,İst.1999,s.20

⁶Armağan, Mustafa, **Osmanlı, İnsanlığın Son Adası**, Ufuk Kitapları,İst.2003,s.317; Adıvar, **Osmanlı Türklerinde İlim**, s.29; Amirutzes'in Trabzon Rum İmparatorluğu'nun teslimi sırasındaki faaliyetleri için bkz. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c.2, s.55

⁷Adıvar, **a.g.e.**, s.27;Mirmiroglu, Gramitiki olarak adlandırılan bu kâtiplerin varlığının II. Selim'e kadar sürdüğünü söyler. Mirmiroglu, **Fatih Sultan Mehmet Han Hazretlerinin Devrine Ait Tarihi Vesikalar**,İst.1945, s. 8 vd.

⁸Babinger, **a.g.e.**, s.130,136;Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c.2,s.151; Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s. 6;İnalçık, Halil, **Doğu Batı Makaleler I**, Doğu Batı, II. baskı, Ank. 2005,s.51

İstanbul'un fethiyle başlayan imparatorluğun yükselme döneminde Osmanlı idaresi resmi/diplomatik işlerinin Rumca, Slavca, Latince, İtalyanca, Almanca gibi çeşitli dillerde görüldü. İstanbul'un fethinden hemen sonra Galata'daki Cenevizlilerle, Venedik Dojuna, Rodos Üstad-ı Azamına ve Galata ahalisine yazılan Rumca fermanlar,⁹ Yavuz Sultan Selim zamanında Moskova Knezi IV. Vasili' (1505-1533) ye biri Türkçe ve diğeri Sırpça yazılmış iki mektup,¹⁰ Kanuni zamanın da 1533'e kadar Polonya kralına yazılmış İtalyanca mektupların¹¹ varlığı bize ilk Osmanlılar arasında Rumca'nın ortak kullanımında olduğunu ve Osmanlı teşkilatının önemli bir kısmını oluşturan mühtediler arasında Slav dillinin yaygınlaştığını göstermektedir. Fatih'in kendisini "O Megas Authentes" yani büyük efendi olarak adlandırılan Rumca fermanları da vardır¹². Fatih'in sarayında Latince ve Rumca bilen iki kâtibinin¹³ varlığı da bunu doğrulamaktadır. Yine 1562'de Avusturya ile yapılan ahitnamenin metni Türkçe ve Latince olarak iki nüsha halinde hazırlanmıştır. Bu çok dillilik, idarenin içinde tercümanların varlığını zorunlu kılmıştır. Ancak çok önemli işler yapmış olan bu tercümanlar hakkındaki ilk bilgiler çok dağınık ve düzensizdir.

Fatih zamanında Galata'daki Cenevizlilere gönderilen Rumca fermanın tercümanı Palazoni idi¹⁴. Orhunlu, Fatih zamanda tespit edilebilen ilk tercümanın 1479 tarihli bir antlaşmayı Venedik'e götüren Lütfi Bey olduğunu söylüyor.¹⁵ Bu ilk devirlerde tercümanların daha çok elçi/tercüman oldukları anlaşılmaktadır. 1479'da yine Rodos Şövalyelerine Dimitrios Sofyanus¹⁶, Sultan II. Beyazıt 1483 ve 1486'da

⁹ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c.2,s.7; Mirmiroglu, **a.g.e.**, s.9

¹⁰ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c.2,s.477

¹¹ Veinstein, a.g.m., s.256

¹² Lewis, **Müslümanların Avrupa'yı Keşfi**, s.95

¹³ Adivar, **a.g.e.**, s.27;Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c.2, s.149

¹⁴ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c.2,s.8

¹⁵ Orhunlu, a.g.m., s.15

¹⁶ Orhunlu bu adamın Cem Sultan'ın tercümanı olduğu söylüyor, s.15; Hammer,**a.g.e.**, c.10,s.168

Rum asıllı Hüseyin Bey'i¹⁷ Fransa'ya, 1488'de Antoine Bericho¹⁸ adlı bir Rum'u ve İsmail Bey'i¹⁹ elçi olarak Avrupa'nın değişik yerlerine görevlendirmiştir. Bunların daha çok Cem Sultan meselesi ile ilgili diplomatik müzakerelere yürüttükleri düşünülebilir.

Divan-ı Hümayun Tercümanları listesinde²⁰ adını birinci sırada gördüğümüz ve hakkında başka bir bilgi bilmediğimiz Subaşı Tercüman Ali Bey 1502 yılındaki Osmanlı Venedik antlaşmasını elçi sıfatı ile Venedik'e götürmüştür.²¹ Ali Bey 30 Ocak-18 Şubat 1514 ve 28 Ekim-7 Kasım 1517'de iki defa barış ve asker ittifak için Venedik'e yollanmıştır.²²

Subaşı Ali Bey'den sonra gelen tercümanlar hakkında bilgimiz daha fazladır. Bu ilk Divan-ı Hümayun Tercümanları daha çok elçi-tercüman olarak hizmet etmişlerdir. 18. yüzyılda görev alan tercümanlara göre daha çok yurt dışı diplomatik misyonlar da bulunmuşlardır. Bunlar akdedilen antlaşmaların tasdikli metinlerini tevdi, dostluk ve ittifak imkânının anlamak, iki devlet arasında ihtilafı sınır meselelerini görüşmek gibi amaçlarla geçici olarak Avrupa ülkelerine gönderilmişlerdir. Bu ilk divan tercümanları bu görevlerinin yanında İstanbul'daki büyük elçilerle divan arasında aracı olurlar gerekli mektup ve belgeleri Türkçe'ye ve Türkçe'den de ilgili dillere çevirirlerdi. Bu ilk tercümanlar Hristiyan iken Müslüman olmuş ya da devşirilmiş İtalyan, Rum, Alman, Macar, Polonya kökenliydi. Bu

¹⁷ Bacque-Grammont, Jean Louis-Sinan Kunalalp, Frederic Hitzel; **Represants Permanents de la France en Turquie (1536-1991) et de la Turquie en France (1797-1991)**, Isis, İst.-Paris,1991-s.109; Soysal, **Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diploması Münasebetleri**, s.3

¹⁸ Soysal, **a.g.e.**, s.4

¹⁹ Lewis, **Müslümanların Avrupa'yı Keşfi**, s.124

²⁰ Mustafa Ali Mehmed, **Istoria Turcilor**, Bucureşti,1976,s.407-8;Reychman, Jan-Ananiasz Zajaczkowski, **Osmanlı-Türk Diplomatikası El Kitabı**, Türkçeye çev. Mehmet Fethi Atay, İst.1993, BDAGM, s.194-196.Bu liste eklerde verilecektir.

²¹ Orhunlu, a.g.m., s.15;Hammer, **a.g.e.**, c.10,s.173

²² Pedani-Fabris, Maria Pia, "Ottoman Diplomats in the West: The Sultan's Ambassadors to the Republic of Venice", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 11/1996, s.188,197

tercümanların statüsü, gelirleri ve göreve atanmaları 1669'da Panayot Efendi'ye kadar belirsizliğini korumuştur.

Bu ilk devşirme ya da mühtedi tercümanlarının yarı sıra Arap asıllı tercümanlarda kullanılmıştır. Bunlardan biri de Mansur isimli bir tercümandı. Halep Beylerbeyi'ne 4 Ocak 1565 tarihli bir fermanla Mansur isimli bu tercümanın tercümanlık yapmak için acilen Babıâli'ye çağrıldığını biliyoruz.²³

Bu ilk tercümanların gelirleri hakkında bilgimiz azdır. Tercüman Mansur'a tercümanlık hizmeti için 10.000 akçelik tımar verilmiştir.²⁴ Yine 1576'da ölen silahtar zümresinden Tercüman Ferhat'ın Canik Sancağı'nda bulunan tımarı oğlu Mehmed'e devredilmiştir.²⁵ Barkan'ın tespitine göre-bizim belgelerde ve kaynaklarda ve tercüman listelerde adlı göremediğimiz- İmparatorluk Hazine Kâtiplerinin 29 Ağustos 1503'te Alaaddin ve İskender adında iki tercümanın ve 9 Mayıs 1503 tarihli bir başka listedeyse İbrahim adlı tercümanı 1000'er kuruşluk ikramiye aldıklarından bahsediliyor.²⁶

İlk tercümanların subaşı, müteferrika ağa, bey, çavuş gibi askeri rütbelere sahip olmaları onların maaşlarının resmi olarak ödendiklerini gösteriyordu²⁷. Bunlar için ayrılan tımarlar Veinstein'e göre başka bir finansmana gerek kalmadan

²³ 6 Nolu Mühimme Defterinden, nakleden, Veinstein, a.g.m., s.257

²⁴ Aynı yer

²⁵ Orhunlu, a.g.m., s.15.Tercüman Ferhat silahtar zümresinden yani askeri kanattan idi. 3, 5 ve 7 nolu Mühimme Defterlerinden Tercüman Ferhat'ın Erdel'e dair bazı hususların halledilmesi amacıyla görevlendirildiğini biliyoruz. **BOA, 3 Nolu Mühimme Defteri (H. 966-968 M. 1558-1560)** 3 Zilhicce 967/ 25 Ağustos 1560 tarihli ve 1486 nolu hüküm, BDAGM, Ank. 1993, s.647;**5 Nolu Mühimme Defteri (H. 973)**, 15 Şaban 973/7 Mart 1566 tarihli ve 1185 nolu hüküm, BDAGM. Ank. 1994,s.193; **7 Numaralı Mühimme Defteri (H. 975-976 M. 1567-1569)**, 25 Rebiyülevvel 975 tarihli ve 294 numaralı hüküm, BDAGM, c.1, Ank. 1998,s.150

²⁶ Barkan, Ömer Lütfi, "İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri", **Belgeler**, IX, 13, s.308, 352 (1979)'den aktaran Veinstein, a.g.m., s.202 not.11

²⁷ İstanbul'dan Beç'e ahidname götürüp ve Beç Kralı tarafından verilen ahidnameyi getiren Dergah-ı Mualla Müteferrikalarından Tercüman İbrahim..., **BOA, 7 Nolu Mühimme**,c.3, s. 403;Bazı hususlar için Kral İstefan'a gönderilen Silahtar zümresinden Tercüman Ferhat..., **3 Nolu Mühimme (H. 966-968 M. 1558-1560)** 3 Zilhicce 967/ 25 Ağustos 1560 tarihli ve 1486 nolu hüküm , s.647

ihtiyaçları için gerekli desteği sağlıyordu.²⁸ Tebly'e göre bunların yıllık ücreti birkaç yüz thaleri buluyordu.²⁹ Bu devşirme tercümanlar nasıl işe alınırlardı? Bunların bazıları babadan oğula geçerdi.1554'te göreve başlayan ve1576'da ölen Tercüman Ferhad'ın yerine oğlu Mehmed işe alınmıştır. Tercüman Mehmed'e ilk iş olarak İstanbul'da bulunan Macarların tercümanlığı verilmiştir.³⁰ Bu ilk tercümanların birçoğu savaş sırasında Türklerin eline esir düşenlerin oluşturduğu bir gruptu. Bunlar muhtemelen Türklerin eline esir düştüğünde Latince eğitim alan kişiler olarak görüyoruz. 1526 Mohaç Savaşı'nda esir alınan Macar kökenli tercüman Murat,³¹ Almanca ve Latince'ye vakıf olan Tercüman Mahmut gibi. Bunlar daha sonra Enderun'da yetiştirilirdi.³²

İmparatorluğun yükselme devrinde 1571'de tercüman atamalarının nasıl yapılırdı? 1571'de ölen Tercüman İbrahim Bey'in yerine tercüman bulmada uygulanan basit yöntem şöyledir: 18 Ağustos 1571'de Kıbrıs'ı fethetmekle görevli Vezir Sinan Paşa'ya gönderilen bir hükümde Divan Tercümanı İbrahim'in öldüğü ve yeni bir tercümana ihtiyaç olduğu bildirilerek (tercümana ihtiyaç olmanın) Paşa'ya Kıbrıs'ta belgelerin tercümesini yaptırdığı sipahiyi İstanbul'a yollanması emrediliyor.³³

Divan-ı Hümayun'da kaç tane tercüman bulunduğu sayısını bilinmemekle birlikte kaynaklardan bunların birisinin baş-tercüman olduğu anlaşılıyor. Orhunlu XVII. yüzyılda tercümanların sayısını dört olarak vermektedir.³⁴ Osmanlı hizmetine

²⁸ Veinstein, a.g.m., s.257; 974/1566'da İbrahim Bey dil bilir olduğundan Ordu tercümanı olmuştu. Mehmet Süreyya, **Sicill-i Osmani**, c.3,s.740

²⁹ Tebly, **a.g.e.**, s.44 vd.

³⁰ Orhunlu, a.g.m., s.15; **BOA, 6 Nolu Mühimme**'de selh Safer 972/6 Ekim 1564 tarihli 207. hükümde "Drogman Mehmed'e verildi ifadesi var.

³¹ Lewis, **Müslümanların Avrupa'yı Keşfi**, s.89

³² Hazai, G. "Mahmud Tardjuman", **El²**, c.VI. Leiden 1999 s.74

³³ 12 Nolu Mühimme Defterinden nakleden, Veinstein, s.257; **BOA, 12 Nolu Mühimme Defteri** (H. 978-979 M. 1570-1572) 24 Safer 979 tarihli ve 916 nolu hüküm, BDAGM, Ank. 1996, c.2, s.115

³⁴ Orhunlu, a.g.m., s.16

1529'da tercümanlıkla başlayan,1573 yazında Baştercüman olan Mahmud'un 1575'te ölümüyle tercümanlıkta geçen 46 yıllık³⁵ süre içinde Divan-ı Hümayun'da kaç tane tercüman görevlendirilmiştir? Subaşı Ali Bey'in 1525'e,Yunus Bey'in 1525-1551,³⁶ İbrahim Bey (1551-1571),³⁷ Mahmud Bey'in (1573-1575)³⁸ baş tercüman olarak görev yaptıkları bilinmektedir. Bu baştercümanların görev yaptıkları tarihleri bildiğimize göre bu zaman diliminde görevlendirilen tercümanları ortaya çıkararak Divan-ı Hümayun'da Baştercümana bağlı tercüman sayısı hakkında göreceli olarak da olsa bir sayıya ulaşılabiliriz. Buna göre Yunus Bey'in Baştercümanlığında (1525-1551) Orhunlu'nun Abdullah oğlu Cafer adlı tercümanın İspanya elçisi yanına görevlendirildiği³⁹ söylediği çavuş ve tercüman olarak 1546'da Venedik'e yollanan Cafer Çelebi⁴⁰ adlı bir tercüman tespit edip yine Yunus Bey zamanında 1526'da Osmanlılara esir düşen, 1556'da Divan-ı Hümayun Tercümanı olan⁴¹ ve 1572'de görevde olduğunu bildiğimiz Murat,⁴² ve 1526–1575 arasında tercümanlık yapan Mahmud'la birlikte Yunus Bey zamanında 4 tercüman görev yapmıştır. Yine baştercüman İbrahim Bey zamanında (1551–1571)⁴³ adı geçen tercümanlar Murat ve Mahmud'un dışında belgelere göre (1559–1576)⁴⁴ yılları arasında tercümanlık yapan Ferhad ve 1564'te tercümanlık yaptığını bildiğimiz

³⁵ Gyorgy, Hazai, "Macar Tarihi Türk Tarihi İçin Neler Öğretiyor? Kroniğin Yazması ve Yazarı", **Tarih ve Toplum**, Kasım 2001,S.215,s.87

³⁶ Bague-Grammont, Jean Louis, "A Propos de Beg, Baş tercüman de Saliman de Magnifique" , **İnalco**, s. 25

³⁷ Veinstein, a.g.m., s.257 Bosworth, a.g.m., s.237'de ve Kramers, a.g.m., s.726'da Yunus Bey'den sonra Baş tercümanlığı Viyanalı Ahmed Heinz Tulman'ın getirildiği yazılıdır.

³⁸ Hazai, a.g.m., s.87

³⁹ Kamil Kepeci, Ruus Defteri, no:238, s.281'den aktaran, Orhunlu, a.g.m., s.15

⁴⁰ Pedani-Fabris, a.g.m., s.199

⁴¹ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c2, s.496

⁴² **BOA,19 Nolu Mühimme**, s.63,254,303,326,347

⁴³ **BOA,3 Nolu Mühimme**, c.1, s.82,182,491,524, 599, 644,654; **BOA, 7 Nolu Mühimme** , hüküm 1137, Beç Kralı'na giden Tercüman İbrahim'e yol hükmü, c. 1,s. 542; Yine aynı defter'de 10 Ca 976 tarihli ve 2760 nolu hüküm, c.3,s.403

⁴⁴ Orhunlu, **a.g.m.**, s.15

Mehmet Bey'i⁴⁵ sayabiliriz. Yine bunların dışında Mayıs-Ağustos 1572'de Feridun Bey'in isteği ile Tevarih-i Padişahan-ı Françe adlı eseri Türkçe'ye çeviren el-Hacc Hasan B. El-Hacc Hamza ve Ali B. Sinan isimli iki Babiâli tercümanının olması⁴⁶ bize tercüman kadrolarının 4 ile 6 arasında olduğunu ve zaman zaman bu sayının değiştiğini göstermektedir. Bunların dışında kaynaklarda tercüman olarak kullanılan ve isimlerden başka bir şey bilmediğimiz tercümanlar da vardır. Bunlardan birisi Kanuni Sultan Süleyman'ın saatçisi ve kimi zaman tercüman olarak kullandığı Fransız Guillaume Horlogir⁴⁷ ve bir diğeri 1570'lerde Alman elçiliğinde tercümanlık yapan "Alman asıllı Türk tercüman" Melchior Tierpuch⁴⁸ tur.

Bu ilk tercümanlar -ki bunlar sık sık diplomatik işler yürütmek için sık sık yurt dışına çıkarlardı-, daha çok elçi-tercüman statüsündeydiler. Bunların ilki 1502, 1514 ve 1517'de Venedik'e yollanan Tercüman Subaşı Ali Bey'dir. Ali Bey 14 Aralık 1502'de⁴⁹ Osmanlılar ile Venedik arasında imzalanan 31 maddelik anlaşmayı tasdik ettirmek için, 1514'te Osmanlı-Venedik Barış antlaşması ve 1517'de⁵⁰ Venedik'e yollandı.

1525-1551⁵¹ arasında baştercümanlık yapmış olan Yunus Bey defalarca Alman İmparatoruna karşı Fransa ve Venedik'le bir ittifak bulmak amacıyla Venedik'e yollanmıştır⁵². İbrahim Bey⁵³ ve Macar dönmesi Mahmud Bey⁵⁴ defalarca

⁴⁵ BOA, 6 Nolu Mühimme, s.209

⁴⁶ Bacque-Grammont, Tevarih, s.1398

⁴⁷ Jorga, a.g.e., c.3,s.91

⁴⁸ Tebly, a.g.e., s.147

⁴⁹ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c.2,s.224,Kramers, a.g.m., s.725; Bosworth, a.g.m.,237; Orhunlu, a.g.m., s.15; Hammer, a.g.e., c.10,s.173

⁵⁰ Pedani - Fabris, a.g.m.,188

⁵¹Jorga, a.g.e., c.3,s.166'da ölüm tarihini 1571, Kramers ve Bosworth,a.g.m., s.725,s.237'de 1541 olarak vermektedir.

⁵² Pedani-Fabris, a.g.m., s.188,198;Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c.2, s. 374,507;Hammer, a.g.e., c. 10,s. 183;Bacque-Grammont, "Yunus Bey", s.23-39; Jorga, a.g.e., c.2, s.317

⁵³Unat, a.g.e., s.223 vd. Hammer, a.g.e., c.10, s. 167, 165, 170;Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. 4 s.497;Pedani-Fabris, a.g.m., s. 188;BOA, 7 Nolu Mühimme, Beç Kralına giden İbrahim'e yol hükmü, hüküm 1137 ve 2760 (10 Ca 976),c.1,s.542,c. 3,s. 403

⁵⁴ Hazai, "Macar Tarihi", s. 87

Venedik ve Avusturya ve Polonya'ya ahitname götürmek, Maximilyen'in taç giyme töreni için gibi nedenlerle yollanmışlardır.

Bu ilk tercümanlardan Rum asıllı Yunus Bey Batı ile çok iyi diplomatik ilişkiler kurmuştu ve Osmanlı sarayında çok etkiliydi. Alman İmparatoru Ferdinand 1540'da elçisi Trankilüs'ü yolladığı zaman Sadrazam Lütfi Paşa ile Yunus Bey'i kazanması için hiçbir fedakârlıktan çekinmemesini emretmesi⁵⁵ bize Yunus Bey'in gücünü göstermek bakımından bir fikir vermektedir.

Bu ilk tercümanlar sadece diplomatik çeviri ve müzakerelerle uğraşmamışlar aynı zamanda Avrupa dillerinden Türkçeye çeviriler de yapmışlardır. Bunlar arasında Tercüman Mahmut, Latince yazılmış tarih kitabını "Tarih-i Ungurus" adıyla Kanuni Sultan Süleyman'a sunmuştur.⁵⁶

Arapça, Farsça, Türkçe, Hırvatça ve Almanca bilen Tercüman Murat Bey Çiçero'nun De Senectute'sini "Kitap der medh-i piri" başlığıyla yayınlanan çevirisinin yanı sıra Neşri'nin Vekayinamesi'ni de Latince'ye çevirmiştir.⁵⁷ Bu ilk tercümanların yaptıkları çevirilerden biride "Babiâli Tercümanları" El-Hacc Hasan

⁵⁵ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c.2,s.404;Yunus Bey'in yaptırdığı "Dırağman Külliyesi" hakkında bkz. M. Baha Tanman, **DBİA**, c.3,s.49-51, TVKB İst.1994

⁵⁶ Tercüman Mahmud'un bu eseri hakkında George Hazai birçok çalışma yapmıştır. Eser hakkında yaptığı son çalışma için bkz. Hazai, Gyorgy, "Macar Tarihi Türk Tarihi İçin Neler Öğretiyor? Kroniğin Yazması ve Yazarı ", **Tarih ve Toplum**, Kasım 2001/215 s.87-91; Aynı yazarın bu eser hakkındaki diğer çalışmaları için bkz."Tarih-i Ungurus", **VI. Türk Tarih Kongresi**, Ankara 20-26 Ekim,1961, s. 1044-1045; "Tercüman Mahmud'un Tarih-i Ungurus Adlı Eseri Üzerine Yeni Notlar", **VIII. Türk Tarih Kongresi**, Ank.11-15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.2, s. 1043-1047, TTK, Ank.1981; "Macar Tarihiyle İlgili Osmanlı Kaynaklarına Ait Çalışmalar ve Yayın Projeleri", **X. Türk Tarih Kongresi**, Ankara 22-26 Eylül1986, Kongreye Sunulan Bildiriler, TTK, c.5, Ank.1994, s.1931-1936; "Kanuni Döneminde Yazılmış Macarların Tarihine Ait Bir Kroniğin Türk Tarihine Ait Kaynaklar Arasındaki Yeri", **XIII. Türk Tarih Kongresi**, Ankara 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.3, kısım 3, Ank.2002, s. 1529-1531; Eserin içinden bazı örnekler için bkz. G. Hazai, "Notes Sur le "Tarih-i Ungurus"de Terdzüman Mahmud", **Acta Orientalia**, c. XIII, s.71-84

⁵⁷ Hitzel, a.g.m., s.37-38; Lewis, **Müslümanların Avrupa'yı Keşfi**, s.89; Tercüman Murad ve eseri hakkında bkz. Franz Babinger, "Der pfortendolmetsch Murad und seine Schriften", **Literaturdenkmaler aus Ungarns Turkenzeit**, Berlin-Leipzig 1927, s.3-53

b.Hamza ve Ali b. Sinan'ın Feridun Bey'in emriyle 1572'de Fransızca'dan tercüme ettikleri Tevârih-i Padişahan-ı Françe adlı eseridir.⁵⁸

Bu ilk tercümanlar Faruqi'ye göre muhtemelen Türkçeyi çok az konuşuyorlardı.⁵⁹ Fakat bazı divan tercümanlarının tercümede yetersiz ya da "hatalı tercüme" yaptıklarını görüyoruz. Fransız Büyükelçisi La Vigne bu konuda Tercüman İbrahim hakkında bize bilgi vermektedir. Tercüman İbrahim'i birçok batılı diplomat "Hıristiyanlık ve Avusturya'nın en tehlikeli; en kalles ve en kurnaz" düşmanı,⁶⁰ "çok sahtekâr",⁶¹ "inatçı, dik kafalı ve kötü"⁶² olarak yorumlamışlardır. La Vigne, Fransızca yazılan mektupların tercümesinde divan tercümanlarının bu konuda çok iyi olmadıklarını gördüğünden elçilik çalışanlarıyla ortaklaşa yapılacak bir çalışmaya ihtiyaç duyduğunu belirterek bu amaçla krala yazılmış mektupların yalnızca tercümesini değil aynı zamanda Osmanlıca kopyanın da Sultan'dan alınmasını istemiş, böylece yapılan tercümenin gerçeğe uygun olup olmadığını tespitini istemiştir.

La Vigne, Divan Tercümanları için "Fransızca mektupları İtalyanca'ya tercüme etmemiz için bize getirip kenara çevrilmiş olmaktan dolayı mahcup oluyorlardı" diye anlatmaktadır.⁶³ La Vigne bu "hatalı tercümelerin" kasıtlı olarak yapıldığını yanlış anlam ve zıt anlamların kullanılmasına bağlıyor. La Vigne'ye göre bu ilgili dillerdeki yetenek eksikliği ve tercüme sanatını suçlamak değildi.⁶⁴ Tercüman İbrahim'in bu davranışının sebebini La Vigne "Halefi Yunus Bey kadar

⁵⁸ Bacque-Grammont, "Tevârih-i Padişahan-ı Françe", s.1398-1403

⁵⁹ Faroqi, **Gündelik Yaşam**, s.207

⁶⁰ Veinstein, a.g.m., s.258

⁶¹ Dernschwam, Hans; **İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü**, çev. Yaşar Önen, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ank. 1987, s.130

⁶² Tebly, **a.g.e.**, s.43

⁶³ Veinstein, a.g.m.,s. 258,1562'de Avusturya ile yapılan bir ahitname Türkçe ve Latince olarak kaleme alınmıştır. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c.2,s. 497

⁶⁴ Veinstein, a.g.m., s258

zengin olma hırsı, onu açıkça suistimale sevk etmiştir.” şeklinde açıklamaktadır.⁶⁵ Yine Tercüman İbrahim gibi 1578’de İngiliz Elçisi ile görüşmeleri yürüten Tercüman Mustafa Çavuş’unda⁶⁶ Sultan III. Murat tarafından İngiltere Kraliçesine yazılan mektubun Osmanlıca aslı ile İngilizcesinin farklı olduğu anlaşılmıştır. Tercüman Mustafa Çavuş, bu mektupları her iki hükümdara da hoş gelecek bir tarzda tahrif etmiştir.⁶⁷ Mustafa Çavuş’un Türkçe mektupları Latinceye kasten yanlış tercüme etmek itiyadında olduğunu gösteren bir başka kayıt da İngiliz elçisi William Hareborne’un, Padişahın üç mektubunu yanlış tercüme eden Çavuşu azarlaması ve bu gibi hataların yapılmamasını istemesidir.⁶⁸ Mustafa Çavuş’un bu mektupları hükümdarlara hoş gelecek tarzda yazmasının bir sonucu olarak Kraliçe Elizabeth 1582’de III. Murad’a yazdığı bir mektupla Mustafa Çavuş için “değerli şahsiyet Tercüman Mustafa’nın” müteferrika rütbesine terfi ettirilmesini rica ve iltimas etmektedir.⁶⁹ Yine Kanuni’nin Fransa Kral’ına yazdığı bir mektup da bazı diplomatik müzakereler için kullanılan Joseph Nassi (Yahudi Bankacı) nin isteğiyle yanlış tercüme edilmiştir.⁷⁰

Bu tercümanların çoğu ölümlerine dek bu görevde kalmışlar sadece Tercüman Murat şarap içmekten vazgeçmediği için tercümanlıktan çıkarılmıştır.⁷¹ Tercüman Mahmut’un, 1575’de ölümünden sonra 1578-1607 arasında tercümanlık yapan Mustafa Çavuş, 1580’de Venedik⁷² ve 1581’de Fransa’ya⁷³ yollanan ve

⁶⁵ Veinstein, a.g.m., s.257; Tebly, a.g.e., s.44

⁶⁶ Kocabaşoğlu, Uygur, **Majestelerinin Konsolosları, İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğundaki İngiliz Konsoloslukları (1580-1900)**, İletişim, İst. 2004, s.18

⁶⁷ Dereli, Hamit, **Kraliçe Elizabeth Devrinde Türkler ve İngilizler**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları, İst.1951

⁶⁸ Dereli, a.g.e., s.74

⁶⁹ Dereli, a.g.e., s.73

⁷⁰ Veinstein, a.g.m., s.258

⁷¹ Lewis, **Müslümanların Avrupa’yı Keşfi**, s.89; Tercüman Murad ile ilgili olarak 3 Nolu Mühimme Defteri, 11 Z 966 tarihli ve 103 numaralı bir hüküm bulunmaktadır s. 50

⁷² Hammer, a.g.e., c.10, s.173

⁷³ Bacque-Grammont-Kuneralp, **Represant**, s.110

hakkında başka bir bilgimiz olmayan Ali Bey ve 1570’lerde “Sultanın en üst düzeydeki Tercümanı” İram Bey (Hürrem)⁷⁴ bulunmuşlardır. Bunların dışında 1037-1040 yılları arasında Macar kökenli Zülfikar Efendi⁷⁵ tercümanlık yapmıştır.

Divan-ı Hümayun Tercümanları dışında Osmanlılar, Batı ile olan ilişkilerinde XVI. ve XVII. yüzyıl boyunca Yahudileri de kullanmışlardır. İspanya ve Portekiz’den gelen Sefardikler zenginlik ve bilgeliklerini Osmanlı hizmetinde kullanmışlardır. Bunların pek çoğu, tıp, maliye, politika ve diplomasi alanında bilgi sahibi kimselerdi. Bunlar Türkiye’ye geldiklerinde Avrupa’yı tanıma, Avrupa dillerini ve koşullarını bilmek gibi işe yarayacak pek çok bilgi taşıyorlardı. XVI. yüzyılda Osmanlı sarayında çok sayıda Yahudi hekim bulunuyordu. Bu hekimler Sultanların ve vezirlerin yanlarına çıkabilmesi sayesinde yüksek devlet politika ile ilgili konularda zaman zaman etkili olmuşlardır. Bunların sunabilecekleri hizmetler ve taşıdıkları nitelikler açısından kendileriyle yarışabilecek ya da rakip olabilecek başka gruplar yoktu. Bunların seçiminde ve devlet hizmetine alınmasında Hıristiyan Avrupa’ya sempatik gözükmemesi de etkili olmuştur. Yahudiler bu tekeli Rumların yükselişine kadar devam edecektir. Bunlar arasında Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman’ın doktorluğunu yapmış olan Moşe Hamon (ö.1577), 1540’ta Venedik Osmanlı barışını yürütmüştür.⁷⁶ Avrupa’yı iyi bilen ve birçok devlet adamını yakından tanıyan ve Avrupa devletleri arasındaki çekişmeleri, onların iç ahvaline dair vukufu ve mali imkânları sayesinde Kanuni’nin güvenini kazanan Don Joseph Nasi (1524-1579) Avrupalı monarşilerle yapılan antlaşmalarda görev

⁷⁴Tebly, **a.g.e.**, s.147;Reychman, 1573 tarihini **a.g.e.**, s.195; Mustafa Ali Mehmed, 1578 tarihini veriyor, **a.g.e.**, s.407

⁷⁵ **BOA,85 Numaralı Mühimme Defteri** 1040/1041/1630-1632, Ank.2002, s.366; Uzunçarşılı, **Merkez**, s.61;Reychman, **a.g.e.**, s.195

⁷⁶ Besasel, **a.g.e.**, s.31

almıştır.⁷⁷ Baştercüman Yunus Bey vasıtasıyla Sadrazam'a takdim edilen⁷⁸ Solomon Ben Nathan Ashkenazi (1520–1602) Padova'da tıp eğitimi almış, II. Selim ve III. Murad'ın baş danışmanı olmuş, Osmanlı-Venedik, Osmanlı-İspanya müzakeresini yürütmüştür.⁷⁹ Yine Yahudilerden Daniel Franseoka,⁸⁰ III. Mehmed ve I.Ahmet zamanlarında Gabriel Buenaventura, Moiz Beberi,⁸¹ 1650'de İspanya'ya gönderilen elçi müteferrika Ahmet Ağa (Dr. Alva)⁸², diplomatik müzakerelerde kullanılmıştır. Bunların yanı sıra Ester Kira⁸³, Salamone Cormano⁸⁴, Salamone Usche-Hebrea⁸⁵ gibi bazı Yahudilerin de devlet sırlarını sattıkları söylenmektedir. Yine 1614'te Hollanda'ya yollanan ilk Osmanlı elçisi Ömer Ağa'ya Gian Giacomo Belegro ve Abraham Abensanchio isimli iki Yahudi tercüman eşlik ediyordu. Bu tercümanların birincisi Hıristiyan Musevi diğeri Yahudi olan bu tercümanlar Lewis'e göre bir elçi kontrol altında tutmak için görevlendirilmişlerdir.⁸⁶ Bunların dışında 1640'lı yıllarda Ermenilerden Sarkis Çelebi'nin de Osmanlı Devleti'ne tercümanlık yaptığı bilinmektedir⁸⁷.

2. 2. Tercümanlığın Fenerli Rumlara Geçişi

⁷⁷ Osmanlı belgelerinde Naksa Dukası olarak geçen (**BOA, 6 Nolu Mühimme**, c.2, s.70; **BOA, 7 Nolu Mühimme**, c.1,s.528) Joseph/Yasef/Yusuf Nasi hakkında bkz; Eroğlu, Ahmet Hikmet, **Osmanlı Devleti'nde Yahudiler (XIX. Yüzyılın Sonuna kadar)**, Alperen, Ank. 2000, s.136-150;Shaw, "Yahudi Milleti", s.452; Gülerüz, Naim, "Josef Nasi", **DBİA**, c.6-s.48-49; Safvet, "Yusuf Nasi", **TOEM**, İst. 1328, s.982-993;Yetkin, Çetin, **Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler**, İst. 1992, s.79-89

⁷⁸ Galanti, **a.g.e.**, s.121

⁷⁹ Besasel, **a.g.e.**, s.33; Shaw, "Yahudi Milleti", s.453; Eroğlu, **a.g.e.**, s.150-152; Yetkin, **a.g.e.**, s.86; Galanti, **a.g.e.**, s. 121

⁸⁰ Yetkin, **a.g.e.**, s. 77

⁸¹ Galanti, **a.g.e.**, s. 121

⁸² Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c.3/2, s. 220

⁸³ Eroğlu, **a.g.e.**, s.152-156

⁸⁴ Dereli, **a.g.e.**, s.102 vd

⁸⁵ Üçel-Aybet, Gülgün, **Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530–1699)**, İletişim, İst. 2003,s. 207

⁸⁶ Lewis, **Müslümanların Avrupa'yı Keşfi**, s.126

⁸⁷ Vartan, Artinian, s. 35

Osmanlı sarayındaki Yahudi hekimlerin sayısının zamanla azalması ve yerlerini Batı eğitilmiş Osmanlı Rumlarına bırakmalarıyla tercümanlık kurumu da önemli bir şekil, ivme kazanmıştır. Osmanlı'nın gerileme sürecine girmesi küçük fakat etkili bir Ortodoks-Rum topluluğunun önemli mevkilere yükselmesini de beraberinde getirmiştir. Osmanlı Rumları, Yahudilerin yapamadıklarını yapmışlar hekimliği Osmanlı dış ilişkileri üzerinde kendilerine sağladığı nüfuzu kalıcı hale getirmişlerdir. Artık İmparatorluğun yeni baştercümanları İtalyan eğitim sisteminden geçmiş, Osmanlı-Rum hekimleri olacaktır. Peki, bu nasıl olmuştur? Tercümanlık memuriyeti Yahudilerden Rumlara nasıl geçmiştir? Baer bunu 17. yüzyılda Yahudilerin iktisadi dayanaklarını yitirmelerine bağlamaktadır⁸⁸. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda İmparatorluğun gerilemesi, kapitülasyonlarda Osmanlı Yahudilerini olumsuz yönde etkilemiştir⁸⁹. Bu dönemde dünyanın içinde bulunduğu iktisadi ve siyasal koşullar; mesela Avrupa'da Yahudi karşıtı kanunların, eğitim görme imkânlarını da kısıtladı. Böylece Yahudilerin Avrupa üniversiteleriyle bağlarının azalması, onları niteliksiz kılmıştır.

Böylelikle Avrupa'dan Türkiye'ye yönelen Yahudi hareketlerinin yerini 17.yüzyılda Türkiye'den Avrupa'ya Osmanlı Hıristiyanlarının hareketi aldı. Osmanlı Hıristiyanları oğullarını Avrupa'ya gönderdiler. Avrupa'dan gelen yetenekli, bilgili Yahudiler azalırken Avrupa ile sıkı ilişkileri bulunan varlıklı ve iyi eğitilmiş Ortodokslar çoğalmaya başladı. Baer bunun bir sebebinin de Osmanlı Ortodokslarının Ruslarla ilişki içerisine girmelerine, Balkanlar'daki Rus nüfuzunun artmasına bağlıdır⁹⁰. Artık bundan sonra Osmanlılar hekim-tercüman olarak Panayot

⁸⁸ Baer, Marc David; "17.Yüzyılda Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğundaki Nüfuz ve Mevkilerini Yitirmeleri" çev. Elçin Gün-Tansel Günay, **Toplum ve Bilim**, 83 Kış 1999/2000, s.202-222

⁸⁹ Shaw, "Yahudi Milleti", s.457

⁹⁰Baer, a.g.m., s.205

(Panagiotti Nicoussis) (ö.1673) ve Aleksander Mavrokordato (ö.1709) ile başlayan Rum-Ortodoksları kullanmaya başlayacaklardır.

Burada Ortodoks-Rum Tercümanlara geçmeden evvel, mühtedilerden belki en son olarak tercümanlık yapmış olan “tercüman-ı sani” Ali Ufki Bey’den (Albert Bobowski, Albertus Bobovius, Alberto Bobovio) bahsetmek yerinde olacaktır. Hezarfen Hüseyin Efendi, O’nu Panayot’tan sonra ikinci tercüman⁹¹ olarak göstermektedir. Latince ve Yunanca’nın yanı sıra musikide öğrenmiş Kırım Tatarlarına esir düşmüş ve İstanbul’a getirilip Müslüman olmuştur.

Ali Ufki Bey’i, Hitzel, IV. Mehmet’in baş tercümanıydı⁹² şeklinde zikretse de Hezarfen Hüseyin onun bize ikinci tercüman (tercüman-ı sani) olduğunu bildirmektedir. Şükrü Elçin’in yayınladığı H.1072 tarihli bir belgede Ali Bey’in 63 günlük tercümanlık ücreti için 315 akçe ödendiğinden bahsedilmektedir.⁹³

Tercüman-ı Sani Ali Bey daha çok eserleriyle bilinir. Birçok nüshası Avrupa’da çeşitli kütüphanelerde bulunur ve sekizi basılıdır. Eserleri arasında Avrupa notalama usulüyle kayda geçirilmiş, Türk klasik musikisi eserlerinin ve halk ezgilerinin en eski versiyonlarını içeren Mecmua-ı Saz ü Söz [Ali Ufki, Edvarı] adlı eserini 1650’lerde hazırladı. 1662-1664’de Kitab-ı Mukaddes’in Türkçe çevirisini yaptı⁹⁴. 1654’de Latince Türkçe bir Hristiyan din ve ahlak dersleri (catechisme) kitabı yazdı⁹⁵. 1665-1673 arasında Eski Ahiti Mezmurlar bölümünü Türkçe’ye çevirdi ve notalarıyla birlikte yayınladı⁹⁶.

⁹¹Hezarfen Hüseyin Efendi, **a.g.e.**, s.5

⁹²Hitzel, **Tercümanlar**, s.101

⁹³Ali Ufki, Hayatı, **Eserleri ve Mecmua-i Saz-i Söz**, haz. Şükrü Elçin, s.V,n.19,İst.1976

⁹⁴Ali Ufki Bey, **Topkapı Saray’ında Yaşam**, s.13

⁹⁵Ali Ufki, **a.g.e.**, s.14

⁹⁶Behar, Cem, **Ali Ufki ve Mezmurlar**, Pan, İst. 1990

Ali Ufki Bey Avrupa ile yakın doğu arasındaki hem kültürel hem de diplomatik ilişkiler hakkında önemli rol oynamıştır⁹⁷. Hezarfen Hüseyin Efendi'nin Dünya Tarihi'nin Latince ve Yunanca kaynaklarını çevirmiş⁹⁸ besteci, nota yazarı, tercüman ve diplomat bir kimliğe sahip olan bir kişidir.

Findley, tercümanlığın Rumlara geçişini, Rum "tüccar aristokrasisi"nin doğuşuna bağlamaktadır⁹⁹. Patriklik makamının bulunduğu İstanbul'un Fener semtinde bulunan bu "aristokratlar" ticaretten gelen zenginliklerini ailelerinin yükselmesi, ilim elde etme ve Rum kültürünün yükselmesi ve hem Ortodoks cemaatinde hem de Osmanlı imparatorluk sisteminde güç temini için kullanmışlardır. Fenerlilerin İtalya'da eğitim gören çocuklarının hekim olmaları ve yüksek mevkili Osmanlı memurlarına doktorluk yapmaları bunlara diplomat-tercümanlık yolunu açtı. Divan Tercümanlığına getirilen ilk iki Rum Panayot ve Mavrokordato Sadrazam Köprülü Ahmet Paşa'ya hizmet etmişlerdir. Findley'e göre Sadrazam daha az teknik bir branş olan bunların bilgilerinin siyasi kıymetlerini takdir etmiştir¹⁰⁰.

2.2.1. Panayot Nikoussios Efendi

1669-1821 arasında "Büyük Rum Tercümanlar Çağı" diye bilinen Rum tercümanların ilki Panayot Efendi'dir. Panayot Efendi (Panayotis Nikoussios, Paniotaki) (1613-1673) Trabzon'dan göç etmiş Sakızlı bir kürekçinin oğludur. 1613'te İstanbul'da doğmuştur. Patrikhane Kilisesi Protosinkelosu Meletios

⁹⁷ Eksiksiz kaynaklarıyla Ali Bey'e ilişkin kaynakların dökümünü veren, konuyla ilişkisi olan elli kadar makale ve yüz kadar eser saptayan Cem Behar Ali Ufki Bey hakkında en kapsamlı araştırmayı yapmıştır. Behar, Cem, Ali Ufki ve Mezmurlar Pan,İst.1990 Ali Ufki'nin eserleri için bkz. s.106-107; Güntekin, Mehmet, "Ali Ufki Bey", **YYOA**, c.1,İst. 1999,s.238-239; Kut, Turgut, "Ali Ufki Bey", **DBİA**, c.1, s.202-203

⁹⁸ Ali Ufki, **Mecmua**, hayatı eserleri için bkz. Öztuna, Yılmaz, **Türk Musikisi Ansiklopedisi**, c.1,İst.1970,s.35-36; Behar, Cem, "Wojciech Bobowski (Ali Ufki)'nin Hayatı ve Eserleri Hakkında Yeni Bilgiler", **Tarih ve Toplum**, c.16,S.94, Ekim 1991,s.17-22

⁹⁹ Findley, **Babiâli**, s.79

¹⁰⁰ Findley, **Babiâli**, s.80

Syrigos'un nezareti altında Arapça, Türkçe, Farsça, Felsefe, Padova'da İtalyanca, Latince ile beraber tıp, astronomi, matematik okuyarak İstanbul'a dönmüştür.¹⁰¹ İstanbul'a dönüşünden sonra Avusturya hizmetine girmiş ve 25 yıl tercümanlık yapmıştır. Kantakuzen ailesinden evlidir.

Panayot Efendi'nin Osmanlı hizmetine ne zaman girdiği bilinmemekle birlikte 1669 Kandiye Savaşı'na kadar Avusturya tercümanlığı yaptığı da bilinmektedir. Köprülü Mehmet Paşa zamanında 1657'de Divan-ı Hümayun Tercümanı bulunan Zülfikar Efendi, İsveç Kralı'nın Latince mektubunu tercüme edemediğinden, bu sırada Avusturya Sefareti Tercümanı olan Panayot'a tercüme ettirilmesi ve 1658'de Divan-ı Hümayun Tercümanlarıyla tanışan Claes Ralamb'ın bu görevle ilgili olarak adını zikrettiği tek tercümanın Panayot olması¹⁰² bize bu yıllarda Osmanlı Devleti hizmetine girdiği fikrini uyandırmıştır. Fakat bütün kaynaklar onun 1669'da Divan-ı Hümayun Tercümanı olduğu yönündedir.¹⁰³

“İnce bir zekâsı ve geniş bir kültürü” olan Panayot Efendi bu göreve Fazıl Ahmet Paşa'nın doktorluğunda iken yabancı dil hâkimiyeti sayesinde gelmiştir. Panayot Efendi böylece Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın güvenini kazanmış ve Osmanlı Devleti yabancı uyruklu insanlara ya da Avrupalı dönmelere güvenmekten kurtulmuştur. Sadrazam'ın Girit Seferinde refakatinde bulunmuş ve Osmanlı kuvvetlerini 27 yıl durdurmuş olan Kandiye'nin teslim olmasını müzakerelerde

¹⁰¹ Jorga, **a.g.e.**, c.4,s.52'de Kıbrıs asıllı; Mantran, Robert, **İstanbul Tarihi**, çev. Teoman Tunçdoğan, İletişim, İstanbul 2001,s.259; Strauss, Johann, “The Millets and The of Ottoman Langua.g.e., The Contribution of Ottoman Greeks to Otoman Letters (19th-20th Centuries)”, **Die Welt Des Islams**, vol. 35/2, s.191, 1995; Sonyel, **Minorities**, s.78; Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, c.2,s. 615; Galland, **a.g.e.**, c.25 s.25 -26, not.11; Sözen, **Fenerli Beyler**, s.46

¹⁰² Hammer, **a.g.e.**, c.6,s.19,155,181,243;Ralamb, Claes; A Relation of a Journey to Constantinople, s.686'dan aktaran Cem, **a.g.e.**, s.17

¹⁰³ Haskan, M.Nermi, **Babiâli**, İst. 2000,s. 54; Sonyel, **Minorities**, s.78;Zallony, Marc Philippe, **Essai Sur les Fanariotes**, Marseille 1824, s.16; Tuncel, **a.g.e.**, s.164;Hammer, **a.g.e.**, c. 6,s. 181'de Panayot'un 1668'de bu göreve getirildiğini belirtir.

gösterdiği maharetlerle hızlandırmış “mahir bir müzakere memuru, geniş görüşlü siyasetçi” bir tercümandı¹⁰⁴.

Panayot Efendi, Girit seferinde gösterdiği başarılarından sonra Divan-ı Hümayun Baştercümanlığına (Grand Dragoman of the Porte) atanmasıyla Divan-ı Hümayun’da bu memuriyet başlı başına bir kalem olmuştu. Panayot’un bu göreve atanması ona diğer Hıristiyanlara tanınmayan sakal uzatma, sarık yerine kalpak giymek, hizmetçileri ile birlikte ata binmek gibi bazı haklarda tanımıştı. Ayrıca adamlarıyla birlikte cizyeden de muaf tutulmuştur¹⁰⁵. Babıâli de büyük bir nüfuz sahibi olan Panayot yalnızca sadrazamın yargı yetkisine¹⁰⁶ sahipti. Geldiği makamda Ortodoks inancını ve Rum yaşam stilini koruyan ilk kişi olan Panayot Rumların dini ve sosyal hırslarını ve yeni yeni canlanmaya başlayan ulusal bilincinin Osmanlı gücü ile birleşmesinin en önemli göstergelerinden biri olarak ortaya çıktı. Panayot’un diplomatik, tercümanlık gibi hizmetleri yanında Vani Efendi ile arasında geçen dini münakaşaları¹⁰⁷ ve bazı eserleriyle XVII. yüzyılın seçkin okumuşlarından biridir. Çevirileri arasında “Sahte Yahudi Mesihi Sabela”¹⁰⁸ Rusça’dan Rumca’ya *Cachetisme De l’Eglise Catholique at Apostolique Orientale* (Leyden, 1662)¹⁰⁹ sayılabilir.

Ayrıca Panayot, Hüseyin Hezarfen Efendi’nin dünya tarihinin Latince ve Yunanca kaynaklarını da çevirmiştir.¹¹⁰ Çok zengin ve değerli bir kütüphaneye, eski metinlere, el yazmalarına sahip olduğu anlaşılan Panayot’un Ekim 1673’te¹¹¹

¹⁰⁴ Hammer, **a.g.e.**, c. 6, s. 225-226-250; Galland, **a.g.e.**, c.1, s. 26, not. 11; Cantemir, **a.g.e.**, c. 2, s. 176-337-346; Altınay, Ahmet Refik, **Köprülüler**, TVYY, İst. 2001, s.132; Sözen, **a.g.e.**, s. 49-52

¹⁰⁵ Altınay, **a.g.e.**, s.160; Sözen, **a.g.e.**, s.46; Sonyel, Minorities, s.79; Tuncel, **a.g.e.**, s.165; Haskan, **a.g.e.**, s. 54; Ergin, **Maarif**, c.2, s.165; Jorga, **a.g.e.**, c.4, s.240

¹⁰⁶ Jorga, **a.g.e.**, c.4, s.240

¹⁰⁷ Ergin, **a.g.e.**, c.2, s.615; Bu münakaşalar için bkz. Galland, **a.g.e.**, c.1, s.26, not.11

¹⁰⁸ Kömürçiyân, **a.g.e.**, s.XVII

¹⁰⁹ Galland, **a.g.e.**, c.1, s.26, not.11; Zallony, **a.g.e.**, s.16, not.1

¹¹⁰ Faroqhi, **Gündelik Yaşam**, s.219

¹¹¹ Hammer, **a.g.e.**, c.6, s.250; Ölüm tarihleri, Tuncel, **a.g.e.**, s.164 ve Jorga, **a.g.e.**, c.4, s.240’da 2 Ekim, Galland, **a.g.e.**, c.1, s.25, not 11 de 25 Ekim olarak geçmektedir. Panayot’un mezarı Heybeliada

ölümünden sonra Fransa Dış İşleri Bakanı İstanbul Elçisi M. de Nointel'e 10 Aralık 1674'de yazdığı mektup da bu kütüphanenin Kral adına satın alınmasını istemiştir.¹¹²

2.2.2. Aleksander Mavrokordato

Panayot Efendi'nin ölümünden sonra bu göreve kısa bir süre için Leh mühtedisi Ali Ufki Bey tercümanlık yapmışsa da iyi idare edememesi yüzünden Mayıs 1674'te Aleksander Mavrokordato bu göreve atanmıştır.¹¹³

Aleksander Mavrokordato(1641-1709)¹¹⁴, Sakızlı ipekli kumaş taciri yani Mavrokordato ile zengin bir sığır taciri olan Skarlattos / İskerletoğlu'nun kızı Roksana'nın oğludur.¹¹⁵ Eğitimli olan annesi oğluyla ilgilenmiş ve zenginlikleri Aleksander'a İtalya'da okuma imkânı vermiştir. Roma'da Aziz Athanasius Kolej'in de felsefe ve teoloji, Padova ve Bologna da tıp eğitimi almıştır. Burada kan dolaşımında akciğerlerin rolü üzerine Pneumaticon Instrumentum Circulandi Sanguinis (Bologna 1664)¹¹⁶ adlı Latince bir tez hazırlamıştır.

1665 'de İstanbul'a dönen Aleksander Mavrokordato Patrikhane Yunan dili Akademisine (Patrikhane Kilisesi Koleji) tıp felsefe hocası olarak atanmış ve burada müdürlükte yapmıştır.¹¹⁷ Patrikhanedeki görevi sırasında (1665-1672)İstanbul'da hekimliği ile de ön plana çıktı. Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmet Paşa gibi Osmanlı

Allah'ın Annesi Manastır'ındadır. Galland, **a.g.e.**, c.1, s.26, not.11

¹¹² Galland, **a.g.e.**, c.1, s.235;

¹¹³ Hammer, **a.g.e.**, c.6,s. 281;Ali Ufki Bey hakkında bkz. Not 91-96

¹¹⁴ Irmischer ve Vlastos doğum tarihini 1636 olarak veriyor. Irmischer, Johannes, "Aleksandros, Mavrocordatos, Greek Scholar and Turkish Diplomat", **XII. Türk Tarih Kongresi**, Ank. 12-16 Eylül 1994, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.3, TTC, Ank. 1999,s.1006; Vlastos, **a.g.e.**, s.71,Soysal, **Minorities**, s.81'de doğumu 1642 olarak veriliyor.

¹¹⁵ Hammer, **a.g.e.**, c.7,s.15; Mansel, Philipp; **Dünyanın Arzuladığı Şehir: Konstantinopolis (1453-1924)**, çev. Şerif Erol; Sabah Kitapları, İst.1995, s.137;Kantemir, **a.g.e.**, c.2,s.940-941

¹¹⁶Adıvar, **a.g.e.**, s.118; Sözen, **a.g.e.**, 57;Galland, **a.g.e.**, c.1 s.62,n.60. Bu kitap 1665 de Frankfurt'ta ve 1682 de Leipzig'de basılmıştır. Irmischer, s.1006; Vranoussis, Leandre, "Les Grecs de Constantinople et la vie Intellectuelle a l'age des Drogmans", **Istanbul a la Jonction des Cultures Balkaniques, Mediterrannennes, Slaves, et Orientales aux XVIe-XIXe Siecles**, Bucarest 1977,s.141, n.10;

¹¹⁷ Hammer, **a.g.e.**, c.7,s.15; Mansel, **a.g.e.**, s.138; Kantemir, **a.g.e.**, c.2,s.942; Sözen, **a.g.e.**, s.58

ileri gelenleri ile Fransa'nın İstanbul elçisi Marguise Nointel'inde doktorluğunu yaptı.¹¹⁸ 1666 da Patrikhane Grand Orator'u (Başvaiz)¹¹⁹, Babiâli Tercümanı Panayot'un sekreteri ve onun ölümünden sonra 1673'de Babiâli Tercümanı oldu.¹²⁰ Avrupa'nın en iyi aktörlerinden biri¹²¹ olarak nitelendirilen Mavrokordato, İtalyanca ve Latince gibi Avrupa dillerinin yanı sıra Arapça, Türkçe, Farsça da biliyordu. Dil ve hekimlik bilgisi dışında Hıristiyan dünyasının ve Avrupa saray uygulamalarına da vakıftı.¹²²

1673'den itibaren Babiâli'de 25 yıl tercümanlık yapan Aleksander Mavrokordato Osmanlı diplomasisinin önemli bir üyesi olmuştur.¹²³ Hekimlik bilgisi Aleksander'in Osmanlı hiyerarşisi içinde yükselmesini sağlamıştır. Osmanlıların tabiriyle İskerletoğlu İskender'in talihi İmparatorluğun talihi ile paralel gitmiştir. 1683 Viyana yenilgisinin ardından koruyucusu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa idam edildikten sonra hapse atılmıştır. Yerine Tercümanlık yapmakta olan Venedikli dönme Sefer Ağa'nın "ehil" olmaması üzerine Avrupa'ya ilişkin bilgisi ve konuştuğu diller kendisini vazgeçilmez kılmış ve 1687 yılında Kara İbrahim Paşa tekrar eski görevinin başına atamıştır.¹²⁴

1688 yılında savaş devam ederken III. Süleyman barış şartlarını müzakere için onu, Zülfikar Efendi ile Alman İmparatoru I.Leopold'e göndermiş¹²⁵ burada 3 yıl

¹¹⁸ Adıvar, **a.g.e.**, s.118,n2;Kantemir, **a.g.e.**, c.2.s.942; Galland, **a.g.e.**, c.1,s.62,n.60

¹¹⁹Sözen, **a.g.e.**, s.58

¹²⁰Irmscher, a.g.m., s.1006;Molnar, a.g.m., s.790,n.18;Galland, **a.g.e.**, c.1,s.62,not.68

¹²¹Sözen, **a.g.e.**, s.57

¹²²Molnar, a.g.m., s.785; Jorga, **a.g.e.**, c.4, 241

¹²³Aleksander Mavrokordato'nun diplomatik mektupları için bkz. Cernovodeanu, Paul -Mihail Carataşu; "Correspondance Diplomatique D'Aleksander Mavrokordato L'Exaporite 1676-1703" I ve 2; **Revue Des Etudes Sud-Est Europeennes**, c. XX no:2-3 s.93-128; 327-348; Aleksander Mavrokordato'nun diplomatik rolü için bkz Camariano, Nestor, **Aleksander Mavrocordato Le Grand Drogman Son Active Diplomat 1673-1709**, Instite for Balkan Studies, Thessaloniki, 1970

¹²⁴Mansel, **a.g.e.**, s.138; Galland, **a.g.e.**, c. 1, s. 62, n. 60; Hammer, **a.g.e.**, c. 7,s. 16, c. 6, s. 482; Jorga, **a.g.e.**, c. 4, s. 242;Cantemir, Osmanlı İmparatorluğu, c. 2, s. 942 (2. baskı) Ergin, **a.g.e.**, c.2,s. 615,de Sefer Ağa'dan Yakup Ağa olarak bahsetmektedir.

¹²⁵Altınay Ahmet Refik, **Osmanlı Âlimleri ve Sanatkârları**, s.169; Kantemir, **a.g.e.**, c. 2, s. 725 (2.baskı); Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c.3/1, s. 512, Hammer, **a.g.e.**, c. 6, s. 483,c. 7, s. 16; Vlastos,

esir olarak kalan Mavrokordato Viyana’da bulunduğu süre içinde Kont Kinski gibi ileri gelen Alman devlet adamlarıyla şahsi dostluklar da kurmuştur.¹²⁶

Aleksander Mavrokordato’ya büyük ününü sağlayan olay Karlofça Antlaşması olmuştur. Karlofça müzakerelerinde (13 Kasım 1698-4 Ocak 1699) 36 oturum boyunca Reisülküttap Rami Mehmet Efendi’nin yanında tercüman olarak bulunmuştur. Mavrokordato’nun müzakerelerdeki rolü Türk tarihçileri tarafından önemsiz görülürken, çağdaşı Dimitri Cantemir ve Batılı tarihçiler onun önemi üzerinde durmuşlardır.¹²⁷ Mavrokordato’nun müzakerelerdeki oturma düzeninden sınır meselelerine kadar birçok konuda etkili olduğu anlaşılmaktadır.¹²⁸ Reis Efendi ve Tercüman zor durumda imparatorluğun çıkarlarını savunmuşlardır ve devleti en az zararla kurtarmaya çalışmışlardır. Bu hizmetleri takdir edilerek murassa kürk giydirilmiş¹²⁹ ve “mahrem-i esrar-ı devlet”¹³⁰ unvanına layık görülmüştür.

Köprülü ailesinin üç sadrazamına hizmet eden Mavrokordato, Reisülküttap Rami Efendi ile birlikte yumuşak ve mutedil bir politikanın temsilcisi olmuştur. Kendisiyle görüşen Galland 18 Kasım 1672 tarihli günlüğünde Mavrokordato’nun Osmanlı İmparatorluğu’nun kuvvet ve zaafına ait fikirlerinden bahsetmektedir¹³¹. Batı formasyonlu, hümanist, üst düzey sorumlulukları olan Mavrokordato tercümanlık hizmeti yanında bir Yahudi Tarihi (Jewish History), çocuk felci konulu

a.g.e., s. 71

¹²⁶ Jorga, a.g.e., c.4, s. 225

¹²⁷ Parmaksızoğlu, İsmet, “Karlofça”, İA, s.346-350; Özcan, Abdülkadir, “Karlofça Antlaşması”, TDVİA, c.24, İst,2001, s.507,Molnar, a.g.m., s.786-787; Kantemir, a.g.e., 2. bs, c.2; s.822-829;Zallony, a.g.e., s.22-23

¹²⁸ Karlofça müzakerelerinde oturma düzeni için, bkz. Cantemir, a.g.e.,c.2 s.827; Karlofça’da geçen toprak ve sınır meselesin de Mavrokordato’nun rolü için bkz. Molnar, a.g.m., s.786-787

¹²⁹ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c.4/2 s.264

¹³⁰ Sözen, a.g.e., s.68; Ergin, a.g.e., c. 2, s. 616; Hammer, a.g.e., c.7.s.16’da “Ekselans”; Anonim Osmanlı Tarihi, 1099-1116/1688 -1704, Abdülkadir Özcan, TTK, Ank. 2000, s.134; Mavrokordato bu unvanı Yunancaya Eksaporreten (exceporreton)-sır taşıyan kimse- olarak çevirmiştir. Cantemir, a.g.e., c.2, s.942; Sözen, a.g.e., s.63-65; Vlastos, a.g.e., s.712’de “Ministre Confidential d’Altesse Illustrissime”

¹³¹ Galland, a.g.e., c,1. s.205 vd.

bir tıp kitabı ve Yunanca Grameri de yazmıştır.¹³² Bunların dışında Osmanlı tarihine ışık tutan (1682-1687) yılları arasında yapılan savaşlara atıfta bulunan bir günlüğü de vardır¹³³.

Mavrokordato'nun Karlofça Antlaşmasından dolayı Alman İmparatoru'ndan "Prens" ünvanını (Prince of the Holy Roman Empire) alması ve Karlofça Antlaşması sırasında Almanlardan rüşvet almış olduğu iddiaları onu Osmanlı, Rusya, Avusturya, Fransa arasında çalışan bir casus olarak değerlendirilmesine de yol açmıştır.¹³⁴

Mavrokordato'nun Babıâli'deki nüfuzu sayesinde Rum cemaati içinde önemli bir yere sahip olmuş Patrikhane kilisesini onarımını sağlamış, Kudüs'te bulunan Mukaddes Mezar ve Mukaddes Doğuş Kiliselerinin Katolik baskısından kurtulmalarını da sağlamıştır.¹³⁵ Kudüs'te bulunan bu kutsal yerler daha sonra Kırım savaşının başlamasından önce gerginliğe yol açacaktır.

Mavrokordato XVIII. yüzyıl başında Roman aileler arasında çıkan anlaşmazlıkları kendi çıkarlar için kullanmaya çalışmıştır. Yeni canlanmaya başlayan Rum toplumunun odak noktası, parlak bir karakter "Fenerliliğin Ruhü" olarak ortaya çıkan Mavrokordato yeteneği, becerileri ve oğullarının çıkarları için yeni bir dönem başlatmıştır. 1709'daki ölümüne kadar barışın garantörü olarak kalmış ve yerine bilgin olduğu kadar barışsever, felsefeci ve ahlaklı olan oğlu Nikolas'ı yerine bırakarak barış politikasının devam ettirmiştir.

XVIII. yüzyıl başında Rusların Boğdan sınırlarına dayanması ve Romenlerle Rusların aynı mezhepten olmaları Eflak ve Boğdan beylerinin Ruslara meyletmesine

¹³² Irmscher, a.g.m., s.1006

¹³³ Sfini, Alexandra, "Fenerlilerin Günlüklerinde Değerler Sistemi ve Milletler", (17.yy. Sonundan 19.yy. Başına) Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar, I.Uluslararası Tarih Kongresi 24-26 Mayıs 1993 Ankara, TVVY, İst 1998 s.91, s. (91-103)

¹³⁴ Mansel, a.g.e., s.140;Jorga, a.g.e., c.4,s.242

¹³⁵ Mansel, a.g.e., s.138-139;Benlisoy, Yorgi- Elçin Macar, **Fener Patrikhanesi**, Ayraç, Ank.1996, s.68

yol açmıştır. Bu beyler yerli boylar arasından seçilirdi. İlk defa Boğdan Voyvodası Mihail Rakoviça'nın Ruslara meyli üzerine Divan Tercümanı olan Nikola Mavrokordato Kasım 1709'da Boğdan Voyvodalığına atanmıştır¹³⁶. Fakat bir yıl sonra Kırım Hanı aracılığı ile azl edilmiş ve yerine Dimitri Kantemir atanmıştır. Kantemir'in 1711 Osmanlı-Rus savaşında Ruslarla antlaşması üzerine Osmanlı idaresi Eflak ve Boğdan yerli beylerden atamaya son vermiş ve bu Voyvodalıklara Divan ve Donanma Tercümanlıklarından yetişmiş Rum vatandaşlarını atamaya başlamıştır. Böylece Osmanlı tarihinde Donanma, Divan Tercümanlıkları ile Eflak ve Boğdan Voyvodalıklarına sahip bulunan 110 yıllık "Fenerli Bey'ler" devri başlamıştır.

2.2.3. Fenerli Aileler

Panayot Efendi ve Aleksander Mavrokordato ile başlayan Osmanlı Rumlarının yükselişi devletin uluslararası siyaseti ile paralellik arz etmektedir. Rumlar Yahudilerin aksine Avrupalılarla ilişkilerini sürdürüp genişletmeyi ve bilgileri sayesinde Osmanlı Devleti'nde elde edilen güç ve konumlarına kalıcı bir biçim vermeyi ve kurumsallaştırmayı başarmışlardır. Panayot ile Divan ve Donanma Tercümanlıkları Mavrokordato ile de Eflak ve Boğdan Voyvodalıkları Rum idaresine verilmiştir. Bu görevler 1821 Rum isyanına kadar İstanbul'un Fener semtinden ismini alan "kalburüstü" Rum ailelerin tekelinde kalmıştır. Panayot'un Divan-ı Hümayun Tercümanlığı'na atanmasıyla başlayan Fenerli Beyler döneminde 1822'ye kadar 12 büyük aileden 34 baştercüman çıkmıştır. Bunlardan yedi büyük aile bu

¹³⁶ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, c.4/1,s.73; Hammer, **a.g.e.**, c.7,s.19; Vlastos, **a.g.e.**, s.71

tercümanların 29'unu aralarından çıkarmışlardır. Karacalar biri iki kez görev yapan altı, Suçolar beş, Moroziler biri iki kez olmak üzere beş, Mavrokordatolar dört, Gikalar dört, Kalimakiler biri iki kez olmak üzere üç, İpsilantiler iki, Rakoviça, Ralettos, Argyropulos, Aristarhis ve Panayotik aileleridir¹³⁷. Rum ya da Yunanlaşmış aileler olarak bilinen bu aileler farklı kökenlerden gelmişlerdir. Rum olan bu aileler dışında Rakovitça, Kalimaki, Aristarchi aileleri Romen, Gika, Suço aileleri Bulgar, Karaca ailesi Raguza kökenliydi. Bunların dışında kendilerini Argyropolus, İpsilanti, Moroziler gibi Bizans ve Comnen hanedanlarıyla akraba olduklarını iddia eden Rum aileler de bulunmaktaydı¹³⁸. Ayrıca bu aileler arasında kökenlerine bakılmaksızın evlilik yoluyla büyük akrabalık ilişkileri de kurulmuştur¹³⁹.

İstanbul'daki Rum ailelerin üst tabakasını oluşturan Fenerliler, Patrikhane'nin bulunduğu Fener mahallesinden dolayı bu isimle anılmışlardır. Ticaret, gemi taşımacılığı ve bankerlik gibi işlerle uğraşan bu aileler bir hayli zenginleşmiş ve Batı'yla da sürekli bir ilişki içinde bulunmuşlardır. Quataert'e göre uluslararası ticaret yapmaları bunlara dil becerisi kazandırmıştır¹⁴⁰. Rum Ortodoksların en önde gelen zümresi olan Fenerliler Osmanlı devletinde irsi asalet sınıfının fiilen nadir örneklerinden bir grubu oluşturmuşlardır. Berkes bu durumu haklı olarak bir İslam devleti olan Osmanlı Devleti'nin bu yanılla gerçekte bir İslam-Ortodoks Hristiyan birliğinin dünyasal gücü olarak yorumlamıştır¹⁴¹.

Batılı hayatı tanıyan ve Osmanlı kültür çevresi içinde kalan Fenerli Beyler aynı zamanda Patrikhane içinde "Logothet", "Postelnik", "Grand Postelnik" olarak

¹³⁷ Bu tercümanların isimleri ve görev süreleri ile ilgili olarak eklere bakınız.

¹³⁸ Vlastos, **a.g.e.**, s.1,11,38,87; Ortaylı, İlber, **Osmanlı Barışı**, s.20, 70,71;Ortaylı, **Makaleler I**, s.356; Zallony, **a.g.e.**, s.239-240; Sonyel, **Minorities**, s.78; Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, s.59;Mansel, **a.g.e.**, s.144;Kitsikis, **a.g.e.**, s.163,Findley, **Babıali**, s.79

¹³⁹ Vlastos, **a.g.e.**, s.130 vd.

¹⁴⁰ Quartaert, Donald, **Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922**, çev. Ayşe Berktaş, 3. baskı, İletişim, İst. 2004, s.131

¹⁴¹ Berkes, **a.g.e.**, s. 149

idareyi götüren ve Patrikhane ve Patrikhaneye tabi Hıristiyanların idari mali işlerini yürüten yetki sahibi kimselerdir¹⁴².

Parasal zenginliğe dayanan Fenerli Beylerin çocukları başta İtalya olmak üzere yurtdışında okumuşlar, yabancı dil öğrenmişler bu sayede Osmanlı Donanmasının ve Babıâli'nin bütün tercüme işlerini ve diplomatik ilişkilerini yürüten memurlar olmuşlardır. Ortodoks Rumlarla Latinler arasındaki Ortaçağ çatışmalarının hızını yitirdiği 17. yüzyıldan itibaren birçok Rum genci, Rönesans kültürünün etkisi altında İyonya adalarında ve İtalya'da öğrenim görmüşlerdir. Batı kültürü ve bilgisi, Venedik yoluyla Akdeniz ticaretinin de gelişmesine paralel olarak Rumlar arasında yayılmaya başlamasıyla İtalya'ya gönderilen Rum gençleri eğitimlerini daha çok Venedik egemenliğindeki Padova Üniversitesinde almışlardır. Burada Yeni-Aristotelesçiler etkiliydi. Böylece Fenerliler arasında XVII. yüzyıl Avrupası'nda oluşan düşünce devriminin temel ilkelerinden haberli akademik eğitim görmüş, ruhban sınıfından olmayan küçük bir zümre ortaya çıkmıştır. Padova da alınan eğitimin dışında Rum gençleri Bologna ve Roma'da Saint-Athanase kolejine de devam etmişlerdir¹⁴³. Padova'da tıp ve felsefe eğitimi alan Rum gençleri Osmanlıca eğitimlerini de iyi alırlardı. Hocaları Halet Efendi gibi seçkin ilmiye ve kalemiye mensuplarındandır¹⁴⁴.

¹⁴² Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, s.58; Vlastos, **a.g.e.**, s. 38,88,130

¹⁴³ Faroqi, **Gündelik**, s.10,78; Adivar, **a.g.e.**, s.108; Berkes, **a.g.e.**, s.150; Artan, Tülay, "Fener", **TDVİA**, c.12, İst. 1995, s.341-342; Davey, **a.g.e.**, s.331, Venedik ve Padova'daki eğitim hakkında bkz. Vranoussis, a.g.m., s.137; Geanakoplos, Deno John, **Greek Scholars in Venice (Studies in the Dissemination of Greek Learning from Byzantium to Western Europe)**, Harvard University Press; McNeill, William, **Venice the Hinge of Europe 1081-1797**, Londra 1974; Ayrıca Padova'da öğrenim gören öğrencilerin listesi için bkz. Plumidis, Giorgio, "Gli Scolari Oltramarini A Padova Nei Secoli XVI E XVII," **Revue des Études Sud-est Europeennes** 10/1972, s.257-270

¹⁴⁴ Tekindağ, Şehabeddin, "Halet Efendi", **İA**, c.5, İst. 1964, s.123; Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, s.59; Fenerli gençlerin eğitimi hakkında bkz. Zallony, **a.g.e.**, s.102,193; Murat Bardakçı, **Fener Beylerine Türk Şarkıları**, Pan, İst. 1993

Fenerliler İtalya’da aldıkları eğitimden başka Patrikhane’de de eğitim görürlerdi¹⁴⁵. Dini bir karaktere sahip bu okulda da edebiyat, felsefe, din dersleri almışlardır. Fenerlilerin yetişmelerinde 1803-1820 arasında Divan-ı Hümayun Tercümanı Dimitraško Moroz Beyzade yönetiminde Kuruçeşme Akademisi olarak bilinen laik bir eğitim kurumu da bulunmaktadır¹⁴⁶.

Bilgilerinin değeri ve bu bilgilerinin az bulunurluğu bazı siyasi konumları ele geçirecek stratejik bir noktaya gelmeleri bu Fenerli ailelerin zenginliklerini daha da artırmalarına sebep olmuştur. Findley bunları “cursus honorum” olarak nitelendirmektedir¹⁴⁷.

2.3. Divan-ı Hümayun Tercümanlarının Atanmaları

Divan-ı Hümayun Tercümanlığı “voyvodalık mahreci” sayıldığı için bu makama atanmak için Fenerli aileler arasında büyük çekişmeler yaşanırdı. Osmanlı yönetimi de bunlar arasında devlete sadık olanları tercih ederdi. Bu atamalarda tercüman adaylarının “oldukça ehl-i ırz ve tercümeye muktedir olanının intihabı”¹⁴⁸, “Fransız lisanında ve fenni tercümede ve tahrirat hususunda maharetli”¹⁴⁹ olmalarına bakılırdı. Tercümanlığa atanacak kişilerin mesleki özellikleri yanında “idrak ve dirayet ashabından” olmaları “şimdiye kadar bir hıyaneti zuhura gelmemesi”, “memuriyetini ifada ihtimam ve dikkat ile hareket” ve “sadakat-ı fitriye ve istikametleri”¹⁵⁰ de dikkate alınırdı.

¹⁴⁵ “Büyük Okul” diye anılan bu okul için bkz. Cantemir, **a.g.e.**, c.2, s.188-930; Akyüz, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1985’e)** genişletilmiş 2. baskı. Ank. 1985.s.151; Bilim, **Türk Eğitim Tarihi**, s.380-381; Ergin, **a.g.e.**, c.2, s.611-618

¹⁴⁶ Kuruçeşme’deki okul hakkında bkz. “Kuruçeşme Akademisi”, **DBİA**, c.5, İst. 1994, TVYY, s.132; Akyüz, **a.g.e.**, s.151; Ergin, **a.g.e.**, c.2, s.618-621; Sözen, **a.g.e.**, s.122; Uluçay-Kartekin, **a.g.e.**, s.37,

¹⁴⁷ Findley, **Babîli**, s. 80, not. 53

¹⁴⁸ **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 53882, Yanko Karaca’nın tayini

¹⁴⁹ **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 2378, (5 M 1215/ 27 Nisan 1803)

¹⁵⁰ **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 57015, Tercüman Aleksander’in atanması,

Tercüman atamaları Reisülküttab'ın takriri,¹⁵¹ sadrazamın telhisi¹⁵² ile Padişah'a sunulur (malum-ı âlileri buyurulduk da) Padişah'ta “nasb olunsun” diyerek atanmalarını yapardı. Bu atamalar gelişigüzel yapılmaz, dikkat ve titizlikle seçilirdi. IV Mustafa devrinde (1807) Boğdan Kapı kethüdası Yanko Karaca Bey'in ataması sadrazamın huzurunda Reisül-ulema Sadr-ı Rum esbakı Mehmet Arif Efendi, Sadr-ı Anadolu sabıkı Mehmed İzzet Bey Efendi ve sabık Sadr-ı Anadolu Mehmet Emin ve Münib Efendi ile Kethüda Bey ve Reisülküttap Efendinin de hazır bulunmasıyla incelenmiş ve padişaha sunulmuştur¹⁵³.

XVIII. yüzyılın sonlarında ve XIX. yüzyılın başlarında bazı tercüman ve voyvodalıkların “kendilerinden emniyet olunacak kimseler nadir” bulunduğu için “emniyet-i mürecceb” olmalarına dikkat edilmeye başlanmıştır.¹⁵⁴ Yine aynı belgede “Rum taifesinden tercümanlığa heveskâr olanların Fransızca'da Fransızca tahririnde maharetleri olmadığı”, “talâkat-i lisanı dahi olmayıp” bu tür adayların Rumların ileri gelenlerinden “rica ve şefaât” ile dikkate alınmaması belirtilmiştir. Yine atamalarda “tercüman nasb olunacak kimesnenin bitaraf olması yani elçiler ile elfazı olmayanlardan” seçilmesine dikkat edilmiştir¹⁵⁵. Divan-ı Hümayun Tercümanları içinde bu makama Konstantin İpsilanti gibi Vauban'ın eserlerini çeviren ve bu hizmetinden dolayı bu makamla ödüllendirilenlerde olmuştur¹⁵⁶.

Divan-ı Hümayun Tercümanlığına atananlar içinde bu göreve getirilmeden önce Aleksander ve Yakovaki gibi Donanma'da tercümanlık¹⁵⁷ yapanlarla birlikte

¹⁵¹ BOA, Cevdet Hariciye, No: 2378, (5 M 1215/ 27 Nisan 1803)

¹⁵² BOA, Hatt-ı Hümayun, No: 53882, (1222/1807)

¹⁵³ BOA, Hatt-ı Hümayun, No: 53882, (1222/1807)

¹⁵⁴ BOA, Cevdet Hariciye, No: 2378, (5 M 1215/27 Nisan 1803)

¹⁵⁵ BOA, Hatt-ı Hümayun, No: 53882

¹⁵⁶ Beydilli, Mühendishane, s.311

¹⁵⁷ BOA, Hatt-ı Hümayun, No:15373,(1212/1797-1798); Vranoussis, a.g.m., s.142

Yanko Karaca Bey gibi voyvodalıkların kapı kethüdalıklarını¹⁵⁸ yapanlarda bulunmaktaydı.

Divan-ı Hümayun Tercümanları bu makama atanmaları onlarca verilen beratla olurdu. Bunlar tüm “tekâlif-i şer’iyye ve örfiye” den muaf olup vergi vermezlerdi.¹⁵⁹ Tercümanın maiyetinde bulunan “sekiz nefer dil oğlanı” ve sayıları değişen miktarda “hizmetkârları” da cizye ve “tekâlif” den muaf tutulurdu¹⁶⁰. Ayrıca bu tercümanların ve maiyetlerinde bulunanların “melbusat ve mefruşatına” evlatlarının elbiselerine, müdahale edilmez, ata binmelerine ve şarap içmelerine de izin verilirdi¹⁶¹.

Divan Tercümanlıklarda bulunanlar için bir üst terfi makamı voyvodalıklardı. Nikolas Mavrokordato’nun Boğdan’a atanmasıyla (1711) bu teamül kural haline gelmişti. Bu yüzden bu makamlar için Fenerli aileler arasında büyük çekişmeler yaşanırdı¹⁶². Çünkü bu görevler Rumlara çok büyük zenginlik sağlamaktaydı. Bu yüzden Miss Pardoe Fener’deki Rum kolonisini bir entrika odağı olarak nitelendirmişti¹⁶³. Hatta “voyvodalık mahreci” sayılan Divan-ı Hümayun Tercümanlığına atanabilmek için devlet ileri gelenlerine 30 bin kuruş “caize” teklif edenlerde bulunmaktaydı¹⁶⁴.

¹⁵⁸ **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 53882, (1222/1807); Eflak Kapı Kethüdası Sarı Beyzade’nin tercümanlığa tayini, Ahmet Vasıf Efendi, **a.g.e.**, s.210; Eflak Kapı Kethüdası Mihail Suço’nun atanması Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c.4/2, s.58

¹⁵⁹ Uzunçarşılı, **Merkez**, s.75

¹⁶⁰ **BOA, Cevdet Dahiliye**, No: 10639, (N 1202/ 5 Haziran-4 Temmuz 1788) Manolaki Karaca Bey’in; **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 5353, (Ş 1205/5 Nisan-3 Mayıs 1791) Kostantinzade Aleksander’in; **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 2877, Yanaki’nin; **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 2070, (2 Ş 1211/31 Ocak 1797) Konstantin’in; **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 1317, (9 L 1211/4 Nisan 1797); **BOA, Cevdet Dahiliye**, No: 14360, (11 M 1154/29 Mart 1741) Yanaki’nin ve Ligor’un; **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 57015, Yanakizade Aleksander’in muafiyet beratları

¹⁶¹ Uzunçarşılı, **Merkez**, s.75; Ahmet Refik, **12. Asırda İstanbul Hayatı**, s.134-135

¹⁶² Bu çekişme ve entrikalar için bkz., Zallony, s.97 vd; Ah. Djevad, **Yabancılar Göre Eski Türkler**, Yağmur, İst.1978, s.39; Baron de Tott bu çekişmelerin kardeşler arasında bile yaşandığını belirtir, **18. Yüzyılda Türkler ve Tatarlara Dair Hatıralar**, Elips, İst.2004, s.41

¹⁶³ Miss Pardoe, **Şehirlerin Ecesi İstanbul, Bir Leydinin Gözüyle 19. yüzyılda Osmanlı Yaşamı**, Kitap, İst. 2004, s.98

¹⁶⁴ **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 14731, (1210/1795), Tüysüz Kumraş oğlu Todoraki bu görevlere atanmak için “devletlü efendimize” 20 bin ve kaptan paşaya 10 bin kuruş önermiştir. Yine 1752’de

2. 4. Divan-ı Hümayun Tercümanlığı'ndan Voyvodalığa

Osmanlı tarihinde Memleketeyn olarak bilinen Eflak ve Boğdan Beylikleri XVIII. yüzyılın başına kadar yerli beyler tarafından idare edilmekteydi. XVII. yüzyılın ikinci yarısında Avusturya ile yapılan uzun süreli savaşlarda bu beyliklerin denetimi zayıflamış ve voyvodalar “ikiyüzlü siyaset” takip etmeye başlamışlardı. Karlofça Antlaşması ile Avusturya Transilvanya’yı ele geçirerek Eflak sınırına dayanmışlardı. Yerli Boyarlardan seçilen Voyvodalar zaman zaman duruma göre Avusturya ve Rusya ile gizlice haberleşme yoluna gitmişlerdir. Eflak’ta Şerban Kantakuzen (1678-1688) ve Constantin Brancoveanu (1688-1714)’nun ve Boğdan’da Dimitri Kantemir’in ihanetlerinden sonra Osmanlı yönetimi bu beyliklerin yönetimini devlet işlerinde hizmet gören ve her zaman kontrol altında tutabileceği Divan-ı Hümayun Tercümanlığında yetişme Fenerli Rumlar’a bırakmıştır¹⁶⁵. Böylece ilk defa 1711 yılında Boğdan’a ve 1715’de Eflâk’a Nikolas Mavrokordato Voyvoda/Hospodar olarak atandı¹⁶⁶. Böylece Romanya tarihinde 1821 yılına kadar sürecek olan Fenerli Rum Beyleri devri (Epocol Fanariotzilor) başlamış oldu. Bu voyvodalıklara 3 yıl süre ile atama yapılır ve bu görevlere gelmek için Fenerli aileler büyük entrikalar çevirse de Osmanlı yönetimi bu atamaları büyük bir titizlikle yapardı¹⁶⁷. Osmanlı Devlet’inde Rum Ortodoksların yükselebilecekleri en son görev bu prensliklerdi. Findley bu

tercümanlığa atanan Mathias Gika’nın tayini babasına 200 keseğe mal olmuştur. Hammer, **a.g.e.**, c.8, s.152

¹⁶⁵ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. 4/2,s.41-42, c.3/2,s. 88;Decei, Aurel, “Eflak”,**İA**, c.4,s.185-186;Karpat, Kemal,“Eflak”,**TDVİA**, c.10,İst.1994, s.466-469; Sözen, **a.g.e.**, s.8; Decei, Aurel, “Boğdan”, **İA**, c.4, s.547-540; Maxim, Mihai-Eugenia Popescu , “Kantemiroğlu”,**TDVİA**, c.24,İst. 2001, s. 321; Feryal İrez-Hüsamettin Aksu, **Boğaziçi Sefarethaneleri**, Yapı Kredi Yayınları, İst. 1992, s. 24

¹⁶⁶Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c.4/2, s.42-46; Matei, Haria C. Ve diğerleri; **Chronological History of Romanya**, 2.Baskı, Bucharest,1974,s.141-143;Vlastos, **a.g.e.**, s.71; Oprison, Horia B. “Les Princes Phanariotes & L’Europeanisation des Roumains”,**Balkan Studies**, 31/1990,s.118

¹⁶⁷Uzunçarşılı, İ.H, “On Sekizinci Asırda Boğdan’a Voyvoda Tayini”, **Tarih Semineri Dergisi**,1/1937, s.32-38

makamları “Bizans emperyalizmini yeniden diriltmek” olarak nitelemektedir.¹⁶⁸ Romanya’da Fenerli Rum Beyleri devri (1711-1821) bütünlüğü ile ele alınacak olursa bir “inhitat” devresi olmuştur. Fenerli Beyler boyarlarla evlilik yoluyla akrabalık kurmuşlar, zenginliklerini merkezden uzak olan bu prensliklere kaydırarak buralarda geniş mülkler elde etmişler, Ortodoks Kilisesinin buradaki hâkimiyetinden istifade ederek koydukları vergilerle halkını sömürmüşlerdir¹⁶⁹. Fenerli Prenslerin yönetimi aynı zamanda Romanya’da “Helen” davasının filizlenmesine, Rumluk merkezlerinin gelişmesine ve “Bizans’tan sonra Bizans” yaşanmasına yol açmış ve 1821’de başlayan ilk isyan hareketlerinin burada çıkmasına uygun bir zemin hazırlamıştır.

2. 5. Divan-ı Hümayun Tercümanın Görevleri

Divan-ı Hümayun Tercümanı “Düvel-i Nasara tarafından tevarüd eden tahriratın tercüme, tesvid ve tebyizi”ni¹⁷⁰ yapmakla görevliydi. Divan-ı Hümayun Tercümanı, resmi kabul törenlerinde Avrupalı elçilerin Padişah veya Sadrazama gönderilen mektuplarını tercüme etmek, Reisülküttab’ın yabancı elçilerle görüşmesinde bulunmak ve bu toplantıların yazılı raporlarını hazırlamak, yabancı ülkelere gönderilen Osmanlı sefaret heyetlerinde bulunmak, Osmanlı Devleti’nin

¹⁶⁸ Findley, **Babîâli**, s.80

¹⁶⁹ Decei, “Boğdan”, s. 702;Decei, “Eflak”, s. 186; İrez, **a.g.e.**, s.24 ayrıca Romanya’daki Fenerli yönetimi hakkında bkz. Ion, Cristina, “The Present Creates the Past: The “Phanariots” in the Romanian Text Books During the Second Half of the 19th Century”, **Revue des Etudes Sud-Est Europeennes**, 33/1-2,s.41-47,Bucarest 1995; Calian, C. S. “The Influence of the Byzantine Phanariots upon Romania (Wallachia and Moldavia) since 1453” **Actes du XIV Congress International des Etudes Byzantines**, Bucarest, 6-12 Semptembre 1971,ed. M.Berza et E.Stanescu, Romanya Akademisi,1975, s.509-513;R.Florescu,“The Fanariot Regime in the Danubian Principalities”,**Balkan Studies**, 9/1968; Zepos, P.J, “La Politique Sociale des Princes Phanariotes”,**Balkan Studies**, 11/1970,s.81-90, yine Fenerli beylerden bazılarının Romanya’nın Modernleşmesine katkıları için bkz. Oprison, a.g.m., s.107-130; F.Constantiniu-S.Papacostea “Les Reformes des Premiers Phariotes en Moldovie et en Walachie: Essai d’Interpretation” , **Balkan Studies**, 13/1972, s.89-118

¹⁷⁰ **BOA**, **Cevdet Hariciye**, No: 2647,(22 Ş 1182/1 Ocak 1769);**BOA**, **Cevdet Hariciye**, No: 2070,(2 Ş 1211/31 Ocak 1797);**BOA**, **Cevdet Saray**, No: 8319,(11 Ca 1195/5 Mayıs 1781)

ikili antlaşmalarında tercümanlık etmek, Avrupalı Devletlere verilecek her türlü yazıyı kaleme almak gibi Osmanlı Devleti'nin uluslar arası ilişkilerini takip eden önemli bir veriler, devletin bütün sırlarına sahip olurlardı. Bu yönü ile Divan Tercümanları Osmanlı'nın "Avrupa'daki gözü" olmuşlardır. Özetle diplomatik işlerin idaresinde Reisülküttap'tan sonra gelen en önemli görevliydi. Reisülküttapların Avrupa ahvaline vukufı olmadığı gibi, çoğu kere tercümanlar Reis Efendilerin siyasi düşüncelerine istikamet esnasında bazı yabancı gazetelerin gözden geçirilip, gerekli haberleri tercüme edip Babıâli'ye sunuyorlardı¹⁷¹.

2. 6. Divan-ı Hümayun Tercüman Dairesi

Divan-ı Hümayun Tercümanlarının maiyetlerinde yani bu dairede çalışan personelin sayısı hakkında tam olarak bilgimiz olmamakla birlikte bunların emri altında sekiz adet dil oğlanı ve bir yazıcı bulunmaktaydı¹. Tercümanın maiyetinde bulunan dil oğlanları hakkında bilgimiz de azdır. 25 Ocak 1781 tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre bu dil oğlanlarından biri Mora Tercümanlığına atanmıştır.¹⁷² Burada Divan-ı Hümayun Tercümanlığı ile beraber yürütülen bir diğer görevde Mora Tercümanlığı idi. Mora Tercümanlığı 25 Ocak 1781'de Divan-ı Hümayun Tercümanlığına bağlanmış (rabt ve ilhak) ve bu görev için Divan Tercümanlarının maiyetinde bulunan bir dil oğlanı vekâleten Divan-ı Hümayun Tercümanı tarafından görevlendirilmiştir.¹⁷³ Mora Tercümanlığı'nın vekâlet ile Divan-ı Hümayun Tercümanlığına bağlanması 1806 yılına kadar devam etmiş ve bu tarihte Divan-ı

¹⁷¹ Belgelerde böyle bir bilgi bulamadık, Beydilli, **Büyük Friedrich**, s.125

¹ Temelkuran, Tefik, "Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemi", İÜEF, Tarih Enstitüsü Dergisi ,6/1975, s.129; **BOA, Nizamât Defteri**, No:34/32, **Kalem Nizamnamesi**, s. 6; **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 4931; Vlastos, **a.g.e.**, s.132

¹⁷² **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 4358,(29 M 1195/ 25 Ocak 1781) Divan-ı Hümayun Tercümanlığı dil oğlanlarından olan Kostantin'in Mora Tercümanlığına Atanması

¹⁷³ **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 4358,(29 M 1195/ 25 Ocak 1781)

Hümayun Tercümanlığı'ndan ayrılarak müstakil hale getirilmiş ve tercümanlığına da Karaca Kostaki atanmıştır¹⁷⁴. Osmanlı Devleti'nin savaş halinde bulunduğu yıllarda Osmanlı Ordusunun tercüme işlerini yürütmek ve İstanbul'daki işleri aksatmamak amacıyla Divan-ı Hümayun Tercümanlığı vekili namıyla tercüman ataması yapıldığı da olmuştur¹⁷⁵. Divan-ı Hümayun Tercümanı dairesine işlerini görmeleri için (tahriratın tercüme, tesvid ve tebyizi) tercümanlara iki yılda bir defa olmak üzere beş deste battal İstanbul kâğıdı, 10 deste telhis kâğıdı, 10 çift kalem, iki adet kalemtraş, bir mikraz, bir okka mürekkep ve yarım okka rik'a kırtasiye malzemesi verilirdi.¹⁷⁶

2. 7. Divan-ı Hümayun Tercümanlarının Gelirleri

XVI. ve XVII. yüzyıllarda Divan Tercümanlarına maaş olarak tımar verilirdi. 1564'te İstanbul'da tercümanlık yapan Mansur'a 10 bin akçelik tımar verilmiştir¹⁷⁷. Divan Tercümanlarına yapılan ilk maaş ödemeleri hakkında dağınık ve düzensiz olmakla birlikte az da olsa bilgimiz mevcuttur. Hammer Panayot'un 150 aspres tutarında günlük harcırah aldığını kaydetmiştir¹⁷⁸. 1668'de Divan-ı Hümayun ikinci tercümanı olan Ali Ufki Bey'e 63 günlük hizmeti karşılığında 315 akçe maaş¹⁷⁹, Aleksander Mavrokordato'ya da tercümanlık hizmetine karşılık 1703'te Ceraciler Mukataası malikâne yoluyla verilmiştir¹⁸⁰. Yine Divan tercümanlarından olmamakla

¹⁷⁴ **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 6065,(Ra 1221/ 19 Mayıs-17 Haziran 1806); Bu makam bu tarihten sonra bir yazıcı ile yürütülmüştür. Uzunçarşılı, **Merkez Teşkilatı**, s.76

¹⁷⁵ **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 4253,(1221/1806-1807),Yanko'nun Tercüman Vekili nasbıyla orduda istihdamı; **BOA, Cevdet Hariciye**, No:2095-24 S 1222/ 3 Mayıs 1807,Orduda bulunan Divan-ı Hümayun Tercüman Vekilinin maaşına zam yapılması; **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 17529,(1235) Orduyu Hümayun'a tercüman vekili atanması.

¹⁷⁶ **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 2647,(22 Ş 1182/ 1 Ocak 1769) Tercüman Nikola Legofet'in takrirri; **BOA, Cevdet Saray**, No: 8319,(11 Ca 1195/5 Mayıs 1781) Tercüman Karaca Nikola'nın takrirri

¹⁷⁷ **BOA,6 Nolu Mühimme**, s.324

¹⁷⁸ Hammer, **a.g.e.**, c. 6,s. 324

¹⁷⁹ **BOA, İbnülemin Hariciye**, , No: 194'ten naklen, Elçin, **a.g.e.**,s. V, not 19

¹⁸⁰ **Anonim Osmanlı Tarihi**,1099-1116/ 1688-1704, Yay. Haz. Abdülkadir Özcan, TTK, Ank. 2000, s.258

birlikte Macarların hizmetine tercümanlık için görevlendirilen İbrahim Müteferrika'ya günlük 60 akçe veriliyordu¹⁸¹.

XVIII. yüzyıldan itibaren tercümanlara düzenli olarak maaş verilmeye başlanmıştır. Bunlara önceleri “Aynaroz ceziyesi cizyesi fazlasından” yıllık 7500 kuruş “medar-ı maaş” tayin edilmiştir¹⁸². Bunun dışında Mora Tercümanlığını da yapan Divan Tercümanlarına yıllık 5000 maaş da İstanbul Patriği malından verilmekteydi¹⁸³. Belgelerden anlaşıldığına göre bu maaşlar bazı yıllarda değişiklik göstermektedir. Aynaroz Cizyesinden ödenen yıllık maaş 1184 (1770-1)'te 7500 kuruş iken 10 Şubat 1806'da 6300 kuruş olarak görülmektedir¹⁸⁴. Bu durumda Tercümanların Aynaroz cizyesinden aldıkları 615 kuruşluk maaş bu belgede 525 kuruşa düşmüştür. Yine 1820 tarihli bir belgeden Aynaroz Cizyesinden gelen maaşın yıllık 6300 kuruş olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸⁵ Mora Tercümanlığının 1806'da Divan-ı Hümayun Tercümanlığı'ndan ayrılmasıyla¹⁸⁶ Divan-ı Hümayun Tercümanları Patrikhaneden aldıkları yıllık 5000 kuruşu üçer aylık dönemler halinde dört taksit olarak almaya devam etmişlerdir¹⁸⁷. Bu durumda tercümanların yıllık gelirleri belgelere göre Aynaroz malından 6300 kuruş ve Patrikhane'den 5000 kuruşla toplam 11300 kuruştur. Bunların dışında maaşın miktarı bazı belgelerde değişiklik göstermektedir¹⁸⁸. Yine Müslüman Divan-ı Hümayun Tercümanlarının ilki olan

¹⁸¹ Altınay, Ahmet Refik, **Osmanlı Âlimleri ve Sanatkârları**, s. 237

¹⁸² **BOA, Cevdet Maliye**, No: 15, (B 1184/ 4 Kasım 1770), İskerlet Tercümana; **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 814,(10 S 1186/13 Mayıs 1772);**BOA, Cevdet Maliye**, No: 20745,(1211/1796-1797);**BOA, Cevdet Hariciye**, No: 805; **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 670, (9 Ra 1199)'da Yanaki Aleksander'in yıllık maaşı 7500 maaş-ı kadim ve 1675 kuruş daha da eklenerek 9175 kuruşa ulaşmıştır.

¹⁸³ **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 3625, (5 C 1217/ 3 Ekim 1802)

¹⁸⁴ **BOA, Cevdet Saray**, No: 4180, (21 Za 1220/10 Şubat 1806)

¹⁸⁵ **BOA, Cevdet Saray**, No: 2249, (1235/1820)

¹⁸⁶ Uzunçarşılı, **Merkez**, s.76

¹⁸⁷ **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 4388, (28 Ca 1235/13 Mart 1820)'den nakleden Kenanoğlu, Macit, **Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek**, Klasik, İst. 2004, s. 187-188

¹⁸⁸ **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 3379, (23 Z 1225/19 Ocak 1811)'de 1500 kuruş, **BOA, Cevdet Dahiliye**, No: 2758, (4 B 1227/14 Temmuz 1812), 1500 kuruş; **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 478 ve 2759, (1228/1813), 250 kuruş mahiyeden bahsedilmektedir.

Bulgarzade Yahya Naci Efendi Tercüme Odası'na girdiği sırada bu makamın yıllık maaşı 9175 kuruştı ve bu maaşın Cizye ve Haslar Kalemlerinden çıkarılan 19 Ra 1199 tarihli kaydından da anlaşılmaktadır¹⁸⁹. Divan-ı Hümayun Tercümanları maaşlarının yanı sıra yabancı elçilerden para ve hediye de alırlardı¹⁹⁰. Divan Tercümanlarına elçi kabullerinde hilat giydirilirdi¹⁹¹. Tercümanlara ikametleri için sadece bir istisna olarak Aleksander Mavrokordato'ya bir lojman da¹⁹² tahsis edilmiştir. Divan Tercümanlarına Padişahla birlikte sefere çıkmaları halinde günlük dört kıyye et¹⁹³ verilirdi. Divan Tercümanlarının bu gelirleri dışında, arsa¹⁹⁴, kasap dükkânı¹⁹⁵, çiftlik¹⁹⁶ gibi gayrimenkulleri de bulunmaktaydı. Görevlerini layıkıyla yapan (ikdam ve gayret) Divan Tercümanlarına maaşları dışında “atiyye” de verilirdi¹⁹⁷.

2.8. Divan-ı Hümayun Tercümanlarının Osmanlı Bilim Hayatına Katkıları

¹⁸⁹BOA, Cevdet Hariciye, No: 670, (21 S 1238) bu belgede tercümanlığın Aynaroz cizyesi gelirinden yıllık maaşı 9175 kuruş olarak hesaplanmış ve aylık 764,5 kuruş olan maaşın 7 aylık toplamı olan 5352,5 kuruşunun ödenmesi istenmiştir.

¹⁹⁰Avusturya Elçisi 1578 yılında Divan Tercümanına 1000 Taler değerinde hediyeler getirmiştir. Tebly, a.g.e., s.40; Rus Elçisi tarafından Divan Tercümanına 500 kuruş değerinde bir elmaslı saat, 240 kuruş değerinde 1 adet Sincap kürk tulum,120 kuruş değerinde bir adet kakum kürk tulum hediye edilmiştir. Ahmet Vasıf Efendi, a.g.e., s.145

¹⁹¹ Yabancı elçiliklerin kabul törenlerinde giydirilen hil'atlar için bkz. Esat Efendi, **Teşrifat-ı Kadime**, s.127-141;Ahmed Cavid, a.g.e., s.41

¹⁹²Ahmet Refik, **Hicri 12. Asırda İstanbul Hayatı**, İst.1930, s.21, Ayrıca Divan Tercümanlarının evleri hakkında bkz. İrez, a.g.e.,s.9, 24-26;18 yüzyılda bir Divan-ı Hümayun Tercümanının evi için bkz.,Baron dö Tott,a.g.e.,s.55-56

¹⁹³BOA, AE. SMST II., No: 23/2242, (29 Z 1108/ 19 Temmuz 1697)

¹⁹⁴BOA, AE. SAMD II., No:9/908, (19 S 1105/ 20 Ekim 1693) Tercüman İskerletzade'nin Belgrad'daki arsasına dair.

¹⁹⁵BOA, Cevdet Dahiliye, No: 14650,(27 R 1153/ 22 Temmuz 1740) Aleksander'in miri tarafından zapt olunan kasap dükkânının satıldığına dair.

¹⁹⁶ 1812'de katledilen Divan Tercümanı Dimitraško'nun emlak ve çiftlikleri için bkz. BOA, **Hatt-ı Hümayun**, No: 25513, 25518;BOA, **Kamil Kepeci Defter** No:36, s.7, (13 M 1228/16 Ocak 1813)

¹⁹⁷BOA, Cevdet Hariciye, No: 5385-13 Ra 1221/31 Mayıs 1806,vazifesine “İkdam ve Gayreti” görülen tercümana 2500 kuruş verilmesi; Zıştovi Antlaşması'nın imzalanmasından dolayı Divan Tercümanı Konstantin'e 5 bin kuruş atıyye verildi 19 Z 1205/19 Ağustos 1791, Ahmed Efendi, **Ruzname**, s. 37

Divan-ı Hümayun Tercümanları tercümanlık hizmetlerinin yanında Osmanlı ve İslam Kültürünü bilmelerine ek olarak Batı kültür ve edebiyatlarını da yakından tanımışlardır. Fener aristokrasisi içinde Osmanlıca'yı bile Müslümanlar kadar iyi bilen tercümanlarda yetişmiştir. Hatta Sait Paşa, Gazeteci Lisanı adlı eserinde Osmanlıca'da uzun cümlelerle yazı yazma geleneğini Babıâli hizmetinde çalışan tercümanların getirdiğini ileri sürmüştür¹⁹⁸. Divan-ı Hümayun Tercümanları hem Yunan kültür ve edebiyatı hem de Osmanlı kültürüne katkılarda bulunmuşlardır. Divan Tercümanlarının kozmopolitliğine rağmen onların Osmanlıca'daki ustalığı Batı tarihi ve medeniyeti bilgisinin Osmanlılardaki boşluğunu doldurmaya yardımcı olmuş ve yeni fikirlerin geçişinde aracı olmuştur. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nda Divan Tercümanı antlaşmanın Türkçe metninde serbestlik (free) ve bağımsızlık (independent) terimlerini kullanması da ilginç ve önemlidir¹⁹⁹. Divan Tercümanlarının bireysel çabaları olan bu tercüme Osmanlı tarih, kültür, askerlik, edebiyat ve coğrafya gibi Osmanlı bilim literatürüne katkıları azımsanamayacak derecedir. Rumlardan ilk defa Divan Tercümanlığı'na atanan Panayot Efendi, Hezarfen Hüseyin Efendi'nin Tenkihüt-Tevarih-i Müluk adlı eserinin Avrupa ile alakalı kısımlarını Yunanca ve Latince kaynaklardan²⁰⁰ tercüme ederek yardımcı olmuştur. Doğu ve Batı edebiyatlarında bir uzman olan Nikolas Mavrokordato(1698-1709 Tercüman) olayların İstanbul'da geçtiği "Philotheos'un Boş Vakitleri" isimli ilk modern Yunanca romanını yazmıştır²⁰¹. Nizam-ı Cedid döneminde, tercümanlık yapan Konstantin Aleksander İpsilanti (1760-1816) yeni ordunun subaylarının

¹⁹⁸ Berkes, **a.g.e.**, s.258

¹⁹⁹ Lewis, Bernard, **The Political Language of Islam**, Chicago,1988, s.109

²⁰⁰ Hezarfen Hüseyin Efendi, **a.g.e.**, s.8,11

²⁰¹ Mansel, **a.g.e.**, s.147;Hammer Nikolas için "Çiçero Roma'da neyse Nikolas'ta Yunanlılar için odur" demektedir. Hammer, **a.g.e.**, c.7,s.381;Nikolas Mavrokordato'nun ilmi çalışmaları, eserleri ve mektupları için bkz. Bouchard, Jacques, "Nicolas Mavrocordatos et l'aube des Lumieres", **Revue des Etudes Sud-Est Europeennes**,20/1982,sayı:2, s.237-246

eğitimi için askeri konular üzerinde Fransızca’dan Bernard Forest de Belidur’un Fenn-i Harp (İst.1207/1792), Vauban’ın Fenn-i Lağım (1208/1793) ve Fenn-i Muhasara (İst.1209/1794) adlı eserlerini Türkçe’ye çevirmiş ve bu hizmetinden dolayı Divan-ı Hümayun Tercümanlığı’na atanarak dllendirilmiřtir²⁰². Yine Mühendishane’de Tercümanlık hizmetinde bulunan Divan-ı Hümayun eski Tercümanı Karaca Manolaki Mühendishane’de öğrenim gören ğrencilerin Fransızca öğrenmelerine yardımcı olmak amacıyla “Kava’id-i Harfiye”yi tercüme ederek bir Fransızca grameri/risale hazırlanmıřtır²⁰³. Tipik bir Fenerli olan ve kariyerine 1809’da Donanma ve 1812-1815 arasında Divan Tercümanlığı yapan Yakovaki Efendi (Iakovus Argyropoulus) (1776-1850) nce Mahmut Raif Efendi’nin Fransızca yazılan bir coğrafya kitabını el-İcalet’l-Coğrafiyye adıyla tercüme etti ve 1804’te basıldı. Yakovaki Efendi’nin bu evirisi Fransızca toponomi kelimelerinin Osmanlıca’ya uyarlanması bakımından önemlidir.²⁰⁴ Fakat Yakovaki’nin ustalık çalışması olarak bilinen eseri “bazı rical-i Devlet-i Aliyye talebiyle” Jean Henri Castera’nın Histoire de Catharina II. Imperitrice de Russie adlı kitabının Katerina Tarihi (Bulak 1244-46) adlı çevirisidir.²⁰⁵ Devletin diplomatik işlerini yürüten bu tercümanların yeni kavramlara karşılık bulma işinde de önemli katkıları olmuştur. Bunlardan biride Fransızca ğrenmenin gerekliliğinden bahseden Aleksander Haneri Bey’in Türkçe, Arapça-Farsça-sözlüğünü de burada zikretmeliyiz.²⁰⁶

2. 9. Rumların Zararlı Faaliyetleri

²⁰² Bu eserler hakkında bkz.,Beydilli, **Mühendishane**, s.181-185,311;Strauss, s. 193, n.12; Strauss, Johann,“La Traditioniiote et l’ort de la Traduction”, **İnalco**, s.379

²⁰³ **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 10925,(8 Ca 1211/9 Kasım 1796); Beydilli **a.g.e.**, s.311

²⁰⁴ Strauss, a.g.m., s. 196-198;Strauss, s.380,Vranoussis, a.g.m., s.142

²⁰⁵ Strauss, a.g.m., s. 380;Strauss, s.201;Vranoussis, a.g.m., s.142

²⁰⁶ Aleksander Haneri ve sözlüğü hakkında bkz. Strauss, a.g.m., s.206;Eren, Hasan, “Alexandre Handjeri”,**TDVİA**, c.15,s.550, İst.1997;Hatemi, Hüsrev; “ Fransızca-Türkçe İkinci ve nc Devre Sözlükler”, **Tarih ve Toplum**,13/1986,s.71-72

Divan-ı Hümayun Tercümanlarının ilk zamanlarda müzakerelerde bulunmasına izin verilmezken XVIII. yüzyılda bu kural terkedilmiş ve devletin bütün diplomatik işleri tercümanların elinden geçmeye başlamıştır. Bir müzakerenin başarılı ya da başarısızlığı tercümanın yetenek ve deneyimine bağlı kalmıştır. Böylelikle Divan-ı Hümayun Tercümanları “esrarı devlete” sahip önemli bir memur konumuna yükselmişlerdir. İş başına getirilen tercümanların önemli bir kısmının dil bilgisi ve tercüme yeteneği yanında Avrupa ve dünyadaki gelişmeler hakkında bilgi sahibi oldukları,²⁰⁷ “ibraz-ı sadakat”²⁰⁸ ile hizmet ettikleri, idrak ve dirayet ashabından²⁰⁹ oldukları bilinmektedir. Bunlar devlete sadakatle hizmet etmişlerdir. Bunların yanında dil bilgisi ve tercümede yetersiz olanlarda vardı²¹⁰.

Devletin en hassas ve gizli işlerinin bazılarındaki merkezi rollerinin uyandırdığı şüphe ve huzursuzluklar tercümanların mevkilerini tehlikeli hale getirmiştir. Findley bu bakımdan bu tercümanları ve voyvodaları tehlikelere çok açık köleler olarak nitelendirmektedir²¹¹. Osmanlı Devleti zayıflamaya başladığı XVIII. yüzyılın sonuna doğru İngiliz, Fransız ve Rus nüfuzunun artmaya başlamasıyla birlikte Divan-ı Hümayun Tercümanlarının bu devletlerden birine veya ötekine temayül ve onların çıkarlarını kollamaya sevk etmiştir. Tarihçi Asım bunlardan “Rum taifesi, iki sınıf olarak biri Moskovlu’ya hevadar ve birinin nisbet-i muhabbetleri Fransalı’ya derkar olup her sınıf müstenid oldukları taraftan casus-ı esrar-ı devlet”²¹² olarak bahsetmiştir. Bu tercümanların yabancı devletlere

²⁰⁷ Yalçınkaya, Mehmet Alaaddin, “Bir Avrupa Diplomasi Merkezi Olarak İstanbul 1792-1798 Dönemi İngiliz Kaynaklarına Göre”, **Türkler**, Yeni Türkiye, c.1, ed. Kemal Çiçek-Can Oğuz, Ank. 1999,s.660-675; Tercüman George Morozi Kalimaki hakkında Jorga, **a.g.e.**, c.5,s.110

²⁰⁸ **BOA, Cevdet Hariciye**, No:5721

²⁰⁹ Uzunçarşılı, “Voyvoda Tayini”, s. 35-36

²¹⁰ **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 2378, (5 M 1215/29 Mayıs 1800) “Fransızca tahririnde maharetlerinin olmadığından” Baron de Tott, **a.g.e.**, s.40, Berkes, **a.g.e.**, s. 123

²¹¹ Findley, **Babiâli**, s. 80

²¹² Asım, **Asım Tarihi**, c. 2, Ceride-i Havadis Matbaası, trhsz, s. 4-5; Köprülü, M. Fuad, “Asım Efendi”, **İA**, c. 1, İst. 1995,s. 670; Ahmet Rasim, **Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi**, c. 3, İst. 1327-

meyletmelerinin bir sebebi de Avrupa’da Rumlar lehine Helen sevgisinin oluşmaya başlamasıdır²¹³. Ayrıca İstanbul’da bulunan Avrupalı elçilikler de Divan Tercümanlarını kendi taraflarına çekebilmek için büyük miktarda harcamalar yapmışlardır²¹⁴.

Bu tercümanlar bazen ikili anlaşmalar esnasında devlet sırlarını karşı tarafa söylemek, karşı taraf delegelerinin sözlerini gizlemek ve imzalanan belgelerin, bazı yerlerini değiştirmek ve müzakereleri sürüncemede bırakarak casusluk ederlerdi. Osmanlı yönetimi bunları açığa çıkardığı zaman bu tercümanları görevden alır ve çoğu kez de²¹⁵ “hain-i din ü devlet”,²¹⁶ “el-küfrü milletün vahide masaddıkınca Rum taifesi dahi onlardan olmuş” diyerek idam ederdi. Bunlar hakkında bir önemli şüphede tercümanların Rus Çarıyla dindaş olmalarıydı.

Ruslara casusluk ettikleri anlaşılan Divan Tercümanlarından 1740’da Aleksander Gika,²¹⁷ 1769’da Nikola Drako,²¹⁸ 1812’de Bükreş Antlaşmasında bulunan Dimitraško²¹⁹ idam edilmişlerdir.

Divan Tercümanlarının ve “Fenerli takımı’nın bu ihanet ve “eracifleri” hakkında devlet önlem almaya çalışmış, ilgilileri görevlerinden almış ve idam etme yoluna gitmiştir.²²⁰ Divan Tercümanları temayülün de bulunduğu ülkenin çıkarları için devletin kararlarını da etkilerdi.²²¹ Bazen bu tercümanların idamları iki ülke

1329, s. 1502

²¹³ Berkes, **a.g.e.**, s.151

²¹⁴ Yalçınkaya, **a.g.m.**, s.666

²¹⁵ **BOA, Kamil Kepeci, Defter** No:36, s.7, (13 M 1228/16 Ocak 1813)

²¹⁶ **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 13745; **BOA, Cevdet Hariciye**, No:1348

²¹⁷ Uzunçarşılı, **Merkez**, s.72

²¹⁸ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, s.4/2,s.71,73;Hammer, **a.g.e.**, c.8,s.432

²¹⁹ Şanizade, **Tarih**, c.2, s.158-160; **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 24384,(5 Za 1227/10 Kasım 1812), Ahmet Cevdet, **Tarih-i Cevdet**, c.10,s. 89; Raczynski; Edward, **1814’te İstanbul ve Çanakkale’ye Seyahat**, çev. Kemal Turan, İst. 1980, s.38, Tercüman 1001 Temel Eser.; Cabi Ömer, **Cabi Tarihi**, c.1,s.42; **BOA, Kamil Kepeci** Defter No:36,s.7, 13 M 1228/16 Ocak 1813; Hammer, **a.g.e.**, c.9,s.212; Jorga, **a.g.e.**, c.5, s.185; Anderson, **Doğu Sorunu**, s. 70, n.16;Beydilli, Kemal, **Osmanlı Döneminde İmanlar ve Bir İmamın Günlüğü**, Tatav İst.2001,s.153

²²⁰ **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 13375,(1206);**BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 7562,(1222/1807)

²²¹ Sosyal, **Türk-Fransız Diploması**, s.154

arasında gergiliğe de sebep olurdu. 1807’de Divan Tercümanı Aleko’nun Fransızlara “nakl-i havadis” ile muhbirlik etmesi ve idam olunması²²² iki ülke ilişkilerini sıkıntıya sokmuş bu olayla alakalı olarak suç ortağı olan Eflak Kapı Kethüdası Kostaki’nin idamından “vaziyetin daha vahim olacağı mütalaasıyla vazgeçilmiştir.”²²³

Tercümanların devlete ihanetleri Osmanlı daimli elçiliklerinin kuruluşunda da görülmüştür. Bunlar zaman zaman skandallara da yol açmışlardır. Moralı es-Seyyid Ali Efendi’nin Paris Elçiliği’nde (1797-1802) Sefaret Tercümanı olan Godrika (Panayoti Kodrika) Fransa hesabına çalışmış İstanbul ile Ali Efendi arasında gidip gelen yazışmaların kopyasını Fransa başkanı Talleyran’da vermiş ve hatta Osmanlı Devleti’ni parçalanmak için bir proje de hazırlamıştır.²²⁴

Osmanlı Divan ve Sefaret tercümanlarına duyulan güvensizlik Paris’te elçilik yapan Halet Efendi ile Napolyon’un görüşmelerine de yansımış, Napolyon Rum tercümanların Rusya’ya tabi oldukları belirterek Arapça tercümanı görüşmede kullanmıştır.²²⁵

Divan Tercümanlarının bu ihanet ve ikili oynamalarına karşılık Osmanlı yönetimi tercüme sorununu çözecek bir adım atamamıştır. Bu durum 1821’de Tercüman Dairesi’nin başına bir Müslümanın atanmasına kadar devam edecektir. Bu konuda Fransızların önemli bir teşebbüsü olmuştur. 1773’de Baron de Tott’un kendisinden ders aldığı İshak Bey’i Fransa tercüman olarak yetiştirmek istemiştir.

²²² Asım, **Asım Tarihi**, c.2,s.125;Cabi Ömer, **a.g.e.**, c.1,s.165

²²³ **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 14351,(16 N 1222/17 Kasım 1807)

²²⁴ **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 13175 B, (23 R 1216/ 2 Eylül 1801); Kuran, **İkamet**, s.26,34,35; **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 5835 G; Naff, Thomas, “Reform and the Conduct of Ottoman Diplomacy in the Reign of Selim III. 1789-1807”, **Journal of American Oriental Society**, 83/1963, s.301; Maurice, Herbet, **Fransa’da İlk Daimi Türk Elçisi Moralı Esseyit Ali Efendi (1797-1802)**, çev. Erol Üyepazarıcı İst. 1997,s. 140 vd; Millas, Herkül, **Yunan Ulusunun Doğuşu**, s.126, n. 3; Kodrika’nın Osmanlı Devleti’ni parçalamak için hazırladığı proje hakkında bkz. Berkes, **a.g.e.**, s.122-123;Kodrika’nın 1787-1797 yıllarında arasında tuttuğu günlükler için bkz. Sfıni, a.g.m., s.96-100

²²⁵ Karal, Enver Ziya, **Halet Efendi**, s.60;**BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 5720,(12181803-1804), Halet Efendi’nin Paris’ten Tahriratu

Böylece Fransızlar Babıâli ile irtibatta Fenerli Divan Tercümanlarına bağlı kalmaktan ve bunların Ruslar lehine yaptıkları tahrifat ve suistimalden kurtulmak istemişlerdir. Bu amaçla İshak Bey'i dil eğitimi almak için Fransa'ya yollamışlarsa da bunda başarılı sağlanamamıştır²²⁶.

²²⁶Beydilli, Kemal, "İshak Bey", **TDVİA**, c. 22, İst. 2000, s. 525-527; Davison, Fenerli Beylerin Osmanlı Rumları arasında askerliğe gönülsüzlüğü cesaretlendirdiklerini söylüyorsa da bu konuda gerek belgelerde ve gerekse yapılmış olan çalışmalarda bir bilgiye rastlayamadık, Davison, **Reform**, c. 1,s. 113

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAB-I ALİ TERCÜME ODASI

3. 1. Tercüme Odası'nın Kuruluşu

1821 Yunan İsyanı'nı Divan, Donanma Tercümanlıkları ile Eflak ve Boğdan voyvodalıkları yapmış bulunan bazı Fenerlilerin desteklemesi ile Divan-ı Hümayun Tercümanlığı hizmetinde önemli değişiklikler olmuştur. Yunan İsyanı aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin diplomatik hizmetlerinin geçici olarak kaldırılmasına da yol açmıştır. İsyanla birlikte Osmanlı Devleti hizmetindeki Rumlara işten el çektirilmiştir. İsyan devam ederken Divan-ı Hümayun Tercümanı bulunan Morozi ailesinden Kostaki (Konstantin Mourouzi)'nin isyancılarla işbirliği yaptığı açığa çıkarılmış 15 Nisan 1821'de¹ idam edilmiştir. Kostaki Morozi'nin idamıyla Rum Divan-ı Hümayun Tercümanlarına devletin güveni kalmadığından devlet hizmetinde Rumların kullanılmamasına karar verilmiştir². Kostaki Morozi'nin idamından sonra yerine Fenerlilerden olmamak şartıyla tercüman araştırılmışsa da bulunamamıştır.³ Hatta Fransızca'ya vukufu dolayısıyla Fransızca'da “tercüman-ı terzban”⁴ olarak zamanın “İbn-i Sinası”⁵ sayılan ve müstesna bir Osmanlı âlimi, aydını olan vak'anüvis⁶ Şanizade Mehmet Atullah Efendi'nin Divan-ı Hümayun Tercümanlığı'na atanması düşünülmüşse de kendi ifadesiyle “mevali”⁷ den yani

¹ Şanizade, **Tarih**, c. 4,s.21-22;Cevdet, **Tarih-i Cevdet**, c.12,s. 162, XII,43;Orhunlu, a.g.m.. s. 73

² Cevdet, **a.g.e.**, c.12,s.43; **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 48823, “Rum milletinin umumundan ve bahusus Fenerli takımından birküllüye emniyet münselib olmak mülasebesiyle...”; Orhunlu, a.g.m., s.18

³ Cevdet, **a.g.e.**, c.12,s. 162

⁴ Cemaleddin, **Ayine-i Zürefa**, s. 68

⁵ Ahmet Lütfi Efendi, **Tarih**, c.1,s. 167

⁶ Mardin, Şerif, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, s.258

⁷ Şanizade, **a.g.e.**, c.4, s. 35

ulemadan olması sebebiyle atanmamıştır. Bu arada tercüme edilmesi gereken Rumca ve Fransızca kâğıtların tercümesi için Mühendishane-i Hümayun Hocası Yahya Naci Efendi ile oğlu Ruhiddin Efendi görevlendirilmişlerdir. Yahya Naci Efendi bu kâğıtları oğluyla beraber okuyor, Divan Kalemî kâtiplerinden bir iki kâtip de bunları tebyiz ediyordu⁸. 15-20 gün devam eden bu denemeden başarı sağlanamamıştır. Buradan Mühendishane hocalığından tercümanlığa getirilen Yahya Naci Efendi'nin diplomatik ilminden kaynaklanan yabancı dile hâkim olamadığı (düvele dair Franseviyülibare evrakın hafiyen tercüme ve mealinin tefhimi hâsıl olamadığından) anlaşılmaktadır. Bunun üzerine işin daha esaslı bir şekilde ele alınması gerektiği düşüncesinden hareketle Divan ve Kethüda Kalemlerinden birkaç yetenekli memur seçilerek Yahya Naci Efendi'den Fransızca ve Rumca dersler almaya başladılar. Böylece tercümanlık ve tercüme işleri “ehl-i İslam'a rücu” ettirilmiş ve Yahya Naci Efendi'ye de 500 kuruş maaş bağlanmıştır.⁹

Yahya Naci Efendi'nin diplomatik Fransızca'da yeterli bulunmaması ve Fransızca öğrenmek isteyenlere hoca tayin edilmesiyle tercümanlık makamı boş kalmış ve bu makam için tarafsız Rumlardan birinin seçimi gündeme gelmiştir. Eflak Voyvodası İskerlet Bey'in oğlu ile Eflak eski Voyvodası Suço Aleko'nun Başkapı Kethüdalığı hizmetinde bulunmuş olan İstavraki'nin isimleri Padişah II. Mahmud'a sunulmuş o'da “ehven-i mevcud” sayılan İstavraki'nin “tercüman vekili” olarak atanmasını onaylamıştır. Yine aynı belgeye göre İstavraki'nin kendi işini yapmak için gerekli olan bilginin dışında hiçbir bilgiyi öğrenmemesine diğer memurlar tarafından dikkat edilmesi de istenmiştir.¹⁰

⁸BOA, Hatt-ı Hümayun, No: 48823

⁹BOA, Hatt-ı Hümayun, No: 48823; Yahya Naci Efendi'nin daha sonraki maaşları da Zecriye Rüsümü malından verilmiştir. BOA, Cevdet Hariciye, No: 2268, (24 M 1237); BOA, Cevdet Maliye, No: 19851, (21 N 1238);

¹⁰BOA, Hatt-ı Hümayun, No: 48823; Şanizade İstavraki'nin Eflak Voyvodası Kalimaki'nin hizmetinde bulunduğunu söylüyor, Şanizade, a.g.e., c.4,s.22

Böylece tercümanlığa vekâleten İstavraki atanırken Yahya Naci Efendi'de tercümanlık için seçilmiş memurlara Fransızca öğretecekti. İstavraki'nin vekâleten tercümanlığa atanması 15 Nisan 1821'de olmuştur.¹¹

Yahya Naci Efendi'nin göreve getirildiği tarih Şanizade'ye göre 23 Nisan 1821'dir.¹² Divan Tercümanlığına vekâleten atanan İstavraki Bey (Aristarchi) bu görevde yaklaşık bir sene kalmıştır. İhaneti görülmemekle beraber devam etmekte olan Rum isyanının genel havası kendisinin tercüme işlerinde kullanılmasını mahzurlu kılmıştır. Evahir-i Receb 1237'de (24 Mart-7 Nisan 1822) büyük oğlu ile beraber Bolu'ya sürülmüştür.¹³ İstavraki'nin yerine de Yahya Naci Efendi atanmıştır. Artık bundan sonra hiçbir Rum Divan Tercümanı olarak görev yapmayacaktır.¹⁴ Böylece yani Yahya Naci'nin devlete gerekli olan tercüman ihtiyacını karşılamak üzere ders vermeye başlamasıyla Babîâlî'de Tercüme Odası kurulmuş oluyordu. Bu da 23 Nisan 1821'de olmuştur.¹⁵

¹¹Şanizade, **a.g.e.**, c.4,s.22; Cevdet, **a.g.e.**, c.12,s.166. Kostaki Morozi ise 15 Nisan 1821'de idam edildi. Şanizade, **a.g.e.**, c.4,s. 21

¹²Burada Kostaki'nin idamı ve İstavraki'nin atanması aynı günde oluyor.15 Nisan 1821.Fakat Şanizade Yahya Naci Efendi'nin oğluyla birlikte 15-20 gün çalıştıktan sonra İstavraki'nin atandığını söylüyor. Şanizade, Tarih, c.4, s. 34. Bu 15-20 günün Kostaki'nin idamından mı yoksa İstavraki'nin atanmasından mı yoksa başka bir olaydan mı itibaren sayıldığı kuşkuludur.

¹³Cevdet, **a.g.e.**, c.12,s.43; Findley, **Babîâlî**, s.144; Beydilli, **Mühendishane**, s.315;Es'ad Efendi, **Tarih**, s.75,İstavraki, Bolu'da sürgündeyken Halet Efendi'nin emriyle öldürülmüştür. Es'ad Efendi, **a.g.e.**, s.75-76; Cevdet, **a.g.e.**, c.12, s.43-44; Vlastos, **a.g.e.**, s.7; **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 2274,(21 R 37/5 Ocak 1822) göre (16 Zilhicce 1237/ 3 Eylül 1821'de öldürüldü); Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s.88; Kitsikis, **a.g.e.**, s.165. İstavraki'nin oğulları daha sonra devlet hizmetine girmişlerdir. Küçük oğlu, İoannis (1811-1897)Berlin'de, bir diğeri Gregorios Aristarchis Washington'da görev yapmıştır. Sultan Abdülaziz İstavraki'ye karşı yapılmış olan haksızlığı telafi etmek için dul eşine nişan vermiştir. Kitsikis, **a.g.e.**, s.165; Mehmed, Mustafa Ali, **İstoria Turcilor**, Bucureşti 1976,s.408'de 22 Haziran 1821 tarihini vermektedir.

¹⁴Cevdet, **a.g.e.**, c.12, s.43

¹⁵Tercüme Odası'nın 23 Nisan 1821'de kurulması, Yahya Naci Efendi'nin **BOA, Cevdet Dâhiliye**, No: 3370'de bulunan 500 kuruş hakkında yazdığı dilekçesinden de anlaşılmaktadır. Burada Ramazan maaşı isteniyor ve bunun 4 Haziran 1821'de önceki aya ait olan kaydı çıkarılıyor. Zaten dilekçesinde Yahya Naci "Memur-ı Babîali" unvanını kullanıyor.Es'ad Efendi, **a.g.e.**, s.76-77;Akyıldız, Ali,**Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)**, Eren, İst. 1993, s.74;Cevdet, **a.g.e.**, c.11, s.160;Şanizade, **a.g.e.**, c.4, s.34; Sakaoglu, Necdet, **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İst. 2003, s. 342; Unat, Faik, Reşit, **Türk Eğitim Tarihi**, s.80, 130; Heper, **19. Yüzyılda Osmanlı Bürokrasisi**, s.248; İnalçık, Halil, "The Nature of Traditional Society", s. 55; Bazı kaynaklarda Tercüme Odası'nın kuruluşu farklı gösterilmiştir.İşksal, Cavide, "Türkiye'de Açılan İlk Yabancı Dil Okulu", **BTTD**, Mayıs 1968, S. 8, s. 29'da 1820 tarihini ve bunu esas alan Gülnihal Bozkurt, **Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının**

Yahya Naci Efendi'nin İstavrakî'nin vekâletle tercümanlığa atanması meselesinden anlaşılacağı gibi güvensizlik nedeniyle tercüme işlerinden ve böyle nazik bir memuriyetten el çektirilmek istenen Rumlara, yetmiş dil bilen personelin olmayışından dolayı tekrar ihtiyaç duyulması meselenin bir dil sorunu olmaktan öte bir anlam taşıdığını göstermektedir. Zira mesele yalnızca dil bilme keyfiyeti olsaydı Yahya Naci Efendi gibi dil bilen memurların varlığı esasen devlet işlerini görmeye yeterli olurdu. Bundan da dil bilme sorununun yanında esas meselenin diplomasi ilmine, dış politika deneyim ve geleneğine sahip yetmiş devlet adamlarının yokluğu anlaşılmaktadır¹⁶. İstavrakî'nin görevlendirilmesini Bilim, işlerin çokluğuna da bağlamaktadır¹⁷.

Müslümanlardan ilk Divan-ı Hümayun Tercümanı olan ve diplomasi mesleğinde yeni bir sülalenin kurucusu olan Yahya Naci Efendi'nin ne zaman ve nerede doğduğu, ailesi, gençliği ve öğrenimi hakkında bilgimiz yoktur. Kaynakların birçoğu onun Rum asıllı olduğunu ve sonradan Müslümanlığı kabul ettiğini belirtmiştir. Yahya Naci Efendi hakkında Babinger¹⁸ “damarlarında Yahudi ve ana

Hukuki Durumu, s.157; Kitsikis, a.g.e., s.161'de Haziran 1822'de ;Mardin, Şerif, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, s.233'de Uzunçarşılı'yı (Merkez Teşkilatı) kaynak göstererek 1822'de oysa Uzunçarşılı 1821 tarihini verir; Okumuş Ejder, **Türkiye'nin Laikleşme Sürecinde Tanzimat**, İnsan, İst. 1999, s. 343'de 1832; Tuncel, Bedrettin, **Seçme Yazılar**, haz. Alpay Kabacalı, Yapı Kredi Yay., İst.2001, s.77'de 1832; Tanpınar, Ahmet Hamdi, **19.Yüzyıl Türk Edebiyatı Tarihi**, s.111 ve 142'de 1832'yi ; Arıkan, Zeki, “Batı Dillerinden Türkçeye Geçen İlk Siyasal ve Diplomatik Kavramlar”, **XII. Türk Tarih Kongresi**, Ank. 12-16 Eylül 1994, Kongreye Sunulan Bildiriler, c. 4, TTK, Ank. 1999, s. 1413'de 1832 tarihini ; Chambers, Richard L., “The Civil Bureaucracy”, **Japan and Turkey**, s.305,308'de 1833 tarihini; Necdet Hayta-Uğur Ünal, Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketleri, Gazi Kitabevi, Ank.2003, s.112'de 1833'ü; Karpat, Kemal H. “The Mass Media”, **Japan and Turkey**, s.259'da 1833; Tuncer, Hadiye, **Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler**, İst.1997'de s.29'da 1833; Koçsoy, Şevket; “Türk Tarihi Kronolojisi”, **Türkler**, Yeni Türkiye, c.1, s.125'de 1833 tarihini vermektedir.; Danişman, Zuhuri, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, c.11, İst. 1966, Tercüme Odası'nın kuruluşunu 1834 olarak veriyor.

¹⁶ **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 48823; Akyıldız, a.g.e., s.74

¹⁷ Bilim, a.g.m., s.34

¹⁸ Babinger, Franz, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, s.405

tarafından Rum kanı akan” diyerek Rum ya da Yahudi; Mehmed Es’ad¹⁹, Rum; Lewis²⁰, Rum, Bulgar, Yahudi; Davison²¹, Bulgar; Mordtmann²² Yahudi ve Rum asıllı olduğunu belirtmişlerdir.

Yahya Naci Efendi ile çağdaş bulunan ve ondan İtalyanca ve Fransızca dersleri²³ alan Vak’anüvis Şanizade Mehmed Atallah Efendi ise ondan “Rumiü’l-asl Bulgarzade Yahya Efendi”²⁴ olarak bahsetmektedir. Yahya Naci Efendi ile akraba olan Abdülhak Hamid Tarhan ise hatıralarında Ahmet Vefik Paşa’nın aileleri için “Tarhanzadeler” dediğini ve Yahya Naci Efendi’nin eşinin sadece Rumca bildiğini yazmaktadır²⁵. Bundan hareketle Akün²⁶ ve Danişmend²⁷ gibi araştırmacılar Yahya Naci Efendi’yi ihtida etmiş özbeöz Türk olarak zikretmişlerdir. Yahya Naci Efendi’nin öğrenimi hakkında ki tek bilgi kaynağı kendi eseri olan Risale-i Hikmet-i Tabiiye’nin önsözüdür. Buradaki, “Yahya Naci kulları bundan akdem tahsil-i ulum-ı hikemiye ve akliye ve maarif-i cüz’iyye-i nazariyeyi tahsil kasdıyla bilad-ı efrenciyeye azimet ve nice müddet işbu ulumun tahsiline sarf-ı hizmet” ifadesinden Avrupa’da fen bilimleri ve teorik bilimler öğrenimi aldığı anlaşılmaktadır²⁸. 1822’de İngiltere’nin İstanbul Elçisi bulunan Lord Stranford Yahya Naci Efendi’nin “nazari

¹⁹ Mehmed Es’ad, **Mir’at-ı Mühendishane-i Berri-i Hümayun**, İstanbul Karabet Matbaası, 1312 (1894) s. 33

²⁰ Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, s. 88

²¹ Davison, Roderic H., “The Millets as **A.g.e.**nts of Change in the Nineteenth Century Ottoman Empire”, **Christians and Jews**, s.323

²² Mordtmann, Andreas David, **İstanbul ve Yeni Osmanlılar**, çev. Gertraude Songu-Haberman önsöz Erol Üyepazarcı, Pera, İst. 1999, s. 105 ve Ahmed Vefik Paşa’nın yüz hatlarını Sami ırkına benzetir, s.119

²³ Şanizade’nin **Miyarü’l-Etubba** adlı eserinin önsözünden nakleden Ekmeleddin, İhsanoğlu, “Beşiktaş Cemiyet-i İlmîyesi”, s.56, not 58

²⁴ Şanizade, **a.g.e.**, c.4, s.33-34

²⁵ Tarhan, Abdülhak Hamid, Abdülhak Hamid’in Hatıraları, haz. İnci Enginün, Dergâh, İst.1994. s. 16-17

²⁶ Akün, Ömer Faruk, “Ahmed Vefik Paşa”, **TDVİA**, c. 2, İst. 1989, s. 143

²⁷ Danişmend, **Osmanlı Tarihi**, c.4, s.330, c.5, s.89-90

²⁸ Ademoğlu, Ebru, **Yahya Naci Efendi ve Modern Fizik Konusundaki Eseri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilim Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman, Feza Günergun, İst. 2001, s.11

bilimlerde” derinlemesine bilgi sahibi olduğunu belirtmektedir²⁹. İngiliz Elçisi ayrıca onun hiçbir Avrupa dilini bilmediğini de ileri sürmüştür.1804’ten beri Mühendishane’de Fransızca öğreten Yahya Naci Efendi için bu bilgi kuşkuyla karşılanmalıdır.

Yahya Naci Efendi, Babîâli Fransızca hocalığından tercümanlığa atandıktan sonra yerine Mühendishane’den 300 kuruş maaşı olan Ermeni Zenob 500 kuruş maaşla bu göreve atanmıştır.³⁰

İngiliz Büyükelçisi Stratford’un Hristiyanlık teolojisi üzerine eğitim aldığını ve birçok dili mükemmelen yazıp konuşabilen kusursuz bir insan³¹ olarak tanımladığı Hoca Zenob ile Yahya Naci Efendiler yetiştirmek üzere bir staj grubu oluşturmuşlardır. Çağdaşları Yahya Naci Efendi ile yardımcılarının çok sıkı bir şekilde çalıştıklarını kaydetmişlerdir. İngiliz Sefaretinin tercümanlarından Chabert, Yahya Naci Efendi’yi ziyaretinde Yahya Naci ve çıraklarının Frankfurt gazetelerinde Türkiye hakkında çıkan haber ve makalelerin tercümeleri üzerinde çalıştıklarını belirtmiştir.³²

Tercüme Odası’nın tespit edebildiğimiz ilk nizamı 17 Aralık 1824’te yapılmıştır. Buna göre Tercüme Odası ilk kuruluş yılında biri Beylikçi Efendi’nin nezaretinde dil öğrenecek memurların devam ettiği Lisan Odası ve diğeri de buradan mezun olup tercüme işleriyle meşgul olacak mütercimlerin çalıştığı Tercüman Odası olmak üzere iki birimden oluşmaktaydı. Lisan Odası’nda dil öğrenen memurlar mütercim olarak Tercüman Odası’na alınır ve burada eksikliklerini tamamlarlardı.

Bu mütercimler Tercüman Odası’nda tercümeleri “tebyiz” ve ceridelere kayd etmek

²⁹ Findley, **Babîâli**, s.114

³⁰ **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 16749;Findley, **a.g.e.**, s.114;Beydilli, **Mühendishane**, s.316;**BOA, Cevdet Hariciye**, No: 6033, (29 S 1241), Babîâli Fransa Lisanı Muallimi Zenob zimmîye Darphane-i Amire’den 500 kuruş maaşının verilmesi

³¹ Findley, **Foundation**, s.401;Findley, **Babîâli**, s.114

³² Findley, **Foundation**, s.401-2;Findley, **Babîâli**, s.114

ve boş kaldıklarında birbirleriyle Fransızca konuşup dil bilgilerini ilerletmek zorundaydılar. Tercüman Odasından birisi bir memuriyete atandığı zaman yerlerine Lisan Odası'ndan birisi atanacak ve böylece Tercüman Odası bağımsız bir kalem haline getirilecektir. Tercüman Odası'nda tercüme edilen evrakın evvelki gibi kaybolmayarak kaydı tutulacak, evrakın müsvedde ve asılları torbalarda muhafaza edilecekti. Tercüman Odası mensuplarına ait olan maaşlar da kişilere değil memuriyetlerine ait olacaktı. Tercüme Odası'ndan çalışan mütercimler izinsiz olarak göreve gelmediklerinde ya da tercüme ve tekellüme “ez can-ı dil” çalışmadıkları zaman Oda'dan atılacak ve yerine Lisan Odası'ndan diğeri atanacaktı.³³

Yahya Naci Efendi'nin 10 Temmuz 1824'te ölümüyle yerine 14 Temmuz 1824'te yine Mühendishane Hocalarından Yanyalı Mühtedi İshak Hoca atanmıştır.³⁴ Rum asıllı Divan Tercümanlarından sonra Yahya Naci Efendi, Zenob ve İshak Hoca gibi tercümanların Mühendishane'den yetişip bu hizmete getirilmeleri XVIII. yüzyıl sonunda kurulan bu okulun gelişimiyle ve bu alanda katettiği mesafe ile de yakından ilgilidir.³⁵

Yahya Naci Efendi hakkında “her ne kadar lisan-aşına ise de maharet-i kemalde olmamak” denilmesi ve ona yardımcı olan³⁶ Zenob'un da Türkçe yazımında aczi olduğundan bahsedilmesi Oda'nın ilk yıllarında pek başarılı olmadığını bize göstermektedir.

Bu belgenin üzerinde Padişah II. Mahmud'un “*aklam-ı ketebeden lisan tahsil edenlerden hala öğrenmiş kimse yok mu? Niçin gayret ve heves etmiyorlar. Reis*

³³ BOA, **Mühimme Defteri** No: 241, hüküm, 1811, s.392, (25 Ra 1240/17 Kasım 1824);Akyıldız, **a.g.e.**, s.74-75

³⁴ Cevdet, **a.g.e.**, c.12, s.91; Es'ad Efendi, **a.g.e.**, s.331; Mehmed Es'ad, Mirat-ı Mühendishane'de İshak'ın atanmasını 14 Zilkade 1239/11 Temmuz 1824 olarak gösteriyor, s.34; Mehmet Süreyya, Yahya Naci Efendi'nin ölümünü Zilkade 1239/11 Temmuz 1824 olarak kaydetmiştir. **Sicill-i Osmanî**, c.4, s.1220

³⁵ Bu okul için bkz. Beydilli, **Mühendishane**; Mehmet Es'ad, **a.g.e.**

³⁶ BOA, **Hatt-ı Hümayun**, No: 16749

bunlara akdem edip bir iki adam yetiştirsin” şeklindeki ifadeleri bir iki “ lisan-aşına” kimse ile “yedi düvele” karşı mücadele veren Osmanlı yönetiminin ve Hariciyesinin işlerini yürütme savaşı vermekte olduğunun ve devletin içine düştüğü sıkışık durumun boyutlarını gözler önüne sermesi bakımından çarpıcıdır. Yine bu belgede Sadrazam Mehmed Sadık Efendi, Zenob’un yerine İshak Efendi’yi önermişse de Padişah II. Mahmud İshak Efendi’nin birkaç defa Babiâli’ye getirilecek bazı evrakı tercüme etmesini, mahareti olup olmadığının tecrübe edilmesini Zenob’dan daha ziyade lisana aşına ve tahrirde mahareti varsa Babiâli hizmetine alınmasını istemiştir. Padişah’ın isteği doğrultusunda İshak Efendi ve Zenob’un maharetlerinin yoklanması neticesi İshak Efendi’nin Mühendishane’ye tayini uygun görülmüştür.³⁷

Yahya Naci Efendi’nin vefatı üzerine Tercümanlığa atanan İshak Efendi Yanya’nın Narda kasabasında doğmuş bir Musevi dönmesidir. Mühendishane’de öğrenimini tamamlamıştır.³⁸ İshak Efendi’nin Divan-ı Hümayun Tercümanlığına atanmasıyla Divan-ı Hümayun Kalemî memurlarından damadı Halil Esrar Efendi tercüman yamağı olarak atanmıştır. İshak Efendi’nin idaresinde Tercüme Odası’nın

³⁷ Beydilli, **Mühendishane**, s. 318

³⁸ İshak Efendi’nin hayatı ve eserleri hakkında bkz. İhsanoğlu, Ekmeleddin, “Mühendishane-i Berr-i Hümayun Başhocası İshak Efendi Hayatı ve Çalışmaları Hakkında Arşiv Belgelerine Dayalı bir Değerlendirme Denemesi”, **Bellekten**, c.53/207 1989, s.735-767, aynı makale daha sonra Türkiye’de **Modern Bilimin Öncüsü, Başhoca İshak Efendi** adıyla yayınlanmıştır.(Kültür Bak. Ank.1989);Yine İshak Efendi’nin III. Selim zamanında Fransa’ya gönderilen İshak Bey’le aynı kişi olup olmadıkları hakkındaki karşılaştırma için bkz. Seyitdanlıoğlu, Mehmet, “Sultanzade İshak Bey ve Başhoca İshak Efendi Aynı Kişi Midirler?”,**Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, c. 6,S.1-2/ Aralık 1989, s.219-228 ;Aydüz, Salim, “Hoca İshak Efendi”, **TDVİA**, c.22, İst. 2000, s.529-30; M. Süreyya, **a.g.e.**, c.3, s.805; Berkes, **a.g.e.**, s.233; Faik Reşat, **Eslaf, Eski Bilginler, Düşünürler, Şairler**, haz. Şemsettin Kutlu, Tercüman 1001 Temel Eser, İst. trhz.; Ülken, Hilmi Ziya, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, s. 28,52;Galanti, Avram, **Türkler ve Yahudiler**, s.130;Mehmed Es’ad, **Mirat-ı Mühendishane**, s.35-42;Gövsä, İ. A, **Türk Meşhurları**, s.191; Adıvar, **a.g.e.**,197;Tekeli, Sevim “Batılılaşma’da Son Dönem İshak Hoca”, **Erdem**, c.4/11, Mayıs 1988, s. 437-465; Unat, Faik Reşit, “Başhoca İshak Efendi”, **Bellekten**, 28/109-112, Ank. 1964, s.89-115; Ülkütaşır, Şakir, “Hoca İshak Efendi”, **Ülkü**, No:3, Mart 1949, s.9-11; Kuran, E., “Khodja Ishak Efendi”, **EP**, c.4, Leiden, 1973, s.112-113; Uluçay, Çağatay- Enver Kartekin, **Yüksek Mühendis Okulu** , s.73-75; **Nevsal-i Malumat**, (1317), s.66; İhsanoğlu, Ekmeleddin, **Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi**, c. 1, s. 74-77; Beydilli, **Mühendishane**, s. 318-321;Terzioğlu, Sait Arif, **Mühendishane-i Berri-i Hümayun Başhocası İshak Efendi**, Ank, 1965

maaşları da düzenlenerek Oda'nın daha profesyonel hale getirilmesine çalışılmıştır.

Buna göre;

Canib-i Miri'den	6000
Rum Patrikhanesinden	5000
Aynaroz Adasından	9165
Eflak Voyvodası'ndan	10.000
Boğdan Voyvodası'ndan	5000

kuruş ile senelik 35165 kuruş etmektedir. Bu miktar içinde Mora'dan gelmesi gereken miktar Yunan isyanı sebebiyle yer almamaktadır. Eflak ve Boğdan Voyvodalığında verilen 15.000 kuruşun 300'ü tercüman olanların aylığına ilave edilmiş ve böylece Tercüman İshak Efendi'nin maaşı 800 kuruşa çıkarılmıştır.400 kuruşu Tercüman Yamağı Esrar Efendi'ye ve 100 kuruşu Mütercim Sami Efendi'ye ve 450 kuruşluk tahsisat ise "iktizasına göre Tercüme Odası'na müdavim sair mütercimlere" tahsis olarak ayrılmıştır. (300+400+100+450=1250x12=15.000).

Bu şekilde maaş ödemelerine devam edilirken, Tercüme Odası'nda çalışan mütercimlerin bazılarının Tabhane-i Amire'ye ve Serasker Paşa Kapısı'na memuriyetleri gerektiğinden bunlara ait 450 kuruşun haliyle kesilmesi gerekmiştir.

Eflak ve Boğdan'dan gelen paralarında buradaki karışıklıklardan dolayı kesilmesiyle Oda'ya yapılan maaş takviyeleri kaynaksız kalacağından bu ödemelerin 17 Haziran 1825 tarihinden itibaren aydan aya Hazine-i Amire'den ödenmesi kararlaştırılmıştır.³⁹ İshak Efendi'nin 500 kuruşluk maaşı da Zecriye rüsumu

³⁹ BOA, Hatt-ı Hümayun, No: 21304; BOA, Cevdet Hariciye, No: 2317,(13 Za 1243/27 Mayıs 1828); BOA, Name-i Hümayun Defteri, No:10, hüküm 430, s.339-340 (7 S 1240/1 Ekim 1824);Beydilli, Mühendishane, s.318-319;Daha sonra yapılan maaş ödemeleri de bu bilgiyi doğrulamaktadır. BOA, Cevdet Hariciye, No: 2317,(13 Za 1247/14 Nisan 1832) İshak, Esrar ve Sami Efendilerin Maaşları cem'an 800 kuruş; BOA, Cevdet Hariciye, No: 2326, (28 B 1244/3 Şubat 1829); BOA, Cevdet Hariciye, No: 1159,(27 L 1244/2 Mayıs 1829);Tercümanların yıllık gelirleri olan ve Aynaroz Adası Cizyesi gelirlerinden ödenen 9175 kuruş Yahya Naci Efendi zamanında da ödenmiş ve daha sonra Rum İsyanı sebebiyle bu gelir sakıt kalmış ve Zecriye Rüsümü malından ödemeler yapılmıştır. BOA, Cevdet Hariciye, No: 670,(17 S 1238)

malından verilmekteydi.⁴⁰ Bu maaş düzenlemeleri “Divan-ı Hümayun Tercümanlığı Devlet-i Aliyye’nin mu’tena bir hizmeti olduğundan maada el-yevm hali evvelen Derya Tercümanlığı’na vaktiyle rikab-ı Hümayun ve Orduyu zafer makruna ehl-i İslamdan başka tercümanların lüzumuna ve bazen dahi düvel tarafına sefir irsaliyle maiyetine lisan-aşına adam tayini icabına göre mütercim ve mütekellim olarak evvel be evvel biraz adam yetiştirilmesi ehemm” denilerek yapılmıştır.⁴¹

İshak Efendi’nin maiyetinde yamak Halil Esrar Efendi ile Sami Efendi dışında Lisan Odası’na devam eden 10 memur da yetiştirilmek üzere Tercüman Odası’na girmiş bulunuyordu.⁴²

Tercüme Odası’nın çalışmaları İshak Efendi ve Zenob’un idaresi altında 1824’deki yenilikler doğrultusunda beş yıl daha devam etmiştir. Yahya Naci Efendi ile birlikte hepsi Mühendishane kökenli olan bu tercümanları Findley “marjinal kimseler” olarak tarif etmiştir.⁴³ Bununla beraber Zenob’un idaresi altında bulunan “Lisan Odası” vasıflı tercümanlar yetiştirmek bakımından pek başarılı olamamıştır. Oda’da 500 kuruş maaşla ders veren Ermeni Zenob’un derslerini takip edenler “şimdiye kadar tekellüme muktedir olamayıp bir semere hâsıl olamamış” olması, Zenob’un “Katolik habislerinden” olması ve “bedhah güruhundan” bulunmasıyla Zenob’un Babiâli’ye gelip gitmesinin mahsurlu olacağı düşünülerek görevinden alınmış ve İstanbul’dan sürülmesine karar verilmiştir. Yine aynı belgede Tophane-i Amire’de de Fransızca öğretilmekte olduğundan bahsedilerek Lisan Odası’nın *bi-lüzum* olduğuna karar verilmiştir.⁴⁴

⁴⁰ BOA, Cevdet Dâhiliye, No: 7681,(26 B 1244/1 Şubat 1829); BOA, Cevdet Dâhiliye, No: 17052, (29 Ca 1244/ 7 Aralık 1828); BOA, Cevdet Hariciye, 4243- 28 L 1241/ 5 Haziran 1826; BOA, Cevdet Hariciye, No: 5596, (21 N 1243/ 6 Nisan 1828)

⁴¹ BOA, Name-i Hümayun Defteri, No:10. s.339

⁴² BOA, Name-i Hümayun Defteri, No:10, s.340

⁴³ Findley, Babiâli, s.114

⁴⁴ BOA, Hatt-ı Hümayun, No: 24621; Akyıldız, a.g.e., s.75; Findley, Foundation, s.403. Findley, İngiliz elçisine dayanarak Zenob’un birkaç dili hayranlık uyandıracak derecede iyi konuştuğunu

İshak Efendi, Divan Tercümanlığı'nın yanı sıra Mühendislik hizmetini de zaman zaman yürütmüştür. Nitekim 1828/29 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Balkanlar'a doğru ilerleyen Rus kuvvetlerini durdurmak için Edirne etrafına yapılan istihkâmda görev almıştır.⁴⁵ Ancak bu yollanış dolayısıyla İstanbul'dan uzaklaştırılması ve Divan Tercümanlığı hizmetinden alınmasının sebebi "...tama ve irtikâbı ve istihdamında ve ketm-i esrar huzurunda kendisinden emniyet olunamadığı" şeklinde izah edilmiştir.⁴⁶ Fakat görevden alınmasının gerçek sebebi 1828-29 Osmanlı- Rus savaşının kötü gidişi ve vahim sonucu üzerine Reisülküttap Pertev Efendi'nin muhalifi olması ve Ahmet Lütfi'nin tabiriyle Pertev Efendi'nin "dahil-i daire-i kabulü olmadığı" şeklinde açıklamak daha doğru olacaktır.⁴⁷

İshak Efendi'nin yerine Damadı Halil Esrar Efendi tercümanlığa atanmıştır.⁴⁸ İkinci Kâtip Çelebi diye anılan⁴⁹ İshak Efendi daha sonra Mühendishane'ye Başhoca olmuş, matematik, fizik, kimya, askerliğe ait eserleri telif ve tercüme etmiş ve Türkiye'de Modern bilimin öncüsü olmuş bir mühendis-tercümandır.⁵⁰

belirtiyor, Findley, a.g.m., s.401; Tercüme Odası'ndan tard edilen Zenob daha sonra Viyana Sefareti Tercümanı iken devlet hizmetini bırakmıştır. **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 34965 A, (24 Za 1254/8 Şubat 1839) (Burada Zenob'un (1215/1801)'den beri devlet hizmetinde bulunduğu, Donanma'da Tercümanlık yaptığından vb. bahsediliyor). Zenob'un Mühendishanede'ki görevi için bkz. Beydilli, **Mühendishane**, s.312-318; Uluçay- Kartekin, **a.g.e.**, s.69,498-499;Zenob ve Ailesi hakkında bkz. Kevork Pamukciyan, "Manas Ailesi", **DBİA**, c.5, İst. 1994, s. 286-287;Çark, **Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler**, s.142-143;Zenob'a (1260/1844)'de verilen muafiyet berati için bkz. **BOA, Cevdet Maliye**, No: 21602, (C 1260/18 Haziran-16 Temmuz 1844)

⁴⁵ Ahmet Lütfi, **Tarih**, c.2, s.385

⁴⁶ **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 43333,Ahmet Lütfi, **a.g.e.**, c.2, s.421

⁴⁷ Ahmet Lütfi, **a.g.e.**, c.2, s.421;Beydilli, **a.g.e.**, s.319-321. Mehmed Es'ad, **a.g.e.**, s.36

⁴⁸ Ahmet Lütfi Efendi, **a.g.e.**, c.2, s.143

⁴⁹ **Takvim-i Vekayi'**, def'a 38, (7 R 1248/3 Eylül 1832)

⁵⁰ Eserleri için bkz. Mehmed Es'ad, **a.g.e.**, 40-42; A. Lütfi Efendi, **a.g.e.**, c.3, s.659;**BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 17363;**Takvim-i Vekayi'**, def'a : 53, (11 L 1248/ 3 Mart 1833); **Takvim-i Vekayi'**, def'a 69, (7 C 1249/23 Ekim 1833);Eserlerinden Mecmua-i Ulum-ı Riyaziye'nin içeriği hakkında bkz. Tekeli, a.g.m., s.437-465, kimya terimlerine bulduğu karşılık için bkz. İhsanoğlu, **Başhoca İshak Efendi**, s. 75-78;İshak Hoca'nın askerlik alanındaki eserleri için bkz :İhsanoğlu, **Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi**, c.1, s.280-283;Ayrıca İshak Hoca'nın Mühendishane'deki ders verme usulü hakkında bkz. **Takvim-i Vekayi'**, def'a 69, (7 C 1249/23 Ekim 1833);**Nevsal-i Malumat** (1317), s.66

3.2. Tercüme Odası'nın Gelişmesi

Tercüme Odası'nda 1828-1829'da yaşanan sarsıntıyla Lisan Odası kapatılmış, Lisan Odası Hocası Zenob sürgüne yollanmış ve İshak Efendi'nin yerine damadı Divan ve Tercüme Kalemlerinde yetişen yamak Halil Esrar Efendi atanmıştır.⁵¹ Halil Esrar Efendi'nin Oda'nın başına geçmesiyle Mühendishane ile yapılan işbirliği son bulmuş, büroda birkaç yıl tecrübe sahibi olan insanların ilerlemesiyle (Halil Esrar ve daha sonra Mehmed Tecelli) profesyonelleşme başlamıştır. Böylece Tercüme Odası Babiâli'nin kariyer basamaklarıyla birleşme ve uzmanlaşma başlamıştır.⁵² İshak Efendi'nin idaresinde görev yapan personelden en etkili Divan kaleminden yetişen, Yahya Naci Efendi'den Fransızca dersi alan, Akkirman Antlaşmasına Halil Esrar ile ikinci tercüman olarak katılan ve Asakir-i Mansure teşkilatı için Fransızca'dan çeviriler yapan Mehmet Namık Paşa'dır.⁵³

Halil Esrar Efendi'nin Tercüme Odası'nın başına geçmesiyle odanın üç olan personel sayısı artırılmış⁵⁴ ve yeni düzenlemeler yapılmıştır. Tercüme Odası'nın büyümesi ve önem kazanması 1830'lu yılların başında başlamıştır. Osmanlı ordularının Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından Konya'da yenilmesi ve Ruslarla Hünkâr İskelesi Anlaşması'nın (1833) yapıldığı bir ortamda Tercüme Odası yeniden gözden geçirilmiştir. Tercüme Odası'nın bu yeni düzenlemesinin yapılmasında artık askeriyenin XIX. yüzyıl yönetici sınıfı içinde etkin bir rol

⁵¹ İhsanoğlu, "Başhoca İshak Efendi", s.750'de yerine oğlu Sami Efendi'nin geçtiğini yazıyorsa da yanılmıştır.

⁵² Lalor, Bernard A., "Promotion Patterns of Ottoman Bureaucratic Statesman From the Lale Devri Until the Tanzimat", **Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, 1/1972 s.90

⁵³ Karal, Enver Ziya, "Mehmed Namık Paşa'nın Hal Tercümesi 1804-1892", **Tarih Vesikaları**, c.2, 9/1942 s.220-227; Akalın, Şehabeddin, "Mehmed Namık Paşa", **Tarih Dergisi**, c.4, s.7/Eylül 1952, s.127-146; Findley, "Redhouse", s. 220; Cevdet, **a.g.e.**, c.12, s.191-194; Sinaplı, Ahmet Nuri, **Mehmet Namık Paşa**, İst. 1987; Mehmet Süreyya, **a.g.e.**, c.4, s.1227; Unat, **Sefirler**, s.211-213

⁵⁴ Gül Akyılmaz, **Reisülküttap ve Osmanlı Hariciye Nezareti'nin Doğuşu**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 1990, s.215'te ve Findley, "Foundation", s.403'de Halil Esrar Efendi idaresinde Personel sayısının üçü geçmediği şeklindeki ifadeleri yanlışır.

üstlenememesi ve böylece imparatorluğun hayatta kalması yalnız askeri gücüne değil, uzun vadede Avrupalı büyük güçlerle olan diplomatik ilişkileri yoluyla hedeflerine etkili bir şekilde ulaşma kabiliyetine de bağlı olduğu yönünde bir kanaatin hâsıl olması etkili olmuştur.⁵⁵ Mısır tehlikesini bertaraf etmek için Ruslarla anlaşma yoluna gidilmesi konuya ilgisiz kalan büyük Avrupa devletlerini ve özellikle İngiltere’yi harekete geçirmek için emsalsiz bir manevra ve diplomatik atılımdır.⁵⁶ Böylece Mısır Meselesinin devleti uğraştırdığı bir dönemde “Sultan II. Mahmud felaketle sonuçlanan ilk raundun etkisiyle”⁵⁷ idari kurumlarının genel bir yeniden değerlendirilmesine yönelmiştir. Bu amaçla Tercüme Odası güçlendirilmiş, diplomatik ve konsolosluk hizmetlerine yeniden işlerlik kazandırılmış 1836 Mart’ında Reisülküttap’lığı Hariciye Nezareti’ne dönüştürmüştür. Mısır Meselesi ve Hünkâr İskelesi Antlaşması ile diplomatik meseleler İmparatorluğun gündemini birinci derecede işgal etmiş ve hayati bir önem kazanmıştır. Böylelikle diplomatik ilişkilerde yabancı dil bilen personele duyulan ihtiyaç Tercüme Odası’nın prestijinin yükselmesine yol açmıştır. Bu dönemde Tercüme Odası Halil Esrar Efendi’nin maiyetinde olan Tecelli Efendi ile Yusuf Halis Efendi’den oluşmaktaydı. “fenn-i tercümede işe yarar adamlar yetiştirmek üzere” Oda personelinin maaşları düzenlenmiş, Tecelli Efendi’ye de odanın hocalığı verilmiş, Divan-ı Hümayun Kalemi’nden Nedim, Ali ve Safvet Efendi’lerde Oda’ya alınmışlardır.⁵⁸ Bunlardan Ali Efendi ve Safvet Efendi daha sonra Hariciye Nazırı ve Sadrazam olarak görevlendirileceklerdir. Oda’ya personel alınması maaşlarının düzenlenmesi aynı

⁵⁵Findley, **Babıâli**, s.53

⁵⁶Beydilli, Kemal; “Osmanlı ve Avrupa Devletleri Arasında İttifaklar ve Siyasi Ahlak (1790-1856)”, **Çağdaş Türk Diplomasi**, s.43; Mısır Meselesi için bkz. Karal Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, c.5, s.130-140; Reşad Ekrem, **a.g.e.**, s.160-161

⁵⁷Findley, **Babıâli**, s.107

⁵⁸**Takvim-i Vekayi**, def’a 61, (8 S 1249/27 Haziran 1833); Ahmet Lütfi, **a.g.e.**, c.4, s.775,872

günlere rastlamaktadır. Maaşların düzenlenme tarihi ise 30 Haziran 1833'dür.⁵⁹ Daha önce Zecriye Rüsümü ve Eflak Boğdan varidatından karşılanan Tercüman maaşı 800kuruştur. Bu düzenlemelerle Divan Tercümanı Halil Esrar Efendi'nin maaşı 5000 kuruşa çıkarılmıştır. Yeni düzenlemelerle Tercüme Odası'nın personeli'ne aylık 6218,5 kuruş ayrılmıştır. Buna göre oda personelinin maaşları şöyledir:⁶⁰

Halil Esrar Efendi Divan Tercümanı	3318,5
Mehmet Tecelli Efendi Tercüman Yamağı	1000
Yusuf Halis Efendi	600
Nedim Efendi	400
Ali Efendi	300
Safvet Efendi	200
Naci Efendi	400

Daha sonraki maaş bordrolarında ise Yahya Naci Efendi'nin oğlu Ruhiddin 800 ve Nureddin Efendiler 1500 kuruşluk maaşlarıyla odanın tahsisatı 8518,5 kuruşa yükseltilmiştir.⁶¹

⁵⁹**BOA, Buyruldu Defteri**, No:1, (11 S 1249/30 Haziran 1833), s.86; Findley, "Foundation", s.403, n.55

⁶⁰**BOA, Cevdet Dahiliye**, 4542-6 N 1249/17 Ocak 1834 maaşlarının Ramazan ayına göre düzenlenip ödenmesi hakkında; Yine **BOA, Cevdet Dahiliye**, No: 5038, (5 S 1250/ 13 Haziran 1834). Sadece **Buyruldu Defteri**'nde Esrar Efendi'nin maaşı 5000 kuruş olarak gösteriliyor. Diğer belgelerde bu maaş 3318,5 kuruş olarak gösteriliyor. Buyruldu'nun tarihi (11 S 1249/30 Haziran 1833)

⁶¹**BOA, Cevdet Dahiliye**, No: 3422, (9 L 1250/8 Şubat 1835);**BOA, Ayniyat Defteri** No:792, (27 Z 1250/26 Nisan 1835), s.30; (Gurre Ca 1251/25 Ağustos 1835), s.86; (29 M 1251/27 Mayıs 1835), s. 41; (Gurre R 1251/28 Temmuz 1835), s.52; **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 2557, (15 Ra 1251/11 Temmuz 1835); **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 4158, (2 R 1251/28 Temmuz 1835); Divan Tercümanının 3318,5 kuruş maaşına karşılık bu dönemde Kethüda Bey 10 bin kuruş, Mektupçu Bey'de 1000 kuruş maaş alıyordu. **BOA, Cevdet Dahiliye**, No: 3422, (9 L 1250/8 Şubat 1835). Bu maaş düzenlemelerinden önce Odanın eski maaşları için bkz. **BOA, Cevdet Maliye**, No: 55, (28 Za 1246/10 Mayıs 1831);**BOA, Cevdet Maliye**, No: 12922, (28 Z 1245/21 Mayıs 1830); **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 1926, (29 Ca 1249/14 Ekim 1833);**BOA, Cevdet Hariciye**, No: 5132, (10 C 1245/7 Aralık 1829); **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 1926; Halil Esrar Efendi'nin tercümanlık maaşı **BOA, Cevdet Dahiliye**, No:13814, (Gurre S 1246/22 Temmuz 1830); **BOA, Cevdet Dahiliye**, No: 10268; Tecelli Efendi'nin 400 ve Sami Efendi'nin 100 kuruşluk maaşları için bkz. **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 6034, (29 M 1245/31 Temmuz 1830);**BOA, Cevdet Hariciye**, No: 2222, (3 S 1245/4 Ağustos 1829);**BOA, Cevdet Hariciye**, No: 1177, (2 Ca 1248/27 Eylül 1832)

Divan Tercümanı ve maiyetindekilerin maaşları daha önce Eflak-Boğdan, Aynaroz ve Patrikhane varidatlarından senelik gelmekteyken bu düzenlemelerle Hazineden aylık olarak ödenmeye başlamıştır.⁶²

Ali, Nedim, Safvet ve daha sonra Fuad ve Ahmet Vefik Efendilerin odaya alınmasıyla imparatorluğun gelecek yıllarda hayatına yön verecek bürokratları tercümanlık hizmetinden yetişen insanlar olmuştur. Bu dönemde Tercüme Odası hırslı, genç ve yetenekli memurların kalemi olarak Amedi odasıyla yer değiştirilmiştir.⁶³ Avrupa dillerinden çevirilerin sorumluluğunu üstlenen Tercüme Odası ilk başlarda önemsiz bir makam gibi görünmüşse de bu düzenlemelerle Osmanlı bürokrasisi içinde en fazla itibar kazanma ve yükselme imkânı sağlayan bir kalem haline gelmiştir. Tercüme Odası mensupları/mezunları daimi diplomasi şeklindeki uluslar arası devlet sistemiyle giderek bütünleşerek 19.yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunun en önemli bürokratları arasında yer almışlardır. Avrupa dillerini ve özellikle Fransızca'yı bilmek Osmanlı devlet hizmetinde yükselmek için mutlaka gerekli bir nitelik haline gelmiştir.

1833 düzenlemelerinden önce Babıâli Tercüme Odası'nın "mesalihinin tekessürü" Oda için harcanan kırtasiye masrafından da anlaşılmaktadır.⁶⁴1833'te yapılan düzenlemelerle Tercüme Odası'nın personeli düzenli olarak artmıştır.

⁶² **BOA, Buyruldu Defteri**, No:1, (11 S 1249/ 30 Haziran 1833), s.86

⁶³ Lalor, a.g.m., s.90

⁶⁴**BOA, Cevdet Dahiliye**, No: 5557, 5553, (28 S 1247/8 Ağustos 1831)... Tercüman Efendi Odası'nda umur-ı mühimmeye sarf olunmuş olan mühimmat-ı mütenevvi'anın icab eden 983 kuruşunun ödenmesi; **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 4244, (25 Za 1247/26 Nisan 1832)'de 1342 kuruş

1833'te Ali,⁶⁵ Safvet (1815-1883)⁶⁶,Nedim Efendilerin ardından 1834'te Divan-ı Hümayun Kalemi'nden Osman Vakıf Bey⁶⁷, 1837'de Ahmet Vefik Efendi⁶⁸, Tercüman Ali Efendi'nin akrabası Hatıf Efendi⁶⁹ ve Hâceganlık rütbesi ve 1500 kuruş maaşla Keçecizade Fuad Efendi⁷⁰ (1815-1869), 1838'de Redhouse (1811-1892) 1750 kuruş maaşla Tercüme Odası'na girmişlerdir.⁷¹ Halil Esrar Efendi'nin

⁶⁵Ali Paşa hakkında bkz. Lakur, Şamel, **Türkiye Rical-i Devleti**, İkdam Matba'ası, İst. 1326, s. 24-25; Davison, **Reform**, c.1, s. 103-104; Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s. 117; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Sadrazamlar**, c.1, s. 4-58; Shaw, Stanford, Oda'ya girişini 1 Eylül 1830 olarak gösteriyor, Shaw, Stanford-Ezel Kural, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, c. 2, çev. Mehmet Harmancı, E, İst. 1982-1983, s.93; Ahmet Rasim, **İstibdattan**, c. 2, s. 19; Ali Rıza-Mehmet Galib, **13. Asr-ı Hicride Osmanlı Ricali (Geçen Asırda Devlet Adamlarımız)** Tercüman 1001 Temel Eser, c. 2, İst. 1977, s. 69; Danişmend, **Osmanlı Tarihi**, c. 4, s. 234; Ongunsu, A.H., "Ali Paşa", **İA**, İst. 1965, c. 1, s. 335-340; Abdurrahman Şeref, **Tarih Musahabeleri**, s. 72-75; İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, **Son Hattatlar**, s. 654; Uluçam, Müjdat, "Ali Paşa", **YYOA**, c. 1, s. 221-222; Ahmet Rifat, b. İsmail, **Verdü'l-hadaik (Hadikatü'l-Vüzera Zeyli)**, İstanbul 1283/1867, s. 44-45; Öztuna, Yılmaz, **Ali Paşa**, s. 101; Beydilli, Kemal, "Ali Paşa", **TDVİA**, c. 2 İst. 1989, s. 425-426; **Hariciye Nezareti Salnamesi** (1302), s. 263; 1318 **Hariciye Nezareti Salnamesi**, s. 161; Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmani**, c. 1, s. 269; Bowen, H., "Ali Paşa", **EP**, vol. 1, Leiden 1960, s. 396-398; Mordtmann, **a.g.e.**, s. 44-45; Fatin, **Tezkere-i Fatin**, s. 233

⁶⁶Mehmet Es'at Safvet Paşa hakkında bkz. Terceme-i hali **BOA, Ali Fuad Türkgeldi Evrakı**, No: 7/8; Pakalın, Mehmet Zeki, **Son Sadrazamlar**, c. 4, s. 3-79; Fatin, **a.g.e.**, s. 232; İnal, **Son Sadrazamlar**, c. 2, s. 809-890; **Mufassal Osmanlı Tarihi**, c. 6, s. 3429; Yılmaz, Mehmet, "Safvet Paşa", **YYOA**, c. 2, s. 485-486; Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c. 5, s. 1432-1433; **1302 Hariciye Nezareti Salnamesi**, s. 268

⁶⁷**BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 35605, (1250/1834)

⁶⁸**BOA, Hatt-ı Hümayun**, 23083, (1250/1834); Ahmet Vefik Paşa hakkında bkz. İnal, **Son Sadrazamlar**, c. 2, s. 651-705; Akün, Ömer Faruk, "Ahmet Vefik Paşa", s. 144; Cemaleddin, **Ayine-i Zürefa**, s.126-143; Matei, Ion, **Ahmet Vefik Paşa'nın Romenlerle Münasebeti**, İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, c.20'den ayrı basım, İst.1973, çev. Zeynep Kerman, s. 50; Güray, Sevim, **Ahmet Vefik Paşa**, s. 10; **Mufassal**, c. 6, s. 3426; Gövsa, **Türk Meşhurları**, s.27; Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c. 1, s. 225; Deny, J., "Ahmad Vafik Pasha", **EP**, vol.1, Leiden 1960, s. 298; Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s. 90; İnal, **Evkaf-ı Hümayun**, s. 114

⁶⁹**BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 23083, (1253/1837)

⁷⁰**BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 23083-1253/1837; Fuad Paşa hakkında bkz. Davison, **Reform**, c.1.s.108; Bayat, Ali Haydar, **Hekim-Devlet Adamı Keçecizade Mehmed Fuad Paşa**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İst.1998; Rıza Tahsin, **Mirat-ı Mekteb-i Tıbbiye**, s. 11; Ahmet Rasim, **İstibdattan**, c.2, s.15, n.1; Öztuna, Yılmaz, **Fuad Paşa**, s. 2; Ali Fuad, **Rical-i Mühimme**, s. 142-143; Ali Rıza-Mehmed Galip, **a.g.e.**, c.1, s.71-72; Danişmend, **a.g.e.**, c. 4, s. 229, c.5, s. 83; Mehmed Süreyya, **Nuhbe**, s.46; Abdurrahman Şeref, **a.g.e.**, s. 82-84; **Mufassal**, c.6, s.3211; Gövsa, **Türk Meşhurları**, s. 144; "Keçecizade Fuad Paşa", **YYOA**, c.1, s.464-466; Köprülü, Orhan, F., "Fuad Paşa", **İA**, c.4, s. 672-681; Ahmet Rifat, **Verdü'l-hadaik**, s.67-68; Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s.117; Ahmet Lütfi, **a.g.e.**, c.12, s.44; Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.2, s.539; Köprülü, Orhan F., "Keçecizade Fuad Paşa", **TDVİA**, c. 13, İst. 1996, s.202-205; Huart, Cl., "Fuad Pasha", **EI**, vol. 1, 1927, s.116-117; Fatin, **a.g.e.**, s.323; **1302 Hariciye Salnamesi**, s.266; İnal, **Son Sadrazamlar**, c.1, s. 149-150; Ahmet Lütfi, **a.g.e.**, c.5, s. 920

⁷¹**BOA, Ayniyat Defteri** No:766, (10 C 1255/21 Ağustos 1839), s.51; Findley, Carter V., "Sir James W. Redhouse (1811-1892) Mükemmel Bir Doğu Bilimcinin Öyküsü", çev.Nuray Şimşek, **Kebikeç**, 6/1998, s. 211-245

ölümünden sonra 27 Ağustos 1835’de Tercüme Odası’nın başına mütercim-i evvel bulunan Mehmed Tecelli Efendi ve mütercimliğe de Osman Vakıf Bey atanmıştır.⁷²

Tecelli Efendi idaresinde Tercüme Odası yaptığı çevirilere İmparatorluğun ilk Resmi gazetesi olan Takvim-i Vekayii’in 2000 kuruş karşılığında Fransızca’ya çevrilmesi işini de eklemiştir.⁷³

Tercüme Odası’nın yeniden yapılandırılmasını sağlayan koşulların bir diğer sonucu olarak II. Mahmut Avrupa’da daimi diplomatik temsil oluşturma çabalarına III. Selim’in kaldığı yerden devam etmiştir.1834’te henüz Amedi olan Mustafa Reşit Paşa’yı Paris’e göndererek daimi elçilikleri tekrar kurmaya başlamıştır. Bundan sonra Mehmed Namık Paşa ve Ahmet Fethi Paşa’yı Londra ve Viyana’ya göndermiştir. Bunlar arasında Mustafa Reşit Paşa’nın Paris elçiliğinde tercümanlığına kadrosu Tercüme Odası’nda bulunan ve Dolmabahçe Zabitan-ı Askeriye Mektebi’nde hocalık eden Ahmet Vefik Paşa’nın babası ve ilk Müslüman Divan Tercümanı Yahya Naci Efendi’nin oğlu Ruhiddin Efendi’yi (ö.1847) 25 bin

⁷²**BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 23739, (1251/1835); **Takvim-i Vekayi’**, def’a 111, (14 Ca 1251/7 Eylül 1835); Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.5, s.1627; Mehmed Süreyya, **Nuhbe**, s. 30; Ahmet Lütfi, **a.g.e.**, c.3, s. 650; **BOA, Cevdet Maliye**, No: 23029, (5 Ca 1251/29 Ağustos 1835) tarihli maaş belgesi de bu atama tarihini doğrulamaktadır. Tecelli Efendi’nin maiyetinde bulunanların maaşları da Halil Esrar zamanında olduğu gibidir. Tecelli Efendi ve maiyetindekilerin maaşları için, bkz. **BOA, Ayniyat Defteri** No:792, s.75, 111,138,119,149,158,176; **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 3584, 4864, 3203, 5655, 5903, 7960, 2919, 3208; **BOA, Cevdet Saray**, No: 2322, bu dönemde Oda’nın maaşları şöyleydi: Tecelli Efendi 3318,5,Mütercim-i Evvel Osman Vakıf 1000,Yusuf Halis 600,Nedim 400,Ali 300, Safvet 200,Naci 400, Ruhiddin 800, Nureddin 1500 kuruştı. Divan Tercümanı Tecelli Efendi yukarıda bahsettiğimiz 3318,5 kuruşluk maaşının yanı sıra, Zecriye rüsumu malından gelen 500 kuruşluk maaşını da almaya devam etmiştir. **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 5406,2379,3473,2250-**BOA, Cevdet Maliye**, No: 27; Osman Vakıf Bey daha sonra ölmüş ve çocuklarına 3000kuruş sehim tahsis edilmiştir **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 26131

⁷³**BOA, Cevdet Hariciye**, No: 4883, (22 S 1253/28 Mayıs 1837);**BOA, Cevdet Maarif**, No: 2180, (25 M 1253/1 Mayıs 1837) tarihli Tecelli Efendi’nin dilekçesi

harcırahla atanmıştır.⁷⁴ Yine 1834'te Londra'ya yollanan Mehmet Namık Paşa'nın maiyetine başkâtip olarak Tercüme Odasından Yusuf Halis Efendi verilmiştir.⁷⁵

1835'te Ahmet Fethi Paşa'nın Viyana elçiliğinin de maiyetinde Ali Efendi bulunuyordu.⁷⁶ Yine Prusya'ya yollanan Kamil Paşa'nın maiyetine Tercüme Odası'ndan Şefik Efendi verilmiştir.⁷⁷Bu elçilik kadrolarında görev alan genç diplomat-tercümanlar böylece Batı'yı görüp tanıma imkânı bulmuşlar doğrudan doğruya Batı etkisine şahsen açık kalmak fırsatını yakalamışlardır. Bu etkinin önemi, bundan sonraki yarım yüzyılın reformcu lider ve devlet adamlarının hemen hepsinin bu elçiliklerde ya da Tercüme Odası'nda hizmet görmüş kimseler olduğu gerçeğiyle ölçülebilir. Böylece imparatorluğun diplomatik ve uluslar arası ihtiyaçları Tercüme Odası'nı geleceğin "devlet adamları fidanlığına" dönüştürmüştür.⁷⁸

Tercüme Odası'nın gelişimiyle birlikte Sultan II. Mahmut Mülkiye memurlarını dört sınıfa ayırmıştır.⁷⁹Bu rütbelere kişiye ait olmayıp memurluk makamına aitti. Rütbe düzenlemesi ile Sadaret, Hariciye Mektupçuları, Dahiliye ve Hariciye Katipleri ve Divan-ı Hümayun Tercümanları rütbe-i ula sınıf-ı sanisini haiz

⁷⁴**BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 46852, (1250/1834), Bu Okul Mühendishane-i Berri'dir. Okuldaki görevine de geçici olarak Ruhiddin Efendi'nin kardeşi Tercüme Odası personelinde Naci Efendi atanmıştır. Findley, **Babîali**, s. 116; **Takvim-i Vekayi'**, def'a 85, (25 S 1250/3 Temmuz 1834); Ahmet Lütfî, **a.g.e.** c.4, s.819; Kaynar, Reşat, **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, s.63; Ruhiddin Efendi'ye Sefaretteki hizmetleri için hacelik rütbesi ve nişanı verilmiştir. **Takvim-i Vekayi'**, def'a 97, (2 Za 1250/1 Mart 1835); **Takvim-i Vekayi'**, def'a 106, (19 Ra 1251/15 Temmuz 1835); **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 6437, (24 L 1250/23 Şubat 1835); Ahmet Lütfî, **a.g.e.**, c. 4, s. 168; Ruhiddin Efendi'nin eserleri hakkında bkz. İhsanoğlu, **Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi**, c. 1, s. 293-295

⁷⁵**BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 35605, (1250/1834); Ahmet Lütfî, **a.g.e.**, c.4, s.819; Yusuf Halis Efendi (Tahir Ömerzade) (1805-1882) İst. doğumlu, 1815'de Divan Kalemine, daha sonra Tercüme Odası'na girdi. Namık Paşa'nın Londra sefaretinde başkâtiplik yaptı, 1844'te Tunus, 1265'de Trablusşam'a gönderildi. Tercüme Odası Arapça Mütercimliği yaptı. 1878'de mütercim-i sani, 1873'te emekliye ayrıldı. Şehname-i Osmanî, Kıyafetname-i Cedid, Miftah-ı Lisan, Sulhname-i Halis adlı eserleri vardır. İnal, **Son Asır Türk Şairleri**, c.1, s.524-525; Özgül, Kayahan, **Münif Paşa**, s.7. n.241, 217-218; Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, s.237; Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmani**, c.2, s.589; Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, c.2, s.177; Gövsa, **Türk Meşhurları**, s.166; Fatin, **Tezkire-i Hatimetül-Eşar**, 127(İst.), s.82

⁷⁶Ahmet Lütfî, **a.g.e.** c.5, s.969

⁷⁷**BOA, Ayniyat Defteri**, No: 766, s.129, (13 N 1255/20 Kasım 1839)

⁷⁸Lalor, **a.g.m.** s.91

⁷⁹**Takvim-i Vekayi'**, def'a 75, (26 Ş 1249/8 Ocak 1834); Mehmed Süreyya, **Nuhbe**, s.21

olmuşlardır.⁸⁰ Akif Paşa ile Pertev Paşaların bu yıllardaki çekişmelerinin bir sonucu olarak 18 Kasım 1837’de Akif Paşa’nın Fransızca’sını takdir ettiği Ali Efendi Mehmet Tecelli Efendi’nin yerine Divan-ı Hümayun tercümanı oldu. İnal, Nurullah Pertev Bey’e dayanarak Tecelli Efendi’nin Pertev Paşa’nın⁸¹ yakını olmasından dolayı görevden alındığını ifade etmektedir.

3. 3. Tanzimat Devrinde Tercüme Odası

3 Kasım 1839’da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile Osmanlı İmparatorluğu yeni bir modernleşme dönemine girerken Tercüme Odası personelinin daha rahat çalışmaları için Oda’ya da 10 bin kuruşluk mefruşat döşenmiştir.⁸²

1839’da Osmanlı-Mısır krizinin yeniden baş göstermesi ve Avrupa ile yürütülen diplomatik ilişkiler Tercüme Odası’ndan yetişmiş Avrupa yanlısı sivil memurların en nüfuzlu kesim haline gelmelerine yol açmış ve Tercüme Odası’nın büyümesi de devam etmiştir. Şubat 1841’de Tercüme Odası’nın mevcudu ve maaşları şöyleydi⁸³:

Divan-ı Hümayun Tercümanı Safvet	10.000
Mütercim-i Evvel Efendi Fuad	3000
Muallim Sarafin	2500
Mülazım Efendiler (17 kişi)	2500
Birinci Sınıfta Bulunan Efendiler (5 kişi)	8300
İkinci Sınıfta Bulunan Efendiler (5 kişi)	5000

böylece Divan-ı Hümayun Tercümanı Mehmet Es’ad Safvet Efendi ile Tercüme Odası personeli 30 kişiye ulaşmış bulunuyordu. Şubat 1842’de ise bu listeye meşhur

⁸⁰Ahmet Lütfi, **a.g.e.**, c. 5, s. 934, c. 9, s. 176;Ahmet Cevdet Paşa, **Tezakir** (1-12), s. 18;Mehmed Süreyya, **Nuhbe**, s. 41,55; **Takvim-i Vekayi’**, def’a 165, (6 Ra 1254/30 Mayıs 1838);**Takvim-i Vekayi’**, def’a 188, (18 L 1255/25 Aralık 1839);Bu rütbenin kıyafetleri için bkz. **Takvim-i Vekayi’**, def’a 75, (26 Ş 1249/8 Ocak 1834)

⁸¹İnal, **Son Sadrazamlar**, c. 1, s. 5;İnal, **Son Hattatlar**, s. 432;Ahmet Lütfi, **a.g.e.**, c. 5, s. 969

⁸²**BOA, Cevdet Hariciye**, No: 4741, (15 L 1255/22 Aralık 1839)

⁸³**BOA, Cevdet Hariciye**, No: 441, (28 Z 1256/20 Şubat 1841);Orhunlu, a.g.m., s. 18;Akyılmaz, agt, s. 217;Akyıldız, **a.g.e.**, s. 76; Bosworth, a.g.m., s. 237

sözlükçü Redhouse 300 ve Agor Bey(?) 2500, ismini tespit edemediğimiz bir memur da 500 kuruş maaşla, Oda'ya dâhil edilerek personel kadrosu 33 kişiye çıkartılmıştır.⁸⁴ Ocak 1845'te ise aynı kadroya 2500 kuruş maaşla Rumca Mütercimi olarak İstefanaki Beyzade Nikolaki dahil edilmiştir.⁸⁵

Ekim 1839'da Tercüme Odası sınıf-ı evvelinde bulunan Fuad Efendi, Mütercim-i Evvel Safvet Efendi'nin Takvimhane Nazırı olmasıyla 10 bin kuruş maaşla Tercüme Odası Mütercim-i Evvel'liğine atanmıştır.⁸⁶ Tercüme Odası'nın maaş ve kadro uygulamaları belgelerden anlaşıldığına göre kişiye değil, memuriyete aitti⁸⁷.

1833'de Tercüme Odası'nın bir nizamname layihası yapılmışsa da⁸⁸ 18 Mayıs 1838 tarihli bir belgeden Oda'nın işleyişine dair bilgi bulmak mümkündür. Tayyar Efendi'nin oğlu olan Ahmet Ata Bey'in dilekçesine verilen cevapta Oda'nın sınıf-ı evvel ve sınıf-ı sani olarak düzenlendiğinden bahsedilerek sınıf-ı evvele geçebilmek için sınıf-ı sani'de olanlardan tercüme ve tekellüm de kesb-i maharet etmişlerden iffet ve istikameti tecrübe edilmiş olmak şartı getirilmiştir. Sınıf-ı saniye ise açık olduğu zaman mülazımlardan birinin tayini öngörülmüştür. Buna dayanılarak Ahmet

⁸⁴**BOA, Cevdet Hariciye**, No: 6367, (Gurre M 1258/12 Şubat 1842) tarihli maaş makbuzu.

⁸⁵**BOA, Cevdet Maliye**, No: 21897 Nikolaki daha önce Boğdan Kapı Kethüdalığı yaptı. **Takvim-i Vekayi'**, def'a 81, (5 Z 1249/15 Nisan 1834)

⁸⁶**BOA, Ayniyat Defteri**, No:766,s.91,(10 Ş 1255/19 Ekim 1839)

⁸⁷Tercüme Odası sınıf-ı sani memurlarından vefat eden Recaizade Mustafa Şamil'in 1000 kuruluşluk maaşının 750 kuruşunun maaşsız mülazımlara 150 kuruşunun da Muharrem ve Ali Beylerin maaşlarına zammı **BOA, İrade Dahiliye**, No: 1141, (28 Ş 1256/25 Ekim 1840); Mustafa Şamil Efendi, Şair Ahmed Cevdet Efendi'nin kardeşidir, Divan ve Tercüme Kalemlerinde bulunmuştur. (ö.1256/1840) Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmani**, c. 5,s. 1480; Fatin, **Tezkere-i Fatin**, s.180; Sınıf-ı Sani Memurlarından Süleyman Ruhi'nin ölümüyle Kabulî Efendi'nin Sınıf-ı saniye idhali ve 1000 kuruş maaşının Oda'ya taksimi **BOA, İrade Dahiliye**, No: 2073, (4 C 1257/23 Temmuz 1841); Ahmet Lütfi, **a.g.e.**, c.5,s.27; Kabulî Mehmed Paşa hakkında bkz. Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmani**,c. 3, s. 854; Fatin, **a.g.e.**, s.322-333; Mahmud Cevad, **a.g.e.**, s. 138, n. 138; Sınıf-ı sani memurlarından vefat eden Şefik Efendi'nin münhal maaşını Oda'ya taksimi, **BOA, İrade Dahiliye**, No: 1451, (Gurre Za 1256/26 Aralık 1840)

⁸⁸**Takvim-i Vekayi'**, def'a 61, (8 S 1249/ 27 Haziran 1833) tarihli **Takvim-i Vekayi'**'de ve diğer nüshalarda araştırmalarımda bu nizamname layihasını bulamadım.

Ata Efendi'nin sınıf-ı saniye geçme isteği reddedilmiş ve Harbiye Mektebi'ne yazılması önerilmiştir.⁸⁹

Tercüme Odası'nın gelişimi Osmanlı'nın son dönemindeki diplomatik, siyasi münasebetlerle de yakından ilişkilidir. Dış ilişkilerin artmasına paralel olarak Oda'nın işleri de artmış ve Oda teşkilatı gittikçe daha düzenli ve ayrıntılı bir hal almaya başlamıştır. Özellikle Kırım Savaşı'yla birlikte dış yazışmaların artmasıyla İngiltere, Fransa gibi büyük devletlerin (Düvel-i münteheba) elçileriyle ilgili yazışmaları yürütmekle görevli bir mümeyyiz kadrosu da Odaya dahil edilmiştir. Bu görev için liyakat ve ehliyetine mebni Aşır Efendi saniye rütbesi ile 9 Ocak 1855'de atanmıştır.⁹⁰ Böylelikle çalışmalarını sürdüren Tercüme Odası en önemli değişimlerini 1856'da geçirmiştir. Çeşitli devletlerden gelen yazılar ve bunlara verilecek cevapların Tercüme Odası'nca yazılması savaş ortamında işleri çoğaltmış ve Tercüme Odası'na bağlı Tahrirat-ı Ecnebiye Odası açılmıştır. Divan-ı Hümayun Tercümanı'nın "maiyeti-i umumisi"nde bulunacak olan bu Oda'ya müdür olarak Rüstem Bey atanmış ve maiyyetine de Tercüme Odası'ndan iki mübeyyiz, iki defterci ve bir müstahfızdan oluşan beş kişi atanmıştır. Nizamnamesi'nden anlaşıldığına göre bu oda daha çok Hariciye Nezaretine gelen evrakı tasnif ederek, kayıtlarını tutuyor ve ilgili birimlere havale ediyor ve daha sonra bunları Oda'da muhafaza ediyordu. Bu yönüyle Tahrirat-ı Ecnebiye Odası, Hariciye Nezaretinin bir tür arşiv dairesi hükmündeydi.⁹¹

⁸⁹**BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 33700, (23 S 1254/18 Mayıs 1838)

⁹⁰**BOA, İrade Dahiliye**, No: 20079, (29 R 1271/19 Ocak 1855); **BOA, Sadaret Divan-ı Hümayun Beylikçi Kalemi**, No:101/58.1, (2 Ca 1271/21 Ocak 1855); **BOA, Sadaret Divan-ı Hümayun Beylikçi Kalemi**, No: 106/52, (1271/1855)

⁹¹**BOA, İrade Hariciye**, No: 6560, (18 B 1272/ 25 Mart 1856); Findley, **Babîâli**, s. 159; Akyıldız, **a.g.e.**, s.90; Rüstem Bey, Tercüme Odası'na 19 Kasım 1854'te girmiştir. **BOA, İrade Hariciye**, No: 5640; Rüstem Bey daha sonra Tarin Maslahatgüzarlığına atandı. Yerine'de Tercüme Odası'nda Mütercim-i sani olan Sahak Abro 2750 kuruş maaş ve saniye mütemayizi rütbesi ile atanmıştır. **BOA, Sadaret Amedi Kalemi**, No: 78/14, (1273/1856-18577)

1856'da yapılan düzenlemelerden biri de Tercüme Odası Personelinin eğitimleri üzerinde olmuştur.1833'den itibaren Mehmet Tecelli Efendi ile birlikte Oda'da personele ders verilmeye başlanmıştır. Bunların en tanınmışları Fransız George Sardou⁹² ile 29 Kasım 1837'den itibaren Oda'da ders verdiğini tespit ettiğimiz Hoca Sarafin'dir⁹³.

Tercüme Odası'nda Fransızca derslerinin yanında memurlara "tarih-i umumi" ve "fenn-i hesap" dersleri de verilmekteydi.⁹⁴ Tercüme Odası personelinin ciddi bir eğitim aldıkları bilinmektedir. Elimizde bulunan bir belgeden Babı Seraskeri Tercüme Odası'nda tercüme edilen bir gazete haberinin içeriğinin anlaşılmasını nedeniyle edilen tercümesinin Babîali Tercüme Odası'na havale edilmesinden anlaşılmaktadır⁹⁵.Tercüme Odası'nda verilmekte olan bu eğitim daha sonra detaylı olarak düzenlenmiş ve bir nizama bağlanmıştır.

1856'da Divan-ı Hümayun Tercümanı Mehmed Kabuli Efendi'nin layihasıyla Tercüme Odası'na kabul edilen memurları daha nitelikli olarak yetiştirmeleri hedeflenerek Oda personeli dört sınıfa ayrılmıştır. Buna göre sınıfların ders programı ve okutulacak kitaplar şöyle düzenlenmiştir:

Birinci Sınıflar her gün saat dokuzda olmak üzere; Fransızca İnşa ile Hüsn-i Hatt, Le Klar(Laklar?)'in eserlerinden İlm-i Ma'na-yı Fransevi, İşbah(Aşbah)'ın Medhal-i İlm-i Hukuk-ı Fransevi (Fransız Hukuk İlmine Giriş) kitabı, Vatel'in Hukuk-ı Milel (Milletler Hukuku) kitabı, gazetelerde bulunan haberlerin şifahen

⁹²İnal, **Son Sadrazamlar**, c.1,s.5

⁹³**BOA, HSD-CB**, No: 1/6, (1 N 1253/29 Kasım 1837), **Defteri Mesarifat**, Tercüme Odası'nda ders veren Sarafin'in uşağına 20 kuruş verilmesi, s.1; Sarafin (Zilhicce 1256/Ocak-Şubat 1841)'de 2500 kuruş **BOA, Cevdet Hariciye**, No: 441, (Zilhicce 1257/Şubat 1842)'de 3000 kuruş maaş alıyordu (**BOA, Cevdet Hariciye**, No: 6367, (1 M 1258/13 Şubat 1842); "Erbab-ı dirayet ve sadakat sayılan Sarafin'e ev alabilmesi için 30 bin kuruş verilmesi **BOA, İrade Dahiliye**, No: 6527, (20 L 1262/12 Ekim 1846) ve **BOA, Ayniyat Defteri**, No:762, (23 L 1262/15 Ekim 1846) ,s. 16; Sarafin, 1268/1852'de ölmüştür. Yerine de Bağdat Vilayeti Tercümanı Yanko Aristarki atanmıştır. **BOA, İrade Hariciye**, No: 4180, (15 L 1268/ 2Ağustos 1852)

⁹⁴Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, c. 2,s. 318

⁹⁵ **BOA, Sadaret Mektubi Kalemî**, No: 56/88, (23 Ca 1262/20 Mayıs 1846)

takriri, bütün bilim ve fenlerin (ulum ve fününun) şifahen tahriri ile önemli kitapların (kütüb-i mutebere) fihristi

İkinci Sınıflar her gün saat sekizde olmak üzere; Şabsal'ın eserlerinden İlm-i Nahv (sentaks) ve ikmal-i gayr-i salmanın(?) kâmilen talimi, Rasin'in eserleri, Fransızca Hüsn-i Hatt, Türkçe'den Fransızca'ya çeviri ve konuşma, Coğrafya, Tarih-i Umumi, İlm-i Hesab

Üçüncü Sınıflar her gün saat 6.30'da olmak üzere; Şabsal Gramerinin Özeti, Türkçe'ye tercüme edilmek üzere Vatel'in eseri, XIV. Lui Zamanının Tarihi, Fransızcaya çeviri, Konuşma Risalesi, Fransa Atlası üzerinde Coğrafya, Jevanet'in Tarih-i Osmanî hulasası

Dördüncü Sınıflar her gün saat 5.30'da olmak üzere; Şabsal Gramerinin özeti, Fransızca'dan Türkçe'ye tercüme olunmak üzere Robinson adlı kitap, Fransızca Hüsn-i Hatt, Türkçe'den Fransızca'ya Çeviri ve Konuşma risalesi, Fransızca Atlas'tan Coğrafya, derslerini takip edeceklerdi.

Fransızca okuyacak olan bu dört sınıfın yanı sıra ayrıca bir İngilizce sınıfı da açılmış ve burada İngiliz Sarfı, İngilizce'den Türkçe'ye çeviri ve Türkçe'den İngilizce'ye Tercüme ile Konuşma Dersleri konulmuştur. Bu dersleri okutmak için de 750 kuruş maaşla “ashab-ı malumatdan” Emin Efendi ile 250 kuruş maaşla Tiryaki Bogos hoca olarak atanmışlardır⁹⁶. Tercüme Odası'nın derslerine ait dokuz maddelik nizamname ile Oda'daki memurlar kendi seviyelerine göre istedikleri sınıflara kayıt olabilecekler, Fransızca'da yeterli olanlar ile yazı işleriyle uğraşanlar derslere girmek için mecbur tutulmayacaklar, ancak tercümede “liyakat ve

⁹⁶ BOA, İrade Hariciye, No: 6900, (24 Z 1272/ 26 Ağustos 1856) Tercüman Kabuli Efendi'nin (5 Z 1272/ 7 Ağustos 1856) tarihli layihası, Akyıldız, a.g.e., s.77

iktidarları” olmayanlar mecbur tutulacaktı. Dersleri hakkıyla tamamlayıp dil öğrenenlerin maaşları yükseltileceği gibi kendilerine de rütbe tahsis edilecekti.

Nizamnameden de anlaşıldığı gibi bu dönemde Tercüme Odası personeline Fransızca grameri, tarih, coğrafya, hesap, yazı, güzel yazı Fransız Hukuku ve Milletler hukukunun yanında edebi metinlere kadar çok geniş bir perspektifi kapsayan dersler okutulmuştur.

Böylece Tercüme Odası hali hazırdaki yapısına ve görevlerine ek olarak bir dil okulu olma özelliğini de üstlenmiştir.

Tercüme Odası’nda Fransızca sınıfların yanı sıra İngilizce sınıfının açılması Kırım Savaşı ile Nezarete gelen İngilizce evrakın artmasıyla olmuştur. Sadece 1852 yılında Hariciye Nezaretine İngiltere’den gelen evrakın tercüme işinde yapılan tercüme yapan mütercimler şunlardır: Agâh, Raşid, İsmail, Sahak Abro, Asım, Rasih, Osman Efendiler birer, Said iki, Şakir üç, Arif Bey dört, Enis on üç evrak tercümesi yapmışlardır. Bunların yanı sıra Tercüme Odası’nda çalışan meşhur sözlükçü Redhouse ise 121 evrakı çevirmiştir.⁹⁷ Redhouse’un çevirdiği evrakın sayısının fazla olması muhtemelen evrakın İngilizce olmasından kaynaklanmaktadır. Fakat Tercüme Odasında İngilizce Mütercimi kadrosunun bulunmaması ve İngilizce evrakın giderek artması ve yazışmalarda gecikmeye yol açmıştır. Bu sorunun giderilmesi için 8 Haziran 1857’de Osmanlı teba’asından Ohannes 500 ve Karabet Efendiler 400 kuruş maaşla Tercüme Odası’na memur edilmişlerdir⁹⁸.

Böylece Babiâli İngiltere hariç diğer Avrupa devletleri gibi Fransızca’yı resmi haberleşme dili olarak kabul etmiştir. Zaten Oda personelinin dersleri de bunu göstermektedir.

⁹⁷ BOA, Babiâli Evrak Odası, Sadaret Defteri, No: 60 Tercüme Odası’na Verilen Evrakın Defteri

⁹⁸ BOA, İrade Hariciye, No: 7550, (15 L 1273/8 Haziran 1857); BOA, Sadaret Amedi Kalemi, No: 73/2

Bu şekilde Türk ve Müslümanların da yabancı dil öğrenerek diploması Türk ve Müslümanların da yabancı dil öğrenerek diploması alanında faaliyetlerde bulunmalarını ve devletin diğer devletlerle olan ilişkisini güvenilir insanlar yetiştirip bunlar aracılığıyla sağlamak amacıyla kurulan Tercüme Odası, kısa sürede amacına uygun olarak hem iç ve hem de dış siyasette etkili olarak reformcu bürokratların yetişmelerine zemin hazırlamıştır. Bu haliyle hem Tanzimat ve Tanzimat sonrası reform hareketlerini hazırlayan bürokratların yetiştirdiği mektep hem de değişik dillerde Babiâli'ye gelen yazışmaların tercüme edildiği bir memuriyet görünümündeydi. Kırım Savaşıyla birlikte yapılan bu düzenlemelere Tercüme Odası artık çeşitli dil bilgisine ait bir uzmanlaşma memuriyetine dönüştü. Böylece Tercüme Odası yüzyılın sonuna kadar bir kişinin kariyerine başlayabileceği “en iyi yer” olarak görülmüştür.⁹⁹ Özellikle Kırım Savaşından sonra Tercüme Odası'nda çalışabilmek için Odaya başvuruların oldukça yoğunlaşmış olduğu görülmektedir. Böylece zaman zaman oda personelinin sayısının artması Oda'ya memur alımında (çerağ buyrulmasında) uygulanan usulün sıkıntı ve verimsizliğe sebep olduğu anlaşılmıştı. Divan-ı Hümayun Tercümanı Ahmed Arifi Oda'nın böyle “çoluk-çocuk”la doldurulmasının önüne geçmek için artık daha seçici davranılması ve istekli olanların sınava tabi tutulması fikrini gündeme getirmiştir. Böylelikle Oda'ya alınacak personelin “*icra-yi imtihanlarıyla elverişli oldukları tahakkuk*” ettikten sonra Divan Tercümanlarının teklifi ve sarayın tasdikiyle göreve başlamaları kabul edilmiştir.¹⁰⁰

Tercüme Odası'nın işlerinin zamanla çoğalması oda teşkilatının daha da gelişmesine yol almıştır. 30 Eylül 1869'da Tercüme Odası'nın daha önce bir olan

⁹⁹ Findley, **Babiâli**, s.178

¹⁰⁰ **BOA, İrade Hariciye**, No:9864, (18 B 1277/30 Ocak 1861), Tercüman Ahmet Arifi'nin layihası (11 Ra 1277/27 Eylül 1860) tarihli; **BOA, Buyruldu Defteri**, No:3, s. 169-170

mümeyyiz sayısı ikiye çıkarılmış ve mümeyyiz-i evvel ve sani olarak teşkilatlandırmış, Odada daha önce mümeyyizlik yapan Ali Bey mümeyyiz-i evvelliğe Mektubi-i Hariciye memurlarından İsmail Bey de 2000 kuruş maaşla Mümeyyiz-i saniliğe atanmıştır.¹⁰¹

20 Ağustos 1869'da Tercüme Odası'nın dahili nizamnamesi yapılmıştır.9 maddelik bu nizamnameye göre Tercüme Odası Mütercim-i Sani efendinin idaresine bırakmıştır. Mütercim-i Sani Odası'nın her türlü işine dikkat edecek, tercüme edilecek olan evrakı en fazla iki hafta içinde kaleme aldırılacak, evrakın tercüme ve asıllarını nezdinde muhafaza edecektir.

Mümeyyiz-i evvel ve sani efendiler, tebyiz olunmuş her türlü evraka dikkat edecekler evrakın müsveddelere uyup uymadıklarını kontrol edecekler ve evrakın sehv ve hatasından sorumlu tutulacaklardır. Odada görevli mütercimler tercüme edilecek evrakı oda dışına ya da evlerine götürmeyecekler günlük olarak kalemde çalışacaklardı. Tercüme edilmesi gereken evrakın ancak "mufassal ve mütalaaya muhtaç" olanları Mütercim-i saninin özel izniyle evlere götürülecekti. Bunun yanı sıra mütercimler arasında yazıları güzel olanlar tebyiz ile de meşgul olabileceklerdi.

Mübeyyizler kendilerine verilen tebyiz ve bunların tercümeyle iktidarı olanlar tebyiz görevleri dışında tercüme yapacaklardı. Oda içinde yapılan tercümelerin özetlerini başdefterci deftere kayıt edecek, hiçbir müsveddenin dahi kaybolmasına izin vermeyecekti. Nizamnameye göre odada bulunan mülazım efendiler üç sınıfa ayrılmışlar, üçüncü sınıfta bulunanların hüsn-i hatt ve kitabet ile yabancı dil öğrenecekler yeteneklerine göre birinci ve ikinci sınıfa gireceklerdi. Birinci ve ikinci sınıfta bulunan memurlar "memur-ı mahsus" hükmünde alacaklar, birinci sınıfta

¹⁰¹ BOA, İrade Hariciye, No: 14230, (24 C 1286/10 Eylül 1869)

1500 ve ikinci sınıf ile başdefterciye 1000,mukayyitlere 750 kuruş maaş verilecekti.¹⁰²

3. 4. Meşrutiyet Döneminde Tercüme Odası

11 Haziran 1878’de Tercüme Odası’na gelen “muharrerat-ı mühimmenin adisinden” ayırma işini yaparsak ve böylece işlerin daha süratle ilerlemesini sağlamak amacıyla Mühime Müdürlüğü kurulmuştur. Bu göreve o sırada Oda’da mümeyyiz-i sani bulunan Davud Efendi atanmıştır.¹⁰³

Tercüme Odası’nın zaman zaman nitelikli personel yokluğunda işlere yetişememesi başka memurlukları da ortaya çıkarmıştır. Bu amaçla Başvekâlete gelen evrakın muamelesi için Başvekâlete bağlı Tahrirat-ı Ecnebiye Müdürlüğü kurulmuş ve başına da Şurayı Devlet azasından Sahak Abro atanmıştır.¹⁰⁴

Tercüme Odası’nın bu yıllarda işe yarar personelinin azalmasıyla tercüme işlerinin 4-5 kişiye kalması ve böylece işlerin gecikmesiyle devlet yeni tedbirler almak zorunda kalmıştır. Hariciye Nezaretinde bulunan kalemlere girmek için 1282 (1865-66)’de Mahrec-i Aklam dahilinde bir Lisan Mektebi açılmıştır. Tercüme Odası’nda dil bilen personelin azalması üzerine burada ve Mektubi-i Hariciye Kalemünde yaşları 25’i geçmemiş olanların bu okula gönderilmesi mecbur tutulmuştur. Bu memurlar için Lisan Mektebi’nde ayrı bir sınıf açılmış ve beş sene okuyarak Fransızca’yı layıkıyla öğrenmeleri istenmiştir.¹⁰⁵

¹⁰² Sarkis Karakoç, **Külliyat-ı Kavanin**, No: 4517, (12 Ca 1286/20 Ağustos 1869)

¹⁰³ **BOA, İrade Hariciye**, No:16875, (10 C 1295/11 Haziran 1878), Davud Efendi’nin yerine Mümeyyiz-i Sani olarak Şükrü Efendi atanmıştır.

¹⁰⁴ **BOA, Sadaret Resmi Maruzat Evrakı (Y.A.Res.)**, No: 4/69, (1 Za 1296/ 17 Ekim 1879) “... Tercüme Odası... Devletin en mühim bir mekteb-i feyz ve marifeti bulunduğu halde... layıklarıyla istifade olunamamakla...”

¹⁰⁵ **BOA, Ayniyat Defteri** No: 1254, s.165, (8 Z 1300/10 Ekim 1883), (Hariciye ve Maliye Nezaretine)s.229, (26 Z 1300/28 Ekim 1883), Matbuat İdaresine Müzekkere; s.193, (1 Z 1300/ 3 Ekim 1883)

Bu yıllarda nitelikli personelin azlığı işlerin çoğalmasına yol açmış ve “evrak-ı mühimme ve müstacele’nin zamanında tercüme edilememesi üzerine oda personeli bir yandan Lisan Mektebi’ne gönderilirken bir yandan da “ bi-hakkın tercümeye muktedir” memurlar odaya alınmıştır.¹⁰⁶

Tercüme Odası’nın nitelikli personelinin azalması ve bunları yetiştirmek için Lisan Mektebine gönderilmeleriyle Oda’nın işleyişine çeki düzen vermek amacıyla Tercüme ve Tercüme Evrak Odalarının yeni nizamnameleri yapılmıştır. 16 Nisan 1883’te yapılan bu düzenlemeler 26 maddeden oluşmuştur. Buna göre Tercüme Odası “derece-i evvel”de Divan Tercümanının “ sani” de Mütercim-i Evvel’in idaresinde bir müdür, evvel ve sani iki muavin, bir ser halife, bir mümeyyiz ve üç sınıf mülazımdan oluşmaktaydı. “İdare-i Mahsusu” müdür, ser halife ve mümeyyiz havale edilen Oda Hariciye Müsteşarlığına Bağlıydı. Bu yeni kararname ile oda personelinin görevlerinde belirlenmiştir. Üç sınıfa ayrılan memurlar tercüme, tebyiz ve istinsah ile görevlendirilmiştir. Yine kararnameye göre birinci sınıflar 1200, ikinci sınıflar 750, üçüncü sınıflar 250 kuruş maaş alacaklardır. Bu sınıf haricinde bulunan mülayiminde imtihanla sınıflara alınacak sınıflardaki memur sayısı korunacaktı. Birinci sınıftan biri bir göreve atandığında yerine kimin geçeceği Tercüman Bey başkanlığında oluşturulacak bir komisyonla imtihan edilecek ve kimin tercümesi “makbul” ve “müreccah” olursa o kabul edilecekti. Memurlar mazeretleri olmaksızın kalemi terk etmeyecekler izinsiz gidenlerin maaşlarından günlük kesinti yapılacak ve iki ay gelmemeleri halinde işten alacaklardı. Evrakın kendileri ya da başkaları için

¹⁰⁶**BOA, İrade Hariciye**, No: 18067, (8 R 1300/16 Şubat 1883) Londra Sefareti ikinci kâtibi sabıki Mehmet Bey’in... pek mahir olmasına binaen; Mehmed Bey daha sonra 27 Ocak 1885’de Mütercim-i Evvel Muavin-i Saniliğe atandı. **BOA, İrade Hariciye**, No: 18707; **BOA, Ayniyat Defteri**, No:1567, s. 54, (10 R 1302/27 Ocak 1885); Londra’da İngilizce’yi güzelce öğrenmiş olan Mızıka-yı Hümayun Muallimi Mirliya Paşa’nın Oğlu Vladimir’in 1000 kuruş maaşla istihdamı **BOA, İrade Dahiliye**, No: 73897, (10 M 1302/30 Ekim 1884); Mektubi-i Hariciyeden Şükrü Bey’in 500 kuruş maaşla, **BOA, Ayniyat Defteri**, No:1266, s.307 (20 Ra 1309/24 Ekim 1891)

kopya edilmesi ve manasının ifşa edilmesi yasaklanmıştır. İş görülürken kaleme dışarıdan kimse kabul edilmeyecektir. Üç sınıf dışında kalan mülazımlara sınıflara kabul olunmadan maaş ve rütbe verilmeyecekti.

Ayrıca akşamları Tercüman Bey ya da mütercim-i Evvel dönene kadar iki memur nöbetçi olarak odada bulunacaklardı. Odada tercüme edilen evrak mütercimi tarafında bizzat Mütercimi Evvele ya da Tercüman Bey'e verilecekti. Müdür Bey kalemde bulunmadığı zaman idareden Ser halife ve onun yokluğun da da Mümeyyiz sorumlu olacaktı.¹⁰⁷

Tercüme Odası bu şekilde düzenlenirken Tercüme Evrak Odası da şöyle düzenlenmiştir: Evrak Odası bir müdür, bir muavin ile iki memurdan oluşmaktadır. Evrak Müdür Oda'ya gelecek bütün evrakın kayıt ve muhafazasına dikkat etmekle sorumluydu.(Divan Tercümanı tarafından seçilen ve Hariciye Nazırı tarafından atana).Evrak Odası'nda tercüme edilecek olan yazıların hulasaları ve hangi mütercime verilmişse isimleri tarih sayı konularak deftere kayıt edilirdi. Gizli ve önemli belgeler Mütercim-i evvel Bey tarafında Evrak Müdürlüğüne verilirdi. Evrak Müdürü muavini 1200 ve iki kişiden oluşan memurları 800 ve 300 kuruş maaş alacaklardı. Evrak Odası memurları da akşamları Divan Tercümanı ya da Mütercim-i Evvel Bey'in dönüşüne kadar nöbetçi olarak bekleyeceklerdir. Kararnamenin on birinci maddesinde 11 Kanun-ı Evvel 1294 tarihli Hariciye Kararnamesi mucibince dava ve zaptiye işleri için evraktan atamakta olan vergilerin Tercüme Odasında bağlanması, gerek tercüme ve gerek tasdik için vergisi alınacak evrakın kelime ve sayfaları hesap edildikten sonra bu vergilerden gelen gelirin Tercüme ve Evrak Odası

¹⁰⁷ BOA, Meclis-i Tanzimat Defteri, No:7, s. 283-285, (8 C 1300/16 Nisan 1883); Külliyyat-ı Kavanin No: 4454; 1302 Hariciye Nezareti Salnamesi, s. 238; BOA, Sadaret Divan-ı Hümayun Kalemî Mukavele Kısmı Belgeleri (A.DVN. MKL),No: 23/23, (7 C 300/15 Nisan 1883)

müdürleriyle Ser halife ve mümeyyiz arasında üç ayda bir olmak üzere paylaşılacaktı.¹⁰⁸Yani bir tür döner-sermaye gelirleri de vardı.

Bu kararnameden iki yıl sonra Hariciye Nezareti Kalemlerine alınacak memurlarla ilgili bir düzenleme yapılmıştı. Bu sırada Hariciye Nezareti'nde Fransızca bilenlerin pek az olması ve Tercüme Odası'nın da 4-5 kişi ile çalışması ve bunların da evrakı ancak müttefikan tercüme edebildikleri göz önünde bulundurularak düzenlemeye gidilmiştir. Artık bundan sonra Hariciye Nezareti Kalemlerine kabul edilecek memurların Fransızca bildikleri kayıt ve kabulleri diplomalarının incelenmesi "ahval-i zatiyelerinin" ve "iktidar-ı kalemlerinin" tahkiki için bir daimi komisyonda kurulmuştur. Bu komisyon hem Hariciye Nezareti Kalemlerine hem de sefaret kâtipleri ataşe, şehbender ve kaçıların seçimlerini de yapacaktı. Komisyon Hariciye Mektupçusu Refet Bey'in başkanlığında, Umur-ı Şehbenderi Müdürü Refet Bey, Umur-ı Hukuk-ı muhtelite müdürü İbrahim Bey, Mütercim-i Evvel Davud Efendi, Tahrirat-ı Hariciye Kâtibî Naum Efendi, Sicil-i Ahval Müdürü Hamdi Bey'lerden oluşmaktaydı.¹⁰⁹ Memur seçimi amacıyla kurulan bu komisyon Encümen-i Hariciye adıyla Nezarette her Çarşamba toplanıyordu.¹¹⁰ Bu yeni düzenleme ile Tercüme Odası'na artık mekteplerden mezun olmuş öğrenciler mezun olarak alınmaya başlamıştır.¹¹¹

¹⁰⁸ aynı belge

¹⁰⁹ **BOA, İrade Hariciye**, No: 18754, (30 Ca 1302/25 Şubat 1885); Hariciye Mektupçusu Refet Bey'in (2 Ca 1302/17 Şubat 1885), Hariciye Nazırı, Asım'ın (6 Ca 1302/21 Şubat 1885) tarihli tezkereleri; Ayrıca bkz. Hariciye Dairesi Aklamına Alınacak Hulefanın ba şehadetname ve yahud Bilimtihan Kabul Olunmalara Dair, **BOA, Nizamât Defteri** No: 1, s. 237-238, (30 Ca 1302/17 Mart 1885); **BOA, Ayniyat Defteri** No: 1567, s. 104, (30 Ca 1302/17 Mart 1885); Sarkis Karakoç, **Külliyat-ı Kavanin**, No: 3610, (30 Ca 1302/ 17 Mart 1885); **1302 Hariciye Nezareti Salnamesi**, s. 604

¹¹⁰ **1302/1885 Hariciye Nezareti Salnamesi**, s. 224; Encümenin daha sonra İmtihan Kontrol ve Mübaya'at şubesi olarak üç şubesi vardı. **1306 Hariciye Nezareti Salnamesi**, s. 243

¹¹¹ 1304/1887 Mekteb-i Sultani mezunu Emin Ziya Bey'in **BOA, İrade Hariciye**, No: 19782, (28 N 1305/8 Haziran 1888); Mekteb-i Mülkiye mezunu Mehmet Zeki'nin 500 kuruş maaşla **BOA, Ayniyat Defteri** No: 1570, s. 82, (22 R 1307/15 Aralık 1889); Mekteb-i Sultani'de mezun Tevfik'in **BOA, İrade Dahiliye**, No: 94460, (10 Ca 1308/22 Ağustos 1890); 1301/1884 Mekteb-i Mülkiye mezunu Mehmet Rıfat'ın, Çankaya, Ali, **Mülkiye Tarihi** c 2-3, s. 96; 1888 Mekteb-i Mülkiye mezunu Rafael,

1885 Hariciye Salnamesinde bir olarak gözüken mümeyyizlik kadrosu işlerin çoğalmasıyla ikiye ayrılmış ve bu göreve Ömer Bey atanmıştır.¹¹² Tercüme Odası'na zaman zaman yeni kadroların sayılarının arttırılmasına gidilmiştir. Odaya verilen evrakın çokluğundan dolayı Mütercimlerin bazen işlere yetişememeleri halinde yeni mütercimler alınma yoluna gidilmiştir. 11 Kasım 1889'da Oda da bulunan bir Arapça Müterciminin yanına Beyrut Vilayeti Mektupçuluğundan Hasan Faik Efendi 1500 kuruş maaşla atanmıştır.¹¹³ Yine bu yıllarda Arapça mütercimlerinin yanı sıra Almanca, Rusça, Sırpça, Bulgarca gelen evrakın Tercümesi içinde mütercimler alınmıştır. Bu amaçla Matbuat-ı Ecnebiye Kalemî memurlarından Mehmed Salih Bey Almanca mütercimliğine yine Matbuat-ı Ecnebiye Kalemî Sansür memurlarından Garati Efendi de Rus, Sırp ve Bulgarca Mütercimliğine 750 kuruş maaşla atanmışlardır.¹¹⁴

Tercüme Odası'nın gelişimi bu şekilde devam ederken Odanın mevcut personeli salnamelerden takip mümkündür. 1306 Hariciye Salnamesine göre Oda'nın teşkilatı ve mevcudu

1 Mütercim-i Evvel	Davud Efendi
--------------------	--------------

Çankaya, a.g.e., c.2-3 s.155; Edirne İdadisi mezunu 13 L 1314/17 Mart 1897'te Hüseyin Sabri Bey'in **BOA, İrade Hariciye**, No: 17 S 1322, (3 Mayıs 1904); Mekteb-i Sultani Mezunu Fahreddin Nihad Bey'in 300 kuruş maaşla **BOA, İrade Hariciye**, No: 17 B 1317/21 Kasım 1889; Mekteb-i Sultani'den ikincilikle mezun olan Mehmed Ruhi'nin **BOA, İrade Hariciye**, No: 15 S 1324/9 Nisan 1906; Mekteb-i Harbiye Muallimi ve Divanı-ı Harp Reisi Miralay Hasan Fethi Bey'in oğlu Ahmet Mazhar Bey'in 350 kuruş maaşla, **BOA, İrade Hariciye**, No: 1326 Ca 5/14 Haziran 1908, **BOA, Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV)**, No: 310/54, (24 R 1326/25 Mayıs 1908); Mekteb-i Hukuk mezunu Suphi Bey'in, **BOA, İrade Hariciye**, No: 1326 Ra 22/23 Nisan 1908 Tercüme Odası'nda istihdamları; Beyrut Fransız Mektebi, Mekteb-i Mülkiye ve Paris Siyasi İlimler Şubesi mezunu Ali Ferruh'un 1885'te, Çankaya, a.g.e., c-2-3, s.64; Mekteb-i Mülkiye ve Mekteb-i Hukuk mezunu Ömer Ferit 1887'de Bolay, Süleyman Hayri; "Ömer Ferit Kam", **TDVİA**, C.24, s. 271, Galatasaray Lisesi ve Mülkiye mezunu Mehmed Kamil 1887'de, İhsanoğlu, **Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi**, c. 1, s

¹¹²**BOA, İrade Hariciye**, No: 18940, (17 M 1302/6 Kasım 1884); Ömer Bey 17 B 1303/22 Nisan 1886'da Tahrirat-ı Hariciye Evrak Müdürlüğüne atanmasıyla yerine İhsan Bey atandı. **BOA, İrade Hariciye**, No: 19106; Bu göreve 7 M 1303/16 Ekim 1885'de de Ahmet Bey atanmıştır. **BOA, Ayniyat Defteri** No: 1567, s. 214, (7 M 1303/ 16 Ekim 1885)

¹¹³ **BOA, Ayniyat Defteri** No: 1570, s. 50, (17 Ra 1307/11 Kasım 1889)

¹¹⁴ **BOA, Ayniyat Defteri**, No: 1632, s. 81, 140, (11 B 1310/29 Ocak 1883); **BOA, İrade Hariciye**, No: 10 B 1310/ 28 Ocak 1883

1 Mühimme Müdürü	Mehmed Şükrü
1 Mütercim-i Evvel Muavini	Yusuf Behçet Bey
1 Serhalife	İsmail Cemal
1 Mümeyyiz-i Evvel	Mehmed Fuad
1 Mümeyyiz-i Sani	Osman İhsan
1 Evrak Müdürü	Mehmet Refik
1 Evrak Müdür Muavini	Ali Şinasi
1 Evrak Odası Muavini	Kostantin
1 Evrak Odası Mümeyyizi	Mustafa Nuri
Ser Mübeyyiz	Mehmet Şevki
Arabî Musahhihi	Mustafa Reşit

10 Birinci Sınıf Katip: Cemil, Mehmed Salih, Avram Farhi Efendi (Matbuat-ı Ecnebiye’de Müstahdem), Ahmed Ata, Ali Reşad, Abdurrahman Hüsni, Abdullah Tahsin, Hasan Kami, Aristidi, Abdülhamid Hamdi

10 İkinci Sınıf Katip: Ali Behçet, Ahmed Nazım, Ali Mukim, Abdürrezzak, Ahmed İzzet, Hüseyin Hüsni, Ahmet Muhtar, Hüseyin Ağâh, Ali Nihad, Mehmed Saim

21 Üçüncü Sınıf Hulefa: Celal, Agop, Buci Öjen(?), Okesedinosyon Yeryant, Ahmet Mazhar, Kostaki, Ali Fuat, Vladimir Goetelli, Aziz, Ahmet Şevket, Aziz, Nazım, Abdülkerim, İhsan, İlyas Şaki, Yusuf Ziya, Hasan Samih, Nuri, Yusuf Ziya, Nafiz, Mustafa Rıfat

23 Mülazimin: Ali Saib, Cevdet, Nazif, Mehmed Arifi, Feyyaz, İsmail Hakkı, Daniş Tevfik, Nesim, Emin Ali, Ömer Ferid, Misak, Ali Selahaddin, Ali Nuri, Abdülbaki, Ahmed Mükerrerem, Mehmed Cemil, İbrahim, Ali Rıza, Mehmed Zeki, Fuad, Ahmed Tevhid, Celal, Selim Gürci Efendiler olmak üzere toplam 75 kişiden oluşuyordu.¹¹⁵ Bu kadrolara daha sonra Mühimme Müdür Muavinliği ve üç yardımcısı (evvel, sani ve salis), Sermusahhih’de eklenmiştir.¹¹⁶

¹¹⁵ 1306 Hariciye Nezareti Salnamesi, s. 259-261

¹¹⁶ 1318 Hariciye Nezareti Salnamesi, s. 222; 1320 Hariciye Nezareti Salnamesi, s. 72-73

Hariciye Nezareti'nin 1913'te yapılan Teşkilat-ı Umumiye Nizamnamesi'nde Tercüme Odası Hariciye Müsteşarlığı'na bağlanmıştır.¹¹⁷ Yine Hariciye Nezareti'nin 1920'de yapılan Nizamnamesi'nde Tercüme Odası Hariciye Müsteşar Muavinliği bünyesinde Daire-i Evvel İkinci Kitabeti'ne bağlanmıştır. Yeni yapılan bu nizamnameye göre Tercüme Odası'nın görevi hem dışarıda bulunana Osmanlı elçilisi hem de İstanbul'da bulunan elçilerden gelen evrakı tercüme etmek olarak belirlenmiştir. Oda bir ser halife, bir mümeyyiz ve yardımcısı ile altı mütercim ve altı Mümeyyizden oluşacaktır. Ser halife tercüme olunacak evrakı tashih edip kitabete verecek ve tercümesi tebyiz olunan varakanın tatbiki ve temyizi Mümeyyiz'e ait olacaktır. Odada yapılan bu son düzenlemeye göre

Müdür	5000
Müdür Muavini	3000
Mümeyyiz	300
3 Mütercim	3x2500=7500
3 Mütercim	3x1500=4500
Katib	1500
Katib	100

kuruş maaş alacaktı.¹¹⁸ Babıâli Tercüme Odası, Osmanlı idari yapısında varlığını imparatorluğun yıkılmasına kadar sürdürmüştür.

¹¹⁷ BOA, Nizamât Defteri No:21, s.244, (28 Ra 1332/ 24 Şubat 1914); Sadaret Divan-ı Hümayun Kalemî Mukavele Kısmı Belgeleri (A.DVN. MKL), No: 57/27, (1 R 1332/26 Şubat 1914); Takvim-i Vekayi', def'a 1841, (1 R 1332/26 Şubat 1914)

¹¹⁸ BOA, Dosya Usulü İrade Tasnifi, DUİT, No: 37.1/2-2,(18 Ra 1339/29 Kasım 1920)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TERCÜME ODASININ GÖREV VE İŞLEYİŞİ

4.1. Tercüme Odası'nın Görevleri

Tercüme Odası'nın görev ve işleyişi 16 Nisan 1883 tarihli nizamnamesinde açıkça ortaya konmuştur.¹ Buna göre tercümesi gereken evrak Divan-ı Hümayun Tercümanı'na zimmetle verilirdi.² Tercüme Odası'na gelen ya da gönderilen bütün evrak Tercüme Evrak Odası'nda defterlere kayıt edilir, tarih ve numarası verildikten sonra tercüme edilmek üzere Tercüme Odası'na verilirdi.³ Tercüme Odası'na gelen evrak burada Oda'nın müdürü, serhalifesi ve mübeyyizi tarafından mütercimlere dağıtılırdı. Mütercimler tercüme ettikleri evrakı doğrudan Divan Tercümanı'na ya da Mütercim-i Evvel'e verirler bunlarda evrakı tashih ederlerdi. Evrak Odası'nda muamelesi biten yazılarda ilgili makamlara gönderilir, tercüme müsveddeleri Tercüme Evrak Odası'nda saklanırdı.

Evrak Odası Müdürü muamelesi biten evrakı evrak hazinesindeki dolap ve mahfazalarda taksim ederek saklardı. Tercüme edilen evrakın mahrem ve hafi olanları Mütercim-i Evvel vasıtasıyla Evrak Odası'na verilir ve burada saklanırdı. Evrak Odası Müdürü bir sene içinde Oda'ya gelen evrakın sayısını ve bunların kaç tanesinin işlenirinin bittiğini belirten bir kıta cetvelini Divan Tercümanı'na verirdi. Tercüme Odası'ndaki evrakın mesuliyeti de Evrak Odası Müdürü'ne aitti. Tercüme Odası'na tercüme için yollanan mahkeme evrakı ile kişisel işlere ait evraktan belirli

¹ BOA, Meclis-i Tanzimat Defteri, No:7, Babıâli Tercüme Odası'na Mahsus Kararname, s. 283- 285

² BOA, Babıâli Evrak Odası, Sadaret Defteri, No: 1578, Tercüman Bey'e Verilen Evrakın Zimmet Defteri, (7 M 1283- 10 Ca 1284/ 22 Mayıs 1866-9 Eylül 1867)

³ BOA, Meclis-i Tanzimat Defteri, No: 7Babıâli Tercüme Odası'nın Evrak Odası'na Mahsus Kararname, s. 285-287

bir miktar resim alınırdı. Tercüme Odası'nda yapılan bu çevirilerin içeriği elimizde bulunan belgelerden anlaşılmaktadır.⁴ 22 Mayıs 1866-9 Eylül 1867 tarihleri arasında Divan Tercümanı Arifi Bey'e 302 adet evrak verilmiştir. Oda'ya verilen bu evrak geldiği yere göre çok çeşitlilik arz etmektedir.

Deftere göre Tuna, Suriye, Bağdat, Bosna gibi vilayetlerden gelen Arapça, Farsça ve Fransızca evrakın yanı sıra Meclis-i Vala, Meclis-i Hazain, Seraskerlik, Ticaret, Maliye, Zaptiye Nezaretiyle Rüşumat ve Telgraf idareleri ve Şeyhülislam'lığa gelen evrakta Tercüme Odası'nca tercüme edilmiştir. Yine Tercüman Bey'e verilen evrak arasında Avusturya, Yunanistan, İngiltere, Fransa, Rusya ve Prusya'da bulunan Osmanlı diplomatik temsilcilerinin evrakı bulunduğu gibi, kişisel dilekçelerde bulunmaktadır. Tercüman Bey'e verilen evrakın sayısı bazı günlerde oldukça artarak 10'u bulmuştur.⁵

Tercüman Bey'e verilen evrakla ilgili bir diğer belgede 2 Ekim 1867- 10 Nisan 1869 tarihlerini kapsayan Jurnal Defteri'dir.⁶ Burada da Tercüman Ahmed Arifi, Mütercim-i Evvel Münif ve Oda personelinden Macid, Kasbar Ali ve Osman Bey'e verilen 100 adet evrakın kaydı bulunmaktadır.

Divan-ı Hümayun Tercümanına verilen evrak tercüme edilmek üzere oda personeline dağıtılır burada Mütercimlerden birisi evrakı tercüme memurlardan birisi de müsveddelerini temize çekerdi. Tercüme Odası'nda yapılan evrak Tercümelerinin konusu özetleri mütercimlerinin ve mübeyyizlerinin kim olduğu hangi Mütercimlerin hangi evrakı Tercüme ettikleri hakkında elimizde ayrıntılı bilgi mevcuttur. Tercüme

⁴**BOA, Babıali Evrak Odası, Sadaret Defteri** No:1578, (7 Muharrem 1283-10 Ca 1284/22 Mayıs 1866- 9 Eylül 1867) tarihleri arasında Divan Tercümanı Arifi Bey'e Verilen Evrakın Zimmet Defteri. Bu evrakın bazıları da Mütercim-i Evvel Münif Efendi'ye verilmiştir.

⁵**BOA, Sadaret Defteri**, No:1578, (8 M 1283/28 Mayıs 1866)'da 7 adet, s. 1; (14 R 1283/12 Ağustos 1866) ve (13 C 1283/ 22 Ekim 1866)'da 10 adet s.13 ve s. 42

⁶**BOA, Sadaret Defteri**, No:2121 Tahrirat-ı Hariciye, Deavi-i Hariciye ve Divan-ı Hümayun Tercümanı'na Verilen Evrakın Jurnal Defteri

Evrak Odası'nca kaydı tutulan bu defterde⁷ Şehbenderliklerden, Paris, Berlin, Londra ve Brüksel de bulunan Osmanlı diplomatik temsilcilerinden İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya, Prusya, Belçika, Toskana, Sardunya, Amerika, Sicilyateyn, Hollanda, İsveç, Portekiz, Danimarka, Yunanistan, İspanya devletlerinden Hariciye Nezareti'ne gelen evrakın numara hulasaları bulunmaktadır. Defterde aynı zamanda evrakın tercüme hulasaları bulunmaktadır. Defterde aynı zamanda evrakın numara ve tarihi mütercim ve Mübeyyizin isimleriyle gönderildikleri yerlerin kaydı mevcuttur.

Defterin arzuhal ve levayih kısmında yabancı tüccar grupları, Dersaadet Bankası, tabiiyet meselesi, madenler, istikraz, Macar Mültecileri, yabancıların Osmanlı yerel yönetimleri ile ilgili sorunlarıyla Avrupa gazetelerinde Osmanlı hakkında çıkan haber ve yazıların tercüme yapıldığı görülmektedir.

Defter üzerinde yaptığımız incelemede Tercüme Odası'nca çevrilen evrakın konu ve sayıları şöyledir:

İngiltere	171	Amerika	12
Şehbenderliklerden	85	Avusturya	77
Brüksel Elçiliği	22	Belçika	9
Arzuhal- Levayih	320	Fransa	104
Berlin Elçiliği	16	Prusya	23
Paris Elçiliği	54	Rusya	34
Londra Elçiliği	62	Sardunya	5
Flemenk	18	Sicilyateyn	22

Dil-i Elsine-i Atik	2	İsveç	8
Portekiz	3	Yunanistan	14
Danimarka	8	İspanya	18

Toplam	1087
--------	------

⁷BOA, Sadaret Defteri No:60 Tercüme Odası'na Verilen Evrakın Defteri

Tercüme Odası'nca tercüme edilen evrak sayısı işlerin yoğunluğuna göre artış göstermektedir.1852'de tercüme edilen evrak sayısı 1087 iken 1887'de bu sayı 2587'ye ulaşmıştır. Bunların 1619 adedi Osmanlı diplomatik temsilcilerinden, 371'i İstanbul'da bulunan elçilik heyetlerinden 597'si de çeşitli yerlerden gelmekteydi.⁸

Tercüme Odası'nda yapılan bu tercümelemlerin mütercim ve mübeyyizlerinin kim oldukları, kimlerin ne kadar evrakı tercüme ve tebyiz ettikleri de anlaşılmaktadır. Buna göre Tercüme Odası personelinin tercüme ve tebyiz ettikleri evrak şöyledir:

Mütercimler:

Agâh	10		
Arif	13	Sahak Abro	80
Arifi	26	Said	38
Razıman	8	Şakir	37
Rasid	35	Tercüman	8
Rashhouse (İngilizce)	187	Tevfik	1
Remzi	35	Vecihi	1
Halis (Arapça evrak)	12		
İsmail	2		
Kabuli	12		
Kirkor	4		
Kostaki	2		
Mehmed	17	35	Ali Rıza
Osman	12	17	Eşref
Salim	30	5	Feyzi
Şakir	58	1	Halim
Aşir	6		Hasan Tahsin
Hasan	83		Mehmed
Hasan Kami	11		Mustafa
Haydar	17		Ali
Medih	14		Nami
Nuri	13		Rasih
Osman	17		Remzi
Salim	36		Said
Şakir	38		Sermed
Şevki	80		Tevfik
			Yaver

olmak üzere toplam 28 kişi tercüme yapmıştır.

Mübeyyizler:

⁸1306 Hariciye Nezareti Salnamesi, s. 650

1852 yılına ait olan bu bilgilere göre Tercüme Odasında bu tercümelere yapan memurların sayısı 30'dur. Bunlardan yalnızca 6'sı gayrimüslimdir. Bunlarda;

Arzuman	1
Kirkor	4
Kostaki	2
Redhouse	127
Sahak Abro	80
Vuliç	1

evrakı çevirmişlerdir.

Redhouse'un çevirdiği evrakın büyük bir kısmı İstanbul İngiliz Elçiliği'nden gelen yazılardır. Muhtemelen Redhouse Tercüme Oda'sına verilen İngilizce evrakın mütercimidir. Oda'da bulunan Yusuf Halis Efendi ise sadece Arapça evrakı tercüme etmektedir.

Tercüme Odası personelinin Fransızca-Türkçe tercüme içinde epeyce uzmanlaşmış olduğu, Babı Seraskeri Tercüme Odası'nca tercümesinden bir şey anlaşılmayan bir gazete haberinin tercüme odasına yollanmasından anlaşılmaktadır.⁹

Tercüme Odası personeli odaya verilmekte olan siyasi ve diplomatik evrakın yanı sıra devleti ilgilendiren kanun ve nizamların tercümesini de yapmaktaydı.¹⁰

Tercüme odasının bir görevi de Tanzimat la birlikte Avrupa kamuoyunu etkilemek için Avrupa gazetelerine haber yazdırmaktı. Bu usul daha çok Avrupalı gazeteci ve muhabirlerin satın alınması yoluyla oluyordu.¹¹

4. 2. Tercüme Odasından Yapılan Görevlendirmeler

⁹BOA, Sadaret Mektubi Kalemi,(A.MKT), No: 36-88, (23 Ca 1262/20 Mayıs 1846)

¹⁰BOA, İrade Dahiliye, No: 87-2/38, (24 N 1332/ 17 Ağustos 1914);1306 Hariciye Nezareti Salnamesi, s.539;Fransa Hariciye Nezareti Teşkilatı Kanunu ve Karantina nizamının çevirileri için bkz. BOA, Sadaret Defteri No:60

¹¹ Gazetesinin Osmanlı lehine haber yapmasına devam edip etmemesi hakkında Mişel Nolinski'nin Divan-ı Hümayun Tercümanına yazdığı mektup BOA, Hariciye Siyasi, klasör 28, No: 67/45, 9 Nisan 1895; Bu mektupta Nolinski istendiği takdirde Hamburg Correspondance ve Gazette Pall Mall'da özellikle Ermeni işlerine dair yazı yazdırılabileceğini de beyan etmiştir.

Tercüme Odası'na tercüme edilmek üzere verilen evrakın dışında bir görevi de İmparatorluğun ilk Resmi gazetesi olan Takvim-i Vekayi'nin Fransızca'ya çevrilmesidir. Takvim-i Vekayi' daha önce Bulak Bey tarafından Fransızca olarak çıkarılıyordu.¹²Bulak Bey'in ölümünden sonra Takvimhane'de ve Fransızca nüshanın tercüme işi Divan Tercümanlığı'na verilmiştir.¹³ Takvimhane'nin mütercimlerinin olmasına rağmen Türkçe nüsha ile Fransızca nüshanın birbirinden farklı olarak çıkması üzerine bu iş içinde Tercüme Odası'na aylık 2000 kuruşluk tahsisat sağlanmıştır.¹⁴ Fransızca Takvim-i Vekayii'nin Le Moniteur Ottoman'ın çevirisi o da öğretmeni Sarafin yapıyordu.¹⁵ Gazetenin Fransızca'ya çevrilmesi işi Takvimhane Nazırı Recai Efendi'nin Fransızca bilmemesi yüzünden askıda kalmış ve Divan Tercümanı Vekili bulunan Safvet Efendi 7500 kuruş maaşla Takvimhane Nazırlığına atanmıştır.¹⁶ Takvim-i Vekayi'nin Fransızcaya tercüme işi Sarafin'den sonra Tercüme Odası'ndan Sahak Abro'ya havale edilmiştir.¹⁷ Belgelere göre Takvim-i Vekayi'nin Fransızcaya çevrilmesi işini uzun yıllar Tercüme Odası yapmıştır.¹⁸

Tercüme Odası personeli Oda'daki görevlerinden başka gümrüklerde, pasaport memurluklarında, tahrir-i emlak ve nüfus sayımlarında, diplomatik müzakerelerde, tefrik-i tebaa maddelerinde, tahkik-i ahval memurluklarında

¹² **Takvim-i Vekayi'**, def'a 132, (9 R 1252/24 Temmuz 1836)

¹³ **BOA, Buyruldu Defteri**, No:1, s.121 (5 S 1252/22 Mayıs 1836)

¹⁴ **BOA, AE. II. Mahmud**, No: 9910, (24 Ca 1253/26 Ağustos 1837);**BOA, Cevdet Hariciye**, No: 4883, (22 S 1253/28 Mayıs 1837); **BOA, Cevdet Dahiliye**, No: 15, (27 Za 1252/5 Mart 1837)

¹⁵Yazıcı, Nesimi, **Takvim-i Vekayi Belgeler**, Ank.1983, s. 58;Sarkis Karakoç, **Külliyat-ı Kavanin**, no:4867, (21 Za 1254/15 Şubat 1839)

¹⁶**Takvim-i Vekayi'**, def'a 186, (19 Ş 1255/28 Ekim 1839);İnal, **Son Sadrazamlar**, c.2, s.810;Lütfi, **Tarih**, c.6, s.1025;**BOA, Ayniyat Defteri**, No:766, s.85, (1 Ş 1255/10 Ekim 1839)

¹⁷**BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair (A.MKT. NZD)**, No: 33/13, (25 C 1267/28 Nisan 1851); **BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair (A.MKT. NZD)**, No: 32/99, (22 C 1267/25 Nisan 1851); **İrade Meclis-i Vala**, No: 6647, (16 C 1267/19 Nisan 1851), bu görev için Abro'ya 500 kuruş verilmiş; Sahak Abro bu işi 1273 yılına kadar sürdürmüştür. **BOA, Sadaret Amedi Kalemi (A.AMD)**, No: 80/62-123

¹⁸YAZICI, a.g.e., s.115

gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının birbirleri arasındaki meselelerde, Rumeli teftişinde, devlet memurlarının yolsuzluklarında, Kırım Savaşıyla birlikte yabancı Orduların tercümanlıklarında, donanmada, maarifte, Osmancılıkta, telgrafçılıkta, Maliye’de, istikraz meselelerinde, vilayet politika memurluklarında, Lehli Mültecileri ile ilgili olaylarda, Islahat Fermanı’ndan sonra Maraş ve Adana’da ortaya çıkan olayların soruşturmalarında görevlendirilmişlerdir.

Tanzimat Fermanı ile yapılan vergi düzenlemeleri için emlak sayımı yapılması zaruri olduğundan İzmir’de bulunan emlakın yazımı için Tercüme Odası’ndan Ali Bey görevlendirilmiştir. İzmir’den alınması gereken 2400 kese akçenin üç yük 80 bin kuruşu emlak ve akar için ayrılmış olduğu halde vergi alınmadığı için bu görevlendirme yapılmıştır. Ali Efendi bu emlak meselesinde İzmir’de oturan yabancı ülke vatandaşlarının emlak sayımında görevlendirilmiştir. Bu görevin de herkesin ne kadar mülkü olduğunu ve bunların gerçek değerini tetkik ve tahkik edecekti.¹⁹Devlet böylece vergi kaçırmanın önüne geçmek istemiştir. Ali Bey gibi Soyda Eyaleti’nin tahrir-i emlakine da Tercüme Odası’ndan Sadık Efendi görevlendirilmiştir.²⁰

Tercüme Odası memurları zaman zaman Osmanlı yerel yöneticiler hakkında çıkan şikâyetlerin tahkiki içinde İstanbul dışına yollanmışlardır. Niş Mutasarrıfı Zeynel Paşa ile kethüdası hakkındaki şikâyetler için Süleyman Bey, 6 bin kuruş maaş ve 7500 kuruş harcırahla;²¹ Tırhala Derbendat Nazırı sabıki Hüseyin Paşa’nın tahkik-

¹⁹**BOA, İrade Hariciye**, No: 12308, (4 Ca 1266/18 Mart 1850); **BOA, Sadaret Mektubi Kalemî Nezaret ve Devair (A.MKT. NZD)**, No: 2/33, (19 S 1266/ 4 Ocak 1850); Ali Efendi’ye Memuriyetine ilişkin Meclis-i Ahkâm- Adliye talimatı ve Müsveddesi için bkz. **BOA, İrade Hariciye**, No: 12308, lef 2 ve 3

²⁰**BOA, Sadaret Mektubi Umum Vilayat, (A.MKT. UM)**, No: 325/90, (19 M 1275/29 Ağustos 1858);Sadık Efendi, daha sonra Sadrazam olacak olan Mehmet Sadık Paşa’dır. İnal, Son Sadrazamlar, c.2, s.740

²¹ **BOA, Sadaret Mektubi Meclis-i Vala,(A.MKT. MVL)**, No: 115/57, (27 Ş 1276/21 Mart 1860)

i ahvali içinde Mütercim-i Evvel Remzi Bey 5 bin kuruş maaş ve 10 bin kuruş harcırahla görevlendirilmiştir.²²

1860'da Sadrazam'ın Rumeli'yi teftişinde yine Tercüme Odası'ndan Mütercim-i Sani Pavlaki Efendi görevlendirilmiştir.²³

Tercüme Odası memurlarının en çok görevlendirildikleri memuriyetlerden biri de tefrik-i tebaa için yapılan memuriyetlerdir. Belgelerden tefrik-i tebaa maddesi ile tahrir-i nüfus beraberce yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Bu tür görevlendirmeler daha çok İzmir, Siroz, Sakız, Yanya gibi yabancılarla meskûn yerlerde yoğunlaşmıştır. İzmir'in nüfus sayımı için Ahmet Efendi²⁴, Ahmet Vefik Efendi,²⁵ görevlendirilmiştir. Şiraz'da Yunanlılık iddiasında bulunan 239 kişinin durumlarını incelemek için gönderilen Sami Efendi²⁶ bunlardan 218 kişiyi Osmanlı vatandaşlığına döndürmüş, 20 sinide sınır dışı ettirmiştir. Sami Efendi bu başarısı üzerine daha sonra yine aynı görevle Yanya'ya yollanmıştır.²⁷Yine Yunan vatandaşlarını ayırmak için Tophane'de kurulan komisyonda Tercüme Oda'sından Ahmet Rasim'de bulunmuştur.²⁸ Ahmet Rasim daha sonra tahkik-i ahval keyfiyeti ile Selanik'e yollanmıştır.²⁹

Tefrik-i tebaa maddelerinin bir kısmı cizye vermek istemeyen Osmanlı vatandaşlarının yabancı devlet tebaalığını iddia etmelerinden kaynaklanıyordu.³⁰Yine

²² BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair (A.MKT. NZD), No: 109/61, (24 R 1270/24 Ocak 1854)

²³ BOA, İrade Dahiliye, No: 31000, (13 Ca 1277/27 Kasım 1860);BOA, Sadaret Divan (Beylikçi) A. DVN, No: 159/17, (9 C 1277/23 Aralık 1860), bu görevde gösterdiği başarıdan dolayı üçüncü dereceden nişan verilmiştir.

²⁴ BOA, Hariciye Mektubi (HR. MKT), No: 5/34, (24 C 1260/11 Temmuz 1844), 1500 kuruş harcırahla

²⁵ BOA, Sadaret Mektubi (A.MKT), No: 49/49, (7 N 1262/31 Ağustos 1846)

²⁶ BOA, Sadaret Amedi (A.AMD), No: 4/77, (16 B 1264/19 Haziran 1848)

²⁷ BOA, İrade Hariciye, No: 2304, (1265/1849);BOA, Sadaret Defteri, No:334, (6 B 1263/20 Haziran 1847)

²⁸ M. Süreyya, Sicill-i Osmanî, c.4, s.1352

²⁹ BOA, Sadaret Mektubi Mühimme (A. MKT. MHM), No: 760-111, (6 Z 1277/15 Haziran 1861)

³⁰ Marmara Adası'nda cizye vermemek için bu yola sapanların tahkik ve tespiti için Tercüme Odası'ndan birinin görevlendirilmesi, BOA, Sadaret Amedi, No: 26/45, (29 M 1267/4 Aralık 1850);

Tercüme Odası'ndan Tevfik Bey Şam'da bulunan Düvel-i Ecnebiye tebaasının tahriri ve tefriki için görevlendirilmiştir.³¹

Oda memurlarından bir kısmı da gümrüklerde görevlendirilmiştir. Bunlar gümrüğe gelen evrak ve yabancı risalelerden³² ve gümrüğe giren gemilerin muayenesinden sorumluydular.³³ Gümrüklerle alakalı olarak Osmanlı ülkesine giren yabancıların pasaportlarını kontrol etmek amacıyla da memurlar görevlendirilmiştir.³⁴

Tercüme Odası memurları bu görevlerinin yanı sıra diplomatik müzakerelerde bulunmuşlar, bu amaçla yurt dışına çıkmışlardır. Bunlar Sırp ve Romen prensliklerinin seçilmesinde, elçilik maiyetlerinde, sınır anlaşmazlıkları için kurulan komisyonlarda, mülteciler meselelerinin halledilmesinde görev almışlardır. 1841'de Sırp Başknezlik seçimlerinde yeni knez Yorgizade Aleksander'e Emin Efendi³⁵ refakat etmesi, Fuat Paşa'nın İspanya sefaretinde maiyetinde Oda'dan Kamil Bey'in atanması³⁶, Avusturya tebaasından bazı çobanların sınırı ihlal etmeleriyle kurulan komisyonda görev alan Mehmed Efendi³⁷, Sırbistan'ca bazı hususların

Rodos ve tevabii adalar için Mehmet Efendi'nin görevlendirilmesi

³¹BOA, **İrade Meclis-i Vala**, No: 5840, (16 M 1267/ 21 Aralık 1850); BOA, **Sadaret Mektubi Umum Vilayat**, No: 10/68, (27 R 1266/12 Mart 1850); Yine Konstandini Aleksandros, 1868'de Tefrik-i Teb'a-yı Yunaniye Komisyonu başkatipliği yapmıştır BOA, SA 4/30 'dan aktaran Kırmızı, a.g.t, s. 64

³² BOA, **Hariciye Mektubi**, No: 46/89, (21 Ş 1268/ 10 Haziran 1852), İstanbul Gümrüğü'ne Krisos'un tayini; Selanik Gümrüğüne Sadık Efendi'nin tayini BOA, **Sadaret Mektubi Nezaret ve Devair**, No: 349/50, (12 L 1277/23 Nisan 1861)

³³ BOA, **İrade Dahiliye**, No: 62871, (27 Ş 1295/26 Ağustos 1878), Asım ve Galip Beylerin Adakale'ye memuriyeti

³⁴ BOA, **Sadaret Mektubi Meclis-i Vala**, No: 96/72, (4 Ş 1274/20 Mart 1858); BOA, **Sadaret Mektubi Umum Vilayat**, No: 321/70, (5 M 1275/15 Ağustos 1858), bu amaçla Vidin'e Necip Efendi'nin 1000 kuruş maaşla görevlendirilmesi; Osmanlı Devleti'nin pasaportlarını da Mekteb-i Bahriye Resim Öğretmeni Rafael başardı. BOA, **Hariciye Mektubi**, No: 26/6, (3 B 1265/26 Mayıs 1849); Yine bu pasaport memurluklarından birisi için Oda'dan Neş'et Bey görevlendirilmiştir. BOA, **İrade Hariciye**, No: 2331, (19 S 1265/15 Ocak 1849)

³⁵ BOA, **İrade Hariciye**, No: 679, (18 N 1257/ 3 Kasım 1841);Lütfi, **Tarih**, c. 7, s. 56

³⁶ BOA, **İrade Hariciye**, No: 1175, (22 Ra 1260/11 Nisan 1844);Lütfi, **Tarih**, c.7, s.87;BOA, **İrade Hariciye**, No: 1180, (1260/1844) Daha Sonra Hariciye Teşrifatçısı olacak olan Kamil Bey

³⁷ BOA, **Hariciye Mektubi**, No: 9136, (13 Z 1261/13 Aralık 1845)

halledilmesi için Sırbistan'a yollanan Divan Tercümanı Kabuli Efendi³⁸, gibi memurlar bu görevlerde yetişerek Osmanlı devletinin çıkarlarını savunmuşlardır. Ali Paşa'nın 1855'de Viyana Kongresinde maiyetinde Tercüme Odası'ndan Arif Bey, Rıza Bey(Küçük Rıza Paşa), ve David ve Kostaki Adosidi Beyler bulunuyordu.³⁹ Yine Leh ve Macar Mültecileri meselesinde Tercüme Odası personeli görev almışlar ve Ahmet Vefik Paşa gibi mükemmel bir diplomat olduklarını göstermişlerdir.⁴⁰ Bu amaçla Ahmet Vefik, Ahmet Rasim Paşalar,⁴¹ Lehli mültecilerin Rusya'ya karşı silah toplamları şayialarının tetkiki içinde Oda'dan Mehmed Efendi⁴² görevlendirilmiştir.

Yine 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı'na bir tepki olarak ortaya çıkan Maraş olaylarının soruşturulmasında ki bu olaylarda İngiltere konsolosu Guermani öldürülmüştü. Tercüme Odası'ndan Süleyman Bey gönderilmiştir.⁴³ Tercüme Odası personelinin görevlendirildikleri memuriyetlerden biri de Vilayet politika memurluklarıdır. Vilayet Politika memurlukları memurin-i ecnebiyenin çok olduğu yerlerde Osmanlı idaresi ile yabancılar arasındaki ilişkileri yürütüyorlardı. Bunlar valinin emriyle yabancı konsoloslarla muhabere ve mükâlemelerde bulunurdu.⁴⁴ Bu

³⁸ **BOA, Sadaret Mektubi Umum Vilayat**, No: 309-14, (20 B 1274/ 7 Mart 1858)

³⁹ Hayreddin, **Vesaik-i Tarihiye ve Siyasiye Tetebbuatı**, c.1,Ahmed İhsan Matbaası, İst. 1326 (1910), s.99, 100;Türkgeldi, Ali Fuad, **Mesail-i Mühimme-i Siyasiye**, c. 1, s. 45,62, TTK, Ank. 1960;Ahmet Lütfi, **Tarih**, c. 9, s. 122

⁴⁰ Akün, "Ahmet Vefik Paşa", s. 144

⁴¹ M. Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, c. 4, s. 1352,

⁴² **BOA, İrade Hariciye**, No: 1929, (9 Ş 1263/23 Temmuz 1847) Mülteci General Griçoni'yi Bursa'ya yerleştirmek için

⁴³ Maraş Olayları için bkz. Gülsoy, Ufuk, **1856 Islahat Fermanına Tepkiler ve Maraş Olayları**, İÜEF Tarih Araştırmaları Merkezi, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan'dan ayrı basım. İst. 1991; Olayla ilgili Süleyman Bey'in soruşması için bkz. **BOA, İrade Hariciye**, No: 8769, (11 C 1275/17 Ocak 1859) ve **BOA, Hariciye Siyasi**, No: 81/23, 19 Eylül 1856.(Süleyman Bey'e verilen talimat).

⁴⁴ Pakalın, **Son Sadrazamlar**, c.3, s.361;Yaman, Talat Mümtaz, "Osmanlı İmparatorluğu Mülki İdaresinde Avrupalılaşıma", **İdare Dergisi**, S. 139, 1. Teşrin 1939, s. 1058, İst. 1939

görev için Münif Paşa İşkodra'ya⁴⁵, Mustafa Efendi Halep'e⁴⁶, Sadık Bey Şam'a⁴⁷ gönderilmiştir.

Tercüme Odası personelinin yoğun olarak görevlendirildikleri olaylardan biri de Kırım Savaşı'dır. Kırım Savaşıyla birlikte Müttefik kuvvetlerle iletişimi sağlayabilmek için görevlendirmeler yapılmıştır. Gelibolu Asakir-i Muavene Komisyonu Başkitabeti'ne Münif⁴⁸ Bey, Serdar- Ekrem'in maiyetine müttefik devletler komutan ve memurlarıyla iletişimi sağlamak için 3000 kuruş maaşla Arzuman⁴⁹, Kırım'a gönderilecek eşya ve gıdanın nakli ve düvel-i muavene memurlarıyla haberleşmek için 500 kuruş maaş ve 1500 kuruş harcırahla Tabar⁵⁰ ve Sırp, Eflak ve Avusturya tarafından gelecek evrakın tercümesi için Rumeli Ordusu'na 300 kuruş maaşla Agâh Efendi⁵¹, Düvel-i muavene memurlarıyla muharebe için 1500 kuruş maaşla Nubar⁵²ve ilm-i hesap bilen Artin⁵³, Tuna Komisyonu'na memur Ömer Paşa maiyetine Agop⁵⁴, Sivastapol'da Rasih⁵⁵, Şumnu'da Kostan⁵⁶ ve Andon Tıngır⁵⁷ görevlendirilmişlerdir.

⁴⁵ BOA, İrade Hariciye, No: 9315, (22 Ra 1276/22 Kasım 1859), zikreden, Özgül, a.g.e., s. 8,n. 32

⁴⁶ A. Baha, Telgrafçılık, s. 12

⁴⁷ BOA, Sadaret Mektubi Umum Vilayat, No: 339-41, (25 Ca 1275/26 Ekim 1859); BOA, Sadaret Mektubi Umum Vilayat, No: 373/54, (28 Ra 1276;/20 Ekim 1859); Pakalın, Son Sadrazamlar, c. 3, s.360;İnal, Son Sadrazamlar, c. 2, s. 740

⁴⁸ Özgül, a.g.e., s. 7 Daha sonra Anadolu Ordusu maiyyetine gönderildi. BOA, Sadaret Mektubi, No: 152-53, (12 L 1271/27 Haziran 1855).

⁴⁹ BOA, Sadaret Amedi, No: 56/41, (1271);BOA, Sadaret Divan (Beylikçi), No: 102-71, (29 Ca 1271/17 Şubat 1856) bu görevle ilgili olarak rütbe-i rabia verilmesi; BOA, İrade Hariciye, 26 Ca 1271/4 Şubat 1855

⁵⁰ BOA, Sadaret Amedi, No: 58-32, (1271/1855)

⁵¹ BOA, Sadaret Amedi, No: 54-72, (9 L 1271/24 Haziran 1855);Agah Efendi daha sonra Anadolu Ordusu'nda görevlendirildi. BOA, Ayniyat Defteri, No:779, s.149, (15 Ş 1272/21 Nisan 1856); BOA, Sadaret Mektubi Nezaret ve Devair, No: 183-85, (23 Ş 1272/ 29 Nisan 1856);İskit, Servet, Hususi İlk Türkçe Gazetemiz "Tercüman-ı Ahval ve Agah Efendi", Ank.1937, s.16

⁵² BOA, İrade Hariciye, No: 5895, (11 Ş 1271/28 Nisan 1855)

⁵³ BOA, İrade Hariciye, No: 5927, (24 Ş 1271/11 Mayıs 1855)

⁵⁴ BOA, İrade Hariciye, No: 7030, (11 S 1273/12 Ekim 1856)

⁵⁵ BOA, Sadaret Divan (Beylikçi), No: 150-45, (10 Ş 1276/ 4 Mart 1860)

⁵⁶ BOA, Sadaret Mektubi Umum Vilayat, No: 503-84, (30 R 1278/ 4 Kasım 1861),Kumandan İsmail Rahmi'nin tahriri

⁵⁷ Çark, Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler, s. 202

Bu gibi görevler yanında Oda personeli gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının kendi aralarındaki sorunlarının çözümünde de görev almıştır.⁵⁸ İzmir’de Yahudiler arasında olan meselenin halli için Sabri Efendi⁵⁹, Bursa Türkmenköy Ermenilerinin Fransız propagandası sonucu Katolikliğe girmeleri meselesini araştırmak için de Enis Bey⁶⁰ görevlendirilmiştir.

Osmanlı vatandaşlarının yabancılarla olan ilişkilerinde⁶¹ Maliye⁶² ve Donanma’da⁶³ görevlendirilmişlerdir. Bunların yanı sıra bazı memurlar Osmanlı dış borçları için Paris’e yollanmıştır.⁶⁴

Tercüme Odası personeli sadece diplomatik görevlerde görevlendirilmekle kalmamış Ormancılık ve eğitim alanlarında da yer almışlardır. Ormanların muhafaza ve idaresi için Fransa’da getirilen iki mühendisten Ormancılık ilmini öğrenmek yine Tercüme Odası personeline düşmüştür. Bu amaçla Ticarethane’de bir dersane açılmış ve buraya Oda’dan Osman Ragıp, Ali, Osman, Sadullah ve Behçet Efendiler alınmıştır.⁶⁵Yine Gülhane’de bulunan Eytam-ı Muhacirin Mektebi’nde oda

⁵⁸ **BOA, Ayniyat Defteri**, No: 767, s.3, (29 Ş 1257/ 5 Ekim 1841)

⁵⁹ **BOA, Sadaret Amedi**, No: 4/19, (21 Ca 1264/26 Nisan 1848)

⁶⁰ **BOA, İrade Hariciye**, No: 4433; zikreden, Ortaylı, “Osmanlı Kançılıryasında Reform”, s. 502

⁶¹Osmanlı vatandaşı Kirkor’un Avusturyalı iki şahsı darp etmesi ile ilgili Necip Bey’in görevlendirilmesi, **BOA, Sadaret Mektubi Umum Vilayat**, No: 418-15, (13 M 1277/1 Ağustos 1860);**BOA, Sadaret Mektubi Meclis-i Vala**, No: 120-86, (23 Ra 1277/ 9 Ekim 1860);Necip Bey daha sonra tahkik-i ahval memuriyetiyle Midilli’ye yollanmıştır. **BOA, Sadaret Mektubi Mühimme**, No: 218/82, (1 Za 1277/12 Mayıs 1861); İnebolu’da ahalinin memurin-i ecnebiye arasında geçen olayla ilgili olarak Mehmed Said’in görevlendirilmesi, **1302 Hariciye Nezareti Salnamesi**, s.308;**1306 Hariciye Nezareti Salnamesi**, s. 491

⁶² Rasih Efendi, **BOA, Ayniyat Defteri**, No:780, s. 138, (17 Ca 1273/14 Ocak 1857)

⁶³ İngilizler yanında tercümanlık yapan Nureddin Bey’e 200 kuruş maaş verilmesi **BOA, Hatt-ı Hümayun**, No: 28135, (1250/1835), nişan verilmesi **BOA, Ayniyat Defteri**, No:796, s. 36, (6 R 1254/29 Haziran 1838); Halis ve Mikail Beylerin **BOA, Sadaret Mektubi**, No: 12/95, (18 Ca 1260/5 Haziran 1844);1000 kuruş maaşla Rüstem Bey’in memuriyetleri **BOA, Sadaret Mektubi Nezaret ve Devair**, No: 16/93, (1266/1850)

⁶⁴ İstikraz maddesi için Paris’e gidecek olan David’e yardımcı olunması, **BOA, Sadaret Mektubi Umum Vilayat**, No: 124/67, (23 R 1269/3 Şubat 1853); **BOA, Sadaret Mektubi Nezaret ve Devair**, (7 S 1270/ 9 Kasım 1853)

⁶⁵ **BOA, İrade, Meclis-i Vala**, No: 17314, (19 Za 1274/1 Temmuz 1858)

personelinden Mahmud ve Baki Beylerin⁶⁶, Mekteb-i Mülkiye İnşa hocalığına 750 kuruş maaşla Münif Efendi⁶⁷ görevlendirilmişlerdir.

Bunların yanı sıra Gabrova'da bir ailenin öldürülmesinin tahkiki için Enis Efendi⁶⁸, Yine Yanya'da bazı arazi meselelerinin halledilmesinde Ahmet Rasim⁶⁹ ve Sadık Efendilerin⁷⁰ yollanması gibi görevlerde bulunmaktadır.

Tercüme Odası'nın görevlendirilme sonucu önemli bir katkısı Türk telgrafçılığının kurulmasında görülmüştür. Telgrafın Osmanlı ülkesinde kullanılması Kırım Savaşı sırasında olmuştur. İlk döşenen hat Karadeniz'de Kırım'ı Bulgaristan kıyılarındaki Varna'yla birleştiren denizaltı hattı olmuştur.⁷¹ Kırım Savaşı bittikten sonra telgraf hatlarının imtiyazı Fransız Dolaro'ya verilmiştir.⁷² Mors işaretleri Latin harflerine göre düzenlendiğinden, telgraf memurluğu kadroları yabancıların tekelindeydi. Dolayısıyla ülke içindeki haber akımı Türkçe'nin dışında işliyor ve bundan daha çok gayrimüslimler yararlanıyordu. Anadolu'da posta ile 10-15 gün sonra gelecek para kurlarını telgrafla öğrenip sarraflara bildiren yabancılar bu işten büyük kazançlarda elde ediyorlardı.⁷³ Telgraf gibi bir devletin en mühim ihbar ve istihbarat vasıtası olan müessesinin yabancılar elinde ve idaresinde bulunması ve haberleşmenin Fransızca olarak yapılmasındaki mahzurlar üzerine Osmanlı yönetimi yabancı dil bilen memurlarını telgrafçılığa yönlendirmişlerdir. Bu amaçla Şubat 1855'te Tercüme Odası memurlarından Mustafa ve Vuliç Efendiler Varna-Bükreş hattının inşası için Fransa'dan getirilen Fransız Telgraf Başmüfettişi Le Comte

⁶⁶ BOA, Dahiliye Mektubi, No: 1463/89, (30 S 1305/16 Kasım 1887)

⁶⁷ BOA, Sadaret Mektubi Nezaret ve Devair, No: 311/74, (16 L 1276/8 Mayıs 1860)

⁶⁸ BOA, Sadaret Mektubi Umum Vilayat, No: 232/61, (7 Ş 1272/13 Nisan 1856)

⁶⁹ BOA, Sadaret Mektubi Meclis-i Vala, No: 118/62, (11 M 1277/ 5 Ağustos 1860)

⁷⁰ BOA, Sadaret Mektubi Umum Vilayat, No: 441/27, (26 Ca 1277/10 Aralık 1860); BOA, Sadaret Mektubi Umum Vilayat, No: 457/41, (14 Ş 1277/ 25 Şubat 1861)

⁷¹ Davison, Roderic H., "Osmanlı İmparatorluğu'nda Elektrikli Telgrafın Kurulması", *Osmanlı-Türk*, s. 195

⁷² Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, c. 2, s. 518

⁷³ Koloğlu, "Arap Harfleri Kullanmayan", s. 79-80

Enkles'in yanında görevlendirilmişlerdir. Bunlar hem Enkles'e refakat edecekler hem de telgrafın inşa ve işlemlerini öğreneceklerdi.⁷⁴ Eylül 1855'te Fransa'dan getirilen 12 memurun yanına Mustafa ve Vuliç Efendilerle Arif ve mütercim-i evvel Remzi Efendi görevlendirildi.⁷⁵ Bu arada telgraf işlerinin idare ve ikmaline bakmak amacıyla Telgraf Müdürlüğü kurulmuş ve Müdürlüğü'ne de 500 kuruş maaşla Tercüme Odası'ndan Billurizade Mehmed Efendi atanmıştır.⁷⁶

Telgrafçılık konusunda yetişen Osmanlı memurları daha sonra telgraf dilinin Türkçe'ye çevrilmesi işini üzerine almışlardır. Mustafa Efendi, Vuliç ile birlikte telgraf işaretlerinin Türkçe karşılıklarını tespit etmiş ve "Türk Mors Alfabeti'nin Mucidi" olarak anılmıştır.⁷⁷ Bu amaçla yeni işaretler Telgrafhane'de görevli ilk Türk haberleşme memuru Feyzi, Zemci Beylere öğretilmiş ve bu usule de "Mustafa tarzı muharebe" denilmiştir.⁷⁸ Mustafa Efendi, 1834'de İstanbul'da doğmuştur. Ulemadan Abdurrahman Efendi'nin oğludur. Tıbbiye'nin son sınıfından Tercüme Odası'na girmiştir.⁷⁹ Telgraf dilinin Türkçe'ye çevrilmesi işini başarıyla Mustafa Efendi Edirne hattı bitip burada Telgrafhane açıldığında Edirne'ye müdür olarak atanmış ve buradan İstanbul'a 128 kelimelik ilk Türkçe telgrafı çekmiştir.⁸⁰ Koloğlu'na göre Türkçe'nin Mors işaretlerine uydurulmasında Arap harfleriyle Latin harfleri arasında

⁷⁴ Yazıcı, Nesimi, "Osmanlı Telgrafında Dil Konusu", **AÜİFD**, 26/1983, s.753; Davison, a.g.m., s.197; **BOA, Sadaret Mektubi Umum Vilayat**, (29 Ş 1271/ 16 Mayıs 1855)

⁷⁵ **BOA, İrade Dahiliye**, No: 21373, (3 M 1272/15 Eylül 1855)

⁷⁶ **BOA, Ayniyat Defteri**, No:779, s.28-29, (18 B 1271/ 7 Nisan 1855); Davison, a.g.m., s.207; Lütfi, **a.g.e.**, c.9, s.118; Ergin, Osman Nuri, **İstanbul Şehreminleri**, s. 134, n. 1

⁷⁷ Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s. 184

⁷⁸ A. Baha, **Telgrafçılıkta Ana Dilimiz ve Mustafa Efendi**, İst. 1933, s. 28; Yazıcı, a.g.m., s. 755; "Mustafa tarzı muharebe" hakkında Yazıcı, a.g.m., s. 761-763.

⁷⁹ Durukal, Hüsnü Sadık, "İlk Türkçe Telgrafı Çeken Türk Telgrafçılarının Piri Mustafa Efendi", **Hayat Mecmuası**, 8/19 Şubat 1960, s. 8.; Ergin, **a.g.e.**, s.134; A.Baha, **a.g.e.**; İlk Türk Haberleşme Memuru olan Abdullah Fevzi Bey Tomruk Ağası İsmail Fuad Bey'in oğlu ve ilk Telgraf Müdürü Billûrî Mehmed Efendi'nin yeğenidir. Daha sonra Posta ve Telgraf Nazırlığı, Şehreminliği yapmıştır. Biyografi için bkz. Durukal, Hüsnü Sadık, "Memleketimizde İlk Türkçe Muharebe Nasıl ve Kimler Tarafından Kuruldu", **Güvercin**, Sayı 2, s.7; Ziyaoğlu, Şehreminleri, s. 109-110; Ergin, Şehreminler, s. 134-135

⁸⁰ Telgrafın metni hakkında bkz., A. Baha, **a.g.e.**, s. 29; Yazıcı, a.g.m., s. 756; 28 Ş 1272/4 Mayıs 1856 tarihli

paralellik kurulmasıdır. Görünüşte Fransızca aleyhine gibi bir durum varsa da, aslında Türkçe'nin Latin alfabesine uydurulması bahis konusudur.⁸¹ Telgraf meselesinde olduğu gibi Fransızca bilgisi aynı zamanda yeni türde iş olanaklarını da Osmanlı memurlarına sağlamıştır.

4.3.Tercüme Odası Kütüphanesi

Tercüme Odası'nın diplomatik, idari görevlerinin yanı sıra büyük öneminden biri de kütüphanesidir. Bu kütüphanede bulunan kitaplar ve bu kitapları okuyan memurlar daha sonraki yıllarda bilim, düşün, edebiyat, tarih gibi branşlarda Türk entelektüel hareketinin önemli bir aşamasını oluşturmuşlardır.

Hariciye Nezareti Tercüme Odası bünyesinde oluşturulan bu kütüphane sadece Tercüman adayları için değil, neredeyse bütün devlet memurlarının da fikri gelişimine büyük etkide bulunmuştur.

Tercüme Odası Kütüphanesi'nin ne zaman kurulduğu bilinmemekle birlikte Tanzimat Fermanı'nın ilanından önce mevcut olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. 11 Ocak 1836 tarihli bir belgede Fransız, sözlükçü ve yazar Bianchi'nin Türkçe-Fransızca iki ciltlik sözlüğünün Tabhane-i Amire'de basılarak Tercüme Odası gibi Fransızca öğretilen devlet dairelerine dağıtılmasını öngören iradedir.⁸²

Tercüme Odası Kütüphanesi ve bu kütüphanenin kurulmasıyla ilgili olarak zikredilmesi gerekenlerden biri de meşhur sözlükçü Redhouse'un çalışmalarıdır. Bütün kaynaklar Redhouse'un Tercüme Odası bünyesinde bir kütüphane kurulması amacıyla hareket ettiğinde birleşmektedir.⁸³

⁸¹ Koloğlu, a.g.m., s. 80

⁸² **BOA, Ayniyat Defteri**, No:792, s.107, belgede Tophane Nazırı hitaben yazılan bu sözlüğün Bulak marifetiyle 300-400 nüsha olarak basılması istenilmiştir.

⁸³ "Büyük İngiliz Türkologu Redhouse", **Konya Halkevi Dergisi**, S. 47 Eylül 1942, s. 18; Sılacı, Ferhat, "J. Redhouse'ın Hayatı ve Eserleri" , **Yeni Ufuklar**, c. 6, S. 67.Aralık 1957, s. 21,

Findley'in tespitlerine göre bu kütüphane Redhouse tarafından kurulup yönetilmiş ve bu iş içinde Tercüme Odası personelinden 500 poundluk bir para da toplanmıştır.⁸⁴

Tercüme Odası Kütüphanesiyle ilgili olarak elimizde bulunan bir belgeden Tabhane-i Amire'de basılan kitapların her birinden birer takım oda kütüphanesine gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bu amaçla Tabhane-i Amire'ce basılan 1265 kuruş değerinde 40 takım kitap Tercüme Odası Kütüphanesine alınmıştır. Tercüme Odası Kütüphanesi'ne alınan bu ilk kitaplar daha çok geleneksel tarz olarak nitelendirebileceğimiz "Mizanü'l-Edip", "Kâffe-i Şerh-i Asım", "Gülistan-ı Maarif", "Şahidi Risalesi" gibi kitaplar yanında "Avrupa Kıtası", "Avrupa Risalesi", "Afrika Kıtası" gibi modern dünyayı tanıtacak kitaplarda mevcuttur.⁸⁵

Tercüme Odası Kütüphanesi'nin mevcut bir kataloğu olmasına rağmen⁸⁶ bu konuda tam bir bilgi sahibi değiliz⁸⁷. Tercüme Odası Kütüphanesi'nin 1850'lere kadar nasıl işlediği burada bulunan kitapların türleri, hangi memurların hangi kitapları okudukları hakkında bilgimiz azdır. Fakat 1850'lerden itibaren Tercüme Odası'nın gelişimine paralel olarak burada mevcut olan kütüphane hakkında önemli bilgilere ulaşılabilmektedir.

Tercüme Odası Kütüphanesi hakkında 1850'lerden sonra düzenli defter kayıtları tutulmuş olması burada bulunan kitapları ve kimlerin hangi kitapları okudukları hakkında önemli bilgiler vermektedir.⁸⁸

⁸⁴ Findley, "Redhouse", s. 229,

⁸⁵ BOA, Cevdet Dahiliye, No: 7968,

⁸⁶ Findley, BOA, Hariciye Nizam ve Kavanin, Karton 70, Sıra 46'da böyle bir katalogun mevcut olduğunu yazıyorsa da "Redhouse", s. 229, arşivde yaptığımız taramalarda böyle bir belgeyi göremedik.

⁸⁷ Türkiye Basmaları Toplu Katalogu'nda 12578 numarada gösterilen Hariciye Nezareti Tercüme Odası Kütüphanesi'ne Aid Kitap Fihristi'nde 13 sayfalık olarak gösterilen katalogun nerde olduğu belirtilmediğinden bulunamamıştır.

⁸⁸ BOA, BEO, Sadaret Defteri, No:1576, Babıâli Tercüme Odası Kütüphanesi'nden okunmak üzere verilen kitapların Zimmet Defteri.

Defterden hangi memurun hangi kitapları ödünç aldığı, hangilerini iade ettiği, kaç kitap okuduğu, kitapların neler olduğu anlaşılmaktadır. Deftere göre ödünç kitap alınması sırasında senet imzalanırdı. Yine kitaplar iki ay süreyle ödünç alınabilirdi. Okuyucu kitaba veya cildine bir zarar verirse bunu tazmin etmekle de yükümlüydü. Yine okuyucu bir kitabı iade etmeden başka bir kitabı alamayacaktı.

Defter üzerinde yaptığımız incelemede ödünç verilen ilk kitap 1 Aralık 1856 tarihini taşımaktadır. Son ödünç verme tarihi ise 28 Eylül 1868'dir. Defterde yer alan kitap isimlerinden Tercüme Odası Kütüphanesi'nin tam olmasa bile bir kataloğunu ortaya çıkarmak mümkündür. Buna göre kütüphane de bulunan kitaplar şunlardır⁸⁹.

Kitabın Adı	Yazarı
Arapça (Kitap)	
Avrupa'nın Meşhur Ministrolarının Terceme-i Hallerine Dair	Sahak Abro
Cihannüma	Kâtip Çelebi
Complete	Voulney
Correspondance	
Correspondance General	Voltaire
De Position Philosophie	
Dictionnaire de Economie Politique	
Dictionnaire des Française	
Dictionnaire Philosophie	Voltaire
Droit Anglais	
Duce Wellington	
Düstur	
Economie Politique	
Ekonomi- Politik	Jean Babtiste Say
Endülüs Tarihi	
Eser-i Hamse	Mehmed Akif Paşa
Essai	

⁸⁹ İsimlerini ve yazarlarını tam olarak tespit edebildiğimiz kitapların bazıları Osmanlıca bazıları Fransızca yazılmış kiminin yazarı belirtilmiş, kiminin yazarı ise belirtilmemiştir.

Feridun Bey Münşeati	Feridun Bey
Fezleke	Kâtip Çelebi
Fransızca Lügat	
Geographie	
Guide Diplomatique	Martens
Guide Diplomatique	
Master	
Gülstan	
Gülşen-i Maarif	
Hadikatül Vüzera	
Hançerli Kamusu	Prens Hançerli Bey
Hayrullah Efendi Tarihi	Hayrullah Efendi
Histoire	Buffon
Histoire de Englise	
Histoire de l'Empire	Juchereou
Ottoman	
Histoire de la Empire	
Histoire des Peoples	
Musulmans	
Histoire Politique de'l	
Europe	
History	Hammer
Hoca Tarihi	
Introduction a la Etude	M. Eschbach
Droit	
İtalyanca Lügat	
Journal of the American	
Arround Society	
Kenzül...	
Künhül-Ahbar	
La Prison	Walter Scott
Lehçe-i Osmanî	
Les Mysterious Frederick	
Lingua Histoire de	
Angleterre	
Manzume-i Lebib	Lebib Efendi
Memoires Secret	
Mevkufat Tercümesi	
Mısır Tarihi	
Milel ve Nahl Tercümesi	

Mükâleme Mazbataları	
Precis Droit des Gens	Martens
Prens	Machiavelli
Ravzatül-Ahbab	
Ravzat-ül-Ebrar	
Ravzat-ül-Hibab	
Riyazat-ı Tıbbiye	
Science de la Politique	
Taerther.... Relatings	
Takvim-i Vekayi	
Tarih-i Ali	Ali Efendi
Tarih-i Azmi	Azmi Efendi
Tarih-i Cevdet	Ahmet Cevdet Paşa
Tarih-i İzzi	İzzi Efendi
Tarih-i Mısır-ı Kadim vel- Cedit	
Tarih-i Naima	Naima
Tarih-i Raşid	Raşid Efendi
Tarih-i Selaniki	Mustafa Selaniki
Tarih-i Şanizade	Şanizade Mehmed Ataullah
Tarih-i Vasıf	Ahmet Vasıf Efendi
Tercüme-i Burhan-ı Kat'	
Turquie & Europe	
Türkçe-Fransızca Lügat	
Üss-i Zafer	Esad Efendi
Vak'a-i Fransa	
Voyage l'Empire Ottoman	Chouseul-Gouffeur
Waverly....	Walter Scott
Weather Without Morning	
Esad Efendi Tarihi	Esad Efendi

Bu Zimmet Defterinin dışında Osmanlı Arşivi Hariciye Siyasi tasnifinde bulduğumuz iki belgeden de Tercüme Odası Kütüphanesi kitap katalogunu oluşturmamızı kolaylaştırmıştır.⁹⁰

Administration Commonale	Savouree
Atlas	
Atlas	G. Jardieu

⁹⁰ **BOA, Hariciye Siyasi**, No: 1889/50, (24 Şubat 1885/ 9 Ca 1302) Tercüme Odası Kütüphanesinden Li-eclit-mütalaa Alınan Kitapların İadesine Dair; **BOA, Hariciye Siyasi**, No: 1895, Tercüme Odası Kütüphanesi Senedat Evrakı

Aventures de Pigel	Walter Scott
Carte de Montenegro	
Chalifate... (Almanca)	
Code au Sultan	
Code des Arangeres	
Code Français	
Collection de Romans	
Complement du Dictionnaire de l' Akademie	
Contes de Noel	Charles Dickens
Couseils aux Jeunes	
Diplomates	
Dictionnaire	Bianchi
Dictionnaire au Codes	
Dictionnaire au Commerce	
Dictionnaire au Histoire & Geographia	Boillet
Dictionnaire d' Administratif	
Dictionnaire de l' Academie avec sou Suppliment	
Dictionnaire de la Legislation Manuel	
Dictionnaire des Sciences Philosophiques	
Dictionnaire des Synonymes	
Dictionnaire Philosophique	Voltaire
Dictionnaire Politique Encyclopedie	
Droit	Montesqieu
Droit Administratif	
Droit Administratif	Dufort
Droit Administratif	Heffter
Droit d' Administration	
Droit des Gens	Martens
Droit des Gens	Wheaton
Droit des Gens	
Droit des Gens	Viluber
Droit International	Felix
Droit International	
Droit Naturel	Ohren

Elements d'Organization	Bommier
Judiciaire	
Encyclopedia du XIX. Siecle	
Forumlaire des Chancelleries	
Geographie	Cartembert
Geographie	Maldebrum
Geographie Universelle	Maldebrum
Gramer de Police	
Grammaire	Redhouse
Grammaire decadence des Romain	Montesqieu
Guide des Consulate	Du Clerg
Guide Preatique des Agents au Ministere des Affaires Etrangeres	Garcia de la Pegoo
Guide Preatique des Consulat	
Guzmam d'Alfarache	Le Sage
Histoire	Hammer
Histoire	Geovins
Histoire au Congress de Vienna	
Histoire au Consulat	Thiers
Histoire au Groenland de Jalomue	
Histoire d'Allemgue	
Histoire d'Angleterre	Roche
Histoire de Constantinople	Boujoulat
Histoire de l' Empire Ottoman	Jucherest
Histoire de la Piralite des Eglise Chretiennes en Orient	Jannier
Histoire de la Politique	P. Chaguy
Histoire de la Republica Venice	
Histoire del'Empire Ottoman	Juchereau
Histoire des Echelles du Levant	Sahrados

Histoire des Huns?	
Histoire Universelle	Bossuet?
Histoires des Peuples Musulmans	
L' Education des meres de Famille	
La Coure des Etrangeres	La Baretu
Le Coran Aradiut	Savarey?
Le Corscure Rouge	Cooper
Legislation del' Atrangers aux Etat-Nom	Roguet
Legislation Ottomane	
Legislation Penale	
Les Cases	
Les Memoires	Solie
Les Travers d'Espagne	Piaevot
Liaison Dangereuses	
Madam... Warsov	
Manuel d'Economie- Politique	
Manuel de Police Judicioise	
Manuel des Agents Counsuliaure	Mosrel
Manuel des Codes	Martens
Manuel du Consul	
Medhal-i Hukuk	
Memalik-i Mahruse Mazbataları	
Mysteres de Paris	
Mysteres de Rusie	
Palestine	Robinson
Petit Dictionnaire	Redhouse
Petite Histoire Ancienne	
Politiques	Machiavelli
Precis Droit des Gens	Martens
Principes de Droit	Thiereelium
ProcEDURE Criminelle	Helley
ProcEDURE Criminelle	Beveiat St. Paix
ProcEDURE de...	Guspach
Protocole	
Qestererechische	Piskuve

Cousulereteu	
Qevres	Montesquieu
Qevres	Racine
Qevres	Moliere
Qevres	Schiller
Qevres	Juvenal
Qevres	Rousseau
Qevres	Cooper
Qevres	Custine
Qevres	Buffon
Qevres	M. me de Stoel
Qevres	Voltaire
Refucession Penale	Berçeuğer
Revolution Français	Thiers
Revolution Française	
Revolution François	
Souvenirs	Lamartine
Souvenirs de 16. de Caylus	
Staats Perefassumo? des Osmanischen Reich	Hammer
Systeme Peuideutioire	Modeam
Tableau des Revolution	Ancillon
Tables des Logarithmes	
Tables of My ...	Walter Scott
Vie de Napoleon	
Voyage a Constantinople	
Voyage aus l'Asie	Boujoulat

Bunların dışında Zimmet Defterinde sadece yazar isimlerinin olduğu kitaplarda verilmiş bunlar arasında Buffon, Walter Scott, Cooper, Voltaire, Gibbon, Rasine sayılabilir.

Kütüphane Zimmet Defterini incelediğimizde ödünç kitap olarak okuyup iade eden memurlar şunlardır:

Agob David	2
Ahmed	2
Ahmed Arifi	1
Ahmed Faik	1
Ahmet Hilmi	1
Ahmet Rıfat	17
Ahmet Vefik	1

Anastas Lahovary	11
Cemal	4
Esad	1
Hasan	1
Hasan Ratib	1
İsmail	8
İsmail Hulki	3
Kamil	13
Kemal	2
Mehmed	19
Mehmed	2
Cemaleddin	
Mehmed Rıfkı	1
Mikail	5
Musurus	1
Nuri	1
Ohannes	4
Osman	3
Rıfat	4
Sadullah	7
Said	1
Salim	2
Sermed	5
Şükrü	2
Yakub	6

Yukarda verdiğimiz listeye göre, bu 31 kişilik okuyucu/memur arasında gayrimüslimlerin sayısı beş ve okudukları kitapların sayısı da 23'tür. Bunların içinde Ohannes ve daha sonra Londra Sefiri olacak olan Musurus Paşa göze çarpmaktadır. Müslüman okuyucu/memurların sayısı 26'dır. Bunların okudukları kitapların sayısı da 110'dur.

Bu Müslüman memurlar içinde ve daha sonra Osmanlı bürokrasisinin en üst kariyer basamaklarında göreceğimiz Ahmet Arifi, Ahmet Vefik, Said, Sadullah Paşalarla ve Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda İstanbul Mebusu seçilecek olan Ahmet Hilmi Efendi gibi memurlar da bulunmaktadır.

Bu defterde verilen bilgiler ışığında hangi memurların hangi kitapları okuduğunda bahsetmek yerinde olacaktır. Burada daha sonra Osmanlı iktisat düşüncesinin gelişimine büyük katkıda bulunacak olan Ohannes, J. B. Say'ın Ekonomi Politik'ini, Julhereou'nun Histoire de l' Empire Ottoman'; daha sonra Divan Tercümanlığı yapacak olan Sadullah Paşa, Buffon'un Tarihi, Esad Tarihi, Cevdet ve Hoca Tarihleri'yle, Üss-i Zaferi okumuştur. Yine Tercüme Odası'ndan yetişip elçilik yapan Sermed Efendi'nin Siyaset Bilimi, Tarih, Walter Scott ve Cooper'in kitaplarını; Ahmet Vefik Paşa, Racine'i; Ahmet Hilmi Efendi, Kâtip Çelebi'nin Fezlekesi'ni okumuşlardır. Ödünç verme defterine göre o sıralar Tercüme Odası'nda bulunan ve daha sonra uzun yıllar Hariciye Teşrifatçısı olarak göreceğimiz ve "Maşşerin Midillisi" diye bilinen Kamil Bey'i 13 kitapla en çok okuyan memurlar arasında görmekteyiz. Bu kitapların içinde Düstur, Cevdet Tarihi, Mevkufat Tercümesi, İbn-i Halekan, Takvim-i Vekayi'nin eski sayıları, Kühü'l-Ahbar, Tercüme-i Burhan-ı Kat', Hançerli Sözlüğü, Riyazat-ı Tıbbiye, Feridun Bey Münşeatı göze çarpmaktadır.

Bu 31 kişilik listenin en çok kitap okuyanı 17 kitapla Ahmet Rıfat'tır. Ahmet Rıfat Osmanlı Tarihi, Şanizade Tarihi, Mükâleme Mazbataları, İzzi, Raşid, Vasıf, Azmi, Kâtip Çelebi, Naima, Selaniki, Cevdet Tarihlerini okumuştur. Yine Tercüme Odası personeli içinde daha sonra hangi memurların, hangi kitapları okudukları belgelerden daha iyi anlaşılmaktadır⁹¹. Buna göre

Ahmet Arifi Paşa: Atlas, Carte de Montenegro, Dictionnaire (Bianchi), Dictionnaire au Codes, Dictionnaire au Commerce, Dictionnaire au Histoire & Geographia (Boillet), Dictionnaire de l'Academie avec sou Suppliment,

⁹¹ **BOA, Hariciye Siyasi**, No: 1889/50, (24 Şubat 1885/ 9 Ca 1302) Tercüme Odası Kütüphanesinden li-eclit-mütalaa alınan kitapların iadesine dair; **BOA, Hariciye Siyasi**, No: 1895, Tercüme Odası Kütüphanesi Senedat Evrakı; **BOA, Hariciye Siyasi**, No: 1895/52

Dictionnaire de la Legislation Manuel, Dictionnaire Politique, Droit des Gens(Martens), Encyclopedie, Histoire au Consulat(Thiers),L'Education des meres de Famille, Qevres (Montesquieu), Revolution Française.

Münif Paşa: Histoire de l' Empire Ottoman (Jucheres), Voyage a Constantinople, Histoire d'Angleterre (Roche), Histoire (Hammer),

Emin Muhlis Paşa: Histoire(Geovins)

Ahmet Vefik Paşa: Qevres (Racine)

Gavril Paşa (Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye Azası): Histoire des Huns?,

Sadık Paşa: Petit Dictionnaire (Redhouse)

Sadullah Paşa: Petit Dictionnaire (Redhouse)

Hilmi Efendi: Petit Dictionnaire (Redhouse)

Osman Efendi: Petit Dictionnaire (Redhouse)

Kabuli Paşa: Protocole, Qevres (Moliere), Petite Histoire Ancienne

Nişan Efendi (Tahrirat-ı Ecnebiye Müdürü): Tables of My Family(Walter Scott), Histoire au Congress de Vienna, Precis Droit des Gens (Martens)

Odyan Efendi: Droit des Gens (Wheaton)

Sermed Paşa (Madrid Sefiri):La Devoir, Dictionnaire des Synonymes, Histoire Universelle (Bossuet), Souvenirs (Lamartine),Madam... Warsov (Charles Modier), Qevres(Schiller)

Bohur Efendi (Şehr Emaneti Muavini):Manuel des Codes (Martens)

Mikael Portakaloğlu (Meclis-i Rüşumat Reisi):Manuel d'Economie-Politique

Artin Efendi: Grammaire (Redhouse)

Şakir Efendi: Voyage aus l'Asie (Boujoulat),Aventures de Pigel (Walter Scott)

Aristidi Bey: Les Memoires (Soulie), Aventures de Pigel (Walter Scott)

İsmail Kemal Bey (Yunanistan Komiseri): Dictionnaire Philosophique (Voltaire), Le Corscure Rouge (Cooper)

Stefan Agya/İstefan Eghia: Vie de Napoleon

Refik Efendi (Bulgaristan Komiseri Kâtibi): Tableau des Revolution (Ancillon)

Ahmet Faik Efendi (Maliye Nezareti Tercüme Odası Müdürü): Geographie

Rıfat Efendi: Mysteres de Paris, Mysteres de Rusie, Collection de Romans, Souvenirs de 16. de Caylus, Guzmam d'Alfarache (Le Sage), Droit des Gens, Droit (Montesqieu)

Daloggi Efendi (Tahrirat-ı Hariciye Odasından): Politiques (Machiavelli)

Mehmed Şevki Efendi (Matbuat Müdürü): Histoire de la Politique (P. Chaguy), Histoire de la Republica Venice, Code Français, Code au Sultan, Les Travers d'Espagne (Piaevot)

Vuliç Efendi: Histoire de Constantinople (Boujoulat)

İskender Efendi: Palestine (Robinson), Qevres (Juvenal)

Şinayder Efendi: Qevres (Rousseau)

Esad Paşa (Paris Sefiri): Liaison Dangereuses

Lahoverly Efendi: Contes de Noel (Charles Dickens)

İsmail Zühdü Bey (Hristiyan Komiseri): Qevres (Cooper), Couseils aux Jeunes Diplomates

Kevork Kabarado Efendi (Nafia Mütercimi): Geographie Universelle (Maldebrum), Grammaire decadence des Romain (Montesqieu), Dictionnaire des Sciences Philosophiques

Ömer Hakkı Bey: Qevres (Custine)

Ali Haydar Bey: Qevres (Buffon)

Teodor Kasap Efendi: Geographie (Maldebrum)

Ödünç verme defterlerinden de anlaşılacağı üzere Tercüme Odası'nda Fransızca öğrenen Oda personelinin kütüphanede Tarih, Siyaset Bilimi, Diploması, İktisat, Felsefe, Coğrafya branşlarında ayrıntılı okuma yaptıkları anlaşılmaktadır.

Tercüme Odası Kütüphanesine ve burada bulunan kitapların okunmasına büyük önem verilmiş ve 1858'de kütüphanenin mefruşatı ve ısınma problemi için 5250 kuruş harcanmıştır.⁹²

1860'lardan sonra Tercüme Odası Kütüphanesi gerek Tabhane-i Amire'de ve gerekse başka matbaalarda basılan kitaplardan birer takım alınmasıyla daha da zenginleşmiştir. Hatta bir zamanlar Tercüme Odası memuru olan Namık Kemal, Magosa'da sürgünde bulunduğu Kasım 1875'te Zeynelabidin Reşid Bey' e yolladığı mektubunda⁹³ Osmanlı Tarihi çalışmaları için Cevdet Tarihi'ni istemesi ve bu kitabın Tercüme Odası Kütüphanesi'nde bulunduğunu söylemesi Kütüphanenin zenginliğini az da olsa ortaya koymaktadır.

Tercüme Odası Kütüphanesinde bulunan kitapların sayısını tam olarak tespit edememekle birlikte 29 Kasım 1884 tarihinde kütüphanede 545 Fransızca ve 255 Türkçe kitap bulunuyordu.⁹⁴ Fakat bu sayının çok daha fazla olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Kütüphane kurallarına göre ödünç kitap alan memurların kitabı iki ay içinde iade etmeleri gerekirken⁹⁵, bu kuralı ihlal ettikleri belgelerden anlaşılmaktadır.

⁹² **BOA, Sadaret Amedi**, No: 89/77, (1274/1858) Babiâli Tercüme Odası'nın Mefruşatıyla, Kütüphanesi için bir mangal bahası olan 5250 kuruşun itası

⁹³ Tansel, **Namık Kemal'in Mektupları**, c.1, s. 401-402

⁹⁴ **BOA, İrade Dahiliye**, No: 74064, (10 S 1302/29 Kasım 1884)

⁹⁵ **BOA, BEO, Sadaret Defteri**, No:1576, Babiâli Tercüme Odası'ndan okunmak üzere verilen kitapların Zimmet Defteri

Bu duruma son vermek için kitapların bir kayıt altına alınması için iki kıta defterinin düzenlenmesine ve yeni alınacak olan kitapların isimlerinin yazılmasına karar verilmiştir.

Yine aynı belgeden kütüphane memurunun kütüphaneyi tutanakla alıp devretmesi de kararlaştırılmıştır.⁹⁶

Tercüme Odası Kütüphanesi'nden kitap alıp iade etmeyen memurların çokluğu karşısında hangi memurlarda hangi kitapların olduğunun tespit edilmesiyle Kütüphanede bulunan kitaplar ve kimlerin hangi kitapları okuduğu konusunda daha iyi bilgi sahibi olabilmekteyiz.⁹⁷ Bu belgeye göre Tercüme Odası Kütüphanesi'nden kitap alıp iade etmeyenler şunlardır:

Ahmet Arifi Paşa	18
Ahmet Faik Efendi	1
Ahmet Vefik Paşa	1
Ali Haydar Bey	1
Aristidi Bey	2
Artin Efendi	1
Bohor Efendi	1
Dacar Efendi	1
Dahggio Efendi	1
Emin Efendi	33
Emin Muhlis Paşa	1
Esad Paşa (Paris Sefiri)	1
Gabriel Paşa	1
Hilmi Efendi	1
İskender Efendi	2
İsmail Kemal Bey	2
İsmail Zühdü Efendi	2
Kabuli Paşa	3
Kevork Efendi	4
Kirkor Efendi	1
Köşer Efendi	1

⁹⁶ **BOA, İrade, Dahiliye**, No: 74064, (10 S 1302), maaş kayıtlarında böyle bir memurun varlığına tesadüf edemedik

⁹⁷ **BOA, Hariciye Siyasi**, No: 1889/50, (24 Şubat 1885-9 Ca 1302) Tercüme Odası Kütüphanesinden alınan kitapların iadesine dair. **BOA, Hariciye Siyasi**, Dosya No:1895,Kütüphane Senedat Evrakı;

Lahoverly Efendi	2
Mehmed Şevki	5
Murad Efendi	1
Münif Paşa	4
Nişan Efendi	5
Odyan Efendi	1
Osman Efendi	1
Ömer Hakkı Bey	1
Paul Parnasyan Efendi	4
Refik Efendi	1
Rıfat Efendi	8
Sadık Paşa	1
Sadullah Paşa	1
Sarafin Manas Efendi	2
Sermed Paşa	6
Sogomon Efendi	1
Stephan Eghia Efendi	1
Şakir Efendi	2
Şinayder Efendi	1
Teodor Kasap Efendi	1
Terziyan Efendi	1
Vuliç Efendi	1

Tercüme Odası Kütüphanesinin kitaplarının azalması üzerine kitap alanlara tezkere ve tahrirat-ı ali yollanarak iade etmeleri istenilmiştir. Bunlar içinde sadece Ahmet Vefik, Ahmet Arifi ve Münif Paşalara şifahen bilgi verilmiş (arz-ı malumat)diğerlerine yazı yazılmıştır.⁹⁸ Burada ilginç bir noktada bazı memurların başkalarının imzalarını taklid ederek kitap almalarıdır. Nitekim Münif Paşa'ya verilen şifahi malumat sonucu Paşa, Hammer'in Osmanlı Tarihi'ni almadığını ve imzanın da kendine ait olmadığını söylemiştir.⁹⁹

Tercüme Odası Kütüphanesinden sadece şahıslar değil Tanzimat Meclisi ve Zaptiye Komisyonu gibi devlet organları da yeri geldikçe ödünç kitaplar almışlardır.

Tercüme Odası Kütüphanesinden ödünç alınıp iade edilmeyen kitaplar 12 Kasım 1851-10 Ocak 1881 tarihleri arasını kapsamaktadır.

⁹⁸ BOA, Hariciye Siyasi, No: 1889/50, 24 Şubat 1885

⁹⁹ BOA, Hariciye Siyasi, No: 1895/51, Münif Paşa'nın Senedi

SONUÇ

Tezimizde Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Babîâli Tercüme Odası'nı ele aldık. Tercüme Odası'nı incelemek için bu kurumun arka planını oluşturan Divan-ı Hümayun Tercümanlığı konusunu da inceledik. Babîâli Tercüme Odası'nın kuruluşunu, gelişimini, geçirdiği değişiklikleri, yapısını, işleyişini, görevlerini, Tercüme Odası Kütüphanesini, yapılan tercümelere dayanarak incelemeye çalıştık. Bu incelemeden elde ettiğimiz sonuçları, ele alarak tezimizi değerlendirmeye çalışacağız.

Osmanlı Devleti, gücünün zirvesinde olduğu klasik dönemde tercümanlık kurumuna önemli bir ihtiyaç duymamış elinde bulunan mevcut kadrolarla yetinmiştir. Yani devlet 1821 'de Tercüme Odası'nın kuruluşuna kadar geçen süre içinde bu kuruma herhangi bir yatırım yapmamıştır.

Tercümanlık kurumu yükselme devrinde İtalyan, Rum, Alman, Macar, Polonya kökenli mühtedilere emanet edilmiştir. İmparatorluğun gerileme döneminde ise bu makama hem yabancı dil bilen hem de Avrupa'yı yakından tanıyan Rum- Ortodoks Fenerli Beyler atanmaya başlamıştır.

Rum, Divan-ı Hümayun Tercümanları devlete sadakatle hizmet ettikleri gibi zaman zaman da Fransız ve Rus nüfuzu altına girmişler, devlet sırlarını sattıkları gerekçesiyle de idam edilmişlerdir. Fakat Osmanlılar bu meseleyi 1821'e kadar ele almamışlardır.

Bütün Avrupa ülkeleri ve hatta Japonya gibi Asya ülkeleri kendi tercümanlarını yetiştirip, ülkelerinin eğitim programlarına Türkçe'yi koyarlarken, geniş bir coğrafyası ve çeşitli dillere ihtiyaç duyulan bir ortamda Osmanlılar neden bir yabancı dil öğrenmemişlerdir? Sorusunun cevabını aramak yerinde olacaktır. Bu soruyu Osmanlıların üstünlük duyguları, kendi kendine kapalılık, yabancı memleketleri "darü'l-harp" olarak algılamak ve uluslar arası ticaret gruplarının olmaması gibi sebeplerle açıklayabiliriz.

Tezimizle özellikle Osmanlı tarih yazımında eksik kalan Divan ve Donanma-i Hümayun Tercümanlığı hakkında belgeler dayalı önemli bilgiler ulaştık. Özellikle bu tercümanların atanmaları, görevden alınmaları, gelirleri, görevleri hakkında yeni bilgilere ulaştık.

Panayot Efendi ve Aleksander Mavrokordato ile başlayan Rum Tercümanlar devri 1821 Yunan İsyanı'na kadar görmüştür. Bu tercümanlar sadece tercümanlık yapmamışlar tarih, coğrafya, askerlik ve sözlükçülük alanında önemli telif ve tercüme eserler meydana getirmişlerdir.

1821 Yunan İsyanı ile Divan-ı Hümayun Tercümanlığı Babıâli Tercüme Odası'na dönüştürülmüş ve ilk yıllarda Yahya Naci Efendi ve Hoca İshak Efendi gibi Mühendishane hocaları tercüme işini üstlenmişlerdir. Mühendishane hocalarının gözetiminde birkaç memura da Fransızca öğretilmesi, Odanın nizamnamesinin yapılması, maaşlarının yeniden düzenlenmesi devletin bu kuruma verdiği değeri ve desteği açıkça ortaya koymaktadır.

Tercüme Odası 1833'e kadar 3-4 memurun çalıştığı rutin bir kalem görünümünde kalmış, Osmanlı- Mısır meselesinin uluslar arası bir sorun haline gelmesiyle devletin diplomatik faaliyetlerinin artması bu yılda odanın gözden geçirilmesini gerektirmiştir. Böylece Ali, Safvet, Nedim Efendiler odaya alınmış, odanın yeni nizamnamesi yapılmıştır. Diplomatik ilişkilerde yabancı dil bilen personele duyulan ihtiyaç, odanın itibarını artırmıştır. Tanzimat'la birlikte odanın personel sayısı 33'e ulaşmıştır. Bu yıllarda Tercüme Odası diplomatik çeviriler dışında Takvim-i Vekayi'in Fransızca'ya çeviri işini de üstlenmiştir.

Tercüme Odası en önemli değişimlerinden birini 1856'da geçirmiştir. Bu düzenleme ile oda personeli dört sınıfa ayrılmış ve okuyacakları dersler tespit edilmiştir. Buna göre personel her gün Fransızca, hukuk, Milletler Hukuku, coğrafya, tarih, güzel yazı, hesap ve gazete tercümesi gibi geniş bir perspektifi kapsayan dersleri takip ediyorlardı. Yine bu yılda bu Fransızca sınıflarının yanında Kırım Savaşı ile birlikte gittikçe artan evrakın tercümesi için

de bir İngilizce sınıfı açılmıştır. Böylece Tercüme Odası hali hazırdaki yapısına ve görevlerine ek olarak bir dil okulu olma özelliğini de kazanmıştır.

20 Ağustos 1869'da Tercüme Odası'nın dahili nizamnamesi yapılmış, 16 Nisan 1883'te de Tercüme ve Tercüme Evrak odaları olarak düzenlenmiş oda personelinin görevleri yeniden belirlenmiştir. 1888'de oda mevcudu 75 kişiye ulaşmıştır. Tercüme Odası bu şekilde Osmanlı idari yapısında varlığını imparatorluğun yıkılmasına kadar sürdürmüştür.

Tercüme Odası diplomatik görevlerinin yanı sıra pasaport, gümrük, tahkik-i ahval, tefrik-i teb'a maddelerinde, Rumeli teftişinde, donanmada, maarifte, telgrafçılık, Mülteciler meselesi gibi Fransızca bilgisi gerektiren her durumda görev yapmışlardır. Böylece Fransızca bilmek aynı zamanda yeni türde iş olanaklarını da beraberinde getirmiştir. Yine Tercüme Odası personelinin yıllık çevirdiği evrak sayısı 1852'de 1087 iken bu sayı 1887'de iki buçuk kat artarak 2587'ye ulaşmıştır.

Tezimizde önemli bir bilgi de Tercüme Odası Kütüphanesi hakkında yaptığımız araştırmalardır. Kütüphane defterinden ve diğer belgelerden kütüphanede hangi kitapların bulunduğu, hangi memurların hangi kitapları okuduklarının bilinmesidir.

Türk ve Müslümanların yabancı dil öğrenerek diplomasi alanında faaliyette bulunmalarını ve Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle olan ilişkisini güvenilir insanlar yetiştirip bunlar aracılıyla sağlamak amacıyla kurulan Tercüme Odası kısa sürede amacına uygun olarak hem iç hem de dış siyasette etkili olarak reformcu bürokratların yetişmesine zemin hazırlamıştır. Tercüme Odası bu haliyle Tanzimat sonrası reform hareketlerini hazırlayan bürokratların yetiştiği bir mektep görünümüne girmiştir. Dilbilgisine ait bir uzmanlaşma memuriyeti olan Tercüme Odası yüzyılın sonuna kadar bir kişinin kariyerine başlayabileceği “ en iyi yer” olarak görülmüştür. Nitekim Ali, Fuat, Ahmet Vefik, Safvet, Münif, Ahmet Arifi, Sadullah Paşaların, Namık Kemal'in buradan yetişmeleri Tercüme Odası'nın ne derece etkili bir kalem/mektep olduğunun kanıtıdır.

EKLER

Divan-ı Hümayun Tercümanları Listesi¹

- 1) Ali Bey 1502²
- 2) Yunus Bey 1541-1550³
- 3) Ahmed (Heinz Tulman) (Alman)
- 4) Murad Bey (Macar)
- 5) İbrahim Bey (Strasz) (Polonez) :1551-9 Temmuz 1571⁴
- 6) Mahmud (Alman): 1571/1573-1575⁵
- 7) Hürrem (Oram) Bey:1578⁶
- 8) Zülfikar (Macar)
- 9) Mamuca Della Torre (İtalyan):1667⁷
- 10) Panayot/Panagiotis (Panaghiotis) Nikusiuos:1661-1673⁸
- 11) Ali Ufki Efendi Bobowski (Polonez) 1673⁹
- 12) Aleksander Mavrokordato: 2 Ekim 1673-Kasım 1683¹⁰(I.defa)

¹ Bu liste Ergin, Osman Nuri, **Türkiye Maarif Tarihi**, c. 2, İst. 1939.; Zajaczkowski, Ananiasz-Jan Reyhman, **Zarys Dyplomatyki Osmansko-Tureckiej**, Varşova 1955; İngilizce baskısı **Handbook of Ottoman-Turkish Diplomats**, Andrew S. Ehrenkreutz, Mouton-The Hague-Paris 1968 ve İngilizceden yapılan Türkçe baskısı **Osmanlı-Türk Diplomatikası El Kitabı (Handbook of Ottoman-Turkish Diplomats)**, çev. Mehmet Fethi Atay, BDA.G.M., İst. 1993.Biz araştırmamızda Türkçe baskıyı kullandık. Guboglu, **M. Paleografia Şi Diplomatica Turco-Osmana Studio Şi Album**, Bucureşti 1958; Mehmed, Mustafa Ali, **İstoria Turcilor**, Bucureşti 1976; Vlastos, S. G., **Livre d'or de la Noblesse Phanariote en Greece en Roumanie, en Russe et en Turquie**, Athenes 1892;Vranoussis,Leandre, "Les Grecs de Constantinople et la vie Intellectuelle a l'a.g.e. des Drogmans", **İstanbul a la Jonction des Cultures Balkaniques, Mediterrannennes, Slaves, et Orientales aux XVIe-XIXe Siecles**, Bucarest 1977;Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi** ,c.4/1-2; Sözen, Z., **Fenerli Beyler**; Hammer, **Osmanlı Tarihi**, c. 6,7,8,;Başar, Fehameddin, **Osmanlı Eyalet Tevcihatı**; Beydilli, Kemal, **Büyük Friedrich ve Osmanlılar**; Yorga, **Osmanlı Tarihi** ,c. 5;Kitsikis, Dimitri, **Türk-Yunan İmparatorluğu**, Kitaplarından derlenmiştir.

² Zajaczkowski, **a.g.e.**, s.194;Mehmed, **a.g.e.**, s.407;Guboglu, **a.g.e.**, s. Venedik'e antlaşma götürdü.

³ Mehmed, **a.g.e.**, s.407 Zajaczkowski, **a.g.e.**, s.195'de 1533-1551;

⁴Zajaczkowski,**a.g.e.**,s.195; Mehmed,**a.g.e.**,s.407;Guboglu,**a.g.e.**,s.;

⁵ Zajaczkowski,**a.g.e.**,s.195;Guboglu,**a.g.e.**,s.;

⁶ Zajaczkowski,**a.g.e.**,s.195;Guboglu,**a.g.e.**,s.;Mehmed,**a.g.e.**,s.407

⁷Zajaczkowski,**a.g.e.**,s.195;Guboglu,**a.g.e.**,s.;Mehmed,**a.g.e.**,s.407; Hammer 1678'de tekrar tercümanlık yaptığını yazıyor ,Osmanlı Tarihi,c.6,s.324

⁸ Kitsikis,**a.g.e.**,s.162;Guboglu,**a.g.e.**,s.; Mehmed,**a.g.e.**,s.407

⁹ Hammer, **a.g.e.**, , c.6,s.281; Mehmed, **a.g.e.**, s.407

¹⁰Mehmed,**a.g.e.**,s.407;Guboglu,**a.g.e.**,ve Zajaczkowski,**a.g.e.**,s.195 ve Kitsikis,**a.g.e.**,s.162'de 1673-1709 olarak vermektedir.

- 13) Sefer Ağa (Jean Antoine) :Kasım 1683-Kasım 1685¹¹
- 14) Aleksander Mavrokordato: Kasım 1685-1699¹² (II. defa)
- 15) Nikolas Mavrokordato: 1 Temmuz 1698-6 Kasım 1709¹³
- 16) Yanaki (Ioan/Johan/Jean) Mavrokordato: 6 Kasım 1709-2 Aralık 1716¹⁴
- 17) Ligor Eşfo, İskerletzade Ligor (Greguvar Kiga/Grigoire/Gregory Matei) Gika:1716- Eylül 1726¹⁵
- 18) Aleksander Gika: Eylül 1726-13 Eylül 1741¹⁶
- 19) Yanaki (Ioan/Yani/John) Teodor Kalimaki: Eylül 1741-Ocak 1751¹⁷(I.defa)
- 20) Matei (Matthew/Mateos) Grigoire Gika: Haziran 1751-Ağustos 1752¹⁸
- 21) Yanaki Ioan/Jean Teodor Kalimaki: Ağustos 1752-Ağustos 1758¹⁹ (II. defa)
- 22) Grigoire/Georges (Yorgi) Aleksander Gika:7 Ağustos1758²⁰-Mart 1764²¹
- 23) Grigoire /Georges/Gheorghe/Yorgi Scarlat Karaca: Mart 1764-1765²²
- 24) Scarlat (İskerlet) Karaca:1765²³ -Ekim 1768²⁴ (I.defa)

¹¹ Mehmed, **a.g.e.**, s.407

¹² Mehmed, **a.g.e.**, s.407

¹³Vlastos, s.71;Mehmed atanma tarihini 1699 olarak vermektedir. **a.g.e.**, s.407; Nikolas Bu tarihte Boğdan Voyvodası oldu. Uzunçarşılı ve Hammer Kasım 1709 tarihini veriyor, **a.g.e.**, c.4/1,s.73,Hammer, **a.g.e.**, c.7,s.191;Vranoussis, a.g.m., s.141;Guboglu ve Kitsikis, **a.g.e.**, s.162'deTercümanlığa atanma tarihini 1689 olarak vermektedir. **a.g.e.**,s.; Zajaczkowski,**a.g.e.**,s.195'de 1709-1711

¹⁴Uzunçarşılı,**a.g.e.**,c.4/1,s.129; Mehmed,**a.g.e.**,s.407;Guboglu 1708-1717,**a.g.e.**,s.; Zajaczkowski,**a.g.e.**,s.195'de 1711-1724;Kitsikis,**a.g.e.**,s.162'de1709-1717

¹⁵ Mehmed, **a.g.e.**, s.407;Osmanlı belgelerinde İskerletzade Ligor, Ligor Eşfo olarak geçen bu tercüman 10 S 1139/ 7 Ekim 1726'da Boğdan Voyvodası oldu ve 16 Nisan 1733'e kadar görevde kaldı. Başar, **a.g.e.**,s.148,n.369; Uzunçarşılı'ya göre 5 Ekim, **A.G.E.**, c.4/2,s.51;Guboglu ve Kitsikis **a.g.e.**,s.162'de 1717-1727,**a.g.e.**,s.; Zajaczkowski,**a.g.e.**,s.195'de 1724-1727

¹⁶ Beydilli, **a.g.e.**, s.12,n.54 (Suphi tarihine dayanarak); Mehmed, **a.g.e.**, s.407;Vlastos,Kitsikis , Guboglu ve Ergin tercümanlık tarihini 1727-1740 olarak veriyor, **a.g.e.**,s.46; Guboglu,**a.g.e.**,s.;Ergin,s.614,n.1; Kitsikis **a.g.e.**,s.162;Zajaczkowski,**a.g.e.**,s.195'de 1736-1741

¹⁷ Mehmed, **a.g.e.**, s.407; Bu tercümanın adı Osmanlı belgelerinde Yanaki olarak geçmektedir. **BOA, Cevdet Dahiliye**, No:14360, (11 N 1154/ 20 Kasım 1741);Guboglu,Kitsikis,**a.g.e.**,s.162'de ve Ergin,s.614'de 1740-1750,**a.g.e.**,s.; Zajaczkowski,**a.g.e.**,s.195'de 1744-1752

¹⁸ Mehmed,**a.g.e.**,s.407;Guboglu,**a.g.e.**,s.;Ergin,**a.g.e.**,s.614,n.1; Zajaczkowski,**a.g.e.**,s.195; Kitsikis **a.g.e.**,s.162

¹⁹Mehmed,**a.g.e.**,s.407; Guboglu,**a.g.e.**,s.; Ergin,**a.g.e.**,s.614,n.1; Kitsikis **a.g.e.**,s.162;Vlastos,**a.g.e.**,s.11

²⁰ Hammer, **a.g.e.**, c.8,s.304;

²¹ Mehmed,**a.g.e.**,s.407;Guboglu,**a.g.e.**,s.;Ergin,**a.g.e.**,s.614,n.1; Zajaczkowski,**a.g.e.**,s.195; Kitsikis **a.g.e.**,s.162

²²Mehmed,**a.g.e.**,s.407;Vranoussis,a.g.m.,s.141;Guboglu,**a.g.e.**,s.;Ergin,**a.g.e.**,s.614,n.1;Zajaczkowski,**a.g.e.**,s.195; Kitsikis **a.g.e.**,s.162

²³ Guboglu,**a.g.e.**,

²⁴ Hammer, **a.g.e.**, c.8,s.404 (hekim kökenli);Mehmed, **a.g.e.**, s.407'de Eylül'de atandı. Ergin, **a.g.e.**, s.614,n.1 Zajaczkowski, **a.g.e.**, s.195; Kitsikis **a.g.e.**, s.162

- 25) Nikolas Soutzo (Suço):28 Eylül 1768-29 Ağustos 1769²⁵
- 26) Mihail Racovita: Ağustos 1769-Ekim 1770²⁶
- 27) Scarlat Karaca: Ekim 1770-Ağustos 1774²⁷ (II. defa)
- 28) Aleksander İpsilanti: Ağustos-Eylül 1774²⁸
- 29) Konstantin Morozi:19 Eylül 1774²⁹-Eylül 1777³⁰
- 30) Nikolas Konstantin Karaca: 30 Eylül1777-Ocak 1782³¹
- 31) Mihail Konstantin Suço /Soutzo: Ocak 1782-Temmuz 1783³²
- 32) Aleksander Ioan Mavrokordato (Firari): 22 Eylül 1783-10 Ocak 1785³³
- 33) Aleksander Ioan Kalimaki: Ocak 1785-Eylül 1788³⁴(I.defa)
- 34) Konstantin Ralettos (Roset):Eylül-Mayıs1788³⁵
- 35) Manuel (Emmanuel) Antioh Karaca: Mayıs 1788- Ocak1790³⁶
- 36) Aleksander Konstantin Morozi: Ocak 1790³⁷-Mart 1792³⁸
- 37) Gheorghe/George Konstantin Morozi:1 Ocak 1792-Temmuz 1794³⁹(I.defa)
- 38) Aleksander Ioan Kalimachi: Ağustos 1794⁴⁰-Eylül 1795⁴¹ (II. defa)

²⁵ Mehmed,**a.g.e.**,s.407;Vranoussis, a.g.m.,s.130,Vlastos,**a.g.e.**, s.130; Sözen, **a.g.e.**,s.148; Guboglu,**a.g.e.**,s.; Ergin,**a.g.e.**,s.614,n.1; Zajaczkowski,**a.g.e.**,s.195; Kitsikis **a.g.e.**,s.162

²⁶Mehmed,**a.g.e.**,s.407; Guboglu,**a.g.e.**,s.; Ergin,**a.g.e.**,s.614,n.1; Zajaczkowski,**a.g.e.**,s.195; Kitsikis **a.g.e.**,s.162

²⁷ Guboglu,**a.g.e.**,s.; Mehmed,**a.g.e.**,s.407; Ergin,**a.g.e.**,s.614,n.1; Zajaczkowski,**a.g.e.**,s.195; Kitsikis **a.g.e.**,s.162

²⁸Kitsikis,**a.g.e.**,s.162;Zajaczkowski,**a.g.e.**,s.195;Mehmed,**a.g.e.**,s.407;Guboglu,**a.g.e.**,s.;Jean İpsilanti'nin oğlu. (d.1726),1774-1785 Eflak voyvodası, Vlastos,**a.g.e.**,s.154'de 1769'da tercümanlık yaptığını yazıyorsa da yanlıştır. Ergin, **a.g.e.**, s.614,n.1

²⁹ Konstantin Morozi (1730- 1 Mayıs 1787), Vlastos, s.88

³⁰ Zajaczkowski,**a.g.e.**,s.195;Guboglu,**a.g.e.**,s.; Mehmed,**a.g.e.**,s.407; Ergin,**a.g.e.**,s.614,n.1; Kitsikis **a.g.e.**,s.162

³¹ Zajaczkowski, **a.g.e.**, s.195;Mehmed, **a.g.e.**, s.407;Vranoussis, a.g.m., s.141; Vlastos, **a.g.e.**, s.38; Kitsikis **a.g.e.**, s.162;Ergin, **a.g.e.**, s.614,n.1;17 Ocak 1782'de Eflâk'a atandı. Sonyel, Minorities, s.83

³² Nikolas Suço'nun oğlu. d. 1730. 1783-1785,1791-1792 Eflak,1793-1795 Boğdan voyvodası, Vlastos, **a.g.e.**, s.132;Guboglu,**a.g.e.**,s.; Zajaczkowski,**a.g.e.**,s.195;Mehmed,**a.g.e.**,s.407; Ergin,**a.g.e.**,s.614,n.1'de 1782-1788 tarihini, Kitsikis **a.g.e.**,s.162'de 1782-1785 tarihini veriyor

³³Zajaczkowski,**a.g.e.**,s.195; Vlastos, s.73, 1 Ocak 1785- 3 Aralık 1786 Boğdan Voyvodası; Guboglu,**a.g.e.**,s.; Mehmed,**a.g.e.**,s.407; Ergin,**a.g.e.**,s.614,n.1; Kitsikis **a.g.e.**,s.162

³⁴Zajaczkowski,**a.g.e.**, s. 195; Guboglu,**a.g.e.**, ;Mehmed,**a.g.e.**,s.; 1781-1786 Ergin,**a.g.e.**,s.614,n.1;Kitsikis **a.g.e.**,s.162

³⁵ Kitsikis **a.g.e.**,s.162;Zajaczkowski,**a.g.e.**,s.195;Mehmed,**a.g.e.**,s.407;Guboglu,**a.g.e.**,s.; daha sonra Gelibolu'ya sürüldü. Ergin, **a.g.e.**, s.614,n.1'de ismi Galenos olarak geçiyor.

³⁶ Zajaczkowski,**a.g.e.**,s.195;Mehmed,**a.g.e.**,s.407;Guboglu,**a.g.e.**,s.; Ergin,**a.g.e.**,s.614,n.1; Kitsikis **a.g.e.**,s.162

³⁷ Mehmed, **a.g.e.**, s.407;Vlastos, **a.g.e.**, s.88 daha sonra Boğdan Voyvodası

³⁸Zajaczkowski,**a.g.e.**,s.195; Guboglu,**a.g.e.**,s.; Mehmed,**a.g.e.**,s.407; Ergin,**a.g.e.**,s.614,n.1; Kitsikis **a.g.e.**,s.162

³⁹ Zajaczkowski,**a.g.e.**,s.195;Vlastos, **a.g.e.**, s.88 Eflak voyvodası Konstantin Morozi'nin oğlu;Guboglu,**a.g.e.**,s.;Mehmed,**a.g.e.**,s.407; Kitsikis **a.g.e.**,s.162

⁴⁰ Yorga, **A.G.E.**, c.5,s.107; Guboglu,**a.g.e.**,s.; Zajaczkowski,**a.g.e.**,s.195; Kitsikis **a.g.e.**,s.162

⁴¹ Mehmed, **a.g.e.**, s.407

- 39) Gheorge Konstantin Morozi: Eylül 1795- 6 Ağustos 1796⁴² (II. defa)
- 40) Aleksander Konstantin İpsilanti(Hypsilantis):Ağustos 1796-Mart 1799⁴³
- 41) Aleksander Nikolas Suço/Soutzo: Mart 1799⁴⁴-Eylül 1802⁴⁵
- 42) Aleksander Mihail Suço: Eylül 1802-Ekim/Aralık1806⁴⁶
- 43) Ioan/Jean Gheorghe Karaca: Aralık 1806-Ağustos1808⁴⁷ (I.defa)
- 44) Ioan Nikolas Karaca: Ağustos-Kasım 1808⁴⁸
- 45) Dimitraşko/Dimitrie Morozi: Aralık 1808-Temmuz 1812⁴⁹
- 46) Ioan Gheorghe Karaca: Temmuz-Ağustos1812⁵⁰ (II. defa)
- 47) Yakovaki/Iacov/Iacob Arghiropoulos: Ocak 1812-1815⁵¹
- 48) Mihail Suço/Soutzo:1815-1818⁵²
- 49) Ioan/Jean Kalimaki:1818-24 Şubat 1821⁵³
- 50) Kostaki/Konstantin Morozi: Şubat-Nisan1821⁵⁴
- 51) Stavraki Aristarchi: Nisan-22 Haziran 1821⁵⁵

⁴²Zajaczkowski,**a.g.e.**,s.195; Vlastos, **a.g.e.**, s.88. daha sonra Kıbrıs'a sürüldü; Guboglu,**a.g.e.**,s.407; Mehmed,**a.g.e.**,s.407; Ergin,**a.g.e.**,s.614,n.1; Kitsikis **a.g.e.**,s.162 sadece 1795 tarihini veriyor.

⁴³Kitsikis **a.g.e.**,s.162;Zajaczkowski,**a.g.e.**,s.195; Mehmed,**a.g.e.**,s.408;Guboglu,**a.g.e.**,s.;Vranoussis, s.139; Yorga, c.5 s.122;İpsilanti (1766-1816) 1796-1799'da tercüman, 1799-1801'de Boğdan,1802-1807'de Eflak Voyvodalığı yaptı. Vranoussis, s.139;Vlastos, **a.g.e.**, s.154.Rum İsyanını başlatan Aleksander İpsilanti'nin babası.

⁴⁴ Mehmed, **a.g.e.**, s.408;Nikolas Suço'nun oğlu d.1730,1800-02'de Boğdan Voyvodası, Vlastos, **a.g.e.**, s.130

⁴⁵Zajaczkowski,**a.g.e.**,s.195; Guboglu,**a.g.e.**,s.; Mehmed,**a.g.e.**,s.408; Ergin,**a.g.e.**,s.614,n.1; Kitsikis **a.g.e.**,s.162

⁴⁶ Tercümanlık ve voyvodalık yapmış olan Mihael'in oğlu. Vlastos,**a.g.e.**,s.132; Guboglu,**a.g.e.**,s.;Mehmed,**a.g.e.**,s.408; Zajaczkowski,**a.g.e.**,s.195; Kitsikis **a.g.e.**,s.162'de1802-1807 tarihini veriyor.

⁴⁷ Mehmed, **a.g.e.**, s.408;Jean Karaca(1770-1809) 1802'de donanma tercümanı, Vlastos, s.38;Guboglu ve Kitsikis listesinde bu tercümanı göstermiyor.

⁴⁸ Mehmed,**a.g.e.**,s.408;Guboglu,**a.g.e.**,s.; Ergin,**a.g.e.**,s.614,n.1; Kitsikis **a.g.e.**,s.162

⁴⁹Mehmed, **a.g.e.**, s.408; Dimitraşko(1768-1812) Eflak prensi Konstantin Morozi'nin oğlu. Vlastos,**a.g.e.**,s.89; Guboglu,**a.g.e.**,s.; Ergin,**a.g.e.**,s.614,n.1; Kitsikis **a.g.e.**,s.162

⁵⁰ Mehmed,**a.g.e.**,s.408;Guboglu,**a.g.e.**,s.; Kitsikis **a.g.e.**,s.162

⁵¹ Mehmed,**a.g.e.**,s.408;Vranoussis,a.g.m., s.142; Guboglu,**a.g.e.**,s.; Ergin,**a.g.e.**,s.614,n.1; Kitsikis **a.g.e.**,s.162

⁵² Kitsikis **a.g.e.**,s.162;Guboglu,**a.g.e.**,s.;Sözen,**a.g.e.**,s.148 ve Vlastos,**a.g.e.**,s.132 de atanma tarihi 1817 olarak verilmektedir.d.1784 İst. 1812'de Divan Tercümanı Yanaki/Jean Karaca'nın yazıcılığını yaptı.1818-1821 Eflak Voyvodası.Mehmed,1815-1819 tarihlerini veriyor.s.408;Ergin,**a.g.e.**,s.614,n.1'de 1811-1818

⁵³Vlastos,**a.g.e.**,s.12, Kitsikis **a.g.e.**,s.162;Mehmed,**a.g.e.**,s.408; Ergin,**a.g.e.**,s.614,n.1;Guboglu,**a.g.e.**,s.;daha sonra Kayseri'ye sürüldü Vlastos,**a.g.e.**,s.12

⁵⁴Guboglu,**a.g.e.**,s.; Konstantin Morozi (1789-1821,Daha önce tercümanlık yapmış olan Aleksander Morozi'nin oğlu),Vlastos, **a.g.e.**, s.88;Mehmed,**a.g.e.**,s.408; Ergin,**a.g.e.**,s.614,n.1; Kitsikis **a.g.e.**,s.162

⁵⁵ Mehmed,**a.g.e.**,s.408;Guboglu,**a.g.e.**,s.; Ergin,**a.g.e.**,s.614,n.1; Kitsikis **a.g.e.**,s.162'de 1821-1822 olarak veriliyor.

KAYNAKLAR

1- Arşiv Belgeleri

A-Belge Tasnifleri

Hatt-ı Hümayun

İrade -Dahiliye

Hariciye

Dosya Usulü İradeler Tasnifi (DUİT)

Cevdet Dahiliye

Maliye

Hariciye

Maarif

Saray

Ali Emiri Sultan II. Mustafa

Ali Emiri Sultan II Ahmed

Babiâli Evrak Odası Sadaret Evrakı Mektubi Kalemî (A.MKT.)

Babiâli Evrak Odası Sadaret Evrakı Mektubi Kalemî Nezaret ve Devair
(A.MKT. NZD)

Hariciye Mektubi (HR. MKT)

Hariciye Mütenevvi (HR. MTV)

Hariciye Siyasi (HR. SYS)

Sadaret Evrakı Divan-ı Hümayun Kalemı (A.DVN)

Sadaret Divan-ı Hümayun Kalemı Mukavele Kısmı Belgeleri (A.DVN. MKL)

23/23

Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemı (A.DVN. MHM)

Sadaret Amedi Kalemı (A.AMD)

Sadaret Mektubi Mühimme Kalemı (A.MKT. MHM)

Sadaret Mektubi Kalemı Umum Vilayet (A. MKT. UM)

Ali Fuad Türkgeldi Evrakı 7/8,

Dahiliye Mektubi Kalemı (DH. MKT.)

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV): 310/54

Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı (Y.A.Res.): 4/69

B- Defter Tasnifleri

Ayniyat Defteri No: 766, 767, 779, 780, 792, 796, 1254, 1567, 1266

Buyruldu Defteri No:1, 2, 5

Kamil Kepeci Defterleri No:36

Meclis-i Tanzimat Defteri No:7

Mühimme Defteri No:241

Name-i Hümayun Defteri No:10

Nizamı Defteri No: 21, 34/32 (Kalem Nizamnamesi)

Sadaret Defteri No: 7, 60, 334, 1578, 2121

Tercüman-ı Düvel Defteri (A. DVN. DVE.) No: 51

C-Yayınlanmış Belgeler

3 Numaralı Mühimme Defteri 966-968/1558-1560, BDAGM, Ank. 1993

5 Nolu Mühimme Defteri (973), BDAGM, Ank. 1994

6 Nolu Mühimme Defteri 972/1564-1565, 2 c., BDAGM, Ank. 1995

7 Numaralı Mühimme Defteri 975-976/1567-1569,4 c., BDAGM, Ank. 1998

12 Numaralı Mühimme Defteri 978-979/1570-1572, 2. c, BDAGM, Ank. 1996

29 Numaralı Mühimme Defteri(984/1576), haz. Gülay Kahveci, İÜ SBE, YL Tezi,İst.1998

51 Nolu Mühimme Defteri (Sultan'ın Emir Defteri),Hikmet Ülker, Tatav,İst.2003

82 Nolu Mühimme Defteri 1026/1027/1617-1618, BDAGM Ank. 2000,

85 Numaralı Mühimme Defteri 1040/1041/1630-1632, Ank. 2002

124 Numaralı Mühimme Defteri H. 1128-1130,haz. Ömer Bıyık, Ege Üni. SBE, YL Tezi, İzmir 2001

D-Gazeteler

Takvim-i Vekayi No:17, 22, 38, 46, 52, 53, 61, 69, 75, 81, 85, 94, 97, 104, 106, 106, 110, 111, 113,126, 127, 132, 141, 145, 157, 161, 165, 184, 186, 188,192

Tasvir-i Efkâr No:280, 281, 348,469, 695

2 – Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi

Sarkis Karakoç, Külliyyat-ı Kavanin

3- Eserler

A. Baha, **Telgrafçılıkta Ana Dilimiz ve Mustafa Efendi**, İst. 1933

Abdurrahman Şeref Efendi, **Tarih Musahabeleri**, haz. Enver Koray, Ank. 1985

A.A.A, "İbrahim Hakkı Paşa 1863-1918", **İA**, c. 5, İst. 1968, s. 892-894

Ademoğlu, Ebru, **Yahya Naci Efendi ve Modern Fizik Konusundaki Eseri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilim Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İst. 2001

Ademoğlu, Ebru, "Yahya Naci Efendi ve Fırlatılan Cisimlerin Hareketi ile İlgili Eseri, Risale-i Hikmet-i Tabiiye (1809)", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları (Studies in Ottoman Science)**, c.4, I/2002;

Adıvar, A. Adnan, **Osmanlı Türklerinde İlim**, Remzi, İst.1970

Ahıskalı, Recep, **Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttaphlık (XVIII. Yüzyıl)**, Tatav, İst.2001

Ahmet Cavid, **Hadika-i Vekayi**, haz. Adnan Baygar, TTK, Ank.1998

Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, c.10-12, Tertib-i Cedid, Matba'a-i Osmaniye, Dersaadet 1309

Ahmet Cevdet Paşa, **Tezahir**, yay. Cavid Baysun, 4 c. TTK, Ank.1953-1963

Ahmet Cevdet Paşa, **Maruzat**, yay. haz. Yusuf Halaçoğlu, Çağrı, İst. 1980

Ahmet Lütü Efendi, **Vak'anüvis Ahmet Lütü Efendi Tarihi**, c.1-8 Yeni Yazıya Aktaranlar, Ahmet Hezarfen, Yücel Demirel, Tamer Erdoğan, İst. 1999, TVYY-YKY; c.9-15 haz. Münir Aktepe, TTK, Ank. 1984-1993

Ahmet Rasim, **Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi**, c.3-4,Şems Matbaası, İst.
1327-1328

Ahmet Rasim, **Osmanlı Tarihi, Seçmeler**, haz. İsmet Parmaksızoğlu, MEB,
İst. 1968

Ahmet Rıfat, b.İsmail, **Verdül-hadaik (Hadikatül Vüzera Zeyli)**,İstanbul
1283

Ahmet Vasıf Efendi, **Mehasinülasar ve Hakaikülahbar**, yay. haz. Mücteba
İlgürel, TTK, Ank.1994

Akalın, Şehabeddin, “Mehmed Namık Paşa”, **Tarih Dergisi** c.4, s.7/Eylül
1952, s.127-146

Akçura Yusuf, **Osmanlı Devletinin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX.
asırlar)**,Maarif Matbaası, İst.1940

Akıncı, Gündüz, **Türk Fransız Kültür İlişkileri**, Ank. 1973

Akşin Sina, “Siyasal Tarih 1789-1908”, **Türkiye Tarihi**, c.3, ed. Sina Akşin,
Cem,6.baskı,İst.2000, s.75-188

Akşin Sina,” Düşünce ve Bilim Tarihi (1839-1908)”, **Türkiye Tarihi**, c.3, ed.
Sina Akşin, Cem,6.baskı,İst.2000,s.343-365

Akün, Ömer Faruk, “Ahmet Vefik Paşa”, **TDVİA**, c.2, İst.1989,s.143-157,

Akün, Ömer Faruk, “Hayrullah Efendi”, **TDVİA**, c.17, İst.1998, s.67-75

Akün Ömer Faruk, “Mehmet Süreyya”, **İA**, c.11, İst.1970, s.247-249

Akyılmaz, Sevgi, Gül, **Reisülküttap ve Osmanlı Hariciye Nezareti'nin
Doğuşu**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 1990

Akyüz, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, 2.bs, AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ank.1985

Albertus Bobivius ya da Santuri Ali Ufki Bey'in Anıları, **Topkapı Sarayında Yaşam**, Sunan ve Notlayanlar, Stephanus Yerasimos -Annie Berthier, çev. Ali Berktaş, Kitap,İst.2002,

Ali Rıza-Mehmed Galip, **XIII. Asr-ı Hicride Osmanlı Ricali (Geçen Asırda Devlet Adamlarımız)**,c.1, haz. Fahri Çetin Derin, Tercüman 1001 Temel Eser,İst.1977

Ali Fuad, **Rical-i Mühimme-i Siyasiye**,1928

Ali Seydi Bey, **Teşrifat ve Teşkilatımız**, Tercüman 1001 Temel Eser, Haz. Niyazi Ahmet Banoğlu İst.(trhsz)

Ali Ufki, **Mecmua-i Saz ü Söz**, haz. Şükrü Elçin, KB, İst.1976

Altınay, Ahmet Refik, **Köprülüler**, TVYY,İst.2001.

Altınay, Ahmet Refik, **Osmanlı Âlimleri ve Sanatkârları**, sad. Dursun Gürlek, Timaş, İst. 1997

(Altınay) Ahmet Refik, **Hicri 12.Asırda İstanbul Hayatı**,İst.1930

Anderson, Matthew Smith, **Doğu Sorunu(1774-1923) Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme**, çev. İdil Eser, YKY,İst.2001

Arıkan, Zeki, “Batı Dillerinden Türkçe’ye Geçen İlk Siyasal ve Diplomatik Kavramlar”, **XII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 12-16 Eylül 1994, Kongreye Sunulan Bildiriler**, c.4,TTK Ank. 1999,s.1405-1416

Armağan, Mustafa, **Osmanlı, İnsanlığın Son Adası**, Ufuk Kitapları,İst.2003

Artan, Tülay, “Fener”,TDVİA, c.12, İst.1995,s.341-342

Artinian, Vartan, **Osmanlı Devletinde Ermeni Anayasasının Doğuşu (1839-1863)**, çev. Zülal Kılıç, Aras,İst.2004

Asım, **Tarih-i Asım**, c.1. basım, yeri ve tarihi yok

Aydüz, Salim, “Hoca İshak Efendi”, **TDVİA**, c.22, İst.2000, s.529-30

Babinger, Franz, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, çev. Coşkun Üçok, 3.baskı, KB, Ank. 2000

Babinger, Franz, ”Der pfortendolmetsch Murad und seine Schriften”
Literaturdenkmaler aus Ungarns Turkenzeit, Berlin-Leipzig s.3–53 1927

Babinger, Franz, **Fatih Sultan Mehmet ve İtalya**, Gelenek, İst. 2003

Bacque-Grammont, Jean Louis,” Feridun Bey’in Az Bilinen Bir Yapıtı
“Tevarih-i Padişahan-ı Françe” Üzerine Bazı Düşünceler”, çev. Aksel Tibet, **XII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 12-16 Eylül 1994, Kongreye Sunulan Bildiriler**, c.4,TTK Ank. 1999,s.1397-1406

Bacque-Grammont, Jean Louis-Sinan Kunalalp, Frederic Hitzel, **Represants Permanents de la France en Turquie (1536-1991) et de la Turquie en France (1797-1991)**, Isis, İst.-Paris,1991

Bacque-Grammont, Jean Louis; ”A Propos de Beg, Baş tercüman de Saliman de Magnifique”, **Istanbul et les Langues Orientales**,(ed) Hitzel, Frederic, Inalco, L’Harmattan, İst. 1995

Baer, Marc David, “17.Yüzyılda Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğundaki Nüfuz ve Mevkilerini Yitirmeleri”, çev. Elçin Gün-Tansel Günay, **Toplum ve Bilim** 83 Kış 1999/2000, s.202-222

Bağış, Ali İhsan, **Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler**, 2. baskı, Turhan, Ank. 1998

Barkan, Ömer Lütfi, **15-16 Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar**, c.1, 1943

Bardakçı, Murat, **Fenerli Beylerine Türk Şarkıları**, Pan, İst.1993

Başar, Fehameddin, **Osmanlı Eyalet Tevcihatı (1717- 1730)**, TTK, Ank. 1990

Bayat, Ali Haydar, **Hekim-Devlet Adamı Keçecizade Mehmed Fuad Paşa**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İst.1998

Behar, Cem, **Ali Ufki ve Mezmurlar**, Pan,İst.1990

Behar, Cem, "Wojciech Bobowski (Ali Ufki)'nin Hayatı ve Eserleri Hakkında Yeni Bilgiler", **Tarih ve Toplum**, c.16,S.94, Ekim 1991,s.17-22

Beldiceanu, Nicoara, "Bükreş", **TDVİA**, c.6. İst. 1992, s.484-485

Benlisoy, Yorgo-Ekin Macar, **Fener Patrikhanesi**, Ayraç, Ank.1996

Berkes, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, haz. Ahmet Kuyaş YKY, 4.baskı, İst.2003

Besalel, Yusuf, **Osmanlı ve Türk Yahudileri**, Gözlem,İst.1999

Beydilli, Kemal, **İgnatius Mouradgea D'ohsson (Muradcan Tosunyan)**,İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, XXXIV/1984'ten ayrı basım, İst. 1984

Beydilli, Kemal, **Büyük Friedrich ve Osmanlılar XVIII. yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri**, İÜ Ed. Fak., İst.1985

Beydilli, Kemal, "Ahmet Tevfik Paşa" **TDVİA** c.2, İst.1989, s.139-140

- Beydilli, Kemal, “Mehmed Emin Ali Paşa”, **TDVİA**, c.2,İst.1989,s.425-426
- Beydilli, Kemal,“İgnatius Mouradgea D’ohsson”,**TDVİA**, c.9,İst. 1994,s.496-497
- Beydilli, Kemal, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane, Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826)**,Eren,İst.1995
- Beydilli, Kemal, “Osmanlı ve Avrupa Devletleri Arasında İttifaklar ve Siyasi Ahlak (1790-1856)”, **Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç**, Ankara 15-17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler, TTK, Ank.1999, s.35-43
- Beydilli Kemal, “Şehzade Elçisi Safiye Sultanzade İshak Bey”,**İslam Araştırmaları Dergisi**, 3/1999, s.73-81
- Beydilli, Kemal,“İslahat”,**TDVİA**, c.19, İst.1999, s.174-184
- Beydilli, Kemal, “İshak Bey”,**TDVİA**, c.22, İst.2000, s.525-527
- Beydilli, Kemal, “Karlofça’dan Yıkılışa”, **Osmanlı Devleti Tarihi**, c.1,ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İst.1999, s.66-130
- Beydilli, Kemal, **Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmanın Günlüğü**, Tatav,İst.2001
- Beyru, Rauf, **19.Yüzyılda İzmir’de Yaşam**,İst.2000
- Bilim, Cahit Yalçın, “Tercüme Odası” **OTAM**, S.1, Ank.1990, s.29-45
- Bilim, Cahit Yalçın, **Türkiye’de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)**,2. baskı, Eskişehir 2002
- Bilsel, Cemil, “Tanzimat’ın Harici Siyaseti”,**Tanzimat I**,1940, s.662-701
- Bolay, Süleyman, Hayri,” Ömer Ferit Kam”,**TDVİA**, c.24,İst.2001,s.271-273

Bosworth, C.E,”Tardjuman”,**EI**²,c.10,Leiden-Brill 2000,s.236-238

Bouchard, Jacques, “Nicolas Mavrocordatos et l’aube des Lumieres” **Revue des Etudes Sud-Est. Europeennes**,20/1982,S.2, s.237-246

Bowen, H.”,Ali Paşa”,**EP**, vol.1, Leiden 1960, s.396-398

Bozkurt, Gülnihal, **Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)**,II. baskı, TTK, Ank. 1996

Bursalı Mehmet Tahir Efendi, **Osmanlı Müellifleri (1299-1915)**,c.1-2,sad. A.Fikri Yavuz, İsmail Özen, Meral, İst.(tarihsiz)

Cernovodeanu, Paul-Mihail Carataşu,” Correspondance Diplomatique D’Alexandre Mavrocordato L’Exaporita 1676-1703 I-II”,**Revue des Etudes Sud-Est Europeennes**, c.20,S.2-3,s.93-128 ve 327-348

Cabi Ömer Efendi, **Cabi Tarihi**, c.1-2,Haz. Mehmet Ali Beyhun, TTK, Ank. 2003

Calian, C.S. “The Influence of the Byzantine Phanariots upon Romania (Wallachia and Moldavia) since 1453” **Actes du XIV Congress International des Etudes Byzantines**, Bucarest, 6-12 Semtembre 1971,ed. M.Berza et E.Stanescu, Romanya Akademisi,1975, s.509-513

Camariano, Nestor, **Alexander Mavrocordato, Le Grand Drogman Son Activite Diplomatique 1673-1709**,Institutue for Balkan Studies, Selanik,1970

Cemaleddin, **Ayine-i Zurefa, Osmanlı Tarih ve Müverrihleri**, naşiri Ahmed Cevdet,2. bs. İkdam Matbaası, Dersaadet 1314

Cernovodeanu, Paul -Mihail Carataşu; “Correspondance Diplomatique D’Alexsander Mavrokordato L’Exaporite 1676-1703”, **Revue Des Etudes Sud-Est Europeennes** TOME XX no:2-3 s.93-128; 327-348

Chambers,Richard L.,”The Civil Bureaucracy”, **Political Modernization in Japan And Turkey**,(ed.) Robert E.Ward and Dankwart A. Rustow,2. baskı, Princeton 1970,s.301-327

Clogg, Richard, **Modern Yunanistan Tarihi**, çev. Dilek Şendil, İletişim,İst.1997

Constantiniu, F.-S.Papacostea “Les Reformes des Premiers Phariotes en Moldovie et en Walachie: Essai d’Interpretation” , **Balkan Studies**, 13/1972, s.89-118

Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç, Ankara 15-17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler, TTK, Ank.1999

Çakan, İsmail L,”Babanzade Ahmed Naim”,**TDVİA**, c.4,İst. 1991,s.375-376

Çankaya, Ali, **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, c.1-3,Ank.1954

Çark,Y. G., **Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler**,İst. 1953

Çiçek, Kemal, “Osmanlı Adliye Teşkilatında Mahkeme Tercümanları” **Toplumsal Tarih**, c.5, S.30/Haziran 1996,s.47-52

Çiçek, Kemal, “ Osmanlı Devletinde Yabancı Konsolosluk Tercümanları”, **Tarih ve Toplum**, S.146/Şubat 1996,s. 17-23

Danışman, Zuhuri, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, c.11, İst. 1966

Danişmend, İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, c.4-5, Türkiye, İst. 1972-1991

Davison, Roderic H., **Osmanlı İmparatorluğunda Reform 1856-1876** çev.Osman Akınhay , Papirus, c.1, Ank.1997

Davison, Roderic H., “Tanzimat Döneminde Osmanlı Diplomasisinin Modernizasyonu” ,çev. Durdu Mehmet Durak, **OTAM**, S.11, Ank. 2000

Davison, Roderic H.,**Osmanlı-Türk Tarihi(1774-1923)**,çev. Mehmet Moralı, Alkım, İst. 2003

Decei, Aurel, “Boğdan”, **İA**, c.2,İst.1961, s.697-705

Decei, Aurel, “Eflak”,**İA**, c.4, s.178-189

Decei, Aurel, “Fenerliler”, **İA**, c.4, s.547-550

Deny, J., “Ahmad Vafik Pasha” **EP**, vol.1, Leiden 1960, s.298

Dereli, Hamit, **Kraliçe Elizabeth Devrinde Türkler ve İngilizler**, AÜDTCF, Yay. İst.1951

Deringil, Selim, “II.Mahmud’un Dış Siyaseti ve Osmanlı Diplomasisi”, **Sultan II.Mahmut ve Reformları Semineri**, 28-30 Haziran 1989,Bildiriler,İÜ Ed. Fak., İst.1990,s.59-70

Dernschwam, Hans, **İstanbul ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü** çev. Yaşar Önen, KTB, .Ank.1987

Dilaçar, A., **Dil, Diller ve Dilcilik**,TDK, Ank. 1968

Dumont, Paul, "Tanzimat Dönemi 1839-1878", **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, (ed) Mantran, Robert, çev. Server Tanilli, c.2, 3. baskı, Adam, İst. 1999, s.59-143

Durukal, Hüsnü Sadık, "İlk Türkçe telgrafi çeken Türk Telgrafçılarının Piri Mustafa Efendi", **Hayat Mecmuası**, 8/19 Şubat 1960, s.8

Durukal, Hüsnü Sadık, "Memleketimizde İlk Türkçe Muharebe Nasıl ve Kimler Tarafından Kuruldu", **Güvercin**, S. 2, s.7

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, TVYY-KB, c.2-6, İst. 1994

Düzdağ, Mehmet Ertuğrul, **Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı**, Enderun, İst. 1972

Ebuzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, c.2, bugünkü Türkçeye uyarlayan Şemsettin Kutlu, Hürriyet, İst. 1973

Eren, Hasan, "Alexandre Handjeri", **TDVİA**, c.15, İst. 1997, s.550

Ergin, Osman Nuri, **İstanbul Şehreminleri**, notlarla haz. Ahmet Nezh Galitekin, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İst. 1996

Ergin, Osman, **İstanbul Mektepleri ve İlim Terbiye ve Sanat Müesseseleri-Dolayısıyla -Türkiye Maarif Tarihi**, c. 1-3 İst. 1939-1941

Erkin, Hüseyin Can, **Edo Döneminde Hollandalıların Shogunluğa Sundukları Yıllık Raporlar**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ank. 2001

Eroğlu, Ahmet Hikmet, **Osmanlı Devletinde Yahudiler (XIX. yüzyılın sonuna kadar)**, Alperen, 2. baskı, Ank. 2001

Es'ad Efendi, **Teşrifat-ı Kadime (Osmanlılarda Töre ve Törenler)**, sad. Yavuz Ercan, Tercüman 1001 Temel Eser, İst. 1979

Eyice, Semavi,” François-Alphonse Belin”,**DBİA**, c.2,TVYY-KB, İst. 1194, s.150-151

Eyice, Semavi,”Pierre-Amedee Jaubert”,**TDVİA**, c.23,İst.2001,s.576-578

Faik Reşat, **Eslaf, Eski Bilginler, Düşünürler, Şairler**, haz. Şemsettin Kutlu, Tercüman 1001 Temel Eser, İst. Trhz

Faroqhi, Suraiya, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam**, çev. Elif Kılıç, TVYY,4.baskı, İst. 2002

Faroghi, Suraiya, **Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?**, çev. Zeynep Altok, TVYY İst. 2001

Fatin, **Tezkire-i Hatimetül-Eşar**, İst. 127

Fatma Aliye, **Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı**, Kanaat Matbaası, Dersaadet 1332(eserin yeni harflerle yeni baskısı Metin Hasırcı tarafından yapılmıştır. İst.1994)

Findley, Carter, “The Foundation of the Ottoman Foreign Ministry”, **IJMES**, 3/1972, s.388-416

Findley, V. Carter, **Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform Babıâli (1789-1922)**, çev. Latif Boyacı-İzzet Akyol, İz, İst.1994

Findley, V.Carter, **Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi**, TVYY, çev. Gül Çağalı Güven, İst.1996

Findley, Carter V., “Sir James W. Redhouse (1811-1892) Mükemmel Bir Doğu Bilimcinin Öyküsü”, çev.Nuray Şimşek, **Kebikeç**, 6/1998, s.211-245

Fleischer, Cornell H., **Tarihçi Mustafa Ali Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati**, çev. Ayla Ortaç, TVYY, 2. baskı, İst. 2001

Florescu, R., "The Fanariot Regime in the Danubian Principalities" **Balkan Studies** 9/1968; Zepos, P.J, "La Politique Sociale des Princes Phanariotes", **Balkan Studies** 11/1970, s.81-90

Fontmagne, La Baronne Durand de, **Kırım Harbi Sonrasında İstanbul**, çev. Gülçiçek Soytürk, Tercüman 1001 Temel Eser, İst. 1977

Galanti, Avram, **Türkler ve Yahudiler**, (Tarihi, Siyasi Tetkik), ilaveli 2. baskı, İst. 1947

Galland, Antoine, **İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar 1672-1673**, şerhlerle yay. Charles Schefer, çev. Nahid Sırrı Örik, c.1, TTK, Ank. 1949

Geanakoplos, Deno John, **Greek Scholars in Venice** (Studies in the Dissemination of Greek Learning from Byzantium to Western Europe), Harvard University Press

Girgin, Kemal, **Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz** (Teşrifat ve Protokol), 2. baskı, TTK, Ank. 1994

Gökbilgin, Tayyib, "Arifi Paşa", **İA**, c.1, İst. 1965, s.568-570

Gövsal, İbrahim Alaettin, **Türk Meşhurları**, Yedigün Neşriyat, (basım yeri ve tarihi yok)

Göyünç, Nejat, **Osmanlı İdaresinde Ermeniler**, İst. 1983

Güleryüz, Naim, "Josef Nasi", **DBİA**, c.6, TVYY-KB, İst. 1994, s. 48-49

Gülsoy, Ufuk, **1856 Islahat Fermanına Tepkiler ve Maraş Olayları**, İÜ. EF. Tarih Araştırmaları Merkezi, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan'dan ayrı basım, İst.1991

Güntekin, Mehmet, "Kantemiroğlu", **YYOA**, c.2, İst. 1999, s.6-7

Güntekin Mehmet, "Ali Ufki Bey", **YYOA**, c.1, İst. 1999,s.238-239

Güray, Sevim, **Ahmet Vefik Paşa**, 2. baskı, TTK, Ank.1991

Gürçağlar, Aykut, "Representations of Ottoman Interpreters by Western Painters", **Acta Orientalia**, Akademiae Scientiarum Hung.,c.57-2/2004,s.231-242

Halaçoğlu, Yusuf, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, 4. baskı, TTK, Ank.1998,

Hammer, Baron Joseph von Purgstall, **Büyük Osmanlı Tarihi**, çev. Vecdi Bürün, Refik Özdek, yay. haz. Mümin Çevik, Üçdal Hikmet, c.6-10. İst 1992

Haskan, M.Nermi, **Babiâli**,İst.2000

Hatemi, Hüsrev; " Fransızca-Türkçe İkinci ve Üçüncü Devre Sözlükler", **Tarih ve Toplum**,13/1986,s.71-72

Hayreddin, **Vesaik-i Tarihiye ve Siyasiye Tetebbuatı**, c.1,Ahmed İhsan Matbaası, İst. 1326

Hayta, Necdet-Uğur Ünsal, **Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketleri**, Gazi, Ank.2003

Hazai, Gyorgy, "Macar Tarihi Türk Tarihi İçin Neler Öğretiyor? Kroniğin Yazması ve Yazarı", **Tarih ve Toplum**, S.215, Kasım 2001, s.87-91

Hazai, G. "Mahmud Tardjuman", **El²**, c.VI. Leiden 1999

Hazai, Gyorgy ,“Tercüman Mahmud’un Tarih-i Ungurus Adlı Eseri Üzerine Yeni Notlar”, **VIII. Türk Tarih Kongresi**, Ank.11–15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.2 s.1043–1047, TTK, Ank.1981

Hazai, Gyorgy , “Macar Tarihiyle İlgili Osmanlı Kaynaklarına Ait Çalışmalar ve Yayın Projeleri“ **X.Türk Tarih Kongresi**; Ankara 22–26 Eylül1986, Kongreye Sunulan Bildiriler, TTK, c.5, Ank.1994, s.1931–1936

Hazai, Gyorgy , “Kanuni Döneminde Yazılmış Macarların Tarihine Ait Bir Kroniğin Türk Tarihine Ait Kaynaklar Arasındaki Yeri”, **XIII. Türk Tarih Kongresi**, Ankara 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.3, kısım 3, Ank.2002, s.1529-1531

Hazai, G, “Notes Sur le “Tarih-i Ungurus”de Terdzüman Mahmud”,**Acta Orientalia**, c.XIII, s.71-84

Hezarfen Hüseyin Efendi, **Telhisü’l-Beyan fi Kavanin-i Al-i Osman**, haz. Sevim İlgürel, TTK, Ank. 1998

Hitzel, Frederic, **Dil Oğlanları ve Tercümanlar (Enfants de Langue et Drogmans)**, (önsöz Robert Mantran),Yapı Kredi Yayınları, İst. 1995

Hitzel, Frederic, “Dil Oğlanları”, çev. Aksel Tibet, **Toplumsal Tarih**, c. 4, S.21/Eylül 1995, s. 37-43

Howard, George William Frederict, **Türk Sularında Seyahat**, Tercüman 1001 Temel Eser, çev. Şevket Serdar Türet, İst.1978

Huart, Cl.,“Fuad Pasha”, **EI** , vol 1, 1927, s.116-117

Ion, Cristina, “The Present Creates the Past: The “Phanariots” in the Romanian Text Books During the Second Half of the 19th Century”, **Revue des Etudes Sud-Est Europeennes** 33/1-2,s. 41-47, Bucarest 1995

Irmscher, Johannes, “Aleksandros, Mavrocordatos, Greek Scholar and Turkish Diplomat”, **XII. Türk Tarih Kongresi**, Ank. 12-16 Eylül 1994, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.3, TTC, Ank. 1999

Istanbul et les Langues Orientales,(ed) Hitzel, Frederic, Inalco, L’Harmattan, İst. 1995

Işıksal, Cavide, “Türkiye’de Açılan İlk Yabancı Dil Okulu”, **BTTD**, Mayıs 1968, S.8

İhsanoğlu, Ekmeleddin, “19. Asrın Başlarında –Tanzimat Öncesi- Kültür ve Eğitim Hayatı ve Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi Olarak Bilinen Ulema Grubunun Buradaki Yeri”, **Osmanlı İlmi ve Mesleki Cemiyetleri**,(ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, İst.1987,s.43-74

İhsanoğlu, Ekmeleddin,”Mühendishane-yi Berri-i Hümayun Başhocası İshak Efendi Hayatı ve Çalışmaları Hakkında Arşiv Belgelerine Dayalı Bir Değerlendirme Denemesi”, **Bellekten**, c.53(207)1989,s.735-767

İhsanoğlu Ekmeleddin, **Başhoca İshak Efendi** (Türkiye’de Modern Bilimin Öncüsü),KB, Ank.1989

İhsanoğlu, Ekmeleddin,”Cemiyeti İlmiye-i Osmaniye’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri”, **X. Türk Tarih Kongresi**, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.5, Ank. 1994, s.2167-2189.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, “Başhoca İshak Efendi”, **TDVİA**, c.22,İst. 2000,s.529-530

(İnal), İbnülemin Mahmut Kemal-Hüseyin Hüsameddin Efendi, **Evkaf-ı Hümayun Nezaretinin Tarihçe-i Teşkilatı ve Nüzzarın Teracim-i Ahvali**, Evkaf-ı İslamiye Matbaası, İst. 1335

İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, **Son Sadrazamlar**, 4 c, 3.baskı, Dergâh, İst. 1982

İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, **Son Asır Türk Şairleri**, 4 c, 3. baskı, Dergâh İst. 1988

İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, **Son Hattatlar**, 2.baskı, MEB, İst.1970,

İnalcık, Halil, **Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I**, TTK, Ank. 1954

İnalcık, Halil, **Doğu Batı Makaleler I**, Doğu Batı, 2.baskı, Ank. 2005

İnan, Kenan, “Osmanlı Döneminde Yabancı Elçilik ve Konsolosluklarda Görevli Tercümanların Statüleri”, **Tarih ve Toplum**, Ekim 1996, S.154, s.196-201

İpşirli, Mehmet,” Osmanlı Devleti’nde Eman Sistemi”, **Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç**, Ankara 15-17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler, TTK, Ank.1999,s.3-11

İpşirli, Mehmet,”Klasik Dönem Osmanlı Merkez Teşkilatı”, **Osmanlı Devleti Tarihi**, c.1,(ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, İst.1999, s.157-220

İrez, Feryal-Hüsametdin Aksu, **Boğaziçi Sefarethaneleri**, YKY,İst.1992

İskit, Servet, **Hususi İlk Türkçe Gazetemiz “Tercüman-ı Ahval ve Agâh Efendi”**, Ank.1937

Jorga, Nicolae, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Yeditepe, çev. Nilüfer Epçeli, c.2-5 İst.2005

Kallek, Cengiz, "Barbier de Meynard", **TDVİA**, c.5, İst. 1992, s. 68-69

Kamil Paşa, **Tarih-i Siyasi-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye**, c.2-3, Matbaa-i Ahmet İhsan, İst. 1325

Kandemir, Akyan-Vağarşag Seropyan, "Sahak Abroyan", **YYOA**, c.1, s.78

Kantemir, Dimitri, **Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi**, çev. Özdemir Çobanoğlu c.1-2, KB., Ank.1979; 2. baskı, Cumhuriyet, c.2, İst. 1998

Karaarslan, Uğurhan, **Osmanlı Dış Politikası'nda Değişim ve Babiâli Tercüme Odası**, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, Siyasi Tarih Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İst.1999

Karal, Enver Ziya, **Halet Efendi'nin Paris Büyük Elçiliği (1802-1806)**, İst. 1940

Karal, Enver Ziya, "Mehmet Namık Paşanın Hal Tercümesi (1804-1892)", **Tarih Vesikaları**, 9/ İlkteşrin 1942, s-220-227

Karal, Enver Ziya, **Selim III.'ün Hatt-ı Hümayunları -Nizam-ı Cedit- 1789-1807**, TTK, Ank. 1948

Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, c.5-6, 6.baskı, TTK, Ank. 1994-1995

Karpat, Kemal, "Eflak", **TDVİA**, c.10, İst 1994. s.466-469

Karpat, Kemal, “The Mass Media”, **Political Modernization in Japan and Turkey**,(ed.) Robert E.Ward and Dankwart A. Rustow,2. baskı, Princeton 1970,s. 255-282

Kaynar, Reşat, **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, TTK, 2.baskı, Ank. 1985
Kuntay, Mithat Cemal; Devrinin Olayları ve İnsanları Arasında Namık Kemal, c.1, İst. 1944

Kenanoğlu, Macit, **Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek**, Klasik,İst.2004

Kırmızı, Abdülhamit, **II. Abdülhamit Dönemi (1876-1908) Osmanlı Bürokrasisinde Gayrimüslimler**, HÜ SBE, YL Tezi, Ank.1998

Kitsikis, Dimitri, **Türk Yunan İmparatorluğu**, çev. Volkan Aytar, İletişim,İst.1996

Kocabaşoğlu, Uygur, **Majestelerinin Konsolosları, İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğundaki İngiliz Konsoloslukları (1580-1900)** İletişim, İst.2004

Kocabaşoğlu, Uygur,”Britanik Majestelelerinin Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Konsoloslukları 1856”, **Toplumsal Tarih**, c.4, S. 22 /Ekim 1995, s. 49-54

Koçsoy, Şevket,”Türk Tarihi Kronolojisi”,**Türkler**, Yeni Türkiye, ed. H. C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca, c.1,Ank. 2002,s.73-87

Koçu, Reşad Ekrem, **İstanbul Ansiklopedisi**, c.1-3,İst. 1958-1960

Kodaman, Bayram, **Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi**,2. baskı, TTK, Ank.1991,

Koloğlu, Orhan, “Arap Harfleri Kullanmayan Milletlerdeki Dil Sorunlarının Osmanlı’nın Son Yüzyılındaki İç Gerginliklere Katkısı”, **Osmanlı’dan**

Cumhuriyet'e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar, I. Uluslararası Tarih Kongresi 24-26-Mayıs 1993, Ankara, TVYY, İst. 1998,s.72-90

Kömürcüyan, Eremya Çelebi, **İstanbul Tarihi**, XVII. Asırda İstanbul, çev. Hrand D. Andreasyan, yay. haz. Kevork Pamukciyan,2. baskı, Eren, İst. 1988

Köprülü, M. Fuad,"Asım Efendi",**İA**, c.1,İst. 1995,s.665-673

Köprülü,Orhan F.,"Fuad Paşa (Keçecizade)" **TDVİA**,c.13, İst. 1996,s.202-205

Köprülü,Orhan F.," Fuad Paşa",**İA**,c.4,s.672-681

Kramers, J. H., "Terdjuman", **EP**, c.4, Leiden 1934,s.225

Kritovulos, **İstanbul'un Fethi**, Toplumsal Dönüşüm, İst. 1999

Kuneralp, Sinan "Tanzimat Sonrası Osmanlı Sefirleri", **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç**, Ankara 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, Ank. 1999, s.113-126

Kuran, Ercüment, **Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri (1793-1821)**,TKAE, Ank. 1968

Kuran, E., "Khodja Ishak Efendi", **EP**, c.4, Leiden, 1973, s.112-113

Kurat, Akdes Nimet, **Türkiye ve Rusya**, KB, Ank. 1990

"Kuruçeşme Akademisi", **DBİA**, c.5,İst.1994,TVYY, s.132

Kut, Turgut, "Ali Ufki Bey", **DBİA**, c.1, s.202-203

Küçük, Cevdet,"Arifi Ahmed Paşa",**TDVİA**, c. 3, İst. 1991, s. 370-371

Küçük, Cevdet,"Hasan Fehmi Paşa",**TDVİA**, c.16,s.322-323

Kütükoğlu, Mübahat," Avrupa Tüccarı",**TDVİA**, c.4, İst. 1991, s. 159-160

Lakur, Şamel, **Türkiye Rical-i Devleti**, İkdam Matba'ası, İst. 1326

Lalor, Bernard A., "Promotion Patterns of Otoman Bureaucratic Statesman From the Lale Devri Until the Tanzimat", **Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi** 1/1972

Lewis, Bernard, **The Political Language of Islam**, Chicago,1988

Lewis, Bernard, **İslam Dünyasında Yahudiler**, çev. Bahadır Sina Şener, İmge, Ank. 1996

Lewis, Bernard, Müslümanların Avrupa'yı Keşfi, çev. İhsan Durdu, Ayışığı,İst.2000

Lewis, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev. Metin Kıratlı, 8. Baskı, TTK, Ank. 2000

Lyber, Albert Howe, **Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Osmanlı İmparatorluğunun Yönetimi**, çev. Seçkin Cılızoğlu, İst.2000

M. de M. D'Ohsson,**18. Yüzyıl Türkiyesi'nde Örf ve Adetler**, Çev. Zerhan Yüksel, Tercüman 1001 Temel Eser (Basım Yeri Ve Tarihi Yok)

Mahmud Cevad İbnüş-Şeyh Nafi, **Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı**, yay. haz. Mustafa Ergün, Tayyip Duman, Sabahattin Arıbaş, H. Hüseyin Dilaver, MEB, Ank. 2002

Mansel, Philipp; **Dünyanın Arzuladığı Şehir: Konstantinopolis (1453-1924)**, çev. Şerif Erol; Sabah Kitapları, İst.1995

Mardin, Şerif, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, çev. Mümtaz'er Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan, İletişim, İst. 1996

Marghetitch, S. G., **Etude sur les Fonctions des Drogmans des Missions Diplomatique sou Consulaires en Turquie**, 2. baskı, İst. 1993

Matei, Horia- Marcel D. Popa, Nicolae Stoicescu, Gheorghe Radulescu, Ioan Chiper, Ioan Alexandrescu, **Chronological History of Romanya**,2. baskı, Bucharest 1974

Matei, Ion, **Ahmet Vefik Paşa'nın Romenlerle Münasebeti**, çev. Zeynep Kerman, İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, c.20'den ayrı basım, İst.1973

Maurice, Herbette, **Fransa'da ilk Daimi Türk Elçisi Moralı Esseyit Ali Efendi(1797-1802)** çev. Erol Üyepazarcı İst.1997

Mcneill, William, **Venice the Hinge of Europe 1081-1797**, Londra 1974

Mehmed Es'ad, **Mirat-ı Mühendishane-i Berri-i Hümayun**, İst. 1312,

Mehmed Galip, **Sadullah Paşa Yahud Mezardan Nida**, Kostantiniyye,1909

Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, Osmanlı Ünlüleri, Yay. Haz. Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Aktaran Seyit Ali Kahraman, KB-TVYY,6 Cilt, İst. 1996

Mehmed Süreyya, **Nuhbetül-Vekayi**, c.1,Ceride-i Havadis Matbaası, İst. 1290

Milas, Herkül, **Yunan Ulusunun Doğuşu**, İletişim, İst. 1994

Mirmiroglu, **Fatih Sultan Mehmet Han Hazretlerinin Devrine Ait Tarihi Vesikalar**,İst.1945

Molnar, F. Monika, "Venedik Kaynaklarında Karlofça Anlaşması, Diplomasi ve Tören", çev. Gökçen Sert, **Türkler** (ed.) H.C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca, Yeni Türkiye, c. 9 Ank. 2002, s. 783-791

Mordtmann, Andreas David, **İstanbul ve Yeni Osmanlılar**, çev. Gertraude Songu-Haberman önsöz Erol Üyepazarcı, Pera İst. 1999

Mufassal Osmanlı Tarihi (Resimli-Haritalı), metin ve ilaveler Mithat Sertoğlu, İskit, c. 5-6, İst. 1963

Mustafa Ali Mehmed, **Istoria Turcilor**, Bucureşti,1976

Mustafa Kesbi, **İbretnüma-yı Devlet** (Tahlil ve Tenkitli metin) haz. Ahmet Öğreten, TTK Ank.2002

Naff, Thomas, “Reform and the Conduct of Ottoman Diplomacy in the Reign of Selim III. 1789-1807” **Journal of American Oriental Society**, 83/1963

Nevsal-i Malumat, (1317)

Nişanyan, Sevan, ”Son Sadrazamlar Kimdiler, Nereden Gelip Nereye Gittiler?”, **Toplumsal Tarih**, c.7,S.42/Haziran 1991, s.36-

Okay, Orhan M.,” Edhem Pertev Paşa”,**TDVİA**,c.10, İst. 1994,s.420-421

Okumuş Ejder, **Türkiye’nin Laikleşme Sürecinde Tanzimat**, İnsan, İst.1999

Ongunsu, A. H., “Ali Paşa”, **İA**,c.1,İst. 1965,s.335-340

Oprison, Horia, B.” Les Princes Phariotes et L’Europeanisation des Roumains”, **Balkan Studies**, XXXI/1990,s.107-130

Orhunlu, Cengiz, “Osmanlı Devleti’nde Tercümanlık”, **Atatürk Konferansları V**, TTK, Ank. 1975, s.15-23.

Ortaylı, İlber, “Joseph Freiherr Von Hammer Purgstall”,**TDVİA**, c.15,İst.1997, s.491-494

Ortaylı, İlber, Batılılaşma Sorunu, **TCTA**, c.1,s.134-138

- Ortaylı, İlber, “Osmanlı Diplomasisi ve Dışişleri Örgütü”, **TCTA**, c.1,s.278-281
- Ortaylı, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Hil, 3. baskı,İst.1995,
- Ortaylı, İlber, **Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadi ve Sosyal Değişim, Makaleler I**,Turhan, Ank. 2000
- Ortaylı, İlber, **Osmanlı Toplumunda Aile**, Pan,4. baskı, s.İst.2001,
- Ortaylı, İlber, **Osmanlı Barışı**, Ufuk Kitapları, 3. baskı, İst.2004
- Orgun, Zarfif, “Osmanlı İmparatorluğunda Name ve Hediye Getiren Elçilere Yapılan Merasim”, **Tarih Vesikaları**, S.6/Nisan 1942,s.407-413
- Osmanlı Devleti Tarihi**,(ed) Ekmeleddin İhsanoğlu, 2 c.,Feza, İst. 1999
- Osmanlı İlmî ve Mesleki Cemiyetleri**,(ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu,İst.1987
- Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, (ed) Mantran, Robert, çev. Server Tanilli, c.1-2, 3. baskı, Adam, İst. 1999
- Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar, II. Uluslararası Tarih Kongresi**, 24-26 Mayıs 1993, Ankara, TVYY, İst.1998
- Öz, Tahsin, **Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Klavuzu**, I. Fasikül, İst. 1938
- Özcan, Abdülkadir,”Karlofça Antlaşması”, **TDVİA**, c.24,İst.2001,s.504-507
- Özkan, Abdülkadir, **Anonim Osmanlı Tarihi**, TTK, Ank.2000
- Özkul, Ali Efdal, **Kıbrıs’ın Sosyo-Ekonomik Tarihi**, İletişim, İst. 2005
- Öztuna, Yılmaz, **Türk Musikisi Ansiklopedisi**, c.1,İst.1970
- Öztuna, Yılmaz, **Ali Paşa**, KB, Ank. 1988
- Öztuna, Yılmaz, **Keçecizade Fuad Paşa**, KB, İst. 1988

- Pakalın, Mehmet Zeki, **Tanzimat Maliye Nazırları**, 2 c., Kanaat, İst.1939
- Pakalın, Mehmet Zeki, **Safvet Paşa**, Ahmet Sait Matbaası, İst.1943
- Pakalın, Mehmet Zeki, **Son Sadrazam ve Başvekiller**, c.3-5,İst.1942-1945
- Pamukciyan, Kevork, **Ermeni Kaynaklarından Tarihe Kaynaklar**, c.2-4
Aras,İst.2003
- Pamukciyan, Kevork, “Camcioğlu Ermeni Tercümanlar Ailesi”, **Tarih ve Toplum**, Kasım 1995, S.143, s.23-27
- Pamukciyan, Kevork, “Manas Ailesi”, **DBİA**, c.5, İst.1994, s.286-287
- Pardoe, Miss, **Şehirlerin Ecesi İstanbul, Bir Leydinin Gözüyle 19. Yüzyılda Osmanlı Yaşamı**, Kitap, İst.2004
- Parmaksızoğlu, İsmet, “Karlofça”,**İA**, s.346-350
- Pedani-Fabris, Maria Pia,”Ottoman Diplomats in the West: The Sultan’s Ambassadors to the Republic of Venice”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 11/1996
- Petrosyan, Yuriy, Aşatoviç, **Sovyet Gözüyle Jöntürkler**, çev. Mazlum Beyhan-Ayşe Hacıhasanoğlu, Bilgi,İst.1974
- Pippidi, Andrei, “Qelques Drogmans de Constantinople au XVII Siecle”,
Revue des Etudes Sud-Est Europeennes, XX/ 1972,s.227-255
- Plumidis, Giorgio, “Gli Scolari Oltramarini A Padova Nei Secoli XVI E XVII,”
Revue des Etudes Sud-est Europeennes 10/1972, s.257-270
- Political Modernization in Japan and Turkey**,(ed.) Robert E. Ward and Dankwart A. Rustow,2. baskı, Princeton 1970

Popescu-Judet, Eugenia, “Kantemiroğlu”, **DBİA**, c. 4, TVYY-KB, İst. 1994,s.
418-419

Quartaert, Donald, **Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922**, çev. Ayşe Berkday, 3.
baskı, İletişim, İst. 2004,

Raczynski, Edward, **1814’te İstanbul ve Çanakkale’ye Seyahat**, çev. Kemal
Turan, Tercüman 1001 Temel Eser, İst.1980,

Reşat Ekrem, **Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar 1300-1920 ve
Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923**, Muallim Ahmet Halit Kitabhanesi, İst.1934

Reychman, Jan-Ananiasz Zajaczkowski, **Osmanlı-Türk Diplomatikas El
Kitabı**, Türkçe’ye çev. Mehmet Fethi Atay, İst.1993, BDAGM Yay.

Rıza Tahsin, **Mirat-ı Mekteb-i Tıbbiye**, c.1-2, II. baskı, Kader Matbaası,
Dersaadet 1328

Safvet, ”Yusuf Nasi”, **TOEM**, 3. sene, İst.1328, s.982–993

Sahaflar Şeyhizade Mehmed Es'ad Efendi, **Vak’a-nüvis Es'ad Efendi Tarihi**,
haz. Ziya Yılmazer, OSAV, İst.2000

Said Paşa, **Gazeteci Lisanı**, Sabah Matbaası, Dersaadet 1327/1911

Sakaoğlu, Necdet, “Balyos”, **DBİA**, c.2, TVYY-KB, İst. 1994, s.41-43

Sakaoğlu, Necdet, ”Elçilikler”, **DBİA**, c.3, TVYY-KB, İst. 1994, s.149-151

Sakaoğlu, Necdet, **Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi**, İst. Bilgi
Ünv. İst.2003

Salname-i Nezaret-i Hariciye (1302, 1306, 1318, 1320), Osmanlı Dışışleri
Bakanlığı Yıllığı adıyla yay. Haz. Ahmet Nezih Galitekin, İşaret, İst. 2003

Savaş, Ali İbrahim, “Osmanlı Devletiyle Habsburg İmparatorluğu Arasındaki Diplomatik İlişkiler”,**Türkler**,(ed.) H.C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca, Yeni Türkiye, c.9 Ank. 2002,s.554-556

Sayar, Ahmet Güner, **Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması**, 2. baskı, Ötüken, İst. 2000

Seyitdanlıoğlu, Mehmet, “Sultanzade İshak Bey ve Başhoca İshak Efendi Aynı Kişi Midirler?”,**Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, c.6,S.1-2/ Aralık 1989,s.219-228

Seyitdanlıoğlu, Mehmet, **Takvim-i Vekayi 1908-1918**, YL Tezi, AÜ SBE, Ank. 1985

Sfını, Aleksandra, "Fenerlilerin Günlüklerinde Değerler Sistemi ve Milletler", (17.yy. Sonundan 19.yy. Başına) **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar, I.Uluslararası Tarih Kongresi 24-26 Mayıs 1993** Ankara, TVVY, İst 1998, s.(91-103)

Shaw, Stanford-Ezel Kural, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, 2 c., çev.Mehmet Harmancı,E ,İst.1982-1983

Shaw, Stanford: “Osmanlı İmparatorluğu’nda Yahudi Milleti” **Yeni Türkiye**, Mart-Nisan 2000,S. 32 (Osmanlı Özel Sayısı II),Ekonomi ve Toplum, s.446-460

Sinaplı, Ahmet Nuri, **Mehmed Namık Paşa**,İst.1987

Siyavuşgil, Sabri Esat, **Abdülhak Hamit**, İA, c.1, İst.1965,s.68-73

Slade, Adolphus, **Kapdan Paşa**, çev. Osman Öndeş, Boğaziçi, İst. 1973

Solakzade Mehmet Hemdemi Çelebi, **Solakzade Tarihi**, haz. Vahid Çubuk c.2,KB, Ank.1989

Soysal, İsmail: “Umur-I Hariciye Nezaretinin Kurulması (1836)”,**Sultan II. Mahmut Ve Reformları Semineri** 28-30 Haziran 1989 Bildiriler, Ed. Fak. ,İst.1990, s.71-80

Soysal, İsmail, **Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)**,3. baskı, TTK, Ank.1999

Sönmez, Abidin, **Resullah’ın Diplomatik Münasebetleri**, İnkılâp,İst.1984

Sözen, Zeynep, **Fenerli Beyler 110 Yılın Öyküsü 1711-1821**, Aybay, İst. 2000

Stathis, Pinelopi, “XVII. Yüzyıl Türk Tarihinin Bazı Olaylarının Yunan Aydınlarının Kalemile Anlatımı”,**Toplumsal Tarih**, c.4,S.23/Kasım 1995

Strauss, Johann, “La Tradition Phanariote et l’art de la Traduction”, **Istanbul et les Langues Orientales**,(ed) Hitzel, Frederic, Inalco, L’Harmattan, İst. 1995 s.373-401

Strauss, Johann, “The Millets and The of Ottoman Language, The Contribution of Ottoman Greeks to Otoman Letters (19 th-20 th Centuries)”, **Die Welt Des Islams**, vol 35/2, 1995,s.189-249

Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri, 28-30 Haziran 1989, Bildiriler, İÜ Ed. Fak., İst.1990

Şakiroğlu, Mahmut, “Balyos”, **TDVİA**, c.5,İst.1992, s.43-47

Şanizade Mehmet Atullah Efendi, **Tarih-i Şanizade**, Ceride-i Havadis Matbaası, c.2,4 İst. 1290-1291

Şemsettin Sami, **Kamus-ı Türkî**, Çağrı Yay, İst.1992, 4.baskı

Şener, Abdüllatif, “Osmanlı Mali Düşüncesinin Çağdaşlaşması”, **Tanzimat’ın 150.Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu**, 31 Ekim-9 Kasım 1989,TTK, Ank.1994, s.215-242,

Tabsıra-i Akif Paşa, Kostantiniyye 1300,Matbaa-İ Ebuzziya

Tanman, M. Baha,” Dırağman Külliyesi, **DBİA**, c.3,TVYY-KB, İst. 1994,s. 49-51

Tanpınar, Ahmet Hamdi,**19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Çağlayan,8. baskı,İst.1997

Tanpınar, Ahmet Hamdi,” Ahmet Vefik Paşa”, **İA**, c.1,İst. 1965,s.207-210

Tansel,F. A., **Namık Kemal’in Hususi Mektupları**, 4 c.,TTK, Ank. 1967-1986

Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Sempozyumu Ankara 31 Ekim-3 Kasım 1989,TTK, Ank.1994

Tarhan, Abdülhak Hamid, **Abdülhak Hamid’in Hatıraları**, haz. İnci Enginün, Dergâh, İst.1994

Tebly, Karl, **Dersaadet’te Avusturya Sefirleri**, çev. Selçuk Ünlü, KB, Ank.1988

Tekeli, Sevim “Batılılaşma’da Son Dönem İshak Hoca”, **Erdem** (AKM dergisi), c.4/11, Mayıs 1988, s.437-465

Tekindağ, Şihabeddin, “Halet Efendi”,**İA**, c.5/1, İst.1967, s.123-125

Temelkuran, Tevfik, “Divan-I Hümayun Mühimme Kalemi”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, S.6, İst.1975,s.129-176

Temeşvarlı Osman Ağa, Kendi Kalemıyla Temeşvarlı Osman Ağa, **Bir Osmanlı Türk Sipahisinin Hayatı ve Esirlik Hatıraları**, haz. Harun Tolasa, Selçuk Ü. Fen Ed. Fak. Konya 1986

Terzioğlu, Sait Arif, **Mühendishane-i Berri-i Hümayun Başhocası İshak Efendi**, Ank, 1965

Testa, Marie de-Antoine Gautier, **Drogmans et Diplomates Europeens Aupres de la Porte Ottomane**, Isis, İst. 2003

Tott, Baron de, **18. Yüzyılda Türkler, Türkler ve Tatarlara Dair Hatıralar**, Elips, İst. 2004

Türker, Sadık, “İslam Düşüncesi'nin Gelişiminde Tercüme Faaliyetlerinin Rolü”, **Kutadgu Bilig**, S.3,/Mart 2003,s.223-236

Türkler,(ed.) H.C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca, Yeni Türkiye, c.1,9,11,Ank. 2002

Türkgeldi, Ali Fuat, **Mesail-i Mühimme-i Siyasiye**, c.1,TTK Ank.1960

Tuncel, Bedrettin, **Seçme Yazılar**, haz. Alpay Kabacalı, YKY, İst.2001

Uluçam, Müjdat, “Ali Paşa”, **YYOA**, c.1, s.221-222

Uluçay, Çağatay-Enver Kartekin, **Yüksek Mühendis Okulu**, Berksoy Matbaası, İst. 1957

Unat, Faik Reşit, **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, haz. Bekir Sıtkı Baykal, 3. baskı, TTK, Ank.1992

Unat, Faik, Reşit “Başhoca İshak Efendi”, **Bellekten**, c.28, 109/1964,s.89-115

Unat, Faik Reşit, **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, MEB, Ank.1964

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, c.2-4, TTK, Ank. 1983

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, TTK, Ank.1948

Uzunçarşılı, İ.H; “On Sekizinci Asırda Boğdan’a Voyvoda Tayini” **Tarih Semineri Dergisi**,1/1937, s.32-38

Üçel-Aybet, Gülgün, **Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530–1699)**, İletişim, İst.2003

Üçyiğit, Ekrem, “Akdeniz Medeniyetleri Tarihinde Tanzimat “,**Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Sempozyumu**, Ankara 31 Ekim-3 Kasım 1989,TTK, Ank.1994,s.7-13

III. Selim’in Sırkatibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruzname, yay. Haz. V. Sema Arıkan, TTK, Ank.1993

Ülken, Hilmi Ziya, **Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü**, Vakıf, İst. 1935

Ülken, Hilmi Ziya, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**,5. baskı, Ülken, İst.1998

Ülkütaşır, Şakir, “Hoca İshak Efendi”, **Ülkü**, No:3, Mart 1949, s.9-11

Veinstein, Gilles, “Osmanlı Yönetimi ve Tercümanlar Sorunu”,**Osmanlı**, Yeni Türkiye, c.6, s.256-263

Vlastos,S.G.,**Livre d’or de la Noblesse Phanariote en Greece, en Roumanie,en Russie et en Turquie**, Athenes 1892

Vranoussis, Leandre,” Les Grecs de Constantinople et la vie Intellectuelle a l’age des Drogmans”,**Istanbul a la Jonction des Cultures Balkaniques Mediterrannennes, Slaves, et Orientales aux XVIe-XIXe Siecles**, Bucarest 1977,s.133-142

Woods, Sir Henry F, **Türkiye Anıları** (Osmanlı Bahriyesinde 40 Yıl)1869-1909 çev. Fahri Çoker, Milliyet,İst.1976.

Yalçınkaya, Mehmet Alaadin, “Osmanlı Devleti’nin Yeniden Yapılanması Çalışmalarında İlk İkamet Elçisinin Rolü”,**Toplumsal Tarih**, c.4, S.32/Ağustos 1996,s.45-53

Yalçınkaya, Mehmet Alaaddin, “Bir, Avrupa Diplomasi Merkezi Olarak İstanbul 1792-1798 Dönemi İngiliz Kaynaklarına Göre”, **Osmanlı**, Yeni Türkiye, c.1,ed. Kemal Çiçek-Can Oğuz, Ank.1999

Yaman, Talat Mümtaz, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Mülki İdaresinde Batılılaşma”,**İdare Dergisi**, S.139-142, İst.1939, Cumhuriyet Matbaası

Yazıcı, Nesimi, **Takvim-i Vekayi, Belgeler**, Ank. 1983

Yazıcı, Nesimi, “Osmanlı Telgrafında Dil Konusu”, **AÜİFD**, 26/1983

Yetkin, Çetin, **Türkiye’nin Devlet Yaşamında Yahudiler**, İst. 1992

Yılmaz, Mehmet, “ Safvet Paşa”, **YYOA**, c.2, s.485-486

Yüce, Nuri, “Agâh Efendi”, **TDVİA**, c.1, İst.1988, s.447-448

Zallony, Marc Philippe, **Essai sur les Fanariotes**, Marseille,1824

Ziyaoğlu, Rakım, **İstanbul Kadıları, Şehreminleri, Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi (1453-1971)**, İsmail Akgün Matbaası, İst.1971

OSMANLI DEVLETİNDE TERCÜMANLIK VE BABIALİ TERCÜME ODASI

ÖZET

Osmanlı Devleti, gücünün zirvesinde olduğu klasik dönemde tercümanlık kurumuna önemli bir ihtiyaç duymamış elinde bulunan mevcut kadrolarla yetinmiştir. Yani devlet 1821 ‘de Tercüme Odası’nın kuruluşuna kadar geçen süre içinde bu kuruma herhangi bir yatırım yapmamıştır.1821 Yunan İsyanı ile Divan-ı Hümayun Tercümanlığı Babıâli Tercüme Odası’na dönüştürülmüştür.

Türk ve Müslümanların yabancı dil öğrenerek diplomasi alanında faaliyette bulunmalarını ve Osmanlı Devleti’nin diğer devletlerle olan ilişkisini güvenilir insanlar yetiştirip bunlar aracılığıyla sağlamak amacıyla kurulan Tercüme Odası kısa sürede amacına uygun olarak hem iç hem de dış siyasette etkili olarak reformcu bürokratların yetişmesine zemin hazırlamıştır. Tercüme Odası bu haliyle Tanzimat sonrası reform hareketlerini hazırlayan bürokratların yetiştiği bir mektep görünümüne girmiştir. Dilbilgisine ait bir uzmanlaşma memuriyeti olan Tercüme Odası yüzyılın sonuna kadar bir kişinin kariyerine başlayabileceği “ en iyi yer” olarak görülmüştür.

Tezimizde Osmanlı Devleti’nde Tercümanlık ve Babıâli Tercüme Odası konusunu ele aldık. Tercüme Odası’nı incelemek için bu kurumun arka planını oluşturan Divan-ı Hümayun Tercümanlığı konusunu da inceledik. Babıâli Tercüme Odası’nın kuruluşunu, gelişimini, geçirdiği değişiklikleri, yapısını, işleyişini, görevlerini, Tercüme Odası Kütüphanesini, yapılan tercümeleri belgelere dayanarak incelemeye çalıştık

Balçı, Sezai, The Interpretership in Ottoman Empire and Sublime Porte Translation Office, phd Thesis, Advisor: Assoc. Prof. İlknur Haydaroglu, 193p+ VIII

ABSTRACT

The Ottoman State didn't feel the necessity of a Translation Institution when it was at the height of its power in the classical period. Therefore it was contented with the staff it already had. This means the state hadn't made any investments to this institution until the Translation Office was founded in 1821. With the Greek Rebellion in 1821, the Dragoman of the Imperial Council was transformed to Sublime Porte Translation Office.

The Translation Office, which was founded to keep the Turks and Muslims achieve in the sphere of diplomacy by learning foreign languages and to establish the Ottoman State's relations with other states by trustworthy people, has quickly provided the basis from which reformist bureaucrats, effective both in domestic and foreign politics, were brought up, in accordance with its foundation purpose. The Translation Office has assumed the appearance of a school where the bureaucrats that have prepared the reform movements after *Tanzimat* were trained. The Translation Office that was the post of linguistic expertise was considered, until the end of the century, as the "best place" a person could start a carrier.

In our thesis, we have dealt with the issue of translation and the Sublime Porte Translation Office. In order to examine the Translation Office we have looked into the Dragoman of the Imperial Council which forms the background of this establishment. We have tried to analyze (based on documents) the foundation, evolution, structure, workings, duties and the library of the Sublime Porte Translation Office as well as the changes it went through.